

การพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

ปริญญานิพนธ์

ของ

บดินทร์ ธรรมสังวาลย์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาคุณวุฒิบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยและพัฒนาหลักสูตร

พฤษภาคม 2553

การพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

ปริญญานิพนธ์

ของ

บดินทร์ ธรรมสังวาลย์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาคุณวุฒิบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยและพัฒนาหลักสูตร

พฤษภาคม 2553

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

บทคัดย่อ

ของ

บดินทร์ ธรรมสังวาลย์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาคุณวุฒิบัณฑิต สาขาการวิจัยและพัฒนาหลักสูตร

พฤษภาคม 2553

บดินทร์ ธรรมสังวาลย์. (2553) *การพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ*. ปริญญาานิพนธ์ กศ.ด. (การวิจัยและพัฒนาหลักสูตร). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
คณะกรรมการควบคุม รองศาสตราจารย์ ดร.วิชัย วงษ์ใหญ่, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เรือโท ดร.ไพบุลย์ อ่อนมั่ง, ดร.ศรีสมร พุ่มสะอาด.

งานวิจัยนี้มีความมุ่งหมายเพื่อพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ โดยการดำเนินการวิจัย มี 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ดำเนินการโดยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการพัฒนาตัวบ่งชี้ และโรงเรียนวิถีพุทธ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ สร้างเป็นองค์ประกอบ และตัวบ่งชี้ ได้ตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก 14 องค์ประกอบย่อย 58 ตัวบ่งชี้

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ดำเนินการโดยจัดสนทนากลุ่ม เพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานวพุทธ จำนวน 9 รูป/คน พิจารณาถึงความครบถ้วน สมบูรณ์ รวมทั้งให้ความเห็นและข้อเสนอแนะ เมื่อทำการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมแล้ว ได้ตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก 14 องค์ประกอบย่อย 66 ตัวบ่งชี้

ขั้นตอนที่ 3 การตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ดำเนินการโดยนำตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธที่ได้จากการพัฒนา ไปให้ผู้ปฏิบัติจริงและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจำนวน 385 รูป/คนตรวจสอบ โดยให้ความเห็นในเรื่องของความเหมาะสมที่จะนำตัวบ่งชี้มาใช้เพื่อบ่งบอกถึงคุณภาพของโรงเรียนวิถีพุทธ จากการวิเคราะห์พบว่า ตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ โดยภาพรวม และรายตัวบ่งชี้ ทุกตัวมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก สามารถนำไปใช้เป็นตัวบ่งชี้เพื่อบ่งบอกถึงคุณภาพของโรงเรียนวิถีพุทธได้

ผลการวิจัยได้ตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก 14 องค์ประกอบย่อย 66 ตัวบ่งชี้ ดังนี้ 1) องค์ประกอบหลักด้านปัจจัยนำเข้า มี 4 องค์ประกอบย่อย 25 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ องค์ประกอบย่อยด้านผู้บริหาร มี 8 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านครูผู้สอน มี 9 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านหลักสูตร มี 3 ตัวบ่งชี้ และองค์ประกอบย่อยด้านระบบการบริหาร มี 5 ตัวบ่งชี้ 2) องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ มี 6 องค์ประกอบย่อย 17 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ องค์ประกอบย่อยด้านการจัดการเรียนการสอน มี 3 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านการใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ มี 3 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ มี 1 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านการจัดสภาพแวดล้อม มี 5 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริม มี 3 ตัวบ่งชี้ และองค์ประกอบย่อยด้านการมีส่วนร่วม มี 2 ตัวบ่งชี้ 3) องค์ประกอบหลักด้านผลผลิต มี 4 องค์ประกอบย่อย 24 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางกายของนักเรียน มี 6 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน มี 8 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางจิตของนักเรียน มี 4 ตัวบ่งชี้ และองค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน มี 6 ตัวบ่งชี้

THE DEVELOPMENT OF INDICATORS FOR QUALITY
BUDDHIST PROGRESSIVE SCHOOL

AN ABSTRACT
BY
BORDIN THAMMASUNGWAN

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Doctor of Education Degree in Research and Curriculum Development
at Srinakharinwirot University

May 2010

Bordin Thammasungwan. (2010). *The Development of Indicators For Quality Buddhist Progressive School*. Dissertation, Ed.D. (Research and Curriculum Development). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee : Assoc. Prof. Dr. Wichai Wongyai, Asst. Prof. Lt.JG. Dr.Paiboon Onmung, Dr. Srisamorn Pumsa-ard.

The objective of this research was to develop the indicators for quality Buddhist Progressive School. Three stages of research were conducted as follows:

The first stage was the development of indicators, conducted by reviewing and synthesizing the documents and researches which related to development indicators and Buddhist Progressive School. The findings of the study showed that there 3 main factors, 14 minor factors, and 58 indicators for quality of the Buddhist Progressive School.

The second stage was the development of indicators, conducted by organizing the focus group discussion with 9 scholars of Buddhist Education to consider the completion of indicators and give comments. The findings of the study showed that there 3 main factors, 14 minor factors, and 66 indicators for quality of the Buddhist Progressive School.

The last stage was examining the indicators, conducted by collecting data from 385 people. The collected data was then analyzed to consider appropriateness of indicators for quality Buddhist Progressive School. It was found that the sample group agreed that the indicators in all factors were highly accepted and every indicator was highly appropriate.

The research results have shown that the indicators for quality Buddhist Progressive School comprised 3 main factors, 14 minor factors, and 66 indicators. They were divided into 1) Input main factors which consisted of 4 minor factors and 25 indicators: 8 indicators of administrators, 9 indicators of teachers, 3 indicators of curriculum, and 5 indicators of administration system 2) Process main factors which consisted of 6 minor factors and 17 indicators: 3 indicators of instruction, 3 indicators of media and learning resources, 1 indicators of measurement and evaluation, 5 indicators of environment, 3 indicators of support activities, and 2 indicators of participation among homes, temples and schools 3) Product main factors which consisted of 4 minor factors and 24 indicators : 6 indicators of the physical characteristics of the students, 8 indicators of the moral characteristics of the students, 4 indicators of the emotional characteristics of the students, and 6 indicators of the wisdom characteristics of the students.

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยได้รับความเมตตา กรุณาอย่างสูงยิ่งจากท่านรองศาสตราจารย์ ดร.วิชัย วงษ์ใหญ่ ท่านอาจารย์ผู้เปี่ยมด้วยองค์คุณแห่งกัลยาณมิตรและพรหมวิหารธรรม ให้ความช่วยเหลือ เอื้ออาทร สั่งสอน แนะนำด้วยความเมตตา กรุณาอย่างสูงยิ่งมาโดยตลอด ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณท่านผู้ช่วยศาสตราจารย์ เรือโท ดร.ไพฑูรย์ อ่อนมั่ง ท่านอาจารย์ ดร.ศรีสมร พุ่มสะอาด กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ ที่ให้ความเมตตา กรุณา ช่วยเหลือ ให้ข้อคิดและคำแนะนำที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งด้วยความเป็นกัลยาณมิตร ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในพระคุณของท่านเป็นอย่างยิ่ง

ขอกราบขอบพระคุณท่านผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ติลก ดิลกานนท์ ประธานกรรมการสอบปากเปล่า ท่านอาจารย์ ดร.วสันต์ ทองไทย กรรมการสอบปากเปล่า ที่ได้กรุณาให้ข้อเสนอแนะที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการเติมเต็มความสมบูรณ์ของปริญญานิพนธ์ฉบับนี้

ขอกราบนมัสการขอบพระคุณท่านพระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ ท่านพระมหาพวงศันรินทร์ สิริทวีโส ท่านพระมหาวิชาญ สุวิชาโน และขอขอบพระคุณท่านอาจารย์ ดร.ประพันธ์ ศุภสร ท่านอาจารย์ ดร.มณฑริกา วิฑูรชาติ ท่านอาจารย์อุทุมพร มุลพรม ท่านอาจารย์เมตตา ภิรมย์ภักดี ท่านผู้อำนวยการนพพล เหลาชาติ ท่านอาจารย์รุจจลักษ์ณ์ มีแสง ผู้ทรงคุณวุฒิในการสนทนากลุ่ม และจำเอยงยุทธ แสนประสิทธิ์ ที่ให้ความกรุณาเป็นผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม

ขอขอบพระคุณท่านผู้ช่วยศาสตราจารย์ปิ่นวดี ธนธานี ท่านอาจารย์ ดร.มนัส บุญประกอบ ท่านอาจารย์ ดร.อุไร จักรศรีมงคล ท่านอาจารย์พัชรี ปิยะภันธ์ ท่านอาจารย์ ดร.สมพร หลิมเจริญ ท่านอาจารย์ ดร.จันทิมา แสงเลิศอุทัย ท่านอาจารย์ ดร.มารุต พัฒนาผล ท่านอาจารย์กุสุมา ใจสบาย ท่านผู้อำนวยการไพฑูรย์ ขวัญดี ผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบเครื่องมือ

ขอกราบนมัสการขอบพระคุณพระคุณเจ้า และขอขอบพระคุณท่านผู้ตอบแบบสอบถาม ทั้งในขั้นตอนของการทดลองใช้เครื่องมือ และในการเก็บข้อมูลทุกท่าน

ขอขอบพระคุณทุกท่านที่มีส่วนในความสำเร็จของปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ และต้องกราบขออภัยที่มีอาชวร้ายนามของท่าน ณ ที่นี้ได้ทั้งหมด

บัดนี้ ธรรมสังวาลย์

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมา.....	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	6
ความสำคัญของการวิจัย.....	6
ขอบเขตของการวิจัย.....	6
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	8
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	12
ความหมายของคุณภาพ.....	12
ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาตัวบ่งชี้ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	13
ความหมายของตัวบ่งชี้.....	13
ลักษณะสำคัญของตัวบ่งชี้.....	14
คุณสมบัติของตัวบ่งชี้ที่ดี.....	15
ประเภทของตัวบ่งชี้.....	16
กระบวนการพัฒนาตัวบ่งชี้.....	18
ประโยชน์ของตัวบ่งชี้.....	20
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวบ่งชี้.....	21
ความรู้เกี่ยวกับโรงเรียนวิถีพุทธ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	36
ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับการศึกษา.....	36
ความเป็นมาของโรงเรียนวิถีพุทธ.....	38
ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ.....	39
จุดมุ่งหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ.....	42
หลักการของโรงเรียนวิถีพุทธ.....	44
องค์ประกอบที่ทำให้เกิดปัญญา.....	54
การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาปัญญา.....	55
แนวคิดหลักการจัดการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ.....	60
จุดเน้นที่สำคัญของการจัดการศึกษาตามวิถีพุทธ.....	60

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
2 (ต่อ)	
องค์ประกอบของโรงเรียนวิถีพุทธ	61
ผู้บริหารโรงเรียน	62
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านผู้บริหารโรงเรียน	69
ครูผู้สอน	73
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านครูผู้สอน	86
หลักสูตร	89
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านหลักสูตร	91
ระบบการบริหาร	95
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านระบบการบริหาร	96
การจัดการเรียนการสอน	103
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านการจัดการเรียนการสอน	108
การใช้สื่อ	113
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านการใช้สื่อ	114
การวัดและประเมินผลการเรียนรู้	118
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้	119
การจัดสภาพแวดล้อม	122
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านการจัดสภาพแวดล้อม	123
การจัดกิจกรรมส่งเสริม	128
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริม	129
การมีส่วนร่วม บวร	133
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านการมีส่วนร่วม บวร	138
คุณลักษณะของนักเรียน	142
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านคุณลักษณะของนักเรียน	149
คุณลักษณะทางกายของนักเรียน	150
คุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน	152

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
2 (ต่อ)	
คุณลักษณะทางจิตของนักเรียน	154
คุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน	156
3 วิธีดำเนินการวิจัย	160
ขั้นตอนที่ 1 การสร้างตัวบ่งชี้	160
ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนาตัวบ่งชี้	161
ขั้นตอนที่ 3 การตรวจสอบคุณภาพตัวบ่งชี้	162
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	173
ขั้นตอนที่ 1 ผลการสร้างตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ	173
ขั้นตอนที่ 2 ผลการพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ	177
ขั้นตอนที่ 3 การตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ	186
5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	213
สรุปผลการวิจัย	214
อภิปรายผล	220
ข้อเสนอแนะ	233
บรรณานุกรม	236
ภาคผนวก	249
ภาคผนวก ก	250
ภาคผนวก ข	253
ภาคผนวก ค	321
ประวัติย่อผู้วิจัย	329

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านผู้บริหาร.....	72
2 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านครูผู้สอน.....	88
3 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านหลักสูตร.....	94
4 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านระบบการบริหาร.....	102
5 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านการจัดการเรียนการสอน.....	112
6 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านการใช้สื่อ.....	117
7 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้.....	121
8 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านการจัดสภาพแวดล้อม.....	127
9 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริม.....	132
10 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านการมีส่วนร่วมระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน.....	141
11 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านคุณลักษณะทางกายของนักเรียน.....	151
12 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านคุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน.....	153
13 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านคุณลักษณะทางจิตของนักเรียน.....	155
14 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านคุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน.....	157
15 จำนวนกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามภาค สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และโรงเรียน....	164
16 ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ที่ประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 9 คน.....	167
17 กระบวนการพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ.....	172
18 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกเป็นรายสถานภาพ.....	187
19 ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นที่มีต่อตัวบ่งชี้คุณภาพ โรงเรียนวิถีพุทธจำแนกเป็นรายองค์ประกอบหลัก องค์ประกอบย่อย ตัวบ่งชี้ ตามสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม และโดยภาพรวม.....	192
20 ข้อมูลการสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านผู้บริหาร.....	254
21 ข้อมูลการสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านครูผู้สอน.....	261
22 ข้อมูลการสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านหลักสูตร.....	279
23 ข้อมูลการสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านระบบการบริหาร.....	283
24 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านการจัดการเรียนการสอน.....	287
25 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านการใช้สื่อ.....	296

บัญชีตาราง (ต่อ)

ตาราง	หน้า
26 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้.....	300
27 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านการจัดสภาพแวดล้อม.....	303
28 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริม.....	304
29 ข้อมูลการสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านการมีส่วนร่วม บวร.....	307
30 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านคุณลักษณะทางกายของนักเรียน.....	312
31 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านคุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน.....	314
32 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านคุณลักษณะทางจิตของนักเรียน.....	316
33 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านคุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน.....	319

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 ความเชื่อมโยงระหว่างพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาของมนุษย์.....	45
2 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	159

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมา

ประเทศไทยใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศ มาตั้งแต่ พ.ศ. 2504 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1 - 7 มุ่งเน้นการพัฒนา ด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ส่งผลให้เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน จึงทำให้เกิดความตระหนักว่าการพัฒนาที่ดีที่สุดคือการพัฒนามนุษย์ เพราะคนเป็นศูนย์กลางแห่งการพัฒนาทั้งมวล ดังนั้น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 8 เป็นต้นมาจึงได้เปลี่ยนแปลงกรอบแนวคิดและ ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศ โดยมุ่งเน้นที่การพัฒนาคน ให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือช่วยพัฒนาให้คนมีความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น พร้อมทั้งปรับเปลี่ยนวิธีการพัฒนาแบบแยกส่วนมาเป็นการพัฒนาแบบองค์รวม และเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม เพื่อนำไปสู่เป้าหมายการพัฒนาาร่วมกัน (สถาบันพัฒนาความก้าวหน้า. 2543: 8 - 9)

สิ่งสำคัญที่สุดที่จะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนก็คือ การศึกษา แต่เมื่อพิจารณาถึงการจัดการ การศึกษาที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่าระบบการศึกษาไทยไม่สามารถพัฒนาศักยภาพและคุณภาพของ ประชากรเพื่อนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศอย่างยั่งยืนได้ เพื่อให้การศึกษา สามารถสนองตอบต่อการพัฒนาคนไปสู่ทิศทางที่มุ่งหวัง จึงจำเป็นต้องมีการปฏิรูปการศึกษา โดยมี พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เป็นแม่บทในการบริหารและจัดการศึกษา เป้าหมาย ของการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 คือ มุ่งพัฒนาให้เด็ก เยาวชน และคนไทยมีความสมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข สามารถปรับตัวให้เหมาะสม สอดคล้องกับสถานการณ์โลกและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วได้

หลังจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มีผลบังคับใช้ ก็มีการดำเนินการเพื่อ ปฏิรูปการศึกษาอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในส่วนของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีการปฏิรูป การศึกษาทั้งด้านโครงสร้าง ด้านระบบบริหารจัดการ และการปฏิรูปการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มี คุณภาพและได้รับโอกาสอย่างทั่วถึง มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 เพื่อให้สอดคล้องกับการปฏิรูประบบราชการ และปรับปรุงการบริหารจัดการศึกษาของเขต พื้นที่การศึกษา แต่การปรับเปลี่ยนต่างๆ ก็ยังไม่สามารถทำให้เป้าหมายของการปฏิรูปการศึกษา บรรลุผลสำเร็จตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้ เห็นได้จาก ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไม่ได้ลดน้อยลง แต่กลับเพิ่มความซับซ้อนรุนแรงมากยิ่งขึ้น ดังที่

พระไพศาล วิสาโล (2550: ออนไลน์) สะท้อนภาพของปัญหาส่วนหนึ่งว่า มีปัญหาด้านการใช้ความรุนแรง ตั้งแต่ความรุนแรงภายในครอบครัว เช่น สามีทำร้ายภรรยาและบุตร ความรุนแรงในสถานศึกษา เช่น การรวมตัวตีและทำร้ายร่างกายกันแล้วบันทึกวิดีโอเผยแพร่ออกไปอย่างกว้างขวาง ความรุนแรงระหว่างสถาบันการศึกษา เช่น การรวมทำร้ายหรือตีกันระหว่างนักเรียนต่างสถาบันจนบางครั้งถึงแก่ชีวิต

ปัญหาด้านอาชญากรรมที่เกิดขึ้นในอัตราที่สูงมาก เช่น การฆ่า ปล้น จี้ ลักขโมย ปัญหาด้านการทุจริต เช่น ทุจริตในการสอบ การวิ่งเต้นใช้เส้นสายที่ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมแก่ผู้ที่มีความสามารถเหมาะสมกว่า การคดโกง คอร์รัปชันที่เยาวชนส่วนหนึ่งให้การยอมรับว่าหากซื้อมากไปย่อมไม่เป็นผลดี เพราะจะถูกผู้อื่นเอาเปรียบ และถึงแม้จะโกงบ้างก็ไม่ใช่ไรหากมีผลงานหรือทำประโยชน์แก่สังคม

ปัญหาด้านเพศสัมพันธ์ เช่น ความไม่ซื่อสัตย์ต่อคู่ครอง ความสับสนทางเพศ การเปลี่ยนคู่ แลกคู่ หรือไล่ล่าหาคุณอนันต์ให้ได้มากที่สุด ปัญหาด้านการหมกมุ่นในอบายมุข เช่น การดื่มสุราที่มีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อยๆ การเล่นเกมพนันโดยเฉพาะการเล่นหวย และพนันฟุตบอล ปัญหาด้านการฟุ้งเฟ้อและค่านิยมบริโภคซึ่งนำไปสู่ปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาหนี้สิน ปัญหาครอบครัวแตกแยก และปัญหาอาชญากรรม เป็นต้น

สุมน อมรวิวัฒน์ (2549: 8 - 9) ได้เสนอปรากฏการณ์ทางการศึกษาที่เป็นจุดอ่อนซึ่งจะต้องหาแนวทางใหม่มาแก้ปัญหาให้ชัดเจน ดังที่ว่า

...ภารกิจของสถาบันการศึกษาประสบผลสำเร็จในเชิงปริมาณ เช่น เด็กอายุ 3 - 5 ขวบ มีโอกาสได้รับการเตรียมความพร้อมเพิ่มขึ้น ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับประถมศึกษาสูงขึ้นในหลายกลุ่มประชากร สถิติการรู้หนังสือของคนไทยจำนวนถึงร้อยละ 97 นักเรียนที่เรียนจบระดับประถมศึกษาได้รับการขยายโอกาสให้ศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นเพิ่มขึ้น เยาวชนมีโอกาสด้านการศึกษาตามความถนัดและความสามารถทั้งในระดับอุดมศึกษาและการศึกษานอกโรงเรียนมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดจนกล่าวได้ว่าคนไทยปัจจุบันมีการศึกษาสูงขึ้นแน่นอน

เมื่อวิเคราะห์ถึงคุณภาพของการศึกษาไทยในกระแสความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมไทย ปรากฏว่าเกิดสภาวะล้าหลังทางการศึกษา(Education Lag) อย่างชัดเจน กล่าวคือ ได้มีการก้าวรุกทางวัฒนธรรม การครอบงำวิธีคิด การผันแปรวิถีชีวิต ความเชื่อ การเลียนแบบตามสมัยนิยม และการแข่งขันช่วงชิงในกลุ่มคนอย่างรุนแรงรวดเร็วอย่างยิ่ง จนการศึกษาทั้งระบบและกระบวนการไม่สามารถปรับตัวตามได้ทัน เยาวชนเกิดความสับสนในเกณฑ์ตัดสินดี - ชั่ว, ถูก - ผิด ปทัสถานทางศีลธรรมที่เป็นเนื้อหาสาระในโรงเรียนกับค่านิยมที่ยอมรับกันในสังคมมีความแตกต่างกันมากเมื่อมองด้านผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าอย่างฉาบฉวย

การสอดแทรกคุณธรรมในกระบวนการเรียนการสอนดูจะเป็นเรื่องจริงจัง แต่การปฏิบัติยังไม่เอาจริงเอาจัง มีความคิดที่ขัดแย้งกันอยู่ในเรื่องการสอนศีลธรรมกับการสอนศาสนา วิธีสอนที่ดูเคร่งเครียดแปลกแยกจากชีวิตจริง พื้นฐานทางความคิดของครูแตกต่างจากพื้นฐานความคิดของนักเรียน การประสานความคิดของคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ยังไม่กลมกลืนกัน จึงไม่น่าแปลกใจว่าคนที่สำเร็จการศึกษาในระดับสูงและมีจรรยาทางวิชาชีพกำกับอยู่ ยังคงใจบาปหยาบช้าและเป็นอาชญากรมากมายในสังคม...

สาเหตุของปัญหาคุณภาพการศึกษา หากมองตั้งแต่การจัดการศึกษาในระดับชั้นพื้นฐาน โดยทั่วไปอาจเห็นได้ว่า เป็นเพราะโรงเรียนแต่ละแห่งมีความพร้อมทางด้านทรัพยากรและศักยภาพที่แตกต่างกัน อีกทั้งสภาพของชุมชน ตลอดจนศักยภาพของผู้เรียนต่างก็มีความหลากหลาย แต่ ประเวศ วะสี (2544 ก: 15 - 16 ; 2547: ออนไลน์) ชี้ให้เห็นว่า ปัญหาสำคัญอยู่ที่การจัดการศึกษาที่ยังไม่เชื่อมโยงกับชีวิตจริงของผู้เรียน เพราะการจัดการศึกษาส่วนใหญ่ในปัจจุบันเอาวิชาหรือศาสตร์เป็นตัวตั้ง มุ่งเพื่อให้รู้วิชา จึงสอนวิชา เรียนวิชา ทดสอบความรู้วิชา ให้ประกาศนียบัตรหรือปริญญาบัตรเพื่อแสดงว่ารู้วิชานั้น ๆ ซึ่งการจัดการศึกษาดังกล่าวเป็นการแยกส่วนจากชีวิตจริง สิ่งที่ยังเรียนมักเป็นเรื่องนอกตัว ผู้เรียนต้องเรียนความรู้ ท่องความรู้ที่มาจากที่อื่น เกือบไม่มีเลยที่เป็นการเรียนรู้เพื่อให้รู้ตัวเอง เมื่อไม่รู้ตัวเองก็ทำให้ถูกต้องไม่ได้ เมื่อพิจารณาดูว่าเราเรียนในระดับประถมศึกษา 6 ปี มัธยมศึกษา 6 ปี อุดมศึกษา 4 ปี รวมแล้วต้องแยกตัวออกจากชีวิตจริงถึง 16 ปี กว่าที่จะเรียนจบโลกก็เปลี่ยนไป อาชีพก็เปลี่ยนไป อาจจะไม่ตรง เรียนจบมาจึงไม่มีงานทำ เพราะไปแยกการศึกษาออกจากชีวิต ทั้งๆ ที่การทำงานเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต การศึกษาที่ถูกต้องจึงต้องเอาชีวิตหรือวิถีชีวิตเป็นตัวตั้ง ไม่เอาวิชาเป็นตัวตั้ง ชีวิตเป็นสิ่งสำคัญที่สุด มนุษย์ควรเรียนรู้ให้รู้ตัวเอง และรู้การอยู่ร่วมกันด้วยสันติ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ กับสังคม และสิ่งแวดล้อม

หากจะปฏิรูปการศึกษาให้บังเกิดผลดีอย่างแท้จริง จะต้องนำหลักการทางพุทธศาสนามาใช้ เนื่องจากพุทธศาสนาไม่คิดแบบแยกส่วน แต่คิดแบบเชื่อมโยง เพราะไม่มีอะไรที่มีหรือไม่มีอยู่ได้ด้วยตัวเองโดยไม่เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับเหตุปัจจัย ความเป็นกระแสของเหตุปัจจัยนี้ สิ่งต่างๆ จะเชื่อมโยงกันทั้งหมด การศึกษาในพุทธศาสนาจะไม่แยกส่วน โดยเห็นว่าชีวิตคือการศึกษา การศึกษาคือชีวิต วิถีชีวิตคือมรรค 8 เมื่อสรุปเป็นกลุ่มเข้าเหลือ 3 เรียกว่าไตรสิกขา สิกขาคือศึกษา ชีวิตกับการศึกษาจึงอยู่ที่เดียวกัน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). 2545 ก: 7 - 12; ประเวศ วะสี. 2544 ข: 14 - 22) การปฏิรูปการศึกษาจะต้องยึดหลักตรงนี้ให้ได้ แล้วไปปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้เสียใหม่ให้มีบูรณาการระหว่างชีวิต ความเป็นจริง และวิชาการเข้าด้วยกันทั้งหมด (ประเวศ วะสี. 2544 ข: 22)

พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ให้คุณค่ากับการเรียนรู้อย่างสูงสุด เนื้อแท้ของพุทธศาสนาไม่เพียงแต่ส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของการส่งเสริมและพัฒนาปัญญา (กองบรรณาธิการ: 2) เอกลักษณะของพุทธศาสนาคือการสร้างปัญญา เพื่อให้บุคคลสามารถพึ่งตนเองได้ พุทธศาสนาเป็นเรื่องการศึกษา เป็นการเรียนรู้ความจริงของชีวิต และปฏิบัติในสิ่งที่ตรงตามความจริงนั้น ไม่ใช่เรื่องการเล่นอย่างเดียว การศึกษาพุทธศาสนา คือ การฝึกความเป็นมนุษย์ของตน ด้วยการเรียนรู้ และพัฒนากาย วาจา ใจ ต้องพัฒนาชีวิตทุกด้าน คือ พัฒนาทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาพร้อมๆ กัน (ชยสาโรภิกขุ. 2550: 14)

แนวคิดที่จะนำหลักการของพุทธศาสนาไปใช้ในการจัดการศึกษานั้น มีบุคคลสำคัญในวงการศึกษาคิดกันมานานหลายสิบปีแล้ว โดยเฉพาะสาโรช บัวศรี (2514: 1 - 16; 2537: 77 - 86) ที่เห็นว่าพุทธศาสนาอยู่คู่กับวิถีชีวิตของประชาชนชาวไทยมาช้านาน จนมีรากแผ่นดินลึกซึ่งลงไปเกือบทุกแง่มุมของชีวิตคนไทย ดังนั้นจึงน่าจะสร้างปรัชญาการศึกษาขึ้นจากพุทธปรัชญา เพื่อให้เป็นปรัชญาการศึกษาที่เป็นทางการของการศึกษาไทย จากนั้นจึงได้เสนอโครงสร้างของพุทธปรัชญาการศึกษาที่ประกอบไปด้วยหัวเรื่องหลัก 4 ประการ ได้แก่ ความหมายของการศึกษา ความมุ่งหมายของการศึกษา แนวนโยบายหลักของการศึกษา และวิธีการของการศึกษา ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาดังกล่าวนี้นี้ ได้นำไปเสนอในการปาฐกถาเรื่องคตินิยมในการจัดการศึกษาของไทยในอนาคต ในการประชุมทางวิชาการของกรมสามัญศึกษา เรื่องบทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา การแสดงแนวคิดในครั้งนั้นได้ถูกโต้แย้งจากผู้เข้าร่วมประชุมว่าเป็นข้ออภิปรายที่แคบไปเพราะยึดอยู่แค่พุทธศาสนาอย่างเดียว ดังที่เอกวิทย์ ณ ถลาง (2514: 18 - 22) ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ในเวลาต่อมาว่า

...ก็ในภาวะที่เราไร้ปรัชญาการศึกษาของเราเอง นักการศึกษาของเราในปัจจุบัน จึงไปไขว่คว้าเอาปรัชญาบางประการของชาวตะวันตกมาทักท้วงว่า น่าจะรับเข้ามาเป็นปรัชญาการศึกษาของเราเองได้ ครั้นแปลงปรัชญานั้นๆ ออกมาเป็นการกระทำ พบว่ามีการขัดแย้งกันไม่ได้สนิทกับค่านิยมและนิสัยอย่างไทยๆ ผลที่สุดปรัชญาต่างประเทศที่สั่งเข้ามานั้นก็ดูจะเลื่อนลอยไร้ความหมาย และไม่ยังประโยชน์ให้แก่การศึกษาของไทยเท่าที่ควร ความซุกซลัก ความอึดอัด ความว่าเหว จึงมีอยู่ทั่วไปในวงการการศึกษาไทย ก็ในสภาพเช่นนี้เราจะไม่คิดแสวงหาปรัชญาที่มีเอกลักษณ์ของเราเองบ้างอย่างไรได้ ผู้ที่ประวัติการศึกษาของไทยควรจารึกไว้ว่า เป็นผู้บุกเบิกให้เกิดการแสวงหาปรัชญาการศึกษาของเราขึ้นอย่างจริงจังน่าจะเป็นศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี อย่างไรก็ดี การบุกเบิกผจญภัยเรื่องนี้ย่อมต้องเสี่ยงต่อการเป็นเป้าให้ถูกวิพากษ์วิจารณ์เป็นธรรมดา ดังปรากฏเมื่อเร็วๆ นี้ ในการประชุมทางวิชาการของกรมสามัญศึกษา เรื่องบทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา ในวาระนั้น ดร.สาโรช บัวศรีได้แสดงปาฐกถาเรื่องคตินิยมในการจัดการศึกษาของไทยในอนาคต แล้วผู้อภิปรายท่านหนึ่งเตือนว่า ระวังให้ดีจะกลายเป็นยื่นคอให้นักเลงดีสลั ที่ถูกเตือนดังนั้นก็เพราะองค์ปาฐกพยายามให้อรรถาธิบายเทียบเคียงพุทธวิธี กับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการแสวงหาสัจธรรมของชีวิต ตลอดจนได้เปรียบเทียบหลักเกณฑ์บางประการในพระอภิธรรม เช่น ปฏิจสมุปบาท และขันธห้า กับหลักเกณฑ์ทางจิตวิทยาการเรียนรู้ในปัจจุบัน แล้วจบลงด้วยการกำหนดเครื่องหมายเท่ากับขึ้นระหว่างพุทธศาสนากับปรัชญาการศึกษาฝ่าย pragmatism ในตอนนั้นมีคนกลุ่มหนึ่งแย้งว่า ข้ออภิปรายของอาจารย์ ดร.สาโรชแคบไปที่ยึดอยู่แค่พุทธศาสนาอย่างเดียว ผู้อภิปรายคนเดียวเท่านั้นจึงกล่าวเสริมว่า บอกแล้วไม่เชื่อว่าจะถูกสับคอ ก็ถูกสับจริงๆ...ก็ในเมื่อการศึกษาไทยขึ้นนำขนาด ดร.สาโรช ยังถูกเข้าอย่างนั้น จะมีใครอีกสักกี่คนที่จะกล้าบุกเบิกคิดสิ่งที่คนธรรมดาสามัญเขาไม่คิดอยู่ ต่อไปมีปากกันขยาดหมดหรือ คนไทยเราทุกวันนี้ไม่ค่อยจะมีก็คนนักที่จะกล้าคิดอะไรใหม่ๆ แปลกๆ มีใครลองคิดก็ถูกดัดรอนเสียแล้วอย่างนี้ ความคิดเราจะงอกออกไปได้อย่างไร เราจำเป็นต้องเป็นลูกสมุนฝรั่งคอยแต่เดินตามความรู้ความคิดของเขาตลอดไปหรือ ก็ใครๆ เริ่มจะตั้งข้อว่าเมืองเราเป็นอาณานิคมทางปัญญาของชาติตะวันตก เพราะเหตุที่คิดอะไรไม่เป็น เห็นจะจริงเสียแล้ว...

ถึงแม้ว่าแนวคิดการนำพุทธปรัชญาการศึกษามาใช้ในการจัดการศึกษาของไทยจะไม่ค่อยได้รับการตอบสนองอย่างเป็นรูปแบบที่ชัดเจน แต่จากพื้นฐานที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ส่งผลให้วิถีชีวิตมีความผูกพันกับศาสนาพุทธจนมีคณกลุ่มหนึ่งได้นำหลักพุทธธรรมมาเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต)(2548 ก: 4) กล่าวถึงการศึกษาแนวพุทธว่ามี 2 ระดับ โดยระดับ 1 คือระดับรูปแบบ ซึ่งเกิดจากการที่คนไทยนับถือศาสนาพุทธจึงมีวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมาโดยวัฒนธรรมความเป็นพุทธ เมื่อเห็นว่ารูปแบบใดดี มีความเหมาะสมที่จะนำมาอบรมสั่งสอนนักเรียนก็นำมาใช้ ส่วนระดับที่ 2 เป็นระดับตัวแท้ตัวจริง เป็นการนำหลักการที่สอดคล้องกับความเป็นจริงตามธรรมชาติมาจัดการศึกษา เพื่อให้ได้ผลตามธรรมชาติของความจริงนั้น

อย่างไรก็ตาม การจัดการศึกษาตามแนวทางพุทธศาสนาทั้งสองรูปแบบนี้มีเพียงส่วนน้อยเมื่อเทียบกับโรงเรียนโดยทั่วไปที่ยังยึดรูปแบบการจัดการศึกษาตามกระแสหลัก แต่เมื่อผลที่เกิดจากการจัดการศึกษากระแสหลักยังไม่สามารถพัฒนาคนให้มีความรู้คู่คุณธรรมได้ มีปัญหามากมายที่เกิดขึ้นในสังคม เพื่อเป็นการเพิ่มทางเลือกในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา สำนักพัฒนานวัตกรรมจัดการศึกษา ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการจึงได้พัฒนาโรงเรียนในรูปแบบที่นำหลักธรรมของพุทธศาสนามาใช้จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนขึ้นมา โดยเรียกชื่อโรงเรียนรูปแบบนี้ว่า โรงเรียนวิถีพุทธ คำว่าวิถีก็คือมรรคหรือแนวทาง วิถีพุทธจึงหมายถึงแนวทางในการดำเนินชีวิตตามแบบของชาวพุทธ ซึ่งชาวพุทธยึดถือมรรคมีองค์แปดเป็นหลักธรรมสำหรับการดำเนินชีวิต มรรคมีองค์แปดเมื่อสรุปแล้วจะได้เป็นองค์สามหรือไตรสิกขา โดยสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ เป็นอธิศีลสิกขาหรือศีล สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นอธิจิตตสิกขาหรือสมาธิ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ เป็นอธิปัญญาหรือปัญญา กระบวนการจัดการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธ จะต้องบูรณาการไตรสิกขาเข้ากับกลุ่มสาระและกิจกรรมต่างๆ ในหลักสูตร โดยมีศีล สมาธิ ปัญญาเป็นเหมือนเส้นด้ายที่ร้อยเรียงทุกกลุ่มสาระและกิจกรรมเข้าด้วยกัน ผลจากการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา จะช่วยให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาทั้งทางกาย สังคม จิต และปัญญาอย่างครบถ้วน (พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). 2547: 32 - 33) โรงเรียนวิถีพุทธจึงเป็นตัวขับเคลื่อนการปฏิรูปการศึกษาที่สำคัญมาก ซึ่งจะส่งผลให้ผู้ได้รับการศึกษามีความรู้คู่คุณธรรม แต่การที่จะทำให้โรงเรียนวิถีพุทธประสบความสำเร็จย่อมมิใช่เป็นเรื่องง่าย เพราะจะต้องลงทุน ลงแรง ลงความคิดสติปัญญาอีกมากมาย ซึ่งในแง่ของการปฏิบัติถ้าคิดปฏิรูปแต่เพียงด้านกายภาพก็อาจจะเป็นเรื่องง่าย แต่การที่จะทำให้โรงเรียนทั้งหลายเกิดจิตวิญญาณของการศึกษาวิถีพุทธนับเป็นเรื่องยาก เพราะเป็นเรื่องนามธรรมที่มีความสลับซับซ้อน จะต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลายสิ่งหลายอย่าง จะต้องดำเนินการอย่างจริงจัง ด้วยความร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง (วรวิทย์ วคินสรากร. 2547: 84)

เห็นได้ว่าการจัดการศึกษาตามแนวทางของโรงเรียนวิถีพุทธเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยความพยายาม และความร่วมมือร่วมใจของผู้เกี่ยวข้องเป็นอย่างมาก แต่หากโรงเรียนสามารถดำเนินการได้ตามหลักการและวัตถุประสงค์ของโรงเรียนวิถีพุทธแล้ว ย่อมส่งผลให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุขตามเจตนารมณ์ของการปฏิรูปการศึกษาได้อย่างแน่นอน

หลังจากที่สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ดำเนินการโครงการโรงเรียนวิถีพุทธไปได้ระยะหนึ่ง จากนั้นจึงมีการจัดทำตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธขึ้น โดยปรึกษารื้อกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งตัวชี้วัดที่จัดทำขึ้นมานี้มีความมุ่งหมายเพื่อให้เป็นเหมือนแผนที่เดินทางของโรงเรียนที่เข้าโครงการ สำหรับใช้เป็นคู่มือในการดำเนินงาน (พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). 2547: 35) แต่เนื่องจากมีโรงเรียนเข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธเป็นจำนวนมากกระจายอยู่ทั่วประเทศ ประกอบกับระยะเวลาผ่านมาหลายปีแล้วยังมิได้มีการปรับปรุง เพิ่มเติม หรือพัฒนาตัวชี้วัดดังกล่าวขึ้นมาใหม่ อีกทั้งมีการแนะนำให้โรงเรียนกำหนดตัวชี้วัดเพิ่มเติมเพื่อให้ดียิ่งขึ้นได้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้พัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธขึ้น โดยมุ่งหวังให้เป็นตัวบ่งชี้ที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธให้มีคุณภาพ บรรลุตามจุดมุ่งหมาย ส่งผลให้ผู้เรียนมีปัญญา พัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย สังคม จิตใจ และปัญญา สามารถแก้ปัญหาของชีวิตให้ได้มากที่สุด ดำรงตนอยู่ด้วยดี มีความเจริญอกงาม มีความสุข และพึงตนเองได้

ความมุ่งหมายของการวิจัย

เพื่อพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

ความสำคัญของการวิจัย

1. ผลของการวิจัยนี้สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผล
2. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถนำผลการวิจัยไปใช้ในการนิเทศ ติดตาม กำกับ ประเมินคุณภาพ รวมทั้งวางแผนเพื่อพัฒนาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธให้บรรลุตามจุดมุ่งหมาย

ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยและพัฒนา ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องการพัฒนาตัวบ่งชี้ และเรื่องโรงเรียนวิถีพุทธ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ สังเคราะห์เพื่อกำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย รวมทั้งกำหนดเป็นองค์ประกอบ และตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ โดย

กำหนดองค์ประกอบหลักตามทฤษฎีระบบ ซึ่งประกอบด้วยด้านปัจจัยนำเข้า ด้านกระบวนการ และด้านผลผลิต เมื่อได้องค์ประกอบ และตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธแล้ว ผู้วิจัยได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 9 รูป/คน มาร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อพิจารณาความสมบูรณ์ ครบถ้วนขององค์ประกอบ และตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ รวมทั้งให้ความเห็นและข้อเสนอแนะเพื่อการปรับปรุง แก้ไข เพิ่มเติม จากนั้นจึงนำตัวบ่งชี้ที่ได้ไปตรวจสอบคุณภาพกับกลุ่มตัวอย่างซึ่งประกอบด้วยศึกษานิเทศก์ที่รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธกัลยาณมิตร และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมจำนวน 401 รูป/คน เหตุผลที่เลือกโรงเรียนวิถีพุทธกัลยาณมิตรเป็นเป้าหมายหลักในการตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้ เป็นเพราะโรงเรียนดังกล่าวนี้มีผลการปฏิบัติงานดี สามารถเป็นแบบอย่างแก่โรงเรียนวิถีพุทธอื่นๆ ได้ จนได้รับการคัดเลือกจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาต้นสังกัดให้เป็นโรงเรียนวิถีพุทธกัลยาณมิตร การที่โรงเรียนมีผลการปฏิบัติงานดีจนเป็นที่ยอมรับย่อมแสดงให้เห็นว่า ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนวิถีพุทธกัลยาณมิตร เป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในการจัดการศึกษาตามแนวทางวิถีพุทธ จึงมีความเหมาะสมที่จะเป็นผู้ตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งรายละเอียดของประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยมีดังนี้

ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ ศึกษานิเทศก์ที่รับผิดชอบในการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธกัลยาณมิตร ในปีการศึกษา 2552 และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ประกอบด้วย ผู้อำนวยการโรงเรียนครูที่รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ครูผู้สอน ครูพระที่มาช่วยสอน และคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานหรือผู้ปกครอง

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ ศึกษานิเทศก์ที่รับผิดชอบในการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจำนวน 13 คน ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธกัลยาณมิตร ในปีการศึกษา 2552 และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจำนวน 388 รูป/คน ประกอบด้วย ผู้อำนวยการโรงเรียนจำนวน 16 คน ครูที่รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธจำนวน 16 คน ครูผู้สอนจำนวน 260 คน ครูพระที่มาช่วยสอนจำนวน 16 รูป คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานหรือผู้ปกครองจำนวน 80 คน รวมกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยจำนวน 401 รูป/คน

นิยามศัพท์เฉพาะ

โรงเรียนวิถิพุทธ หมายถึง โรงเรียนที่นำหลักธรรมของพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา โดยเน้นการพัฒนาร่างกาย จิตใจ และปัญญา

คุณภาพ หมายถึง ลักษณะที่ดี ที่ผู้ให้บริการจะต้องดำเนินการให้เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้รับบริการ เพื่อให้ผู้รับบริการเกิดความพึงพอใจ

ตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถิพุทธ หมายถึง ตัวแปรประกอบ หรือองค์ประกอบที่นำมาใช้เพื่อบ่งบอกสภาพการจัดการศึกษาของโรงเรียนวิถิพุทธที่สามารถสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้รับบริการในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก 14 องค์ประกอบย่อย 66 ตัวบ่งชี้

องค์ประกอบหลักด้านปัจจัยนำเข้า หมายถึง องค์ประกอบที่เป็นตัวนำเข้าในการจัดการศึกษาที่โรงเรียนวิถิพุทธต้องนำมาใช้ในการจัดกระบวนการ เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความสมบูรณ์ทั้งทางด้านกาย สังคม จิตใจ และปัญญา ประกอบด้วย องค์ประกอบย่อยด้านผู้บริหาร องค์ประกอบย่อยด้านครูผู้สอน องค์ประกอบย่อยด้านหลักสูตร องค์ประกอบย่อยด้านระบบการบริหาร

องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ หมายถึง องค์ประกอบของการดำเนินงานที่โรงเรียนวิถิพุทธใช้ในการนำปัจจัยนำเข้ามาจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความสมบูรณ์ทั้งทางด้านกาย สังคม จิตใจ และปัญญา ประกอบด้วย องค์ประกอบย่อยด้านการจัดการเรียนการสอน องค์ประกอบย่อยด้านการใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ องค์ประกอบย่อยด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ องค์ประกอบย่อยด้านการจัดสภาพแวดล้อม องค์ประกอบย่อยด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริม องค์ประกอบย่อยด้านการมีส่วนร่วม บวร

องค์ประกอบหลักด้านผลผลิต หมายถึง องค์ประกอบอันเป็นผลเนื่องมาจากการนำปัจจัยนำเข้ามาใช้ในการดำเนินการจัดการศึกษา ประกอบด้วยองค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางกายของนักเรียน องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางจิตของนักเรียน องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน

องค์ประกอบย่อยด้านผู้บริหาร หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ ซึ่งมีความรอบรู้เกี่ยวกับเรื่องการจัดการศึกษาวิถิพุทธ มีวิสัยทัศน์ ความสามารถทางการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ ทักษะในการบริหารบนฐานของความถูกต้องดีงาม ความสามารถในการสื่อสาร มีพรหมวิหารธรรม เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต พัฒนาตน พัฒนางานโดยใช้หลักอิทธิบาทสี่ เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีโดยศึกษา ปฏิบัติ เผยแผ่ และปกป้องคุ้มครองพุทธศาสนา

องค์ประกอบย่อยด้านครูผู้สอน หมายถึง ผู้ที่ปฏิบัติการสอนในโรงเรียนวิถีพุทธ สามารถจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มีลีลาการสอนสี่ประการ คือ ชี้แจงแสดงเหตุผล อธิบายให้นักเรียนเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้ง ชวนให้นักเรียนทำสิ่งใดก็สามารถจูงใจให้เกิดการยอมรับ อยากทำหรือนำไปปฏิบัติ ปลุกใจนักเรียนให้แก่วก้า กระตือรือร้น มีกำลังใจที่จะทำสิ่งต่างๆ ให้สำเร็จโดยไม่ย่อท้อ และปลุกนักเรียนให้ร่าเริงโดยสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ให้สนุก สดชื่น มองเห็นความสำเร็จ มีความสามารถในการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ มีพรหมวิหารธรรม เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต นำหลักอริยบทสี่มาใช้ในการพัฒนาตนและพัฒนางาน เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีโดยศึกษาปฏิบัติ เผยแผ่ ปกป้องคุ้มครองพุทธศาสนา มีความสามารถในการสื่อสาร มีการทำวิจัยเพื่อนำมาใช้พัฒนางานในหน้าที่ความรับผิดชอบให้ก้าวหน้า

องค์ประกอบย่อยด้านหลักสูตร หมายถึง เอกสารที่ใช้เป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมและประสบการณ์ให้แก่ผู้เรียน สามารถเชื่อมโยงการเรียนรู้กับชีวิตจริงของผู้เรียน โดยถือชีวิตของผู้เรียนเป็นตัวตั้ง มุ่งพัฒนาให้ผู้รู้จักตัวเอง รู้จักการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลกับสังคมและสิ่งแวดล้อม ปลุกฝังให้ผู้เรียนมีความศรัทธาในพุทธศาสนา สามารถปฏิบัติตนให้เหมาะสมสอดคล้องกับแนวทางของพุทธศาสนา บูรณาการไตรสิกขาเข้ากับกลุ่มสาระและกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะที่ดีตามเป้าหมายในการจัดการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธ

องค์ประกอบย่อยด้านระบบการบริหาร หมายถึง การมีแผนพัฒนา และแผนปฏิบัติการประจำปีที่มีคุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ มีคณะกรรมการขับเคลื่อนโรงเรียนวิถีพุทธโดยมีพระสงฆ์เป็นประธานในการดำเนินการ บริหารจัดการศึกษาโดยเน้นการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน มีระบบการนิเทศ ติดตาม กำกับ ตรวจสอบ และประเมินผลอย่างต่อเนื่องด้วยบรรยากาศของกัลยาณมิตร พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความเข้าใจในไตรสิกขา มีความศรัทธาในพุทธศาสนา

องค์ประกอบย่อยด้านการจัดการเรียนการสอน หมายถึง การจัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ ใช้วิธีการสอนที่หลากหลายสอดคล้องกับความแตกต่างของผู้เรียน มีการบูรณาการไตรสิกขาในกระบวนการเรียนรู้

องค์ประกอบย่อยด้านการใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ หมายถึง การใช้สื่อ แหล่งเรียนรู้ ครูพระ และครูภูมิปัญญาอย่างหลากหลาย ใช้สื่อที่หาง่าย ทันสมัย สอดคล้องกับเนื้อหาที่เรียนรู้ นำนักเรียนไปเรียนรู้ที่วัดหรือนิมิตพระสงฆ์มาให้ความรู้ที่โรงเรียนอย่างต่อเนื่อง

องค์ประกอบย่อยด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ หมายถึง การวัดและประเมินผลตามสภาพจริง ด้วยเครื่องมือที่เหมาะสมและวิธีการที่หลากหลาย เพื่อให้สามารถวัดได้ตรงตามความเป็นจริง ครอบคลุมครบถ้วนทั้งด้านกาย สังคม จิต ปัญญา

องค์ประกอบย่อยด้านการจัดสภาพแวดล้อม หมายถึง การจัดสภาพอาคารเรียน และบริเวณโรงเรียน เพื่อส่งเสริม สนับสนุนการจัดการเรียนรู้ของโรงเรียนวิถีพุทธ มีพระพุทธรูปประจำโรงเรียน ห้องเรียน และห้องกิจกรรมต่างๆ จัดสภาพของห้องเรียน ห้องกิจกรรม อาคารเรียน และบริเวณโดยรอบโรงเรียนให้มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มีความสะอาดและปลอดภัย ภายในโรงเรียนปราศจากสิ่งเสพติด อบายมุข และสิ่งมอมเมา สร้างบรรยากาศการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างครู นักเรียน และผู้ปกครอง

องค์ประกอบย่อยด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริม หมายถึง การจัดกิจกรรมที่เพิ่มเติมจากกิจกรรมในหลักสูตรอย่างต่อเนื่อง ทั้งกิจกรรมที่ส่งเสริมการดำรงชีวิตประจำวันที่ต้องดำเนินการกิน อยู่ ดู ฟังของนักเรียน กิจกรรมที่ส่งเสริมการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ และกิจกรรมทางพุทธศาสนา

องค์ประกอบย่อยด้านการมีส่วนร่วม บวร หมายถึง การเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งบ้านและวัด มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาผู้เรียนตามแนวทางของโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนเป็นหลักในการประสาน มีการจัดประชุม สัมมนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน เพื่อให้มีความเข้าใจในแนวทางของการพัฒนานักเรียนไปสู่เป้าหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ ร่วมมือกันพัฒนานักเรียนตามแนวทางที่วางไว้อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางกายของนักเรียน หมายถึง ลักษณะทางด้านร่างกาย และด้านการติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ซึ่งนักเรียนที่ได้รับการพัฒนาแล้ว สามารถดูแลรักษาสุขภาพร่างกายของตนให้แข็งแรงเจริญเติบโตตามวัย มีความสะอาด แต่งกายเรียบร้อย รู้จักใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและเกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่าอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รับประทานอาหารที่มีคุณค่าในปริมาณที่พอเหมาะ หลีกเลียงจากสิ่งเสพติดที่บั่นทอนทำลายสุขภาพ รับรู้ ดู ฟังสิ่งต่างๆ โดยตระหนักรู้ และสามารถหาประโยชน์จากการรับรู้ดู ฟังนั้นๆ ได้ รู้วิธีการใช้และรู้จักเลือกใช้สิ่งของเครื่องใช้ ตลอดจนอุปกรณ์เทคโนโลยีต่างๆ ด้วยความรู้ความเข้าใจ ให้ได้คุณค่าและประโยชน์ที่แท้จริงจากสิ่งนั้นๆ

องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน หมายถึง ลักษณะทางด้านการประพฤติปฏิบัติของนักเรียนในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ซึ่งนักเรียนที่ได้รับการพัฒนาแล้ว จะมีระเบียบวินัย เคารพกฎเกณฑ์และกติกาสังคม ประพฤติตนเป็นคนดี ไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ปฏิบัติตนตามหลักศีล 5 มีกิริยา วาจาสุภาพ เรียบร้อย มีสัมมาคารวะ มีความซื่อสัตย์ ซื่อตรง ตรงต่อเวลา รู้จักพอ มีความรับผิดชอบ

องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางจิตของนักเรียน หมายถึง ลักษณะทางด้านจิตใจของนักเรียน ซึ่งนักเรียนที่ได้รับการพัฒนาแล้ว จะมีจิตใจที่ตั้งงามตามหลักพรหมวิหารธรรม มีความเพียรพยายาม มุ่งมั่น มีสติระลึกรู้อยู่เสมอ มีความร่าเริง แจ่มใส สงบเย็น

องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน หมายถึง ลักษณะทางด้าน ความรอบรู้ของนักเรียน ซึ่งนักเรียนที่ได้รับการพัฒนาแล้ว จะมีความรู้ทางวิชาการตามที่หลักสูตร กำหนด มีความสามารถในการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ รู้จักผิด ชอบ ชั่ว ดี รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ของโลกและชีวิตตามสภาวะที่เป็นจริง สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ไม่ลุ่มหลงไปตามกระแสนิยม สามารถใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหา

การตรวจสอบคุณภาพตัวบ่งชี้ หมายถึง การนำตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธที่พัฒนาขึ้น ไปให้ศึกษานิเทศก์ที่รับผิดชอบในการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาจำนวน 13 คน ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธกัลยาณมิตร ใน ปีการศึกษา 2552 และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจำนวน 388 รูป/คน ประกอบด้วย ผู้อำนวยการโรงเรียน จำนวน 16 คน ครูที่รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธจำนวน 16 คน ครูผู้สอนจำนวน 260 คน ครูพระที่มาช่วยสอนจำนวน 16 รูป คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานหรือผู้ปกครองจำนวน 80 คน รวมจำนวน 401 รูป/คน พิจารณาให้ความเห็นว่าตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียน วิถีพุทธมีความเหมาะสม มากน้อยเพียงใด หากจะนำมาใช้เป็นตัวบ่งชี้เพื่อบ่งบอกคุณภาพของโรงเรียนวิถีพุทธ

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการพัฒนาตัวบ่งชี้โรงเรียนวิถีพุทธนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎี จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย รวมทั้ง กำหนดเป็นองค์ประกอบ และตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งหลักการ แนวคิด ทฤษฎี ที่นำมาใช้ในการวิจัยมีดังนี้

1. ความหมายของคุณภาพ

2. ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาตัวบ่งชี้ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย ความหมายของ ตัวบ่งชี้ ลักษณะสำคัญของตัวบ่งชี้ คุณสมบัติของตัวบ่งชี้ที่ดี ประเภทของตัวบ่งชี้ กระบวนการพัฒนา ตัวบ่งชี้ ประโยชน์ของตัวบ่งชี้ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวบ่งชี้

3. ความรู้เกี่ยวกับโรงเรียนวิถีพุทธ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย ความสัมพันธ์ระหว่าง พุทธศาสนากับการศึกษา ความเป็นมาของโรงเรียนวิถีพุทธ ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ จุดมุ่งหมาย ของโรงเรียนวิถีพุทธ หลักการของโรงเรียนวิถีพุทธ องค์ประกอบที่ทำให้เกิดปัญญา การจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาปัญญา แนวคิดหลักการจัดการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ จุดเน้นที่สำคัญของการจัดการศึกษา ตามแนววิถีพุทธ องค์ประกอบของโรงเรียนวิถีพุทธ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนวิถีพุทธ

รายละเอียดของหลักการ แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่นำมาใช้ในการศึกษา มี ดังนี้

ความหมายของคุณภาพ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2542: 253) ให้ความหมายว่า คุณภาพ หมายถึงลักษณะที่ดีเด่นของบุคคลหรือสิ่งของ

สมศักดิ์ ดลประสิทธิ์ (2541: 14) กล่าวถึงความหมายของ คุณภาพ คือ ความพึงพอใจของ ลูกค้าหรือผู้รับบริการ

สมศักดิ์ สินธุระเวชญ์ (2542: 45) กล่าวถึงคุณภาพว่า ปัจจุบันนี้ หมายถึง การทำให้ลูกค้า พึงพอใจด้วยการทำให้ความต้องการและความหวังของลูกค้าได้รับการตอบสนอง เช่น คุณภาพในทาง การศึกษา ก็คือ การทำให้ผู้ปกครอง ชุมชน สังคม พึงพอใจ (ประทับใจ หรือ มั่นใจ) ในคุณภาพของ ผลผลิต (นักเรียนมีคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนด)

วิฑูรย์ สิมะโชคดี (2542: 3) ให้ความหมายคุณภาพว่า หมายถึง สินค้าหรือบริการที่มีความเป็นเลิศในทุกด้าน สินค้าหรือบริการที่เป็นไปตามข้อกำหนดหรือมาตรฐาน สินค้าหรือบริการที่เป็นไปตามความต้องการของลูกค้า สินค้าหรือบริการที่สร้างความพึงพอใจให้ลูกค้า สินค้าหรือบริการที่ปราศจากการชำรุดหรือบกพร่อง คุณภาพจะมีความหมายต่างกันไปตามความรู้สึกหรือความต้องการของลูกค้า ซึ่งมักจะวัดกันด้วยความพึงพอใจหรือความประทับใจของลูกค้าเป็นสำคัญ

บรรจง จันทมาส (2544: 1) ให้ความหมายว่า คุณภาพ หมายถึง คุณสมบัติทุกประการของผลิตภัณฑ์/การบริการ ที่ตอบสนองความต้องการ และสามารถสร้างความพึงพอใจให้ลูกค้า

สรุปได้ว่า คุณภาพ หมายถึง ลักษณะที่ดี ที่ผู้ให้บริการจะต้องดำเนินการให้เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้รับบริการ เพื่อให้ผู้รับบริการเกิดความพึงพอใจ

ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาตัวบ่งชี้ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความหมายของตัวบ่งชี้

คำว่า ตัวบ่งชี้ (Indicators) อาจมีผู้เรียกแตกต่างกันออกไป เช่น ตัวชี้วัด หรือดัชนี มีผู้กล่าวถึงความหมายของตัวบ่งชี้ที่น่าสนใจ ดังนี้

วรณีย์ แกมเกตุ (2540: 14) สรุปความหมายของตัวบ่งชี้ว่า หมายถึง สารสนเทศหรือค่าที่สังเกตได้เชิงปริมาณ หรือเป็นสารสนเทศเชิงคุณภาพซึ่งใช้บ่งบอกสถานะของสิ่งที่มุ่งวัด หรือสะท้อนลักษณะรวมทั้งปัญหาอุปสรรคของการดำเนินงานอย่างกว้างๆ ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง

เอี่ยมพร หลินเจริญ (2545: 132) สรุปความหมายของตัวบ่งชี้ว่า หมายถึง สารสนเทศที่แสดงถึงลักษณะหรือปริมาณของสภาพที่ต้องการศึกษา ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ซึ่งสารสนเทศดังกล่าวอาจอยู่ในรูปของข้อความ ตัวประกอบ ตัวแปรหรือค่าที่สังเกตได้เป็นตัวเลข โดยลักษณะดังกล่าวเป็นการนำข้อมูลตัวแปร ข้อเท็จจริงมาสัมพันธ์กัน ค่าของตัวบ่งชี้สามารถแสดง/ระบุหรือ บ่งบอกถึงสภาพที่ต้องการศึกษาเป็นองค์รวมอย่างกว้างๆ แต่มีความชัดเจนเพียงพอที่จะใช้ในการเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้เพื่อประเมินสภาพที่ต้องการศึกษาได้ และใช้ในการเปรียบเทียบระหว่างช่วงเวลาที่แตกต่างกันเพื่อให้ทราบถึงความเปลี่ยนแปลงของสภาพที่ต้องการศึกษาได้

วันเพ็ญ ผ่องกาย (2547: ออนไลน์) ให้ความหมายตัวบ่งชี้ว่า หมายถึง ตัวแปรประกอบหรือองค์ประกอบที่มีค่าแสดงถึงลักษณะหรือปริมาณของระบบการดำเนินงานส่วนใดส่วนหนึ่ง ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ซึ่งเป็นสารสนเทศที่บ่งบอกสถานะหรือสภาพการณ์ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งที่เรานสนใจ ซึ่งการนำตัวแปรหรือข้อเท็จจริงต่างๆ มาสัมพันธ์กันเพื่อให้เกิดคุณค่า จะสะท้อนให้เห็นสภาพการณ์ที่ต้องการศึกษาโดยรวม

นงลักษณ์ วิรัชชัย; ศจีมาศ ณ วิเชียร; และ พิสมัย อรทัย (2551: 19) สรุปความหมายของ ตัวบ่งชี้ว่า หมายถึง ตัวแปรประกอบ หรือองค์ประกอบที่มีค่าแสดงถึงลักษณะหรือปริมาณของสภาพที่ต้องการศึกษา ณ ช่วงเวลาหนึ่ง ค่าของตัวบ่งชี้แสดง/ระบุ/บ่งบอกถึงสภาพที่ต้องการศึกษาเป็นองค์รวม แต่มีความชัดเจนเพียงพอที่จะใช้ในการเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้เพื่อประเมินสภาพที่ต้องการศึกษาได้ และใช้ในการเปรียบเทียบระหว่างช่วงเวลาที่แตกต่างกันเพื่อให้ทราบถึงความเปลี่ยนแปลงของสภาพที่ต้องการศึกษาได้

สรุปได้ว่าตัวบ่งชี้ หมายถึง ตัวแปรประกอบ หรือองค์ประกอบที่นำมาใช้เพื่อบ่งบอก สถานภาพ หรือสะท้อนลักษณะการดำเนินงานหรือผลการดำเนินงาน ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง

ลักษณะสำคัญของตัวบ่งชี้

ตัวบ่งชี้มีลักษณะที่สำคัญของ 5 ประการ ดังนี้ (นงลักษณ์ วิรัชชัย; ศจีมาศ ณ วิเชียร; และ พิสมัย อรทัย. 2551: 18 - 19; สุรพงศ์ เอื้อศิริพรฤทธิ์. 2547: 22; วันเพ็ญ ฝ่องกาย. 2547: ออนไลน์; อ้างอิงจาก Johnstone. 1981)

1. ตัวบ่งชี้ต้องให้สารสนเทศเกี่ยวกับสิ่ง หรือสภาพที่ศึกษาอย่างกว้างๆ โดยไม่จำเป็นต้องแม่นยำถูกต้องอย่างแน่นอน
2. ตัวบ่งชี้มีลักษณะที่แตกต่างไปจากตัวแปร ถึงแม้ว่าตัวบ่งชี้จะให้สารสนเทศที่แสดง คุณลักษณะเกี่ยวกับสิ่ง หรือสภาพที่ศึกษาเหมือนตัวแปร แต่ตัวแปรจะให้สารสนเทศของสิ่งหรือสภาพที่ต้องการศึกษาเพียงด้านเดียวเนื่องจากมีลักษณะที่เฉพาะเจาะจง ขณะที่ตัวบ่งชี้เกิดจากการรวมตัวแปรหลายๆ ตัวที่มีความสัมพันธ์กันเข้าด้วยกันเพื่อให้เห็นภาพรวมของสิ่งหรือสภาพที่ต้องการศึกษา ตัวบ่งชี้จึงเป็นตัวแปรประกอบหรือองค์ประกอบก็ได้ ไม่จำเป็นต้องมีตัวเดียว
3. ค่าของตัวบ่งชี้แสดงถึงปริมาณ ในการแปลความหมายค่าของตัวบ่งชี้จะต้องนำมาเปรียบเทียบกับเกณฑ์หรือมาตรฐานที่กำหนดขึ้น ดังนั้นในการสร้างตัวบ่งชี้จะต้องมีการกำหนดความหมายและเกณฑ์ของตัวบ่งชี้ให้ชัดเจน
4. ตัวบ่งชี้ต้องให้สารสนเทศ ณ จุดเวลาหรือช่วงเวลานั้นๆ เมื่อตัวบ่งชี้จากหลายช่วงเวลา มาเปรียบเทียบกับกัน จะต้องแสดงสภาพการเปลี่ยนแปลงของสิ่งที่ต้องการศึกษาได้
5. ตัวบ่งชี้เป็นหน่วยพื้นฐานสำหรับการพัฒนาทฤษฎี โดยการรวมตัวแปรเพื่อสร้างเป็นตัวบ่งชี้แล้วนำไปอธิบายทฤษฎีในงานวิจัยต่างๆ ซึ่งมีความเหมาะสมในการนำเสนอแนวคิดได้ดีกว่าการใช้ตัวแปรเดียว

คุณสมบัติของตัวบ่งชี้ที่ดี

ศิริชัย กาญจนวาสี (2544: 84 - 86) กล่าวถึงคุณสมบัติที่สำคัญของตัวบ่งชี้ว่ามีดังนี้

1. ความตรง (validity) ตัวบ่งชี้ที่ดีจะต้องบ่งชี้ได้ตามคุณลักษณะที่ต้องการ วัดได้อย่างถูกต้องแม่นยำ ซึ่งมีลักษณะสำคัญดังนี้

1.1 มีความตรงประเด็น (relevant) ตัวบ่งชี้ต้องชี้วัดได้ตรงประเด็น มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องโดยตรงกับคุณลักษณะที่มุ่งวัด เช่น GPA ใช้เป็นตัวบ่งชี้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนโดยทั่วไป

1.2 ความเป็นตัวแทน (representative) ตัวบ่งชี้จะต้องมีความเป็นตัวแทนคุณลักษณะที่มุ่งวัด หรือมีมุมมองที่ครอบคลุมองค์ประกอบที่สำคัญของคุณลักษณะที่มุ่งวัดอย่างครบถ้วน เช่น อุณหภูมิร่างกายเป็นตัวบ่งชี้สภาวะการมีไข้ของผู้ป่วย

2. ความเที่ยง (reliability) ตัวบ่งชี้ที่ดีจะต้องบ่งชี้คุณลักษณะที่มุ่งวัดได้อย่างน่าเชื่อถือ คงเส้นคงวา หรือบ่งชี้ได้คงที่เมื่อทำการวัดซ้ำในช่วงเวลาเดียวกัน ซึ่งมีลักษณะสำคัญดังนี้

2.1 ความเป็นปรนัย (objectivity) ตัวบ่งชี้ต้องชี้วัดได้อย่างเป็นปรนัย การตัดสินใจเกี่ยวกับค่าของตัวบ่งชี้ควรขึ้นอยู่กับสภาวะที่เป็นอยู่หรือคุณสมบัติของสิ่งนั้น มากกว่าที่จะขึ้นอยู่กับความรู้สึกตามอัตวิสัย

2.2 มีความคลาดเคลื่อนต่ำ (minimum error) ตัวบ่งชี้ต้องชี้วัดได้อย่างมีความคลาดเคลื่อนต่ำ ค่าที่ได้จะต้องมาจากแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ

3. ความเป็นกลาง (neutrality) ตัวบ่งชี้ที่ดีจะต้องบ่งชี้ด้วยความเป็นกลาง ปราศจากความลำเอียง (bias) ไม่โน้มเอียงเข้าหาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ไม่ชี้นำโดยการเน้นการบ่งชี้เฉพาะลักษณะความสำเร็จหรือความล้มเหลวหรือความไม่ยุติธรรม

4. ความไว (sensitivity) ตัวบ่งชี้ที่ดีจะต้องมีความไวต่อคุณลักษณะที่มุ่งวัด สามารถแสดงความผันแปรหรือความแตกต่างระหว่างหน่วยวิเคราะห์ได้อย่างชัดเจน โดยตัวบ่งชี้จะต้องมีมาตรและหน่วยวัดที่มีความละเอียดเพียงพอ

5. สะดวกในการนำไปใช้ (practicality) ตัวบ่งชี้ที่ดีจะต้องสะดวกในการนำไปใช้ ซึ่งมีลักษณะสำคัญดังนี้

5.1 เก็บข้อมูลง่าย (availability) ตัวบ่งชี้ที่ดีจะต้องสามารถนำไปใช้วัดหรือเก็บข้อมูลได้สะดวก สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลจากการตรวจ นับ วัด หรือสังเกตได้ง่าย

5.2 แปลความหมายง่าย (interpretability) ตัวบ่งชี้ที่ดีควรให้ค่าการวัดที่มีจุดสูงสุดและต่ำสุด เข้าใจง่ายและสามารถสร้างเกณฑ์ตัดสินคุณภาพได้ง่าย

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2539: 4 - 7) กล่าวว่าตัวบ่งชี้ที่ดีจะต้องคุณสมบัติดังนี้

1. ความเป็นกลาง (Neutrality) หมายถึง ความไม่ลำเอียงของตัวบ่งชี้ เช่น ตัวบ่งชี้ผลิตภาพของแรงงาน (labor productivity) ซึ่งวัดด้วยอัตราส่วนระหว่างรายได้ต่อค่าใช้จ่ายแรงงาน เมื่อนำตัวบ่งชี้ไปใช้ในหน่วยงาน ประเภทผลิตและประเภทบริการ จะทำให้ขาดความเป็นกลาง เพราะการปฏิบัติงานประเภทบริการนั้นต้องใช้บุคลากรจำนวนมาก ส่วนการปฏิบัติงานประเภทการผลิตใช้เครื่องจักรกลมากกว่าแรงงาน
2. ความเป็นวัตถุวิสัย (Objectivity) หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับค่าของตัวบ่งชี้ไม่ได้เกิดจากการคิดเอาเองของผู้วิจัย แต่ขึ้นอยู่กับสถานะที่เป็นอยู่หรือเป็นรูปธรรม
3. มีความไวต่อความแตกต่าง (Sensitivity) หมายถึง ความสามารถของตัวบ่งชี้ที่จะวัดความแตกต่างระหว่างหน่วยวิเคราะห์ได้อย่างถูกต้อง
4. ค่าของมาตรวัด หรือตัวบ่งชี้ที่ได้ควรมีความหมาย หรือตีความได้อย่างสะดวก (Meaningfulness & Interpretability) กล่าวคือ ค่าของมาตรวัดควรมีจุดสูงสุดและต่ำสุดที่ง่ายต่อความเข้าใจ เช่น มีค่าอยู่ระหว่าง 0 ถึง 10 หรือระหว่าง 0 ถึง 100 ค่าของตัวบ่งชี้ที่ได้จากการวัด หากอยู่ที่ 60 จะตีความได้ว่าสูงกว่า 50 ซึ่งเป็นค่าเฉลี่ยเพียงเล็กน้อย แต่หากค่าของมาตรวัดและตัวบ่งชี้ไม่มีค่าสูงสุดและต่ำสุดที่แน่นอนจะไม่สามารถตีความหมายได้ว่า 60 มีความหมายอย่างไร
5. ความถูกต้องในเนื้อหาของตัวบ่งชี้ที่นำมาใช้ (Content Validity) ในการศึกษาหรือพัฒนาตัวบ่งชี้ จะต้องศึกษาให้แน่ชัดว่าเนื้อหาในเรื่องที่ศึกษานั้นๆ คืออะไร ตัวบ่งชี้ที่ดีต้องมีความถูกต้องในเนื้อหาที่ต้องการวัด
6. ความถูกต้องในการพัฒนาตัวบ่งชี้ (Development Validity) การพัฒนาตัวบ่งชี้ คือการนำเอาตัวแปรหลายๆ ตัวมารวมกัน ไม่ว่าจะนำมาบวกกันหรือคูณกัน ความถูกต้องในการพัฒนาจึงขึ้นอยู่กับความสามารถพิสูจน์ได้ในเชิงทฤษฎีสอดคล้องกับเชิงประจักษ์ตามที่ปรากฏ

ประเภทของตัวบ่งชี้

นางลักษณ์ วิรัชชัย; ศจีมาศ ณ วิเชียร; และ พิศมัย อรทัย (2551: 20 - 22) ได้สังเคราะห์สรุปการจัดแยกประเภทของตัวบ่งชี้ได้เป็น 8 ประเภท คือ

1. ประเภทที่จัดตามทฤษฎีระบบ ได้แก่ ตัวบ่งชี้ด้านปัจจัย (Input Indicators) ตัวบ่งชี้ด้านกระบวนการ (Process Indicators) และตัวบ่งชี้ด้านผลผลิต (Output Indicators) ซึ่งรวมตัวบ่งชี้ที่แสดงถึงผลลัพธ์ ผลกระทบที่เกิดขึ้นในระบบด้วย

2. ประเภทที่จัดตามลักษณะนิยามของตัวบ่งชี้ การสร้างและพัฒนาตัวบ่งชี้จะต้องมีการให้นิยามตัวบ่งชี้ ด้วยลักษณะของการให้นิยามที่แตกต่างกันจึงทำให้นักวิชาการแบ่งประเภทตัวบ่งชี้ออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ตัวบ่งชี้แบบอัตนัย (Subjective Indicators) และตัวบ่งชี้แบบปรนัย (Objective Indicators)

3. ประเภทที่จัดตามวิธีการสร้างและพัฒนาตัวบ่งชี้ ได้แก่ ตัวบ่งชี้ตัวแทน (Representative Indicators) ตัวบ่งชี้แยกย่อย (Disaggregative Indicators) และตัวบ่งชี้รวมหรือตัวบ่งชี้ประกอบ (Composite Indicators)

4. ประเภทที่จัดตามลักษณะตัวบ่งชี้ย่อยที่ใช้สร้างตัวบ่งชี้รวม แบ่งได้หลายวิธี เช่น

4.1 จัดตามระดับการวัด ได้แก่ ตัวบ่งชี้นามบัญญัติ (Nominal Indicators) ตัวบ่งชี้เรียงอันดับ (Ordinal Indicators) ตัวบ่งชี้ช่วง (Interval Indicators) และตัวบ่งชี้อัตราส่วน (Ratio Indicators) ตัวบ่งชี้รวมที่สร้างจากตัวบ่งชี้ย่อยระดับใด จะมีระดับการวัดตามตัวแปรนั้นด้วย

4.2 จัดตามประเภทของตัวแปร ได้แก่ ตัวบ่งชี้สต็อก (Stocks Indicators) เป็นตัวบ่งชี้ที่แสดงถึงสถานะ หรือปริมาณของระบบการผลิต ณ จุดเวลาใดจุดหนึ่ง และตัวบ่งชี้การเคลื่อนไหว (Flows Indicators) เป็นตัวบ่งชี้ที่แสดงถึงสถานะที่เป็นพลวัตรในระบบการผลิต ณ ช่วงเวลาใดช่วงหนึ่ง

4.3 จัดตามคุณสมบัติทางสถิติของตัวบ่งชี้ ได้แก่ ตัวบ่งชี้เกี่ยวกับการแจกแจง (Distributive Indicators) สร้างจากตัวบ่งชี้ที่เป็นค่าสถิติบอกลักษณะการกระจายของข้อมูล เช่น สัมประสิทธิ์การกระจาย และตัวบ่งชี้ไม่เกี่ยวกับการแจกแจง (Non - Distributive Indicators) สร้างจากตัวบ่งชี้ที่เป็นปริมาณ หรือเป็นค่าสถิติบอกลักษณะค่ากลาง เช่น ค่าเฉลี่ย หรือค่าสถิติประเภทค่าร้อยละ อัตราส่วน

5. ประเภทที่จัดตามลักษณะค่าของตัวบ่งชี้ ได้แก่ ตัวบ่งชี้สมบูรณ์ (Absolute Indicators) ค่าของตัวบ่งชี้จะบอกปริมาณที่แท้จริง และมีความหมายในตัวเอง ตัวบ่งชี้สัมพัทธ์ หรือตัวบ่งชี้อัตราส่วน (Relative or Ratio Indicators) ค่าของตัวบ่งชี้เป็นปริมาณที่ต้องแปลความหมายเทียบกับค่าอื่น ตัวบ่งชี้สมบูรณ์ใช้เปรียบเทียบได้เฉพาะระบบที่มีขนาดหรือศักยภาพเท่าเทียมกัน ถ้ามีขนาดหรือศักยภาพไม่เท่าเทียมกันควรใช้ตัวบ่งชี้สัมพัทธ์ในการเปรียบเทียบ

6. ประเภทที่จัดตามฐานการเปรียบเทียบในการแปลความหมาย ได้แก่ ตัวบ่งชี้อิงกลุ่ม (Norm - Reference Indicators) เป็นตัวบ่งชี้ที่มีการแปลความหมายเทียบกับกลุ่ม ตัวบ่งชี้อิงเกณฑ์ (Criterion - Referenced Indicators) เป็นตัวบ่งชี้ที่มีการแปลความหมายเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ตัวบ่งชี้อิงตนเอง (Self - Reference Indicators) เป็นตัวบ่งชี้ที่มีการแปลความหมายเทียบกับสภาพเดิม ณ จุด หรือช่วงเวลาที่แตกต่างกัน เป็นตัวบ่งชี้ที่บอกถึงความเปลี่ยนแปลง หรือระดับการพัฒนา

7. ประเภทที่จัดตามลักษณะการใช้ตัวบ่งชี้ ได้แก่ ตัวบ่งชี้แสดงความหมาย (Expressive Indicators) และตัวบ่งชี้ทำนาย (Predictive Indicators)

8. ประเภทที่จัดตามเนื้อหาสาระหรือสาขาวิชา จัดได้หลายประเภทโดยไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว ขึ้นอยู่กับความสนใจ และจุดมุ่งหมายในการพัฒนาตัวบ่งชี้ เช่น ตัวบ่งชี้การศึกษา (Education Indicators) ตัวบ่งชี้สังคม (Social Indicators) ตัวบ่งชี้คุณภาพชีวิต (Quality of Life Indicators) ตัวบ่งชี้การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non - Formal Education Indicators)

นอกจากนี้อาจจัดแยกตัวบ่งชี้โดยใช้เกณฑ์แบบผสมผสาน เช่น กรณีกจัดแยกตามทฤษฎีระบบ ซึ่งแยกเป็น 3 ประเภท และแยกตามลักษณะการใช้ตัวบ่งชี้ ซึ่งแยกเป็น 2 ประเภท จะจัดแยกตัวบ่งชี้เป็นประเภทย่อยๆ ได้ถึง 6 ประเภท (3×2) การกำหนดว่าตัวบ่งชี้ที่พัฒนาครอบคลุมตัวบ่งชี้ย่อยประเภทใด ต้องพิจารณาจากการกำหนดนิยาม และการใช้ประโยชน์ของตัวบ่งชี้

กระบวนการพัฒนาตัวบ่งชี้

นางลักษณ์ วิรัชชัย; ศจีมาศ ณ วิเชียร; และ พิสสมัย อรทัย (2551: 27 - 31) ได้สรุปขั้นตอนสำคัญในการพัฒนาตัวบ่งชี้ว่ามี 6 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดวัตถุประสงค์ (Statement of Purposes) ขั้นตอนที่ 2 การนิยาม (Definition) ตัวบ่งชี้ ขั้นตอนที่ 3 การรวบรวมข้อมูล (Data Collection) ขั้นตอนที่ 4 การสร้าง (Construction) ตัวบ่งชี้ ขั้นตอนที่ 5 การตรวจสอบคุณภาพ (Quality Check) ตัวบ่งชี้ ขั้นตอนที่ 6 การจัดเข้าบริบทและการนำเสนอรายงาน (Contextualization and Presentation) ซึ่งแต่ละขั้นตอนสรุปได้ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดวัตถุประสงค์ เป็นการกำหนดล่วงหน้าว่าจะนำตัวบ่งชี้ที่พัฒนาขึ้นไปใช้ประโยชน์อะไร และอย่างไร เนื่องจากวัตถุประสงค์สำคัญในการพัฒนาตัวบ่งชี้ คือ เพื่อพัฒนาและตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้ที่พัฒนาขึ้นให้ได้ตัวบ่งชี้ที่จะนำไปใช้ประโยชน์ที่สำคัญ 3 ประการ คือ บรรยายสภาพของระบบ การแสดงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของระบบ และการเปรียบเทียบระบบกับเกณฑ์ รวมทั้งการเปรียบเทียบระหว่างระบบ การกำหนดวัตถุประสงค์ในการพัฒนาตัวบ่งชี้ให้ชัดเจนจะส่งผลให้ได้ตัวบ่งชี้ที่มีคุณภาพสูง และเป็นประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ

ขั้นตอนที่ 2 การนิยามตัวบ่งชี้ นิยามของตัวบ่งชี้ที่กำหนดขึ้นจะเป็นตัวชี้ว่าวิธีการที่จะต้องใช้ในขั้นตอนต่อไปของกระบวนการพัฒนาตัวบ่งชี้ วิธีการนิยามตัวบ่งชี้ทำได้ 3 วิธี ดังนี้

1. การพัฒนาตัวบ่งชี้โดยใช้นิยามเชิงปฏิบัติการ (Pragmatic Definition) ใช้ในกรณีที่มีการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับตัวแปรย่อยที่เกี่ยวข้องกับตัวบ่งชี้ไว้พร้อมแล้ว มีฐานข้อมูลหรือมีการสร้างตัวแปรประกอบจากตัวแปรย่อยๆ หลายตัวไว้แล้ว นักวิจัยเพียงแต่ใช้วิจารณ์ญาณคัดเลือกตัวแปรจากฐานข้อมูล แล้วนำมาพัฒนาตัวบ่งชี้โดยกำหนดวิธีการรวมตัวแปรย่อย และกำหนดน้ำหนักความสำคัญ

ของตัวแปรย่อย วิธีการกำหนดนิยามเชิงปฏิบัติการนี้อาศัยการตัดสินใจ และประสบการณ์ของนักวิจัยเท่านั้น จึงอาจได้นิยามที่ลำเอียงเพราะไม่มีการอ้างอิงทฤษฎี หรือตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร นิยามเชิงปฏิบัติการไม่ค่อยมีผู้นำมาใช้เนื่องจากมีจุดอ่อนมากกว่าวิธีอื่น แต่ถ้าหากมีความจำเป็นต้องใช้ นักวิจัยควรพยายามปรับปรุงจุดอ่อนโดยการตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร หรือการใช้กรอบทฤษฎีประกอบกับวิจารณ์ญาณในการเลือกตัวแปรและกำหนดนิยาม

2. การพัฒนาตัวบ่งชี้โดยใช้นิยามเชิงทฤษฎี (Theoretical Definition) ทำได้ 2 แบบ แบบแรกใช้ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยเป็นพื้นฐานสนับสนุนทั้งหมด ตั้งแต่การกำหนดตัวแปรย่อย การกำหนดวิธีการรวมตัวแปรย่อย และการกำหนดน้ำหนักตัวแปรย่อย แบบที่สองใช้ทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยเป็นพื้นฐานสนับสนุนการคัดเลือกตัวแปรย่อย และการกำหนดวิธีการรวมตัวแปรย่อยเท่านั้น ส่วนในขั้นตอนการกำหนดน้ำหนักตัวแปรย่อยแต่ละตัวจะใช้ความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญประกอบการตัดสินใจ

3. การพัฒนาตัวบ่งชี้โดยใช้นิยามเชิงประจักษ์ (Empirical Definition) นิยามเชิงประจักษ์มีลักษณะที่ใกล้เคียงกับนิยามเชิงทฤษฎี เพราะเป็นนิยามที่นักวิจัยกำหนดว่าตัวบ่งชี้ประกอบด้วยตัวแปรย่อยอะไร และกำหนดรูปแบบวิธีการรวมตัวแปรให้ได้ตัวบ่งชี้โดยมีทฤษฎี เอกสารวิชาการหรืองานวิจัยเป็นพื้นฐาน แต่การกำหนดน้ำหนักของตัวแปรแต่ละตัวที่จะนำมารวมกันในการพัฒนาตัวบ่งชี้ นั้นไม่ได้อาศัยแนวคิดทฤษฎีโดยตรง แต่อาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์ ซึ่งนิยามแบบนี้มีความเหมาะสม และเป็นที่นิยมใช้กันมาจนถึงทุกวันนี้

ขั้นตอนที่ 3 การรวบรวมข้อมูล เป็นการดำเนินการวัดตัวแปรย่อย ประกอบด้วย การสร้างเครื่องมือสำหรับวัด การทดลองใช้ การปรับปรุงเครื่องมือ การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ การกำหนดกลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่าง การออกภาคสนามเพื่อใช้เครื่องมือเก็บข้อมูล และการตรวจสอบคุณภาพของข้อมูลที่เป็นตัวแปรย่อยซึ่งจะนำมารวมเป็นตัวบ่งชี้

ขั้นตอนที่ 4 การสร้างตัวบ่งชี้ เป็นการสร้างสเกล (Scaling) ตัวบ่งชี้ โดยนำตัวแปรย่อยที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลมาวิเคราะห์รวมให้ได้เป็นตัวบ่งชี้ โดยใช้วิธีการกำหนดน้ำหนักตัวแปรย่อย และรวมตัวแปรตามนิยามตัวบ่งชี้

ขั้นตอนที่ 5 การตรวจสอบคุณภาพตัวบ่งชี้ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้ที่พัฒนาขึ้น ครอบคลุมถึงการตรวจสอบคุณภาพของตัวแปรย่อย และตัวบ่งชี้ที่พัฒนาขึ้นด้วย โดยจะตรวจสอบความเที่ยง(Reliability) ความตรง (Validity) ความเป็นไปได้ (Feasibility) ความเป็นประโยชน์ (Utility) ความเหมาะสม (Appropriateness) ความเชื่อถือได้ (Credibility) ตัวบ่งชี้ที่มีคุณภาพนั้นควรมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. ควรมีความทันสมัย ทันเหตุการณ์ เหมาะสมกับเวลา และสถานที่ สารสนเทศที่ได้จากตัวบ่งชี้ต้องสามารถบอกถึงสถานะ และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง หรือสภาพปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ทันเวลา สามารถแก้ปัญหาได้ทันทั่วถึง

2. ควรตรงกับความต้องการ หรือจุดมุ่งหมายของการใช้งาน ตัวบ่งชี้ที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ในการกำหนดนโยบายไม่ควรจะมีลักษณะเป็นแบบเดียวกับตัวบ่งชี้ที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ในการบรรยายสภาพของระบบ แต่อาจมีตัวบ่งชี้ย่อยบางตัวเหมือนกันได้

3. ควรมีคุณสมบัติตามคุณสมบัติของการวัด คือ มีความเที่ยง ความตรง ความเป็นปรนัย และใช้ปฏิบัติได้จริง ซึ่งคุณสมบัติข้อนี้มีความสำคัญมาก

4. ควรมีเกณฑ์การวัด (Measurement Rules) ที่มีความเป็นกลาง มีความเป็นทั่วไป และให้สารสนเทศเชิงปริมาณที่ใช้เปรียบเทียบกันได้ ไม่ว่าจะเป็นการเปรียบเทียบระหว่างจังหวัด เปรียบเทียบระหว่างเขตในประเทศใดประเทศหนึ่ง หรือเปรียบเทียบระหว่างประเทศ

ขั้นตอนที่ 6 การจัดเข้าบริบท และการนำเสนอรายงาน เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญมาก เพราะเป็นการสื่อสารระหว่างผู้พัฒนาตัวบ่งชี้กับผู้ใช้ตัวบ่งชี้ หลังจากที่ได้สร้างและตรวจสอบตัวบ่งชี้แล้ว นักวิจัยต้องวิเคราะห์ข้อมูลให้ได้ค่าของตัวบ่งชี้ที่เหมาะสมกับบริบท (Context) แล้วจึงรายงานค่าของตัวบ่งชี้ให้ผู้เกี่ยวข้องหรือผู้สนใจทราบและประโยชน์จากตัวบ่งชี้ได้อย่างกว้างขวาง

ประโยชน์ของตัวบ่งชี้

นางลักษณ์ วิรัชชัย; ศจีมาศ ณ วิเชียร; และ พิสมัย อรทัย (2551: 23 - 26) สรุปประโยชน์ของตัวบ่งชี้ว่า การใช้ตัวบ่งชี้มีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ 3 ประการ ดังนี้

1. การบรรยาย นักวิชาการสามารถใช้ตัวบ่งชี้ในการบรรยายสภาพ และลักษณะของระบบได้อย่างแม่นยำเพียงพอที่จะทำให้เข้าใจการทำงานของระบบได้เป็นอย่างดี

2. การแสดงแนวโน้มหรือการเปลี่ยนแปลง ตัวบ่งชี้ค่าสมบูรณ์ หรือตัวบ่งชี้เชิงตน จะเป็นประโยชน์ในการศึกษาลักษณะการเปลี่ยนแปลง หรือแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของระบบในช่วงเวลาหนึ่งได้อย่างถูกต้อง แม่นยำ เปรียบเสมือนการศึกษาระยะยาว

3. การเปรียบเทียบตัวบ่งชี้สัมพัทธ์หรือตัวบ่งชี้เชิงเกณฑ์ เป็นประโยชน์ในการศึกษาเปรียบเทียบระบบ ทั้งการเปรียบเทียบกับเกณฑ์ การเปรียบเทียบระหว่างระบบของประเทศต่างๆ หรือการเปรียบเทียบสภาพระหว่างภูมิภาคในประเทศใดประเทศหนึ่ง

ตัวบ่งชี้ที่พัฒนาขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการใช้งานทั้ง 3 ประการดังกล่าวนี้นักวิชาการสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ 7 ด้าน คือ ด้านการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์การดำเนินงานด้านการกำกับและการประเมินผลการดำเนินงาน ด้านการจัดลำดับ/ระดับ/ประเภทระบบ ด้านการวิจัยเพื่อพัฒนาระบบ ด้านการประกันคุณภาพ ด้านการแสดงความรับผิดชอบต่อสาธารณะหน้าที่ และด้านการกำหนดเป้าหมายที่ตรวจสอบได้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวบ่งชี้

บุญใจ ศรีสถิตนรากร (2543) ได้วิจัยเรื่องการพัฒนาดัชนีรวมของคุณภาพการจัดการศึกษาสำหรับหลักสูตรพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาดัชนีรวมของคุณภาพการจัดการศึกษาสำหรับหลักสูตรพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต และศึกษาความเป็นไปได้ในการนำดัชนีรวมที่พัฒนาขึ้นไปกำหนดเกณฑ์ประเมินคุณภาพการจัดการศึกษหลักสูตรพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต การดำเนินการวิจัยมี 3 ขั้นตอน ขั้นตอนแรกเป็นการศึกษาและวิเคราะห์เอกสารเพื่อให้ได้สาระมา กำหนดกรอบความคิดในการวิจัย ขั้นตอนที่สองเป็นการพัฒนาดัชนีรวมของคุณภาพการจัดการศึกษาสำหรับหลักสูตรพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต และขั้นตอนที่สามเป็นการศึกษาความเป็นไปได้ในการนำดัชนีที่ได้จากการวิจัยไปกำหนดเกณฑ์ประเมินคุณภาพการจัดการศึกษาสำหรับหลักสูตรพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย กลุ่มตัวอย่างที่ให้ความคิดเห็นในการพัฒนาดัชนี คือ ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 20 คน กลุ่มตัวอย่างที่ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับความสอดคล้องระหว่างเกณฑ์ประเมินกับดัชนีและความเป็นไปได้ในการนำเกณฑ์ประเมินไปใช้ประเมินคุณภาพการจัดการศึกษหลักสูตรพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต คือ อาจารย์ประจำหลักสูตรพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต จำนวน 21 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง แบบสอบถาม แบบประเมินความสอดคล้องของดัชนี สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ ค่าร้อยละ ค่ามัธยฐานฐานนิยม ค่าพิสัยระหว่างควอไทล์ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. องค์ประกอบคุณภาพการจัดการศึกษาสำหรับหลักสูตรพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต มีจำนวน 6 องค์ประกอบ 57 ดัชนี เรียงตามร้อยละน้ำหนักความสำคัญ คือ องค์ประกอบอาจารย์จำนวน 11 ดัชนี นิสิต/นักศึกษาและมหาบัณฑิต จำนวน 8 ดัชนี การเรียนการสอนและการประเมินผล จำนวน 11 ดัชนี หลักสูตร จำนวน 8 ดัชนี สื่อการศึกษาและบริการห้องสมุด จำนวน 7 ดัชนี และการบริหารองค์การ จำนวน 12 ดัชนี

2. ความเป็นไปได้ในการนำดัชนีรวมที่พัฒนาขึ้นไปกำหนดเกณฑ์ประเมินคุณภาพการจัดการศึกษหลักสูตรพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต พบว่า ดัชนีทั้ง 57 ดัชนี มีความเป็นไปได้ในการนำไปกำหนดเกณฑ์ประเมินคุณภาพการจัดการศึกษาสำหรับหลักสูตรพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต

ปิยะธิดา วรญาโณปกรณ์ (2546) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาตัวบ่งชี้ร่วมการเสริมสร้างพลังอำนาจครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาและตรวจสอบตัวบ่งชี้ร่วมการเสริมสร้างพลังอำนาจครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ นักวิชาการด้านการบริหารการศึกษา จำนวน 54 คน นักวิชาการด้านการบริหารการศึกษา จำนวน 51 คน นักวิชาการด้านการบริหารการศึกษา จำนวน 55 คน ผู้บริหารสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงาน คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ปีการศึกษา 2546 จำนวน 1040 คน รวมจำนวน 1200 คน ได้ข้อมูลจากแบบสอบถามคืนมา 780 ชุด เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าไค-สแควร์ (Chi-Square) ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืน (Goodness of Fit Index = GFI) ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืนที่ปรับแก้แล้ว (Adjusted Goodness of Fit Index = AGFI) ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. การเสริมสร้างพลังอำนาจครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน พิจารณาได้จาก 2 มิติ คือ มิติกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจครู และมีติผลลัพธ์ของการเสริมสร้างพลังอำนาจครู โดยมีมิติกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจครู ประกอบด้วย 7 องค์ประกอบ 58 ตัวบ่งชี้ คือ องค์ประกอบทำให้การสนับสนุน มี 10 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบทำให้โอกาส มี 10 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบมีส่วนร่วมตัดสินใจ มี 10 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบสร้างภาวะผู้นำ มี 7 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบสร้างทีมงาน มี 7 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบความก้าวหน้าในวิชาชีพ มี 6 ตัวบ่งชี้ และองค์ประกอบสร้างแรงจูงใจ มี 8 ตัวบ่งชี้ มิติผลลัพธ์ของการเสริมสร้างพลังอำนาจครู ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ 44 ตัวบ่งชี้ คือ องค์ประกอบความพึงพอใจในงาน มี 10 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบความผูกพันต่อวิชาชีพครู มี 8 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบความเป็นอิสระ มี 6 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบสถานภาพครู มี 8 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบความเชื่อมั่นในตนเอง มี 8 ตัวบ่งชี้ และองค์ประกอบความรู้สึกมีคุณค่าในตน มี 4 ตัวบ่งชี้

2. การทดสอบความเที่ยงตรงของโมเดลโครงสร้างเชิงเส้นตัวบ่งชี้รวมการเสริมสร้างพลังอำนาจครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า โมเดลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงว่า โมเดลการวิจัยที่ประกอบด้วย 2 มิติ 13 องค์ประกอบ 102 ตัวบ่งชี้ สามารถใช้วัดการเสริมสร้างพลังอำนาจครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้อย่างมีความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้าง

นิตยา สำเร็จผล (2547) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต ในขอบเขตของบทบาทสถาบันอุดมศึกษา การดำเนินการวิจัยมี 3 ขั้นตอน ขั้นตอนแรกเป็นการกำหนดองค์ประกอบและตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต ขั้นตอนที่สองเป็นการพัฒนาตัวบ่งชี้โดยวิธีการนิยามเชิงทฤษฎี และขั้นตอนที่สามเป็นการตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการสัมภาษณ์เพื่อให้แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 16 คน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการสัมภาษณ์เพื่อให้ความเห็นในการคัดเลือก การกำหนดน้ำหนักตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาโดยรอบครว คือ ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 20 คน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการตรวจสอบความเที่ยงตรงและเชื่อมั่นของตัวบ่งชี้

คือ อาจารย์สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล จำนวน 450 คน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการตรวจสอบระดับการปฏิบัติจริงของตัวบ่งชี้ คือ ผู้บริหารและอาจารย์สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล จำนวน 434 คน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการประเมินคุณลักษณะต่างๆ ของตนเองตามตัวบ่งชี้ด้านผู้เรียน/ผู้สำเร็จการศึกษา และระดับการปฏิบัติของตัวบ่งชี้ที่มีอยู่ในสถาบันการศึกษาของตนในด้านผู้สอน การจัดการเรียนการสอน การสนับสนุน และให้บริการการเรียนรู้แก่ผู้เรียน คือ นักศึกษาสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล จำนวน 1549 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ และแบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ใช้การวิเคราะห์หองค์ประกอบเชิงยืนยันเพื่อทดสอบความสอดคล้องของโมเดลโครงสร้างตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต กับข้อมูลเชิงประจักษ์ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. ตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ประกอบด้วย 15 องค์ประกอบ 100 ตัวบ่งชี้ จำแนกได้ดังนี้

1.1 องค์ประกอบด้านปัจจัยตัวป้อน มี 4 องค์ประกอบ 23 ตัวบ่งชี้ เรียงลำดับตามน้ำหนักความสำคัญ คือ องค์ประกอบภูมิหลังผู้เรียน มี 4 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบผู้สอน มี 12 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบผู้บริหารมี 4 ตัวบ่งชี้ และองค์ประกอบด้านบุคลากรสนับสนุนมี 3 ตัวบ่งชี้

1.2 องค์ประกอบด้านกระบวนการ 5 องค์ประกอบ 34 ตัวบ่งชี้ เรียงลำดับตามน้ำหนักความสำคัญ คือ องค์ประกอบการจัดการเรียนการสอน มี 12 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบการประเมินการเรียนการสอน มี 4 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบนโยบายและกลไกการบริหารจัดการ มี 7 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบการจัดหลักสูตร มี 5 ตัวบ่งชี้ และองค์ประกอบการสนับสนุนและให้บริการการเรียนรู้แก่ผู้เรียนและผู้สอน มี 6 ตัวบ่งชี้

1.3 องค์ประกอบด้านผลลัพธ์ มี 4 องค์ประกอบ 23 ตัวบ่งชี้ เรียงลำดับตามน้ำหนักความสำคัญ คือ องค์ประกอบคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต มี 11 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบเจตคติต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต มี 3 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบทักษะและความสามารถที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มี 3 ตัวบ่งชี้ และองค์ประกอบทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต มี 6 ตัวบ่งชี้

1.4 ตัวบ่งชี้การจัดโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีจำนวน 2 องค์ประกอบ 20 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ องค์ประกอบการจัดโอกาสการเรียนรู้ มี 11 ตัวบ่งชี้ และองค์ประกอบคุณภาพการจัดโอกาสการเรียนรู้ มี 9 ตัวบ่งชี้

2. การตรวจสอบคุณภาพด้านความเป็นไปได้ในการปฏิบัติพบว่า ตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ในทุกองค์ประกอบมีความเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติอยู่ในระดับมาก

3. การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันเพื่อทดสอบความสอดคล้องของโมเดลโครงสร้างตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตกับข้อมูลเชิงประจักษ์ พบว่า ตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตทั้ง 15 องค์ประกอบ มีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์

สุรพงศ์ เอื้อศิริพรฤทธิ์ (2547) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาตัวบ่งชี้รวมความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของโรงเรียนขั้นพื้นฐานในจังหวัดภาคใต้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาตัวบ่งชี้รวมความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของโรงเรียนขั้นพื้นฐานในจังหวัดภาคใต้ และทดสอบความสอดคล้องของโมเดลโครงสร้างความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของโรงเรียนขั้นพื้นฐานในจังหวัดภาคใต้ กับข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 สร้างและพัฒนาตัวแบบเชิงทฤษฎีของความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ในจังหวัดภาคใต้ โดยทำการศึกษา และสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับตัวประกอบหลักและองค์ประกอบย่อยของความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน แล้วสร้างตัวแบบเชิงทฤษฎีของความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ ขั้นตอนที่ 2 การสร้างและพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยโดยนำตัวแบบเชิงทฤษฎีที่ได้ในขั้นตอนที่ 1 มาสร้างเป็นแบบสอบถามสำหรับสำรวจความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ในจังหวัดภาคใต้ ขั้นตอนที่ 3 เก็บรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบวัตถุประสงค์เฉพาะของงานวิจัย โดยเก็บรวบรวมข้อมูล จัดกระทำและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องของโมเดลโครงสร้างตัวบ่งชี้ความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้กับข้อมูลเชิงประจักษ์ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือผู้บริหารสถานศึกษา ครู อาจารย์ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในจังหวัดภาคใต้ จำนวน 420 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน ค่าไค-สแควร์ (Chi - Square) ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืน (Goodness of Fit Index = GFI) ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืนที่ปรับแก้แล้ว (Adjusted Goodness of Fit Index = AGFI) ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. ตัวบ่งชี้ที่มีอิทธิพลต่อความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ มีจำนวน 5 องค์ประกอบหลัก 13 องค์ประกอบย่อย 62 ตัวบ่งชี้ เรียงลำดับตามน้ำหนักขององค์ประกอบจากมากไปหาน้อย คือ องค์ประกอบหลักด้านการเรียนรู้ มี 3 องค์ประกอบย่อย 14 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบหลักด้านการจัดการความรู้ มี 4 องค์ประกอบย่อย 13 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบหลักด้านองค์การ มี 4 องค์ประกอบย่อย 20 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบหลักด้านภาวะผู้นำ มี 1 องค์ประกอบย่อย 10 ตัวบ่งชี้ และองค์ประกอบหลักด้านเทคโนโลยี มี 1 องค์ประกอบย่อย 5 ตัวบ่งชี้

2. การตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้างของโมเดลความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของโรงเรียนขั้นพื้นฐานในจังหวัดภาคใต้กับข้อมูลเชิงประจักษ์พบว่า โมเดลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงว่า โมเดลการวิจัยที่ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก 13 องค์ประกอบย่อย 62 ตัวบ่งชี้ สามารถใช้วัดความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของโรงเรียนขั้นพื้นฐานในจังหวัดภาคใต้ได้อย่างมีความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้าง

ทวีศิลป์ ภูณาคดล (2547) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาตัวบ่งชี้การบริหารกิจการที่ดีสำหรับการเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างตัวบ่งชี้สำหรับการเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏ เพื่อทดสอบความสอดคล้องของโมเดลโครงสร้างตัวบ่งชี้การบริหารกิจการที่ดีสำหรับการเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏกับข้อมูลเชิงประจักษ์ เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเกณฑ์สัมพันธของตัวบ่งชี้การบริหารกิจการที่ดีของมหาวิทยาลัยราชภัฏ และเพื่อพัฒนาคู่มือการใช้ตัวบ่งชี้การบริหารกิจการที่ดีสำหรับการเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏ โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกิจการที่ดี โดยการวิเคราะห์เอกสารและจัดทำ การสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ขั้นตอนที่ 2 การทดสอบความสอดคล้องของโมเดล โครงสร้างตัวบ่งชี้การบริหารกิจการที่ดีสำหรับการเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏกับข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยการวิเคราะห์ องค์ประกอบเชิงยืนยันด้วยโปรแกรมลิสรัด ขั้นตอนที่ 3 การตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเกณฑ์สัมพันธของตัวบ่งชี้การบริหารกิจการที่ดี โดยการนำตัวบ่งชี้มาสร้างเป็นแบบประเมิน และนำไป สอบถามความคิดเห็นเชิงประเมินจากอาจารย์ ผู้บริหาร และกรรมการสภามหาวิทยาลัยของ มหาวิทยาลัยราชภัฏ 1 แห่ง ขั้นตอนที่ 4 การจัดทำคู่มือการใช้ตัวบ่งชี้การบริหารกิจการที่ดีสำหรับการ เป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏ โดยการนำตัวบ่งชี้มาจัดทำเป็นเอกสารคู่มือ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย มี 3 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้เชี่ยวชาญที่ใช้ในการจัดกลุ่มสนทนา คือ นักวิชาการหรือ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านอุดมศึกษา จำนวน 4 คน ผู้บริหารหรืออดีตผู้บริหารมหาวิทยาลัยรัฐ จำนวน 4 คน ผู้บริหารหรืออดีตผู้บริหารของมหาวิทยาลัยราชภัฏ จำนวน 4 คน รวมจำนวน 12 คน กลุ่มตัวอย่างที่ ตอบแบบสอบถาม คือ ผู้บริหารมหาวิทยาลัยราชภัฏระดับอธิการบดีหรือรองอธิการบดีและคณบดี จำนวน 152 คน อาจารย์ผู้สอนในมหาวิทยาลัยราชภัฏ จำนวน 610 คน กรรมการสภาประจำสถาบัน ของมหาวิทยาลัยราชภัฏ จำนวน 57 คน รวมจำนวน 819 คน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการประเมิน คือ ผู้บริหารมหาวิทยาลัยราชภัฏ จำนวน 4 คน อาจารย์ผู้สอน จำนวน 52 คน กรรมการสภาประจำ มหาวิทยาลัยราชภัฏประเภทผู้ทรงคุณวุฒิและผู้แทนอาจารย์จำนวน 4 คน รวมจำนวน 60 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม และแบบประเมิน สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ใช้การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันเพื่อทดสอบความ สอดคล้องของโมเดลโครงสร้างตัวบ่งชี้การบริหารกิจการที่ดีสำหรับการเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏกับ ข้อมูลเชิงประจักษ์ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. องค์ประกอบสำคัญของการบริหารกิจการที่ดีสำหรับการเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏ ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ 95 ตัวบ่งชี้ คือ ความเป็นอิสระ มี 21 ตัวบ่งชี้ เสรีภาพทางวิชาการ มี 18 ตัวบ่งชี้ การมีส่วนร่วม มี 19 ตัวบ่งชี้ ความรับผิดชอบตรวจสอบได้ มี 18 ตัวบ่งชี้ และความโปร่งใส ในการบริหารกิจการ มี 19 ตัวบ่งชี้ เรียงองค์ประกอบตามค่าน้ำหนักจากมากไปน้อย คือ ความรับผิดชอบ

ตรวจสอบได้ในการบริหารกิจการอุดมศึกษา การมีส่วนร่วมในการบริหารกิจการในอุดมศึกษา ความโปร่งใสในการบริหารกิจการในอุดมศึกษา เสรีภาพทางวิชาการ และความเป็นอิสระในการบริหารกิจการของอุดมศึกษา

2. การทดสอบโมเดลโครงสร้างตัวบ่งชี้การบริหารกิจการที่ดีสำหรับการเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏพบว่า โมเดลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ แสดงว่า โมเดลการวิจัยที่ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ 95 ตัวบ่งชี้ สามารถใช้วัดการบริหารกิจการที่ดีสำหรับการเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏได้อย่างมีความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้าง

3. ผลการทดสอบความเที่ยงตรงเชิงเกณฑ์สัมพันธของตัวบ่งชี้การบริหารกิจการที่ดีสำหรับการเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏ ได้ค่าเฉลี่ยจากการประเมินโดยรวมของทั้ง 5 องค์ประกอบอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายองค์ประกอบ พบว่า องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมในการบริหารกิจการในอุดมศึกษา ด้านความโปร่งใสในการบริหารกิจการในอุดมศึกษา ด้านเสรีภาพทางวิชาการ และด้านความเป็นอิสระในการบริหารกิจการของอุดมศึกษา มีค่าเฉลี่ยโดยรวมและรายตัวบ่งชี้ที่อยู่ในระดับมาก ทุกตัวบ่งชี้ ส่วนองค์ประกอบด้านความรับผิดชอบตรวจสอบได้ในการบริหารกิจการอุดมศึกษา มีค่าเฉลี่ยโดยรวมอยู่ในระดับมาก แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายตัวบ่งชี้พบว่า มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก 16 ตัวบ่งชี้ และมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับน้อย 2 ตัวบ่งชี้ โดยตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยจากการประเมินอยู่ในระดับน้อย คือ การกำหนดบทบาทที่ชัดเจนของอาจารย์พิเศษและอาจารย์อัตราจ้าง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.15 และการมีกองทุนพัฒนานักศึกษา มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.05

ผลการรณ นันทวิจิต (2549) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาโดยครอบครัว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาโดยครอบครัว การดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดองค์ประกอบ และตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาโดยครอบครัว เป็นขั้นตอนที่ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาโดยครอบครัว เพื่อสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย จากนั้นได้สัมภาษณ์ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อช่วยเสริมกรอบแนวคิดในการวิจัยให้มีความชัดเจนมากขึ้น ตอนที่ 2 การพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาโดยครอบครัว เป็นการคัดเลือกและกำหนดน้ำหนักความสำคัญของตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาโดยครอบครัวโดยการหาฉันทามติจากพหุคุณลักษณะ ตอนที่ 3 การตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาโดยครอบครัว เป็นการประเมินความเหมาะสมของตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาโดยครอบครัวที่ได้จากการหาฉันทามติจากพหุคุณลักษณะในตอนที่ 2 โดยการสอบถามความคิดเห็นของผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัว ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วยกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการสัมภาษณ์เพื่อกำหนดองค์ประกอบและตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาโดยครอบครัว คือ ผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาโดยครอบครัว จำนวน 4 คน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการ

ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาของแบบสอบถามในการพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาโดยครอบครัว คือ ผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาโดยครอบครัว จำนวน 5 คน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการกำหนดน้ำหนักความสำคัญของตัวบ่งชี้โดยการหาฉันทามติจากพหุคุณลักษณะ คือ ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 10 คน ประชากรที่ใช้ในการตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้ด้านความเหมาะสม คือ ผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัวทั่วประเทศ จำนวน 93 ครอบครัว เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง แบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ ค่าพิสัย ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน กำหนดน้ำหนักความสำคัญของตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาโดยครอบครัวโดยการหาฉันทามติจากพหุคุณลักษณะ (Multi – Attribute Consensus Reaching : MACR) ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. การกำหนดองค์ประกอบและตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาโดยครอบครัว ได้ องค์ประกอบหลักจำนวน 4 องค์ประกอบ องค์ประกอบย่อย จำนวน 15 องค์ประกอบ ตัวบ่งชี้ จำนวน 127 ตัวบ่งชี้

2. การพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาโดยครอบครัว ได้องค์ประกอบหลักจำนวน 4 องค์ประกอบ องค์ประกอบย่อยจำนวน 13 องค์ประกอบ ตัวบ่งชี้จำนวน 116 ตัวบ่งชี้ การกำหนดน้ำหนักความสำคัญของตัวบ่งชี้ โดยการหาฉันทามติจากพหุคุณลักษณะ พบว่า ผู้ทรงคุณวุฒิมีฉันทามติในทุกองค์ประกอบและตัวบ่งชี้

3. การตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาโดยครอบครัว พบว่า ตัวบ่งชี้ทุกองค์ประกอบหลัก มีความเหมาะสมในระดับมาก ถึงมากที่สุด ตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาโดยครอบครัวประกอบด้วย 4 องค์ประกอบหลัก 13 องค์ประกอบย่อย และ 116 ตัวบ่งชี้ ดังนี้

3.1 องค์ประกอบหลักด้านผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัว มี 2 องค์ประกอบย่อย 21 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ เหตุผลในการตัดสินใจจัดการศึกษาโดยครอบครัว 13 ตัวบ่งชี้ และลักษณะของผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัว 8 ตัวบ่งชี้

3.2 องค์ประกอบหลักด้านลักษณะการจัดการศึกษาโดยครอบครัว มี 4 องค์ประกอบย่อย 41 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ แนวทางการจัดการเรียนรู้ 14 ตัวบ่งชี้ หลักสูตรการจัดการศึกษาโดยครอบครัว 7 ตัวบ่งชี้ แผนการจัดการศึกษาของครอบครัว 11 ตัวบ่งชี้ การวัดและประเมินผลการจัดการศึกษาโดยครอบครัว 9 ตัวบ่งชี้

3.3 องค์ประกอบหลักด้านคุณลักษณะของผู้เรียนที่พึงประสงค์ของการจัดการศึกษาโดยครอบครัว มี 3 องค์ประกอบย่อย 23 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ คนดี 7 ตัวบ่งชี้ คนเก่ง 8 ตัวบ่งชี้ คนมีความสุข 8 ตัวบ่งชี้

3.4 องค์ประกอบหลักด้านปัจจัยสนับสนุนการจัดการศึกษาโดยครอบครัว มี 4 องค์ประกอบย่อย 31 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ การสนับสนุนด้านกฎหมาย กฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาโดยครอบครัว 5 ตัวบ่งชี้ การสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐ 11 ตัวบ่งชี้ การสนับสนุนของสถานศึกษา 7 ตัวบ่งชี้ การสนับสนุนของผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัว 8 ตัวบ่งชี้

วิลาวัลย์ มาคุ้ม (2549) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการความรู้ของครูในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างและพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการความรู้ของครูในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ และเพื่อทดสอบความสอดคล้องของโมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างเชิงเส้นตัวบ่งชี้การจัดการความรู้ของครูในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดกระทรวงศึกษาธิการกับข้อมูลเชิงประจักษ์ การดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น 6 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดองค์ประกอบ และตัวบ่งชี้การจัดการความรู้ของครู ขั้นตอนที่ 2 การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนาเครื่องมือและตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ขั้นตอนที่ 4 การเก็บรวบรวมข้อมูล ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูล ขั้นตอนที่ 6 การอภิปรายผลการวิจัยและให้ข้อเสนอแนะ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ ครูในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ จำนวน 826 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือแบบสัมภาษณ์ และแบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ใช้การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน และการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันอันดับที่สองเพื่อทดสอบความสอดคล้องของโมเดลโครงสร้างเชิงเส้นการจัดการความรู้ของครูในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดกระทรวงศึกษาธิการกับข้อมูลเชิงประจักษ์ สถิติที่ใช้ตรวจสอบความสอดคล้องกลมกลืนของโมเดลการวิจัยกับข้อมูลเชิงประจักษ์ คือ ค่าไค-สแควร์ (Chi - Square) ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืน (Goodness of Fit Index = GFI) ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืนที่ปรับแก้แล้ว (Adjusted Goodness of Fit Index = AGFI) ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. องค์ประกอบหลักทั้ง 6 องค์ประกอบ คือ การกำหนดความรู้ การแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ การแลกเปลี่ยนความรู้ การเก็บความรู้ และการนำความรู้ไปใช้ เป็นองค์ประกอบสำคัญของการจัดการความรู้ของครูในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ โดยองค์ประกอบมีค่าน้ำหนักเรียงลำดับจากมากไปน้อย คือ องค์ประกอบด้านการแลกเปลี่ยนความรู้ องค์ประกอบด้านการสร้างความรู้ องค์ประกอบด้านการแสวงหาความรู้ องค์ประกอบด้านการเก็บความรู้ องค์ประกอบด้านการนำความรู้ไปใช้ และองค์ประกอบด้านการกำหนดความรู้ ซึ่งทั้ง 6 องค์ประกอบหลักจะต้องปฏิบัติผ่านตัวแปรที่เป็นองค์ประกอบย่อย 23 องค์ประกอบ 80 ตัวบ่งชี้ โดยตัวบ่งชี้ด้านการกำหนดความรู้มี 11 ตัวบ่งชี้ ด้านการแสวงหาความรู้มี 12 ตัวบ่งชี้ ด้านการสร้างความรู้มี 13 ตัวบ่งชี้ ด้านการแลกเปลี่ยนความรู้มี 23 ตัวบ่งชี้ ด้านการเก็บความรู้มี 9 ตัวบ่งชี้ และด้านการนำความรู้ไปใช้มี 12 ตัวบ่งชี้

2. ผลการทดสอบความเที่ยงตรงของโมเดลโครงสร้างเชิงเส้นตัวบ่งชี้การจัดการความรู้ของครูในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ โดยใช้ค่า ไค - สแควร์ ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืน และค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืนที่ปรับแก้แล้ว พบว่า โมเดลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงว่า โมเดลการวิจัยที่ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบหลัก 23 องค์ประกอบย่อย 80 ตัวบ่งชี้ สามารถใช้วัดการจัดการความรู้ของครูในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดกระทรวงศึกษาธิการได้อย่างมีความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้าง

อรวรรณ จันทรชลอ (2550) ได้ทำการวิจัยเรื่องการวิเคราะห์ตัวบ่งชี้คุณภาพการจัดการศึกษา โรงเรียนคาทอลิกสายสามัญในประเทศไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาและวิเคราะห์ตัวบ่งชี้คุณภาพการจัดการศึกษาโรงเรียนคาทอลิกสายสามัญในประเทศไทย การดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาและพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพการจัดการศึกษาโรงเรียนคาทอลิกสายสามัญในประเทศไทย ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์ตัวบ่งชี้คุณภาพการจัดการศึกษาโรงเรียนคาทอลิกสายสามัญในประเทศไทย กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย กลุ่มตัวอย่างที่สัมภาษณ์ คือ ผู้อำนวยการฝ่ายการศึกษาของแต่ละสังฆมณฑลผู้บริหารและคณะกรรมการสภากาการศึกษาคาทอลิกในประเทศไทย ผู้บริหารการศึกษาที่เป็นตัวแทนของคณะนักบวชชายหญิง ผู้บริหารระดับสูงของโรงเรียนคาทอลิก จำนวน 18 คน กลุ่มตัวอย่างที่กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถาม คือ ผู้บริหารโรงเรียนเอกชนคาทอลิกสายสามัญในประเทศไทยที่เป็นผู้บริหารโรงเรียนของสังฆมณฑล ผู้บริหารโรงเรียนของคณะนักบวช และผู้บริหารโรงเรียนของฆราวาส จำนวน 162 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ และแบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าสัมประสิทธิ์การกระจาย (Coefficient of Variation) และใช้การวิเคราะห์ตัวประกอบ (Factor Analysis) ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. ตัวบ่งชี้คุณภาพการจัดการศึกษาโรงเรียนคาทอลิกสายสามัญในประเทศไทย มี 3 มาตรฐาน คือ ด้านผู้เรียน ด้านครู และด้านผู้บริหาร เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือด้านผู้บริหาร ด้านผู้เรียน และด้านครู

2. การวิเคราะห์พบว่า ตัวบ่งชี้คุณภาพการจัดการศึกษาโรงเรียนคาทอลิกสายสามัญในประเทศไทย ประกอบด้วย 13 ตัวประกอบ 82 ตัวบ่งชี้ โดยมาตรฐานด้านผู้เรียน มี 5 ตัวประกอบ 31 ตัวบ่งชี้ มาตรฐานด้านครูมี 2 ตัวประกอบ 10 ตัวบ่งชี้ มาตรฐานด้านผู้บริหาร มี 6 ตัวประกอบ 41 ตัวบ่งชี้

ไพรัช มณีโชติ (2551) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยใช้วิธีการสังเคราะห์จากพระราโชวาท ปาฐกถา พระราชดำรัส และโครงการตามพระราชดำริ ขั้นตอนในการวิจัยมี 4 ตอน คือ ตอนที่ 1 การสร้างตัวบ่งชี้ เป็นการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง กำหนดกรอบการพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาตามแนวพระราชดำริ สังเคราะห์เอกสาร แล้วนำประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์ตามกรอบการพัฒนาตัวบ่งชี้มาสร้างเป็นตัวบ่งชี้ ตอนที่ 2 การตรวจสอบคุณภาพตัวบ่งชี้โดยผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อประเมินความตรง ความชัดเจน และความเป็นไปได้ในการนำตัวบ่งชี้ไปปฏิบัติ ตอนที่ 3 การศึกษาระดับของผลการปฏิบัติ กับครูโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนในสังกัดกองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 13 และกองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 14 ตอนที่ 4 เป็นการสร้างคู่มือประกอบการนำตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีไปใช้จัดการศึกษาและประเมินผลการดำเนินการในสถานศึกษากลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ ครูในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนสังกัดกองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 13 ค่ายพระพุทธรยอดฟ้า จำนวน 104 คนและกองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 14 ค่ายพระมงกุฎเกล้า จำนวน 93 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบประเมินคุณภาพตัวบ่งชี้ และแบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก 14 องค์ประกอบย่อย และ 76 ตัวบ่งชี้ ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านหลักสูตร คือ มีความยืดหยุ่นสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสภาพภูมิ - สังคมของท้องถิ่น จำนวน 7 ตัวบ่งชี้
2. องค์ประกอบด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ คือ จัดกิจกรรมการเรียนรู้บูรณาการสอดคล้องกับสภาพจริง จำนวน 3 ตัวบ่งชี้ พัฒนาทักษะผู้เรียน จำนวน 6 ตัวบ่งชี้ ใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ จำนวน 4 ตัวบ่งชี้ ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต จำนวน 4 ตัวบ่งชี้
3. องค์ประกอบด้านคุณลักษณะของครู คือ เป็นผู้มีความรู้ จำนวน 6 ตัวบ่งชี้ เป็นตัวแบบคุณธรรม จริยธรรม จำนวน 12 ตัวบ่งชี้
4. องค์ประกอบด้านคุณลักษณะของผู้เรียน คือ มีสุขภาพอนามัยสมบูรณ์ จำนวน 3 ตัวบ่งชี้ มีความรู้ จำนวน 6 ตัวบ่งชี้ มีคุณธรรม จำนวน 3 ตัวบ่งชี้ และมีทักษะในการดำรงชีวิต จำนวน 6 ตัวบ่งชี้
5. องค์ประกอบด้านการบริหารจัดการ คือ การมีส่วนร่วม จำนวน 6 ตัวบ่งชี้ การพึ่งตนเอง จำนวน 6 ตัวบ่งชี้ และการติดตามประเมินผล จำนวน 4 ตัวบ่งชี้

ดิศกุล เกษมสวัสดิ์ (2551) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาตัวบ่งชี้รวมความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาตัวบ่งชี้รวมความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด เพื่อทดสอบความสอดคล้องของโมเดลโครงสร้างความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดในเชิงทฤษฎีกับข้อมูลเชิงประจักษ์ และเพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาตัวบ่งชี้รวมไปใช้ในการสร้างศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดให้เป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ การดำเนินการวิจัยมี 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 เป็นการกำหนดองค์ประกอบของตัวบ่งชี้สร้างเป็นตัวแบบเชิงทฤษฎี ความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ขั้นตอนที่ 2 เป็นการทดสอบความสอดคล้องของโมเดลโครงสร้างความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดกับข้อมูลเชิงประจักษ์ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ในสังกัดศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดจำนวน 480 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือแบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน สถิติที่ใช้ตรวจสอบความสอดคล้องกลมกลืนของโมเดลการวิจัยกับข้อมูลเชิงประจักษ์ คือ ค่าไค - สแควร์ (Chi - Square) ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืน (Goodness of Fit Index = GFI) ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืนที่ปรับแก้แล้ว (Adjusted Goodness of Fit Index = AGFI) ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. องค์ประกอบหลักที่มีอิทธิพลต่อความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ประกอบด้วย องค์ประกอบหลัก 6 องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบหลักด้านการเรียนรู้ องค์ประกอบหลักด้านองค์การ และองค์ประกอบหลักด้านการจัดการความรู้ โดยองค์ประกอบมีค่าน้ำหนักเรียงลำดับจากมากไปน้อย คือ องค์ประกอบหลักด้านองค์การ องค์ประกอบหลักด้านการจัดการความรู้ และองค์ประกอบหลักด้านการเรียนรู้ ซึ่งทั้ง 3 องค์ประกอบหลัก จะต้องปฏิบัติผ่านตัวแปรที่เป็นองค์ประกอบย่อย 20 องค์ประกอบ และตัวบ่งชี้ความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ 80 ตัวบ่งชี้ โดยตัวบ่งชี้ด้านองค์การมี 47 ตัวบ่งชี้ ด้านการจัดการความรู้มี 14 ตัวบ่งชี้ ด้านการด้านการเรียนรู้มี 19 ตัวบ่งชี้

2. ผลการทดสอบความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้างของโมเดลโครงสร้างความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด โดยใช้ค่า ไค - สแควร์ ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืน และค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืนที่ปรับแก้แล้ว พบว่า โมเดลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงว่า โมเดลการวิจัยที่ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก 20 องค์ประกอบย่อย 80 ตัวบ่งชี้ สามารถใช้วัดความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดได้อย่างมีความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้าง

3. แนวทางการพัฒนาตัวบ่งชี้รวมไปใช้ในการสร้างศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดให้เป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ พบว่า โครงสร้างองค์ประกอบและที่ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก 20 องค์ประกอบย่อย 80 ตัวบ่งชี้ มีความเหมาะสมที่จะนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อพัฒนาศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดให้เป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ได้

กาญจนา บุญส่ง (2551) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาตัวบ่งชี้บทบาทความเป็นมหาวิทยาลัย เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างและพัฒนาตัวบ่งชี้บทบาทความเป็นมหาวิทยาลัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี และเพื่อทดสอบความสอดคล้องของโมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างเชิงเส้นตัวบ่งชี้บทบาทความเป็นมหาวิทยาลัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรีกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยมี 4 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 การพัฒนาแบบจำลองเชิงทฤษฎี เป็นการศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ แล้วนำข้อมูลที่ได้มาสังเคราะห์เชิงเนื้อหา เพื่อพัฒนาตัวบ่งชี้ระดับพื้นที่ ผลการพัฒนาได้แบบจำลองทฤษฎีของตัวบ่งชี้บทบาทความเป็นมหาวิทยาลัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี ขั้นที่ 2 การสร้างและตรวจสอบคุณภาพตัวบ่งชี้และเครื่องมือวิจัย เป็นการนำแบบจำลองทฤษฎีของตัวบ่งชี้บทบาทความเป็นมหาวิทยาลัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรีที่ได้มาให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพ ขั้นที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมาย ขั้นที่ 4 เป็นการจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ ผู้บริหาร จำนวน 51 คน คณาจารย์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี จำนวน 210 คน รวมจำนวน 261 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน ใช้การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันเพื่อทดสอบความสอดคล้องของโมเดลโครงสร้างเชิงเส้นบทบาทความเป็นมหาวิทยาลัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรีกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. องค์ประกอบหลักทั้ง 7 องค์ประกอบ คือ การจัดการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม การบริหารจัดการ คุณลักษณะของบัณฑิต และทรัพยากร เป็นองค์ประกอบสำคัญของบทบาทความเป็นมหาวิทยาลัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี เรียงองค์ประกอบตามค่าน้ำหนักจากมากไปน้อย คือ องค์ประกอบด้านคุณลักษณะของบัณฑิต องค์ประกอบด้านทรัพยากร องค์ประกอบด้านการบริหารจัดการ องค์ประกอบด้านการวิจัย องค์ประกอบด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม องค์ประกอบด้านการบริการวิชาการ และองค์ประกอบด้านการเรียนการสอน ซึ่งทั้ง 7 องค์ประกอบหลัก จะต้องปฏิบัติผ่านตัวแปรที่เป็นตัวบ่งชี้บทบาทความเป็นมหาวิทยาลัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น 47 ตัวบ่งชี้ ซึ่งประกอบด้วย ตัวบ่งชี้ด้านการเรียนการสอน

10 ตัวบ่งชี้ ด้านการวิจัย 7 ตัวบ่งชี้ ด้านการบริการวิชาการ 6 ตัวบ่งชี้ ด้านการทํานุบำรุงศิลปวัฒนธรรม 5 ตัวบ่งชี้ ด้านการบริหารจัดการ 7 ตัวบ่งชี้ ด้านคุณลักษณะของบัณฑิต 6 ตัวบ่งชี้ และด้านทรัพยากร 6 ตัวบ่งชี้

2. ผลการทดสอบความเที่ยงตรงของโมเดลโครงสร้างเชิงเส้นตัวบ่งชี้บทบาทความเป็นมหาวิทยาลัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรีพบว่า โมเดลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงว่า โมเดลการวิจัยที่ประกอบด้วย 7 องค์ประกอบหลัก 47 ตัวบ่งชี้ สามารถใช้วัดบทบาทความเป็นมหาวิทยาลัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรีได้อย่างมีความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้าง

สมมาตร สนมโน (2551) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาตัวบ่งชี้หลักสำหรับการประเมินคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโดยการบริหารเชิงสมดุล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาตัวบ่งชี้หลักสำหรับการประเมินคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโดยการบริหารเชิงสมดุลที่มีความสำคัญต่อการใช้ตรวจสอบและประเมินคุณภาพการศึกษาภายในของสถานศึกษา ตามกระบวนการประกันคุณภาพการศึกษา ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น 7 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 การสร้างและพัฒนาแบบสอบถาม ขั้นตอนที่ 2 การสร้างและพัฒนามาตรฐาน ขั้นตอนที่ 3 การสร้างตัวบ่งชี้ ขั้นตอนที่ 4 การพัฒนาตัวบ่งชี้ ขั้นตอนที่ 5 การสร้างเกณฑ์ระดับคุณภาพของตัวบ่งชี้ ขั้นตอนที่ 6 การทดสอบประเมินค่าชุดตัวบ่งชี้ ขั้นตอนที่ 7 การสรุปและเสนอแนะ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย กลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 21 คน กลุ่มตัวอย่างที่ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับความเหมาะสมของตัวบ่งชี้ จำนวน 30 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบบันทึก แบบสอบถาม และแบบประเมิน สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่ามัธยฐาน ค่าพิสัยระหว่างควอไทล์ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. องค์ประกอบสำหรับการประเมินคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโดยการบริหารเชิงสมดุล ประกอบด้วย 6 มุมมอง คือ มุมมองด้านผู้รับบริการ มุมมองด้านกระบวนการภายใน มุมมองด้านภาวะผู้นำ มุมมองด้านการเรียนรู้และการเจริญเติบโต มุมมองด้านวินัย และมุมมองด้านการเงิน

2. มาตรฐานของมุมมองสำหรับการประเมินคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโดยการบริหารเชิงสมดุล ประกอบด้วย 19 มาตรฐาน 95 ตัวบ่งชี้ โดยมุมมองด้านผู้รับบริการ มี 4 มาตรฐาน 24 ตัวบ่งชี้ มุมมองด้านกระบวนการภายใน มี 2 มาตรฐาน 8 ตัวบ่งชี้ มุมมองด้านภาวะผู้นำ มี 4 มาตรฐาน 21 ตัวบ่งชี้ มุมมองด้านการเรียนรู้และการเจริญเติบโต มี 5 มาตรฐาน 22 ตัวบ่งชี้ มุมมองด้านวินัย มี 2 มาตรฐาน 10 ตัวบ่งชี้ และมุมมองด้านการเงิน มี 2 มาตรฐาน 10 ตัวบ่งชี้

พรกมล นุ่มหอม (2551) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาตัวบ่งชี้ความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของโรงเรียนเอกชนประเภทอาชีวศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาตัวบ่งชี้ความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของโรงเรียนเอกชนประเภทอาชีวศึกษา และเพื่อทดสอบความสอดคล้องกลมกลืนของโมเดลโครงสร้างความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของโรงเรียนเอกชนประเภทอาชีวศึกษากับข้อมูลเชิงประจักษ์ การดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น 8 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดจุดมุ่งหมายการวิจัย ขั้นตอนที่ 2 การกำหนดกรอบความคิดในการวิจัย ขั้นตอนที่ 3 การสร้างตัวแบบเชิงทฤษฎีของความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของโรงเรียนเอกชนประเภทอาชีวศึกษา ขั้นตอนที่ 4 การออกแบบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ขั้นตอนที่ 5 การหาคุณภาพของเครื่องมือ ขั้นตอนที่ 6 การเก็บรวบรวมข้อมูล ขั้นตอนที่ 7 การวิเคราะห์ข้อมูล ขั้นตอนที่ 8 การสรุปและนำเสนอ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ ผู้บริหารและครู จำนวน 960 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าไค - สแควร์ (Chi – Square) ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืน (Goodness of Fit Index = GFI) ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืนที่ปรับแก้แล้ว (Adjusted Goodness of Fit Index = AGFI) ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. องค์ประกอบหลักที่มีอิทธิพลต่อความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของโรงเรียนเอกชนประเภทอาชีวศึกษา มี 5 องค์ประกอบ คือ พลวัตแห่งการเรียนรู้ การปรับเปลี่ยนองค์การ การให้อำนาจและสร้างความสามารถให้กับบุคลากร การจัดการความรู้ และการเพิ่มความสามารถในการใช้เทคโนโลยี ซึ่งทั้ง 5 องค์ประกอบหลักมีค่าน้ำหนักเรียงลำดับจากมากไปน้อย คือ การให้อำนาจและสร้างความสามารถให้กับบุคลากร การจัดการความรู้ พลวัตแห่งการเรียนรู้ การปรับเปลี่ยนองค์การ และการเพิ่มความสามารถในการใช้เทคโนโลยี ซึ่งทั้ง 5 องค์ประกอบหลักจะต้องปฏิบัติผ่านตัวแปรที่เป็นองค์ประกอบย่อยทั้งหมด 20 องค์ประกอบ 52 ตัวบ่งชี้ โดยองค์ประกอบหลักด้านการให้อำนาจและสร้างความสามารถให้กับบุคลากร มี 6 องค์ประกอบย่อย 10 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบหลักด้านการจัดการความรู้ มี 4 องค์ประกอบย่อย 10 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบหลักด้านพลวัตแห่งการเรียนรู้ มี 3 องค์ประกอบย่อย 12 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบหลักด้านการปรับเปลี่ยนองค์การ มี 4 องค์ประกอบย่อย 10 ตัวบ่งชี้ และองค์ประกอบหลักด้านการเพิ่มความสามารถในการใช้เทคโนโลยี มี 3 องค์ประกอบย่อย 10 ตัวบ่งชี้

2. การตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้างของโมเดลความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของโรงเรียนเอกชนประเภทอาชีวศึกษากับข้อมูลเชิงประจักษ์พบว่า โมเดลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงว่า โมเดลการวิจัยที่ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก 20 องค์ประกอบย่อย 52 ตัวบ่งชี้ สามารถใช้วัดความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของโรงเรียนโรงเรียนเอกชนประเภทอาชีวศึกษาได้อย่างมีความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้าง

นางลักษณ วิรัชชัย; ศจีมาศ ณ วิเชียร; และพิสมัย อรทัย (2551) ได้ทำการวิจัยเรื่องการสำรวจและสังเคราะห์ตัวบ่งชี้คุณธรรมจริยธรรม โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ประการที่ 1 เพื่อสำรวจสภาพการพัฒนาตัวบ่งชี้คุณธรรมจริยธรรมที่มีการดำเนินงานโดยหน่วยงาน/องค์กรภาครัฐ ภาคประชาชน และภาคเอกชนของประเทศไทยและต่างประเทศ ประการที่ 2 เพื่อรวบรวมเอกสาร ประมวลสาระจากเอกสาร วิเคราะห์จัดหมวดหมู่สาระตามประเด็นที่กำหนด และสังเคราะห์สาระเพื่อกำหนดตัวบ่งชี้คุณธรรมจริยธรรม ประการที่ 3 เพื่อตรวจสอบความเหมาะสมและจัดลำดับความสำคัญของตัวบ่งชี้คุณธรรมจริยธรรม การดำเนินการวิจัยมี 6 ขั้นตอน ขั้นตอนแรกเป็นการเสาะค้น บันทึกและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยทั้งในและต่างประเทศประมาณ 80 รายการ ขั้นตอนที่สองเป็นการวิเคราะห์และสังเคราะห์สาระที่ได้จากเอกสารมากำหนดกรอบความคิดในการวิจัย ขั้นตอนที่สามเป็นการจัดทำและนำเสนอร่างรายงานการวิจัย ขั้นตอนที่สี่เป็นการตรวจสอบความเหมาะสมของตัวบ่งชี้ 3 วิธี คือ การนำเสนอตัวบ่งชี้ในที่ประชุมผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวิจัย และด้านคุณธรรมจริยธรรม จำนวน 20 คน การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านคุณธรรมจริยธรรม จำนวน 7 คน และการสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของตัวบ่งชี้คุณธรรมจริยธรรมและการจัดลำดับความสำคัญของตัวบ่งชี้คุณธรรมจริยธรรมของประชาชน จำนวน 588 คน ขั้นตอนที่ห้าเป็นการปรับปรุงและนำเสนอร่างรายงานการวิจัย ขั้นตอนที่หกทำการจัดทำและนำเสนอรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบบันทึกสาระ แบบสัมภาษณ์ แบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. สภาพการพัฒนาตัวบ่งชี้คุณธรรมจริยธรรมของประเทศไทย ในภาพรวมมีความก้าวหน้าช้ากว่าต่างประเทศ การดำเนินงานเกี่ยวกับการเฝ้าระวังระดับคุณธรรมจริยธรรมในสังคมไทยยังขาดระบบการเชื่อมโยงที่เป็นเครือข่ายทั้งในระดับจุลภาคและมหภาค ซึ่งรัฐบาลจะต้องแสดงจุดยืนในเรื่องนี้อย่างชัดเจน เพื่อเร่งแก้ไขปัญหาวิกฤตคุณธรรมจริยธรรม รวมทั้งควรเร่งจัดให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้ร่วมมือรวมพลังกันพัฒนาระบบการเฝ้าระวังระดับคุณธรรมจริยธรรมในสังคมไทยให้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ตลอดจนมีมาตรการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมที่ชัดเจนเพื่อยกระดับคุณธรรมจริยธรรมของสังคมไทยให้สูงขึ้น ซึ่งจะเป็นการช่วยลดปัญหาสังคมที่กำลังเป็นภาวะวิกฤติได้ในระดับหนึ่ง

2. การสังเคราะห์เพื่อกำหนดตัวบ่งชี้คุณธรรมจริยธรรม ได้ชุดตัวบ่งชี้คุณธรรมจริยธรรม 3 ชุด 14 ตัวบ่งชี้ ดังนี้

2.1 ตัวบ่งชี้คุณธรรมจริยธรรมพื้นฐาน มี 4 ตัวบ่งชี้ คือ ความเป็นอิสระ การมุ่งผลสัมฤทธิ์ ความมีวินัย และความอดทน

2.2 ตัวบ่งชี้คุณธรรมจริยธรรมประโยชน์ปัจจุบัน มี 5 ตัวบ่งชี้ คือ ฉันทะ ความขยันหมั่นเพียร ความประหยัด ความซื่อสัตย์สุจริต ความมีสติสัมปชัญญะ

2.3 ตัวบ่งชี้คุณธรรมจริยธรรมประโยชน์เบื้องต้น มี 5 ตัวบ่งชี้ คือ ความรับผิดชอบ ความยุติธรรม ความสามัคคี ความเป็นกัลยาณมิตร ความกตัญญูทวดเทวี

3. จัดลำดับความสำคัญของตัวบ่งชี้คุณธรรมจริยธรรมในสังคมไทย พบว่า ตัวบ่งชี้คุณธรรมจริยธรรมที่มีความสำคัญในสังคมไทย มี 14 ตัวบ่งชี้ เรียงจากมากไปหาน้อย คือ ความซื่อสัตย์สุจริต ความรับผิดชอบ ความมีสติสัมปชัญญะ ความขยันหมั่นเพียร ความมีวินัย ความอดทน การมุ่งผลสัมฤทธิ์ ความยุติธรรม ความเป็นกัลยาณมิตร ความสามัคคี ความกตัญญูทวดเทวี ฉันทะ ความประหยัด และความเป็นอิสระ โดยตัวบ่งชี้คุณธรรมจริยธรรมที่จำเป็นเร่งด่วนสำหรับการเฝ้าระวังระดับคุณธรรมจริยธรรมในสังคมไทย มี 5 ตัวบ่งชี้ คือ ความซื่อสัตย์สุจริต ความรับผิดชอบ ความมีสติสัมปชัญญะ ความขยันหมั่นเพียร และความมีวินัย

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาตัวบ่งชี้ ผู้วิจัยสรุปได้ว่าการดำเนินการเพื่อพัฒนาตัวบ่งชี้มีขั้นตอนสำคัญ 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการสร้างตัวบ่งชี้ ขั้นตอนการพัฒนาตัวบ่งชี้ และขั้นตอนการตรวจสอบตัวบ่งชี้ ผู้วิจัยจึงนำขั้นตอนทั้ง 3 ขั้นตอนนี้มาใช้ในการดำเนินการเพื่อพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

ความรู้เกี่ยวกับโรงเรียนวิถีพุทธและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับการศึกษา

พุทธศาสนาเป็นเรื่องการศึกษากับการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเดียวกัน โดยถือว่าชีวิตเหมือนกับการเดินทางก้าวไปจึงเรียกว่า มรรค ซึ่งในการเดินทางของชีวิตนั้นย่อมต้องพบกับสิ่งใหม่ๆ ที่จะต้องเรียนรู้ ผักผ่อน คิดค้นหาทางแก้ปัญหา หรือจัดทำดำเนินการเพื่อที่จะได้ปฏิบัติต่อสิ่งต่างๆ เหล่านั้นได้อย่างถูกต้อง เรียกว่าสิกขา สิกขาก็คือศึกษา การดำเนินชีวิตที่เป็นอยู่ทั้งหมดของมนุษย์ให้เป็นไปด้วยดีจะต้องฝึกศึกษาใน 3 เรื่อง คือ

1. เรื่องของกาย วาจา ที่จะต้องไปสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอกทั้งทางด้านที่เป็นวัตถุและทางด้านสังคม ผ่านทางตา หู จมูก ลิ้น และกาย เรียกว่ากาย ศีล

2. เรื่องของจิตใจ ซึ่งมีภาวะและคุณสมบัติต่างๆ ที่จะมีผลต่อการแสดงพฤติกรรมในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอก เรียกว่า สมาธิ

3. เรื่องของปัญญา ความรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยมซึ่งจะเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เรียกว่า ปัญญา (พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต). 2545 ก: 7 - 12)

ศีล สมาธิ และปัญญา รวมเรียกว่า ไตรสิกขา เป็นหลักการศึกษาที่ครอบคลุมข้อปฏิบัติทั้งหมดในพุทธศาสนา การพูดเรื่องของพุทธศาสนาก็คือการที่จะนำเอาไตรสิกขาเข้ามาสู่ชีวิตคน เพราะไตรสิกขาเป็นเรื่องของชีวิต คือการที่จะทำให้ชีวิตอยู่ดีมีสุข เราศึกษาอย่างไรก็จะมีมรรคหรือวิถีชีวิตที่ดีงามขึ้นอย่างนั้น เมื่อทำไตรสิกขาให้เจริญมากขึ้น เราก็ยิ่งก้าวเข้าไปในมรรคมากขึ้น มรรคจึงเป็นเรื่องเดียวกันกับไตรสิกขา หรือเป็นอีกด้านหนึ่งของไตรสิกขา ด้วยความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้จึงสรุปได้ว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษา และเรื่องของพุทธศาสนาเป็นเรื่องของการศึกษาทั้งสิ้น (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต). 2531 ข: 2 - 3; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). 2548 ข: 4 - 5)

ประเวศ วะสี (2547: ออนไลน์) กล่าวถึงคุณลักษณะของพุทธศาสนากับการศึกษาไว้ 4 ประการ ดังนี้

1. พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษา พุทธศาสนาให้คุณค่าแก่การศึกษาสูงสุด ในวิถีชีวิตที่เจริญหรืออริยมรรคนั้น เมื่อรวมกลุ่มเข้ามาเหลือ 3 เรียกว่าไตรสิกขา สิกขาคือ ศึกษา ดังนั้นวิถีชีวิตก็คือการศึกษานั้นเอง

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษาคือเพื่อให้พ้นจากความทุกข์ วัตถุประสงค์ของการศึกษาจะเป็นตัวกำหนดการเรียนรู้และผลการเรียนรู้ วัตถุประสงค์ของการศึกษาสมัยใหม่มุ่งเพื่อให้รู้วิชา จึงสอนวิชา เรียนวิชา ทดสอบความรู้วิชา ให้ประกาศนียบัตรหรือปริญญาบัตรเพื่อแสดงว่ารู้วิชานั้น ๆ แต่ไม่ได้มุ่งให้รู้ในเรื่องของทุกข์และการดับทุกข์ จึงไม่สามารถแก้ไขความทุกข์ได้จริง เมื่อเรียนรู้ไปแล้วความทุกข์ซึ่งไม่ได้ลดน้อยลง ในทางตรงข้ามอาจจะก่อความทุกข์ให้มีมากขึ้น

3. โลกทัศน์ และวิธีคิดแบบพุทธ โลกทัศน์และวิธีคิดเป็นปัจจัยกำหนดว่า เราจะเข้าถึงความเป็นจริงได้หรือไม่ การเห็นโลกหรือโลกทัศน์ที่คับแคบ เฉพาะส่วน ไม่เห็นทั้งหมด จะนำไปสู่การคิดแบบแยกส่วน สุดโต่ง ขัดแย้ง และรุนแรง การเห็นไม่ครบ หรือทัศนะแบบแยกส่วนจึงนำไปสู่การเสียสมดุลและวิกฤตเสมอ เมื่อมนุษย์มีความโน้มเอียงไปในทัศนะและการคิดแบบแยกส่วน ก็จะนำเข้าไปสู่ปัญหาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ พุทธศาสนาองธรรมชาติของสรรพสิ่งเป็นกระแสของเหตุปัจจัยที่เป็นพลวัต(อนิจจัง) คือมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ไม่มีอะไรที่เป็นตัวของตัวเองเป็นเอกเทศโดยไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งอื่น ส่วนทางด้านวิธีคิดพุทธศาสนามีวิธีคิดอย่างเป็นกลาง คือ การคิดตามความเป็นกระแสของเหตุปัจจัย ถ้ามีเหตุให้มีจึงมี ถ้าไม่มีเหตุให้มีจึงไม่มี ไม่ใช่มีหรือไม่มีโดยตัวเองเป็นเอกเทศ

การเรียนพุทธศาสนาแบบท่องจำเนื้อหาโดยไม่เรียนกระบวนการคิดแบบพุทธ ก็ไม่ทำให้เกิดความเป็นพุทธ คนที่รู้เนื้อหาพุทธเป็นอันมาก แต่วิธีคิดไม่ใช่พุทธ ก็ไม่ได้รับอานิสงส์จากความเป็นพุทธ ความเป็นพุทธจะต้องได้มาด้วยกระบวนการทางปัญญา อันประกอบด้วยโลกทัศน์และวิธีคิดที่ถูกต้อง โลกทัศน์แบบพุทธที่เห็นสรรพสิ่ง ทั้งรูปธรรม และนามธรรม ทั้งภายในตัวและนอกตัว เชื่อมโยงกันอย่างเป็นพลวัต หรือเป็นกระแสของเหตุปัจจัยต่อเนื่องยืดยาว ไม่มีที่สิ้นสุด ปราศจากจุดเริ่มต้นและ

จุดจบ แต่เป็นเช่นนั้นนิรันดร์ ไม่มีความเป็นตัวตนที่ดำรงอยู่โดยเอกเทศย่อมนำไปสู่การเข้าใจธรรมชาติของสรรพสิ่งอย่างสมบูรณ์ และนำไปสู่การคิดอย่างเป็นกลาง โลกทัศน์และวิถีคิดอย่างเป็นกลางตามธรรมชาติทำให้เกิดความเป็นอิสระ ไม่ติดอยู่ในความบีบคั้นระหว่างความจริงตามธรรมชาติกับความไม่เป็นกลางในการคิด สามารถเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างและคิดได้ทะลุปรุโปร่งไม่ติดขัด บุคคลที่มีโลกทัศน์หรือเห็นโลกอย่างนี้และคิดด้วยความเป็นกลางอย่างนี้ จึงมีปัญญาเข้าถึงความจริง เข้าถึงความงาม เข้าถึงความถูกต้องมีอริสภาพโดยสิ้นเชิง มีความเมตตาหรือมิตรภาพต่อสรรพสิ่ง และมีความสุขยิ่งนัก

4. การศึกษาที่เอาชีวิตหรือวิถีชีวิตเป็นตัวตั้ง ไม่เอาวิชาเป็นตัวตั้ง ชีวิตเป็นสิ่งสำคัญที่สุด มนุษย์ควรเรียนรู้ให้รู้ตัวเอง และรู้การอยู่ร่วมกันด้วยสันติ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ สังคม สิ่งแวดล้อม การศึกษาในทางพระพุทธศาสนา เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวิถีชีวิตทั้งหมด หรือวิถีชีวิตคือการศึกษา ขณะที่การศึกษาส่วนใหญ่ในปัจจุบันเอาวิชาหรือศาสตร์เป็นตัวตั้ง ซึ่งเป็นการแยกส่วนจากชีวิตจริง สิ่งที่เราเรียนมักเป็นเรื่องนอกตัว เกือบไม่มีเลยที่เรียนรู้ให้รู้ตัวเอง เมื่อไม่รู้ตัวเองก็ทำให้ถูกต้องไม่ได้

สรุปได้ว่าพุทธศาสนามีความสัมพันธ์สูงสุดกับการศึกษา เพราะพุทธศาสนาเองเรื่อง การศึกษากับการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเดียวกัน โดยเห็นว่าการดำเนินชีวิตให้เป็นไปด้วยดี(มรรค) จะต้องเรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนาตนทั้งในด้านกาย สังคม จิตใจ และปัญญา(ไตรสิกขา) เพื่อให้รู้และเข้าใจ ธรรมชาติของสิ่งต่างๆ ที่เป็นไปตามกระแสของเหตุปัจจัย อันจะช่วยให้สามารถประพฤติ ปฏิบัติตนได้ อย่างถูกต้องเหมาะสม สอดคล้องกับความเป็นจริง ซึ่งผลที่ได้คือการมีชีวิตที่มีความสุข และการอยู่ ร่วมกันด้วยดีระหว่างมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม

ความเป็นมาของโรงเรียนวิถีพุทธ

ด้วยเหตุที่พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษา ประกอบกับการที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาสืบเนื่องมาอย่างยาวนาน วิถีชีวิตจึงผูกพันกับพุทธศาสนา เมื่อมีการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนขึ้นในประเทศไทย จึงมีโรงเรียนส่วนหนึ่งนำแนวทางหรือหลักการของพุทธศาสนามาใช้ในการจัดการศึกษา ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต. 2548 ก: 1, 36) กล่าวถึงโรงเรียนที่จัดการศึกษาแนวพุทธว่ามี 2 แบบ คือ

1. แบบที่โรงเรียนหลายแห่งจัดกันมา ตามวัฒนธรรมที่เอื้อ คือ ตามที่ถือกันมา สืบกันมา รู้ตามกันมาว่าอย่างนี้แหละเป็นชาวพุทธ ก็เลยทำอย่างนั้น
2. การจัดโดยได้ศึกษาหลักการว่าสาระของพุทธศาสนาเป็นอย่างไร แล้วจัดให้เป็นไปตามหลักการ

โรงเรียนวิถีพุทธถือเป็นการจัดการศึกษาแนวพุทธรูปแบบหนึ่ง ซึ่งตรงกับโรงเรียนแนวพุทธแบบที่ 2 ที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงข้างต้น คือนำเอาหลักการของพุทธศาสนามาใช้ในการจัดการศึกษา ชื่อของโรงเรียนวิถีพุทธเริ่มเป็นที่รู้จักในปี พ.ศ. 2546 เมื่อกระทรวงศึกษาธิการได้จัดโครงการโรงเรียนวิถีพุทธขึ้นในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งไพรัช สู่แสนสุข; และบรรเจอดพร สู่แสนสุข (2546: ออนไลน์) ได้กล่าวถึงความเป็นมาของโรงเรียนวิถีพุทธว่า โรงเรียนวิถีพุทธเป็นโรงเรียนรูปแบบหนึ่งใน 5 รูปแบบ ที่กระทรวงศึกษาธิการพัฒนาเพื่อให้เป็นนวัตกรรมแห่งการพัฒนาผู้เรียน ผู้การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับจุดเน้นการพัฒนาของประเทศ ที่มาของโรงเรียนวิถีพุทธเกิดจากการที่กระทรวงศึกษาธิการได้จัดประชุมเรื่องหลักสูตรใหม่เด็กไทยพัฒนา ณ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2545 ที่ประชุมได้หารือถึงโรงเรียนที่จัดการศึกษาเพื่อสนองตอบความสามารถที่แตกต่างกันของบุคคล เพื่อนำพาเด็กและเยาวชนไทยก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างไร้ขีดจำกัด ซึ่งที่ประชุมเห็นว่าโรงเรียนวิถีพุทธเป็นหนึ่งในโรงเรียนรูปแบบใหม่ที่จะช่วยผลักดันให้เด็กและเยาวชนไทยสามารถพัฒนาตามศักยภาพ เป็นคนดี คนเก่งของสังคม และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขได้ กระทรวงศึกษาธิการจึงได้นำความเห็นของที่ประชุมมาหารือ และได้ไปกราบขอคำแนะนำเรื่องการจัดโรงเรียนวิถีพุทธจากพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) และพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมทั้งนิมนต์ท่านมาให้อธิคิดในการประชุมระดมความคิดครั้งแรก จากการประชุมใหญ่ 2 ครั้ง ทำให้ได้ข้อสรุปโรงเรียนวิถีพุทธในเรื่องสำคัญ คือ ภาพสรุปโรงเรียนวิถีพุทธ กรอบความคิดรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ และแนวการบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ

ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต. 2548 ค: 1 - 2) ได้ให้ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธไว้ดังนี้

1. แบบสั้น

1.1 โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนในวิถีแห่งปัญญา ที่พัฒนาอย่างบูรณาการในระบบแห่งไตรสิกขา สู่ความเป็นพุทธ ผู้เข้าถึงธรรม ซึ่งทำให้เป็นอิสระ โดยมีชีวิตที่ดี เจริญองกาม มีความสุขจริงแท้ และอยู่ร่วมสังคมอย่างสร้างสรรค์เกื้อกูล สามารถนำโลกไปในวิถีที่ถูกต้อง

1.2 โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนของผู้ก้าวไปในวิถีแห่งปัญญา ที่พัฒนาอย่างบูรณาการในระบบแห่งไตรสิกขา สู่ความเป็นพุทธ ผู้เข้าถึงธรรม ซึ่งทำให้เป็นอิสระ โดยมีชีวิตที่ดี เจริญองกาม มีความสุขจริงแท้ และอยู่ร่วมสังคมอย่างสร้างสรรค์เกื้อกูล สามารถนำโลกไปในวิถีที่ถูกต้อง

2. แบบกลาง

โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนในวิถีแห่งปัญญา ที่พัฒนาไปในระบบแห่งไตรสิกขา ท่ามกลางความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่จัดสรรให้เชื่อมโยงกัน โดยที่การพัฒนาปัญญานั้นบูรณาการกับศีลคือการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม และสมาธิคือการพัฒนาจิตใจในการเดินหาลู่สู่ความเป็นพุทธ ผู้เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ ซึ่งทำให้มีจิตใจและปัญญาที่เป็นอิสระ โดยมีชีวิตที่ดีงาม เจริญก้าวหน้า มีความสุขจริงแท้ และเป็นอยู่อย่างเกื้อกูลสร้างสรรค์ สามารถทำประโยชน์สุขให้แก่สังคมได้ดีที่สุด และนำโลกไปในวิถีที่ถูกต้อง

3. แบบยาว

โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนที่ดำเนินงานตามหลักการแห่งความจริงของธรรมชาติ อันถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์มีศักยภาพที่พัฒนาได้ ซึ่งต้องศึกษาให้ก้าวไปในวิถีแห่งปัญญา ด้วยการจัดสรรปัจจัยแวดล้อมที่เกื้อกูล รวมทั้งสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิตแบบพุทธ ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกที่จะชักนำเด็กเข้าสู่วิถีของไตรสิกขาและช่วยให้เขาก้าวไปในวิถีแห่งไตรสิกขานั้น ด้วยการพัฒนาปัจจัยภายใน โดยให้ปัญญามุ่งบูรณาการกับศีล คือ การพัฒนาพฤติกรรมและการใช้อิทธิยให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพและทางสังคมอย่างถูกต้อง ให้ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมเชิงเหตุปัจจัยก่อให้เกิดการพัฒนาแบบอิงอาศัยเกื้อกูลเอื้อประโยชน์ต่อกัน พร้อมทั้งบูรณาการกับสมาธิคือการพัฒนาจิตใจให้เจริญมั่นคง เดินหาลู่สู่ความเป็นพุทธ โดยเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ ลุถึงอิสรภาพที่แท้ ซึ่งทำให้มีจิตใจและปัญญาที่เป็นอิสระ มีชีวิตที่ดี เจริญอกงาม มีความสุขแท้จริง พึ่งตนเองได้ และเป็นอยู่อย่างเกื้อกูลสร้างสรรค์ สามารถเป็นที่พึ่งของผู้อื่น แม้กระทั่งเป็นที่พึ่งของสังคมหรือของโลก โดยสามารถทำประโยชน์สุขให้แก่สังคมได้ดีที่สุด และนำโลกไปในวิถีที่ถูกต้อง หรือปรับเปลี่ยนวิถีของชีวิตและสังคมที่ไหลพลาดให้เข้าสู่แนวทางที่ถูกต้องได้

โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา เพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยภavana 4 คือ พัฒนาการทางกาย สังคม จิต และปัญญา (พระเทพโสภณ(ประยูร ธมฺมจิตฺโต). 2547: 32)

โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไป ที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของโรงเรียน เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ (กระทรวงศึกษาธิการ. 2547: 82)

โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนสามัญทุกระดับที่บริหารจัดการโรงเรียน และจัดการเรียนการสอนด้วยหลักการ วิธีการ และหลักธรรมทางพุทธศาสนา (วรวิทย์ วศินสรากร. 2547: 71)

จากความหมายดังกล่าวนี้อาจสรุปได้ว่า โรงเรียนวิถิปุทธ หมายถึง โรงเรียนที่นำหลักธรรมของพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา โดยเน้นการพัฒนาอย่างบูรณาการในระบบแห่งไตรสิกขา เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความสมบูรณ์ทั้งทางกาย สังคม จิตใจ และปัญญา

จุดมุ่งหมายของโรงเรียนวิถิปุทธ

จากความหมายของโรงเรียนวิถิปุทธ ได้สะท้อนให้เห็นจุดมุ่งหมายของโรงเรียนวิถิปุทธ ดังนี้

1. ซึ่งให้เห็นผลของการศึกษาว่า เมื่อผู้เรียนก้าวไปในวิถีแห่งความเป็นพุทธแล้ว จะสามารถเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ ทำให้มีจิตใจและปัญญาที่เป็นอิสระ มีชีวิตที่ดี เจริญอกงาม มีความสุขแท้จริง พึงตนเองได้ เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย สังคม จิตใจ และปัญญา ซึ่งคุณลักษณะของผู้เรียนดังกล่าวนี้ถือได้ว่าเป็นจุดมุ่งหมายของโรงเรียนวิถิปุทธ

2. เนื่องจากโรงเรียนวิถิปุทธนำหลักธรรมของพุทธศาสนามาใช้หรือประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา โดยเน้นการพัฒนาอย่างบูรณาการในระบบแห่งไตรสิกขา ดังนั้นจุดมุ่งหมายของโรงเรียนวิถิปุทธจึงสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการศึกษาตามแนวทางของพุทธศาสนา ซึ่งมีผู้กล่าวถึงไว้ดังนี้

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต)(2531 ข: 8 - 11) อธิบายถึงความจำเป็นที่ต้องมีการศึกษาว่า พุทธศาสนาเห็นว่าทุกชีวิตต้องการที่จะดำรงอยู่ด้วยดีและเจริญอกงาม ซึ่งการดำรงอยู่ด้วยดีและเจริญอกงามนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นเองแต่เป็นสภาพชีวิตที่ต้องทำให้เกิดขึ้น และในการทำชีวิตให้ดีและเจริญอกงามนั้นก็ต้องเผชิญกับสิ่งบีบคั้นจำกัดขัดขวาง ซึ่งรวมทั้งความบกพร่องอ่อนแอของมันเอง สภาพเหล่านี้เรียกว่า ปัญหาหรือทุกข์ ทำให้ไม่มีอิสระภาพ ทำอะไรก็ไม่โปร่งไม่โล่ง จึงต้องมีการแก้ปัญหา มีการบริหารตลอดเวลาทั้งร่างกายและจิตใจ สาเหตุของปัญหาต่างๆ เกิดจากอวิชชา หรือความไม่รู้ เช่น ไม่รู้จะปฏิบัติต่อโลกหรือสิ่งทั้งหลายรอบๆ ตัวอย่างไรจึงจะอยู่ได้ด้วยดี จะเจริญอกงามไปถึงไหน สู่จุดหมายใด ความไม่รู้จะชักจูงให้เราปฏิบัติไปในวิถีทางของความอยาก อันได้แก่ ตัณหา ต้องดิ้นรนให้อยู่รอด และเสพสนองประสาธสัมผัส ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่ไม่ถูกต้อง ปัญหาหรือทุกข์จึงเกิดขึ้น เราจึงต้องแสวงหาความรู้เพื่อให้เกิดปัญญา ให้มีวิชาและความสามารถอื่นๆ เพื่อนำมาใช้แก้ปัญหาหรือดับทุกข์ เมื่อแก้ปัญหาได้ก็คือดับทุกข์ได้ เมื่อดับทุกข์ได้ก็บรรลุอิสรภาพ หลุดพ้นจากสิ่งที่บีบคั้นทั้งปวง

พุทธทาสภิกขุ (2550: ออนไลน์) กล่าวถึงเป้าหมายของการศึกษาว่า เพื่อให้มนุษย์มีโอกาสได้สิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรจะได้ โดยการทำลายเสียซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์ แล้วมีการประพฤติกระทำอย่างมนุษย์ที่มีใจสูงโดยสมบูรณ์

พระมหาจรรยา สุทธิญาโน (2539: 73) กล่าวว่า เป้าหมายของการศึกษา คือ การได้ปัญญา อันจะนำมาซึ่งการดำรงชีวิตที่มีความสุข

สาโรช บัวศรี (2544: 5) กล่าวถึงเป้าหมายของการศึกษาตามแนวทางของพุทธศาสนาว่า แบ่งได้เป็น 2 ระดับ ตามชีวิตของมนุษย์ที่มีอยู่ 2 ระดับ คือ

1. ชีวิตของผู้ไม่ครองเรือนอีกแล้ว เป็นระดับของผู้ที่มุ่งมั่นจริงๆ เพื่อหวังเจริญรอยตามพระพุทธองค์ เป้าหมายของการศึกษาในระดับนี้คือนิพพาน ซึ่งสามารถดับความทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง และได้ประสบชีวิตที่ดีอย่างสูงสุด

2. ชีวิตของผู้ที่ครองเรือนหรือฆราวาส เป้าหมายของการศึกษาในระดับนี้จะต้องนำแนวคิดเรื่องนิพพานมาประยุกต์ด้วยเท่าที่จะทำได้ ซึ่งในระดับผู้ที่ครองเรือนก็มุ่งมั่นจะดับหรือระงับเช่นกัน แต่เป็นการดับปัญหาของชีวิตให้ได้พอสมควรเพื่อจะได้ประสบชีวิตที่ร่มเย็น หรือที่พอดีพอควร ที่เรียกว่า บุรณการ อันได้แก่การมีชีวิตที่สมบูรณ์ ซึ่งจะต้องพยายามระงับยับยั้งแก้ไขปัญหาลดให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ ผู้ที่มีชีวิตที่สมบูรณ์จะมีร่างกายแข็งแรง มีโรคภัยไข้เจ็บน้อยมาก มีจริยธรรมสูง จิตใจได้รับการอบรมในเรื่องความดี มีศีลธรรม มีหิริโอตตปปะ รู้จักประพฤติดีความดี รู้จักรับผิดชอบในบ้านเมือง เป็นพลเมืองดี มีความสามารถในทางเศรษฐกิจ รู้จักประกอบสัมมาชีพ ไม่ขาดแคลนตลอดจนรู้จักคิด มีวิชาความรู้ในสาขาต่างๆ กว้างขวางเป็นพื้นฐาน และรู้จักซึ่งในสาขาที่ตนเองมีความถนัด การจะมีบุรณการได้ก็ต่อเมื่อสามารถแก้ปัญหาของชีวิตฆราวาสได้หมด หรือเกือบหมด

เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2539: 91 - 92) กล่าวว่าพระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่มุ่งพัฒนาและสร้างสรรค์สังคม โดยมีเป้าหมายสำคัญคือ การสอนให้มนุษย์ฝึกฝนและพัฒนาตนเอง ซึ่งเมื่อถึงจุดที่มนุษย์ผู้นั้นมีความพร้อมแล้วก็ต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้รับการพัฒนาต่อไปด้วย ส่วนเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา ได้แก่ การหลุดพ้นจากกิเลส และกองทุกข์ทั้งหมด

พะนอม แก้วกำเนิด (2539: 99 - 100) กล่าวว่าแนวทางพระพุทธศาสนา คือ แนวทางในการศึกษาหาความรู้เพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ ซึ่งบ่อเกิดของความทุกข์ก็คือตัณหา แนวทางที่จะช่วยให้สามารถดับตัณหาได้คือมรรคมีองค์ 8 ผู้ดำเนินชีวิตไปในวิถีทางของมรรค 8 จะเป็นผู้ที่ประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา นำไปสู่การพ้นทุกข์ ทำให้ชีวิตอยู่ในทางสายกลางที่เรียบง่าย สงบสุข

มานพ นักการเรือน (2549: ออนไลน์); ดวงเดือน จันทรเจริญ (2541: 28 - 29) กล่าวถึงแนวความคิดของพระพุทธศาสนาว่า ชีวิตมนุษย์มีอยู่ 2 ระดับ คือ ชีวิตของผู้ที่ยังครองเรือนอยู่ (ฆราวาส) และชีวิตของผู้ที่ไม่ครองเรือนอีกแล้ว (บรรพชิต) ซึ่งทั้ง 2 ระดับนี้ต่างก็ต้องศึกษาเล่าเรียนเพื่ออบรมตนเอง หรือเพื่อแก้ปัญหาของตนเอง และของสังคมที่ตนอาศัยอยู่ตามควรแก่กรณี ในส่วนของบรรพชิตนั้น จุดมุ่งหมายของการศึกษาคือนิพพานหรือวิมุตติ อันมุ่งตรงไปที่สามารถดับหรือระงับปัญหาอันสูงสุดของชีวิตได้แก่ความทุกข์เสียได้โดยสิ้นเชิง และได้ประสบชีวิตที่ดีอย่างสูงสุด ส่วนผู้ที่ยังครองเรือนอยู่ ก็คงจะต้องนำเอาความคิดเรื่องนิพพานนี้มาประยุกต์ให้เป็นจุดมุ่งหมายของการศึกษาบ้างเท่าที่จะทำได้ กล่าวคือ มุ่งจะดับหรือระงับเช่นกัน แต่เป็นการดับปัญหาของชีวิตให้ได้พอสมควร เพื่อ

ว่าจะได้ประสบชีวิตที่ร่มเย็น หรือที่พอดี พอควร หรือตามควรแก่กรณีของผู้ที่ยังครองเรือนอยู่ ชีวิตที่ร่มเย็นหรือที่ดีพอสมควรของฆราวาสนี้ คือบุญนาการ (ทำให้เต็มหรือสมบูรณ์) โดยระงับปัญหาต่าง ๆ ให้เหลือน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ ขยายความได้ว่า ชีวิตที่สมบูรณ์ย่อมเป็นชีวิตที่มีสมดุล คือ มีร่างกายแข็งแรง มีโรคภัยไข้เจ็บน้อยมาก มีจริยธรรมสูง ได้แก่ จิตใจได้รับการอบรมในเรื่องความดี มีศีลธรรมและวินัย มีหิริโอตตัปปะ รู้จักประพฤติดีความดีและละความชั่ว รู้จักรับผิดชอบในบ้านเมืองเป็นพลเมืองดี มีความสามารถในทางเศรษฐกิจ รู้จักประกอบสัมมาอาชีพ ไม่ขาดแคลน ตลอดจนรู้จักคิด มีวิชาความรู้ในสาขาต่าง ๆ กว้างขวางเป็นพื้นฐานและรู้จักซึ่งในสาขาที่ตนถนัด

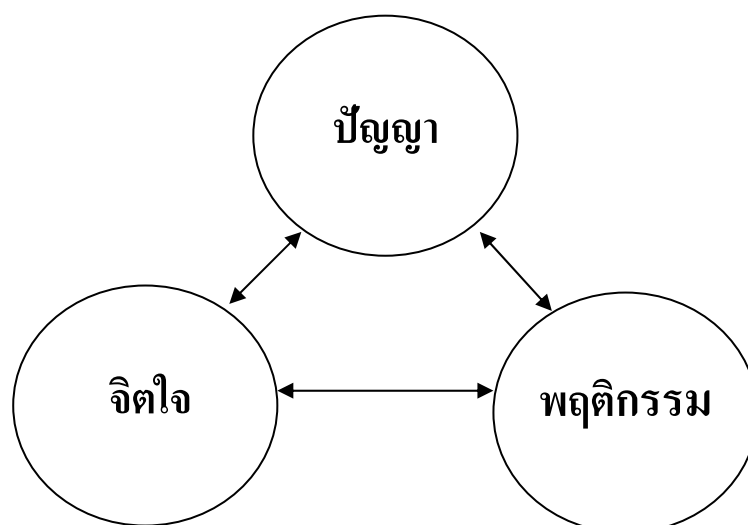
สรุปได้ว่า จุดมุ่งหมายของการศึกษาตามแนวทางของพุทธศาสนา อาจแบ่งออกได้เป็น 2 ระดับ คือ

1. ระดับของผู้ครองเรือน มุ่งฝึกฝนพัฒนาตนเพื่อให้เกิดปัญญา นำไปสู่การมีชีวิตที่สมบูรณ์สามารถแก้ปัญหาของชีวิตให้ได้มากที่สุด ดำรงอยู่ด้วยดีและเจริญงอกงาม ทั้งร่างกายและจิตใจ
2. ระดับของบรรพชิต มุ่งฝึกฝนพัฒนาตนเพื่อให้เกิดปัญญา จนสามารถหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ทั้งมวล บรรลุอิสรภาพอย่างแท้จริง

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้สรุปได้ว่า ถึงแม้ว่าจุดหมายโดยแท้จริงของการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาจะมุ่งสู่การหลุดพ้นจากกิเลส และความทุกข์ทั้งมวล สามารถบรรลุอิสรภาพได้อย่างแท้จริง แต่เนื่องจากจุดมุ่งหมายนี้ยากที่ผู้เรียนโดยทั่วไปจะสามารถเข้าถึงได้ ดังนั้นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนของโรงเรียนวิถิพุทธจึงมีจุดมุ่งหมายสำคัญอยู่ที่ การฝึกฝนพัฒนาผู้เรียนให้เกิดปัญญาเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย สังคม จิตใจ และปัญญา สามารถแก้ปัญหาของชีวิตให้ได้มากที่สุด ดำรงตนอยู่ด้วยดี มีความเจริญงอกงาม มีความสุข และพึงตนเองได้

หลักการของโรงเรียนวิถิพุทธ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)(2542 จ: 3 - 7) กล่าวว่า การศึกษาเป็นการพัฒนาคน เป็นการเรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนามนุษย์ ให้เกิดคุณสมบัติต่างๆ มากมาย และจุดสุดยอดของคุณสมบัตินั้นก็คือเกิดปัญญา การแสวงปัญญาจะโยงไปหาคุณสมบัติต่างๆ ที่ดีงามของมนุษย์ ซึ่งการพัฒนาคุณสมบัติเหล่านี้รวมอยู่ที่การพัฒนาชีวิต 3 ด้านของมนุษย์ คือ ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา ถ้าสามารถโยงสามด้านนี้ให้มาประสานกันได้ ให้เป็นปัจจัยเอื้อต่อกัน ก็จะเกิดผลโดยสมบูรณ์ เพราะปัญญาไม่สามารถพัฒนาแยกต่างหากจากด้านอื่นๆ ของชีวิต กระบวนการพัฒนาปัญญาจึงหมายถึงกระบวนการพัฒนามนุษย์ทั้งหมด ความเชื่อมโยงของการพัฒนาชีวิตทั้ง 3 ด้าน อาจเขียนเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ภาพประกอบ 1 ความเชื่อมโยงระหว่างพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาของมนุษย์

เนื่องจากโรงเรียนวิถิพุทธนำหลักธรรมของพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา ดังนั้นหลักการของโรงเรียนวิถิพุทธก็คือ การนำไตรสิกขามานำมาบูรณาการเพื่อพัฒนาชีวิต 3 ด้านของผู้เรียน ทั้งด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา ให้พัฒนาไปสู่การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ไตรสิกขามีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้

1. **ศีล** (พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต). 2542 ฉ: 11 - 17; 2545 ก: 11; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). 2548 ก: 10, 13 - 16; 2548 ข: 23 - 30) หมายถึง การฝึกฝนพัฒนาพฤติกรรมทางกาย และวาจาในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ และทางสังคม ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย วาจา ศีลมีองค์ประกอบ 4 หมวด คือ

1.1 ปาฏิโมกขสังวรศีล เป็นศีลที่เกิดจากวินัยแม่บทของชุมชน การอยู่ร่วมกันในชุมชน ตลอดจนสังคมประเทศชาติ ซึ่งต้องมีระบบระเบียบ กฎ กติกา มีข้อปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน เพื่อคุมชุมชนให้อยู่ในแบบแผนเดียวกันอย่างประณีต งดงาม และกำกับความเป็นอยู่ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการมีชีวิตแบบนั้น สำหรับคนทั่วไปในสังคม เราถือเอาศีล 5 เป็นหลักในการทำกับการอยู่ร่วมกันเพื่อความสงบสุข และเป็นฐานให้ชีวิตของแต่ละคนสามารถก้าวไปสู่จุดหมายที่สูงขึ้นได้ นอกจากจะต้องรักษาศีล 5 แล้ว ในสังคมที่เป็นส่วนย่อย เช่น ประเทศ องค์กร และหน่วยงานต่างๆ ยังมีความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติตามวินัยแม่บทที่เป็นส่วนเฉพาะของตนเองอีก เช่น กฎหมาย และจรรยาบรรณของวิชาชีพต่างๆ เป็นต้น

ความมุ่งหมายของการจัดตั้งวางระเบียบชีวิตและระบบสังคม คือ

- 1.1.1 เพื่อความสงบเรียบร้อย สามารถอยู่ร่วมกันได้ด้วยความสะดวก
- 1.1.2 เพื่อความสอดคล้องประสานกลมกลืน
- 1.1.3 เพื่อความเกื้อหนุนกัน โดยไม่เบียดเบียน ไม่เอาเปรียบกัน
- 1.1.4 เพื่อการมีส่วนร่วมและร่วมรับผิดชอบ
- 1.1.5 เพื่อความพร้อมเพรียงสามัคคี
- 1.1.6 เพื่อป้องกันความชั่วและความเสื่อมเสีย
- 1.1.7 เพื่อกันคนชั่วร้าย และให้โอกาสคนดี
- 1.1.8 เพื่อเอื้อโอกาสให้ชีวิตและกิจการสามารถพัฒนาและดำเนินการไปสู่จุดหมาย
- 1.1.9 เพื่อความดีงามดงามมีวัฒนธรรมของสังคม
- 1.1.10 เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงแห่งหลักการ

1.2 อินทรีย์สังวรศีล คือการรู้จักใช้ตา หู จมูก ลิ้น กายให้เป็น โดยเฉพาะต้องดูเป็น ฟังเป็น ซึ่งจะต้องใช้อย่างมีสติ ให้เกิดปัญญา ไม่ไหลไปตามความยินดียินร้ายชอบชัง หลักปฏิบัติที่สำคัญในการใช้อินทรีย์ คือ

1.2.1 ต้องรู้จักพิจารณาเลือกเฟ้นสิ่งที่จะรับรู้ เช่น ดูหรือฟังโดยแยกแยะได้อย่างรู้เท่าทันว่า สิ่งต่างๆ เหล่านั้นดีงามหรือไม่ เป็นคุณประโยชน์หรือมีโทษภัย แล้วหลีกเลี่ยงสิ่งชั่วร้ายเป็นโทษภัย และรับรู้รับฟังแต่สิ่งที่ดีงาม เป็นประโยชน์

1.2.2 ต้องรับรู้อย่างมีสติ ควบคุมตนเองได้ รู้จักประมาณ รู้พอดี ไม่ปล่อยตัวให้ลุ่มหลงมัวเมา ตกเป็นทาสของสิ่งเหล่านั้น

1.2.3 ไม่เห็นแก่ความสนุกสนานบันเทิง ไม่ติดอยู่แค่ความชอบใจไม่ชอบใจ แต่รู้จักรับรู้ให้ได้คุณค่าที่ดีงามเป็นประโยชน์สูงขึ้นไปกว่านั้น ที่สำคัญคือต้องให้ได้ปัญญา และคติที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชีวิตและสังคม

1.3 ปัจจัยปฏิเสวนา คือการเสพบริโภคอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ปัจจัยเครื่องใช้สอยต่างๆ รวมถึงอุปกรณ์เทคโนโลยี ด้วยความรู้ความเข้าใจ มองเห็นคุณค่าประโยชน์ที่แท้จริง โดยมีหลักในการปฏิบัติดังนี้

1.3.1 บริโภคด้วยความรู้ตระหนักว่า สิ่งเหล่านั้นมิใช่เป็นจุดหมายของชีวิต แต่เป็นปัจจัยที่ช่วยเกื้อหนุนให้เราสามารถพัฒนาชีวิตและทำการสร้างสรรค์ประโยชน์สุขที่สูงยิ่งขึ้นไป

1.3.2 บริโภคด้วยความรู้เท่าทันต่อวัตถุประสงค์ที่แท้จริง ที่มุ่งให้เกิดคุณประโยชน์ มิใช่เพื่ออวดโก้ แสดงฐานะ หรือทำตามค่านิยมที่เลื่อนลอย

1.3.3 บริโภคโดยพิจารณาจัดสรรควบคุมปริมาณ ประเภท และคุณสมบัติของสิ่งเหล่านั้นให้เหมาะสมพอดีกับวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการบริโภค เช่น บริโภคอาหารในปริมาณและประเภทซึ่งพอดีกับความต้องการของร่างกายที่จะช่วยให้มีสุขภาพดี

1.3.4 สามารถละเว้นหรือเลิกเสพบริโภคสิ่งที่ไม่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนชีวิต เช่น สิ่งที่เป็นโทษทำลายสุขภาพต่างๆ ได้

1.4 อาชีพปาริสุทธิศีล คือการทำมาหาเลี้ยงชีพ อาชีพทุกอย่างตั้งขึ้นมาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ปัญหาชีวิต แก้ปัญหาสังคม หรือเพื่อการสร้างสรรค์อะไรสักอย่างหนึ่ง ดังนั้นจึงต้องประกอบอาชีพให้ได้ผลตามวัตถุประสงค์นั้นๆ ลักษณะสำคัญของอาชีพที่จะประกอบ มีดังนี้

1.4.1 เป็นอาชีพที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อเวรภัย หรือสร้างความเดือดร้อนเสียหายแก่สังคม

1.4.2 เป็นอาชีพที่ช่วยแก้ไข้ปัญหา หรือสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมในทางใดทางหนึ่ง

1.4.3 เป็นอาชีพที่ช่วยให้ผู้ทำได้พัฒนาชีวิตของตนให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นทั้งในด้านพฤติกรรมด้านจิตใจ และด้านปัญญา

1.4.4 เป็นอาชีพที่ไม่ทำลายคุณค่าของชีวิตและไม่เสื่อมเสียคุณภาพชีวิต แต่ทำให้ชีวิตของผู้ประกอบอาชีพนั้นมีคุณค่าน่าภาคภูมิใจ

1.4.5 เป็นอาชีพที่ทำให้ได้ปัจจัยเลี้ยงชีวิตมาด้วยกำลังกาย สติปัญญา ความเพียรพยายาม ความสามารถ และมีมือของผู้ประกอบอาชีพนั้น และทำให้ได้ฝึกฝนพัฒนาความเชี่ยวชาญจัดเจน หรือฝึกปรือฝีมือในทางสร้างสรรค์ยิ่งขึ้นไป ในส่วนของเด็กซึ่งยังไม่มีอาชีพ จะได้ของบริโภคที่พ่อแม่หามาให้ก็ต้องปฏิบัติตัวและทำหน้าที่ของตนให้สมกับการที่จะได้ของกินของใช้นั้นมาเสพบริโภค จึงจะเป็นอาชีพที่ถูกต้อง

สรุปได้ว่าผู้มีศีลจะต้องมีคุณลักษณะ ดังนี้

1. ประพฤติ ปฏิบัติตนตามวินัยแม่บทของชุมชน เพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุขของคนในสังคม โดย

1.1 ยึดถือศีล 5 เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต

1.2 ประพฤติปฏิบัติตนตามแนวทางแห่งกฎหมาย กฎ ระเบียบของสังคม

1.3 มีจรรยาบรรณหรือคุณธรรมในการประกอบวิชาชีพ

2. รู้จักใช้ตา หู จมูก ลิ้น กายให้เป็น โดย

2.1 รู้จักพิจารณาเลือกรับรู้ ดู ฟังแต่สิ่งที่ดีงาม เป็นประโยชน์

2.2 รับรู้ ดู ฟังอย่างมีสติ ควบคุมตนเองได้ รู้จักประมาณ รู้พอดี ไม่ปล่อยตัวให้ลุ่มหลงมัวเมา ตกเป็นทาสของสิ่งเหล่านั้น

2.3 รับรู้ คุณ พึงให้ได้คุณค่าที่ดั่งาม ให้ได้ปัญญา และคติที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชีวิตและสังคม

3. เสพบริโภคอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ปัจจัยเครื่องใช้สอย อุปกรณ์เทคโนโลยี ด้วยความรู้ความเข้าใจ มองเห็นคุณค่าประโยชน์ที่แท้จริง โดย

3.1 บริโภคด้วยความรู้ตระหนักว่า สิ่งเหล่านั้นมิใช่เป็นจุดหมายของชีวิต แต่เป็นปัจจัยที่ช่วยเกื้อหนุนให้เราสามารถพัฒนาชีวิตและทำการสร้างสรรค์ประโยชน์สุขที่สูงยิ่งขึ้นไป

3.2 บริโภคด้วยความรู้เท่าทันต่อวัตถุประสงค์ที่แท้จริง ที่มุ่งให้เกิดคุณประโยชน์ มิใช่เพื่ออวดโก้ แสดงฐานะ หรือทำตามค่านิยมที่เลื่อนลอย

3.3 บริโภคโดยพิจารณาจัดสรรควบคุมปริมาณ ประเภท และคุณสมบัติของสิ่งเหล่านั้นให้เหมาะสมพอดีกับวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการบริโภค

3.4 ละเว้น ลด เลิกเสพบริโภคสิ่งที่ไม่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนชีวิต หรือสิ่งที่เป็นโทษทำลายสุขภาพต่างๆ

4. ประกอบอาชีพสุจริตด้วยกำลังกาย สติปัญญา ความเพียรพยายาม ความสามารถ และฝีมือ ด้วยความเพียรพยายามและตั้งใจ ดังนี้

4.1 ประกอบอาชีพที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อเวรภัย หรือสร้างความเดือดร้อนเสียหายแก่สังคม

4.2 ประกอบอาชีพที่ช่วยแก้ไขปัญหา หรือสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมในทางใดทางหนึ่ง

4.3 ประกอบอาชีพที่ช่วยให้ผู้ทำได้พัฒนาชีวิตของตนให้งอกงามยิ่งขึ้น ทั้งในด้านพฤติกรรมด้านจิตใจ และด้านปัญญา

4.4 ประกอบอาชีพที่ไม่ทำลายคุณค่าของชีวิตและไม่เสื่อมเสียคุณภาพชีวิต แต่ทำให้ชีวิตของผู้ประกอบอาชีพนั้นมีคุณค่าน่าภาคภูมิใจ

4.5 ประกอบอาชีพที่ทำให้ได้ปัจจัยเลี้ยงชีวิตมาด้วยกำลังกาย สติปัญญา ความเพียรพยายาม ความสามารถ และฝีมือของผู้ประกอบอาชีพนั้น และทำให้ได้ฝึกฝนพัฒนาความเชี่ยวชาญชัดเจน หรือฝึกปรือฝีมือในทางสร้างสรรค์ยิ่งขึ้นไป

4.6 เด็กซึ่งยังไม่มีอาชีพ ต้องปฏิบัติตัวและทำหน้าที่ของตนให้สมกับการที่จะได้ของกินของใช้นั้นมาเสพบริโภค

2. **สมาธิ** (พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต). 2542 ฉ: 17 - 22; 2545 ก: 54 - 57; 2546 ค: 12; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). 2548 ก: 17, 40 - 44) หมายถึง การฝึกฝนพัฒนาด้านจิตใจ โดยการปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิตใจ การพัฒนาจิตใจมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะจิตใจเป็นฐานของพฤติกรรม เนื่องจากพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความ

ตั้งใจ แล้วเป็นไปตามเจตจำนงและแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้นก็จะควบคุมดูแล และนำพฤติกรรมไปในทางที่ดีงามด้วย ยิ่งกว่านั้นปัญญาจะเจริญงอกงามได้ จะต้องอาศัยจิตที่เข้มแข็งสู้ปัญหา เอาใจใส่ เพียรพยายามที่จะคิดค้นไม่ทอดทิ้ง ยิ่งเรื่องที่เกิดเป็นเรื่องยากหรือละเอียดลึกซึ้ง จิตใจจะต้องสงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่พลุ่งพล่านกระวนกระวาย คือต้องมีสมาธิ จึงจะคิดได้ชัดเจน มองเห็นทั่วตลอด จิตที่ฝึกดีแล้วจึงเป็นฐานให้ปัญญาทำงานและพัฒนาอย่างได้ผล

การพัฒนาจิตใจ มีสมาธิเป็นแกนกลาง จึงเรียกง่าย ๆ ว่าสมาธิ ซึ่งอาจแยกออกได้เป็นการพัฒนาคุณสมบัติของจิตในด้านต่างๆ คือ

2.1 การพัฒนาคุณธรรมซึ่งเป็นคุณภาพของจิตใจ คุณสมบัติที่เสริมสร้างจิตใจให้ดีขึ้น ให้เป็นจิตใจที่สูง ประณีต และประเสริฐ เช่น

2.1.1 เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดี เป็นมิตร อยากให้ผู้อื่นมีความสุข

2.1.2 กรุณา คือ ความสงสาร อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์

2.1.3 มุทิตา คือ ความพลอยยินดี พร้อมทั้งจะส่งเสริมสนับสนุนผู้ที่ประสบความสำเร็จ ให้มีความสุขหรือก้าวหน้าในการทำสิ่งที่ดีงาม

2.1.4 อุเบกขา คือ ความวางตัววางใจเป็นกลางเพื่อรักษารธรรม เมื่อผู้อื่นควรจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของเขาตามเหตุและผล

2.1.5 จาคะ คือ ความมีน้ำใจเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เห็นแก่ตัว

2.1.6 กตัญญูตเวทีตา คือ ความรู้จักคุณค่าแห่งการกระทำของผู้อื่น และแสดงออกให้เห็นถึงการรู้คุณค่านั้น

2.1.7 หิริ คือ ความอายบาป ละอายใจต่อการทำความชั่ว

2.1.8 โอตตัปปะ คือ ความกลัวบาป เกรงกลัวต่อความชั่ว คร้ามขยาดต่อการทุจริต

2.1.9 คารวะ คือ ความเคารพ ความใส่ใจรู้จักให้ความสำคัญแกสิ่งนั้นๆ อย่างถูกต้องเหมาะสม

2.1.10 มัทวะ คือ ความอ่อนโยน สุภาพ นุ่มนวล ไม่กระด้าง

2.2 การพัฒนาสมรรถภาพและประสิทธิภาพของจิตใจ โดยเสริมสร้างคุณสมบัติที่ทำให้จิตใจมีความเข้มแข็ง หนักแน่น มั่นคง แก่ล้าวก้าว สามารถทำกิจหน้าที่ได้ผลดี เช่น

2.2.1 ฉันทะ คือ ความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ อยากให้ความจริงและใฝ่ที่จะทำสิ่งดีงามให้สำเร็จ อยากเข้าถึงภาวะดีงามอันเลิศสูงสุด

2.2.2 วิริยะ คือ ความเพียร เป็นภาวะจิตที่คึกคักเข้มแข็งที่จะก้าวไปข้างหน้า เอาธุระรับผิดชอบ ไม่ยอมทอดทิ้งกิจหน้าที่

2.2.3 อุตสาหะ คือ ความขยัน ความอดสู้ บากบั่น ไม่ท้อถอย

2.2.4 ขันติ คือ ความอดทน ความเข้มแข็ง ความทนทาน หนักแน่น มั่นคง

2.2.5 จิตตะ คือ ความมีใจจดจ่อ ใส่ใจ อุทิศตัว อุทิศใจให้แก่กิจหน้าที่หรือสิ่งที่ทำ

2.2.6 สัจจะ คือ ความตั้งใจจริง จริงใจและจริงจัง เอาจริงเอาจัง มั่นแน่วต่อสิ่งที่ทำ ไม่
เหยาะเหยะ ไม่เรรวน ไม่กลับกลาย

2.2.7 อธิษฐาน คือ ความตั้งใจเด็ดเดี่ยว ความมุ่งมั่นแน่วแน่ต่อจุดหมาย

2.2.8 ตบะ คือ พลังเพิกเฉย กำลังความเข้มแข็งพากเพียรในการทำกิจหน้าที่ให้สำเร็จ
โดยแผดเผาระบายยับยั้งกิเลสตัณหาได้ ไม่ยอมแก่ทุกจริต และไม่เห็นแก่ความสุขสำราญปรนเปรอ

2.2.9 สติ คือ ความระลึกนึกได้ ไม่เผลอเผลอ ไม่เลือนลหาย ทนต่อสิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นไป ซึ่ง
จะต้องเกี่ยวข้องกับทุกอย่าง กำหนดจิตไว้กับกิจหน้าที่หรือสิ่งที่ทำ กัน ยังใจจากสิ่งที่เสื่อมเสียหายเป็น
โทษ และไม่ปล่อยโอกาสแห่งประโยชน์ หรือความดีงามความเจริญให้เสียไป

2.2.10 สมาธิ คือ ภาวะจิตที่ตั้งมั่น แน่วแน่ ได้ที่ อยู่ตัว สงบอยู่กับสิ่งที่ต้องการทำ ไม่
ฟุ้งซ่าน ไม่แกว่งไกว ไม่มีอะไรบกวนได้

2.3 การพัฒนาความสุขและภาวะที่เกื้อหนุนสุขภาพของจิตใจ คุณสมบัติที่ควรเสริม สร้าง
ขึ้นให้มีอยู่ประจำในจิตใจ เพื่อสุขภาพจิตที่ดี พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้หลายอย่าง โดยเฉพาะ
คุณสมบัติดังต่อไปนี้

2.3.1 ปราโมทย์ คือ ความร่าเริง สดชื่น เบิกบาน แจ่มใส ซึ่งเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของจิตใจ
โดยสภาพจิตสามัญต้องเป็นอย่างนี้

2.3.2 ปีติ คือ ความอิ่มใจ ปลาบปลื้ม เปรมใจ ถ้าทำอะไรด้วยใจรัก พอทำได้ก้าวหน้าไป
ก็จะเกิดปีติอิ่มใจปลื้มใจ

2.3.3 ปัสสัทธิ คือ ความสงบเย็น ผ่อนคลายกายใจ ไม่เครียด

2.3.4 สุข คือ ความชุ่มชื่นรื่นใจ คล่องใจ สะดวกสบายใจ สมใจ ไม่มีอะไรบีบคั้น ตีตขัดคับข้อง

2.3.5 สันติ คือ ความสงบ ปราศจากความเร่าร้อนกระวนกระวาย

2.3.6 เกษม คือ ความปลอดโปร่ง ความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย โล่งโปร่งใจ ไร้กังวล

2.3.7 สติภาพ คือ ความเย็นสบาย ไม่มีอะไรแผดเผาใจ ไม่ตรอมตรม

2.3.8 เสรีภาพ คือ ความมีอิสระ เป็นอิสระ ไม่ถูกผูกมัดติดข้อง จะไปไหนก็ได้ตามประสงค์

2.3.9 ปริโยทตตา คือ ความผ่องใส ผุดผ่อง แจ่มจ้า กระฉ่างสว่างใจไม่มีความขุ่นมัว
เศร้าหมอง

2.3.10 ภูมิรยาทิกัตตา คือ ความมีใจไร้พรมแดน ไม่กีดกันจำกัดตัว หรือหมกมุ่นติดค้าง มี
จิตใจใหญ่กว้างไร้ขอบคันเขตแดน

คุณสมบัติทั้งหลายที่กล่าวมานี้ จะต้องศึกษาให้เข้าใจความหมาย ความมุ่งหมาย และการใช้งาน และปฏิบัติให้ถูกต้องพอดี การพัฒนาในด้านจิตใจนี้ เมื่อปฏิบัติสูงขึ้นไป ความสำคัญของสมาธิที่เป็นแกนกลางจะยิ่งเด่นชัดมากขึ้น เมื่อสมาธิเจริญขึ้นไปจนจิตแน่วดังอยู่ตัวอย่างแท้จริงแล้ว ผู้บำเพ็ญสมาธินั้นก็จะบรรลุภาวะจิตที่เรียกว่า ฌาน ซึ่งเป็นสมาธิจิตขั้นสูง

การพัฒนาจิตใจมีประโยชน์มากมาย สามารถนำไปใช้ได้หลายอย่าง เช่น ด้านพลังจิต ด้านการหาความสุขทางจิตใจ เป็นต้น แต่คุณค่าแท้จริงที่มุ่งหมายก็คือเพื่อเป็นฐานหรือเป็นเครื่องเกื้อหนุนการพัฒนาปัญญา

สรุปได้ว่าผู้มีสมาธิ จะมีคุณสมบัติต่างๆ ดังนี้

1. มีจิตใจที่ดั่งาม โดย

- 1.1 มีความเมตตา เป็นมิตร รัก ปราบปรามดี อยากให้ผู้อื่นมีความสุข
- 1.2 มีความกรุณา สงสาร อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์
- 1.3 มีความยินดีกับผู้ที่ประสบความสำเร็จ มีความสุขหรือก้าวหน้าในการทำสิ่งที่ดั่งาม รวมทั้งพร้อมที่จะส่งเสริมสนับสนุนผู้ที่ประสบความสำเร็จ มีความสุขหรือก้าวหน้าในการทำสิ่งที่ดั่งาม
- 1.4 วางตัววางใจเป็นกลางเพื่อรักษารธรรม เมื่อผู้อื่นควรจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของเขาตามเหตุและผล
- 1.5 มีน้ำใจ เสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เห็นแก่ตัว
- 1.6 มีความกตัญญูกตเวทิตา รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำของผู้อื่น และแสดงออกให้เห็นถึงการรู้คุณค่านั้น

- 1.7 มีความละเอียดรอบาป และละเอียดใจต่อการทำความชั่ว
- 1.8 มีความเกรงกลัวต่อบาป ความชั่ว และการทุจริต
- 1.9 มีความเคารพ ใส่ใจ รู้จักให้ความสำคัญอย่างถูกต้องเหมาะสม
- 1.10 มีความอ่อนโยน สุภาพ นุ่มนวล

2. มีจิตใจที่เข้มแข็ง หนักแน่น มั่นคง แก่ล้า สามารถทำกิจหน้าที่ได้ผลดี ดังนี้

- 2.1 มีความใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ และใฝ่ที่จะทำสิ่งดั่งามให้สำเร็จ อยากเข้าถึงภาวะดั่งามอันเลิศสูงสุด
- 2.2 มีความเพียร เอาธุระรับผิดชอบ ไม่ยอมทอดทิ้งกิจหน้าที่
- 2.3 มีความขยัน ไม่ทอดอ่ย
- 2.4 มีความอดทน เข้มแข็ง ทนทาน หนักแน่น มั่นคง
- 2.5 มีใจจดจ่อ ใส่ใจ อุทิศตัว อุทิศใจให้แก่กิจหน้าที่หรือสิ่งที่ทำ
- 2.6 มีความตั้งใจจริง เอาจริงเอาจัง มุ่งมั่นต่อสิ่งที่ทำ

2.7 มีความตั้งใจเด็ดเดี่ยว ความมุ่งมั่นแน่วแน่ต่อจุดหมาย

2.8 มีความเข้มแข็งพากเพียรในการทำกิจหน้าที่ให้สำเร็จ สามารถระงับยับยั้งกิเลสตัณหาได้ ไม่ยอมแก่การทุจริต และไม่เห็นแก่ความสุขสำราญปรนเปรอ

2.9 มีสติ ระลึกรู้ได้ ไม่เผลอเรอ ไม่เลื่อนลอย ทนต่อสิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นไปซึ่งจะต้องเกี่ยวข้องกับทุกอย่าง กำหนดจิตไว้กับหน้าที่หรือสิ่งที่ทำ ยั้งใจจากสิ่งที่เสื่อมเสียเป็นโทษ และไม่ปล่อยใจให้ประโยชน์หรือความดีงามความเจริญสูญเสียไป

2.10 มีสมาธิ จิตตั้งมั่น แน่วแน่ สงบอยู่กับสิ่งที่ต้องการทำ ไม่มีอะไรมารบกวนได้

3. มีความสุขและมีสุขภาพจิตที่ดี ดังนี้

3.1 มีความร่าเริง สดชื่น เบิกบาน แจ่มใส

3.2 มีความอิมใจ ปลาบปลื้ม เปรมใจ

3.3 มีความสงบเย็น ผ่อนคลายกายใจ ไม่เครียด

3.4 มีความสุข ชื่นใจ สบายใจ สมใจ ไม่มีอะไรบีบคั้น

3.5 มีความสงบ ปราศจากความเร่าร้อนกระวนกระวาย

3.6 มีความปลอดโปร่ง ความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย โล่งโปร่งใจ ไร้กังวล

3.7 มีความเย็นสบาย ไม่มีอะไรแผดเผาใจ ไม่ตรอมตรม

3.8 มีเสรีภาพ มีใจเป็นอิสระ ไม่ถูกผูกมัดติดข้อง

3.9 จิตใจผ่องใส ผุดผ่อง ไม่มีความขุ่นมัว เศร้าหมอง

3.10 มีใจไร้พรมแดน ไม่กีดกันจำกัดตัว หรือหมกมุ่นติดค้าง

3. ปัญญา (พระธรรมปิฎก(ป. อ. ปยุตฺโต). 2542 จ: 3 - 41; 2542 ฉ: 22 - 25; 2545 ก: 11 - 12; 2546 ค: 12) หมายถึง การฝึกฝนอบรมด้านปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจต่อสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยอันจะทำให้การแก้ไขปัญหาเป็นไปตามแนวทางเหตุผล รู้เท่าทันโลกและชีวิต จนสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์ หลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นต่างๆ การพัฒนาปัญญามีความสำคัญสูงสุด เพราะปัญญาเป็นต้นทางและควบคุม พฤติกรรมทั้งหมด ปัญญาจะเป็นตัวปลดปล่อย ทำให้เป็นอิสระ สามารถดับทุกข์ แก้ไขปัญหาได้ การพัฒนาปัญญาเป็นเรื่องกว้างขวาง แยกออกไปได้หลายด้าน และมีหลายชั้นหลายระดับ เช่น

3.1 ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ และประสบความสำเร็จ ประกอบด้วย

3.1.1 ความรู้ความเข้าใจในข้อมูลความรู้ รวมทั้งศิลปวิทยาการต่างๆ สามารถเข้าถึงเนื้อหาความหมายได้ถูกต้องชัดเจน

3.1.2 การรับรู้เรียนรู้อย่างถูกต้องตามเป็นจริง ตรงตามสภาวะของสิ่งนั้นๆ หรือตามที่มันเป็น

3.1.3 ความรู้จักั้บสาระของความรู้หรือเรื่องราวต่างๆ รู้จุด รู้ประเด็น สามารถยกขึ้นมาชี้แสดงหรือวางเป็นหลักได้

3.1.4 ความรู้จักั้บสาระถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจและความต้องการของตนให้ผู้อื่นรู้เห็นตามได้ เป็นต้น

3.1.5 การคิด การวินิจฉัยที่ถูกต้องชัดเจนและเที่ยงตรง

3.1.6 ความรู้จักั้บแยกแยะวิเคราะห์ วิจัย สืบสาวเหตุปัจจัยของเรื่องราวต่างๆ ที่จะทำให้สามารถแก้ไขปัญหา และทำการสร้างสรรค์ต่างๆ ได้

3.1.7 ความรู้จักั้บจัดทำดำเนินการ หรือบริหารจัดการกิจการต่างๆ ให้สำเร็จตามความมุ่งหมาย

3.1.8 ความรู้จักั้บเชื่อมสัมพันธ์ประสบการณ์ ข้อมูลและองค์ความรู้ต่างๆ โยงเข้ามาประสานเป็นภาพองค์รวมที่ชัดเจน หรือโยงออกไปสู่ความหยั่งรู้ หยั่งเห็นใหม่ๆ ได้

3.2 ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในระบบแห่งความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลาย ที่อิงอาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกันตามเหตุปัจจัย มองเห็นภาวะและกระบวนการที่ชีวิต สังคม และโลกมีความเป็นมา และจะเป็นไปตามกระแสแห่งเจตจำนง และเหตุปัจจัยที่ประกอบ สร้างสม จัดสรร และมีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยอื่นทั้งหลาย

3.3 ปัญญาที่ช่วยให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม ได้แก่ ความรู้เข้าใจในความจริงของสังขาร คือ โลกและชีวิตที่เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎธรรมดาของธรรมชาติ จนสามารถวางใจถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย ทำจิตใจให้หลุดพ้นเป็นอิสระได้โดยสมบูรณ์ และมีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาอย่างแท้จริง

สรุปได้ว่าผู้มีปัญญา จะมีคุณสมบัติต่างๆ ดังนี้

1. ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ และประสบความสำเร็จ ดังนี้

1.1 มีความรู้ความเข้าใจในข้อมูลความรู้ รวมทั้งศิลปวิทยาการต่างๆ สามารถเข้าถึงเนื้อหาความหมายได้ถูกต้องชัดเจน

1.2 สามารถรับรู้ เรียนรู้ได้อย่างถูกต้องตามเป็นจริง ตรงตามสภาวะของสิ่งนั้นๆ หรือตามที่มันเป็น

1.3 รู้จักั้บสาระของความรู้หรือเรื่องราวต่างๆ รู้จุด รู้ประเด็น สามารถยกขึ้นมาชี้แสดงหรือวางเป็นหลักได้

1.4 รู้จักั้บสาระถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจ และความต้องการของตนให้ผู้อื่นรู้เห็นตามได้

1.5 มีการคิด การวินิจฉัยที่ถูกต้องชัดเจนและเที่ยงตรง

1.6 รู้จักั้บแยกแยะ วิเคราะห์ วิจัย สืบสาวเหตุปัจจัยของเรื่องราวต่างๆ ที่จะทำให้สามารถแก้ไขปัญหา และทำการสร้างสรรค์ต่างๆ ได้

1.7 รู้จักจัดทำดำเนินการ หรือบริหารจัดการกิจการต่างๆ ให้สำเร็จตามความมุ่งหมาย

1.8 รู้จักเชื่อมสัมพันธ์ประสบการณ์ ข้อมูลและองค์ความรู้ต่างๆ โยงเข้ามาประสานเป็นภาพองค์รวมที่ชัดเจน หรือโยงออกไปสู่ความหยั่งรู้ หยั่งเห็นใหม่ๆ ได้

2. ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม โดยมีความรู้ ความเข้าใจในระบบแห่งความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกันตามเหตุปัจจัย มองเห็นภาวะและกระบวนการที่ชีวิตสังคม และโลกมีความเป็นมา และจะเป็นไปตามกระแสแห่งเจตจำนง และเหตุปัจจัยที่ประกอบสร้างสม จัดสรร และมีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยอื่นทั้งหลาย

3. บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม โดยมีความรู้ เข้าใจในความจริงของสังขาร คือ โลก และชีวิตที่เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎธรรมดาของธรรมชาติ จนสามารถวางใจถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย ทำจิตใจให้หลุดพ้นเป็นอิสระได้โดยสมบูรณ์ และมีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาอย่างแท้จริง

องค์ประกอบที่ทำให้เกิดปัญญา

องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดปัญญา (พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต). 2542 จ: 11 - 32) มีดังนี้

1. ฉันทะ คือ ความใฝ่รู้ ใฝ่ดี และใฝ่ทำให้ดีขึ้น โดยใฝ่รู้ หมายถึง ความต้องการที่จะเข้าถึงความจริงให้ได้ ใฝ่ดี หมายถึง ความอยากในภาวะที่ดีงาม ที่เต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งทั้งหลาย ไม่ว่าเราจะไปเกี่ยวข้องกับอะไรก็อยากจะทำให้ดีทั้งหมด ใฝ่ทำให้ดีขึ้น หมายถึง อยากทำทุกอย่างให้ดีให้สมบูรณ์ หรือให้เป็นอย่างที่เราควรจะเป็น

2. ศรัทธา ศรัทธาเป็นองค์ประกอบและเป็นคุณสมบัติที่สำคัญมากในการพัฒนาปัญญาแต่ศรัทธานั้นมีด้วยกัน 2 แบบ แบบหนึ่งเป็นศรัทธาที่ปิดกั้นปัญญา ส่วนอีกแบบหนึ่งเป็นตัวเกื้อหนุนปัญญา ดังนี้

2.1 ศรัทธาที่ปิดกั้นปัญญา ศรัทธาแบบนี้ นอกจากจะไม่เป็นประโยชน์แล้วยังจะเป็นตัวขัดขวางการพัฒนาปัญญาอีกด้วย ศรัทธาที่ปิดกั้นปัญญา มี 2 ประการ ได้แก่

2.1.1 ศรัทธาแบบมงาย คือ เชื่องมงายโดยไม่คิดพิจารณาไตร่ตรอง

2.1.2 ศรัทธาแบบบังคับ คือ ศรัทธาที่บังคับให้เชื่อด้วยอำนาจทั้งที่มองเห็นหรือมองไม่เห็น ห้ามถาม ห้ามสงสัย

2.2 ศรัทธาที่เกื้อหนุนปัญญา กระบวนการศึกษาตามหลักของพุทธศาสนาเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ว่าสามารถฝึกฝน เรียนรู้ และพัฒนาได้ และอาจพัฒนาไปจนสามารถบรรลุสัมฤทธิ์ธรรม และมีชีวิตที่ดีงามสูงสุด คือ เป็นพุทธะ บุคคลผู้มีศรัทธานี้จะสามารถก้าวหน้าต่อไปในกระบวนการศึกษาแห่งการพัฒนาทั้งสามด้าน คือ พุทธิกรรม จิตใจ และปัญญา ศรัทธาที่เกื้อหนุนปัญญา มี 2 ประการ ได้แก่

2.2.1 ศรัทธาในศักยภาพของมนุษย์ คือ เชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่เรียนรู้ฝึกฝน พัฒนาได้ สามารถพัฒนาปัญญาของตนจนเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ และดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามมีความสุขที่สมบูรณ์

2.2.2 ศรัทธาในความจริงของธรรมชาติ คือ เชื่อว่าธรรมชาติหรือสรรพสิ่งมีภาวะและความเป็นไปอันเป็นระเบียบแน่นอน ซึ่งเป็นความจริงแท้ที่มนุษย์ควรจะมี และด้วยปัญญาที่รู้ความจริงของธรรมชาตินั้น จะทำให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามมีความสุขที่สมบูรณ์

ศรัทธาที่เกื้อหนุนปัญญา จะทำหน้าที่สำคัญ 3 ประการ คือ ประการที่ 1 เป็นตัวจับจุดให้ปัญญาสามารถเจาะได้ตรงจุด อันจะทำให้บรรลุผลตามที่ประสงค์ได้ดีขึ้น ประการที่ 2 ช่วยให้ปัญญามีทิศทางในการเดินหน้าไปในทิศทางสู่เป้าหมายที่ต้องการ และประการที่ 3 ทำให้เกิดพลัง มีความเข้มแข็ง เอาใจแข็ง เพราะเมื่อมีศรัทธาว่าสิ่งนั้นๆ จะทำให้บรรลุจุดหมายที่ปรารถนาได้ ก็จะทำให้เกิดแรงใจเป็นพลังยิ่งใหญ่ เพื่อไปสู่เป้าหมายดังกล่าว

กล่าวโดยสรุป องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดปัญญาประกอบด้วยฉันทะและศรัทธา ฉันทะ ได้แก่ ความใฝ่รู้คือมีความต้องการที่จะเข้าถึงความจริงให้ได้ ใฝ่ดีคือมีความอยากในภาวะที่ดีงาม ไม่จะไปเกี่ยวข้องกับอะไรก็อยากจะทำให้ดีทั้งหมด ใฝ่ทำให้ดีขึ้นคือมีความอยากที่จะทำทุกอย่างให้ดีให้สมบูรณ์ หรือให้เป็นอย่างที่เราจะเป็น ส่วนศรัทธาจะต้องเป็นศรัทธาที่เกื้อหนุนปัญญา ได้แก่ ศรัทธาในศักยภาพของมนุษย์ว่าสามารถเรียนรู้ฝึกฝน พัฒนาปัญญาของตนจนเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ สามารถดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามมีความสุขที่สมบูรณ์ และศรัทธาในความจริงของธรรมชาติว่ามีภาวะและความเป็นไปอันเป็นระเบียบแน่นอนซึ่งมนุษย์ควรจะมี และด้วยปัญญาที่รู้ความจริงจะทำให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม มีความสุขที่สมบูรณ์

การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาปัญญา

การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาปัญญามีแกนนำ คือ ความรู้ความเข้าใจ ความคิดเห็น แนวความคิด ทศนคติ ค่านิยมที่ถูกต้องดีงาม เกื้อกูลแก่ชีวิตและสังคม สอดคล้องกับความเป็นจริง เรียกว่าสัมมาทิฐิ ซึ่งมีอยู่ 2 ระดับ ได้แก่

1. ขั้นจริยธรรม สัมมาทิฐิระดับนี้ ได้แก่ ทศนะ ความคิดเห็น แนวความคิด ทฤษฎี ความเชื่อถือ ค่านิยม ค่านิยมจำพวกที่เชื่อหรือยอมรับการกระทำและผลการกระทำของตน หรือสร้าง ความสำนึกในความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน

2. ขั้นสังขธรรม สัมมาทิฐิระดับนี้ ได้แก่ ทศนะ แนวความคิดที่มองเห็นความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย ความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามสภาวะที่จะต้องเป็น ไม่เอนเอียงไปตามความชอบความชัง หรือตามความอยากของตน (พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต). 2546 ค: 9 - 10)

สัมมาทิฐิจะเกิดได้ต้องมีปัจจัยที่ช่วยให้เกิด 2 ประการ คือ ปรัตติยะ และโยนิโสมนสิการ (พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต). 2546 ค: 10 - 11, 16 - 17)

1. ปรัตติยะ หรือปัจจัยภายนอก คือ เสี่ยงจากผู้อื่น หรือการกระตุ้นชักจูงจากภายนอก ได้แก่ การสั่งสอน แนะนำ ถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร คำชี้แจงอธิบายจากผู้อื่น ตลอดจนการเรียนรู้ เลียนแบบจากแหล่งต่างๆ ภายนอก หรืออิทธิพลจากภายนอก เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ เพื่อน ผู้ร่วมงาน คนที่ได้รับความนิยมนับถือ สื่อมวลชน ตลอดจนสถาบันทางศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งปัจจัยภายนอกที่ช่วยให้เกิดสัมมาทิฐิเหล่านี้ จะต้องเป็นไปในทางที่ถูกต้อง ดีงาม และบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับการเป็นปรัตติยะที่ดีเรียกว่า กัลยาณมิตร การที่กัลยาณมิตรจะประสบความสำเร็จแห่งปรัตติยะได้ จะต้องสามารถสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ผู้เล้าเรียนหรือผู้รับการฝึกอบรม กัลยาณมิตรมีองค์ประกอบ 7 ประการ (พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต). 2546 ก: 632 - 633) ได้แก่

1.1 ปิโย น่ารัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษา ไต่ถาม

1.2 ครุ น่าเคารพ ในฐานะประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกรอบอุ้มใจ เป็นที่พึงใจ และปลอดภัย

1.3 ภาวนีโย นำเจริญใจ หรือน่ายกย่องในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ๋ยอ้างด้วยซาบซึ้งภูมิใจ

1.4 วตุตา จ รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

1.5 วจนุกฺขโม อุดหนุนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ชักถาม คำเสนอแนะ วิพากษ์วิจารณ์ อุดหนุน ฟังได้ไม่เบื่อ ไม่ฉุนเฉียว

1.6 คมฺภีรญฺจ กถํ กตฺตา แกล้งเรื่องล้าลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยาก ซับซ้อนให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

1.7 โน จฏฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนำในอสุภาน คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

2. โยนิโสมนสิการ หรือปัจจัยภายใน เป็นการคิดอย่างมีระเบียบ หรือคิดตามแนวทางของปัญญา คือ รู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ โดยวิธีคิดหาเหตุปัจจัย สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะ และตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัยโดยไม่เอาความรู้สึกของตนเองเข้าไปจับ (พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต). 2546 ค: 17 - 18) โยนิโสมนสิการ แยกย่อยออกได้เป็น 10 วิธี (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). 2546 ค: 43 - 129) ดังนี้

2.1 วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ การพิจารณาปรากฏการณ์ที่เป็นผลให้รู้จักสภาวะที่เป็นจริง หรือพิจารณาปัญหา หาคำตอบแก้ไขด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา

2.2 วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ คือ การคิดที่มุ่งให้มองและให้รู้จักสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ ซึ่งนอกจากการจำแนกแยกแยะแล้วยังรวมถึงการจัดหมวดหมู่หรือจัดประเภทไปพร้อมกันด้วย วิธีคิดแบบนี้เรียกอย่างสมัยใหม่ว่า วิธีคิดแบบวิเคราะห์

2.3 วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ คือ การมองอย่างรู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายซึ่งจะต้องเป็นเช่นนั้นๆ ตามธรรมชาติของมันเอง เมื่อเป็นสิ่งที่เกิดจากเหตุปัจจัยต่างๆ ประชุมตั้งขึ้นจึงต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยทั้งหลายเช่นเดียวกัน

2.4 วิธีคิดแบบอริยสัจหรือคิดแบบแก้ปัญหา มีลักษณะทั่วไป 2 ประการ คือ

2.4.1 เป็นวิธีคิดตามเหตุและผล โดยสืบสาวจากผลไปหาเหตุแล้วแก้ไขและทำการที่ต้นเหตุ

2.4.2 เป็นวิธีคิดที่ตรงจุดตรงเรื่อง มุ่งตรงต่อสิ่งที่จะต้องทำต้องปฏิบัติต้องเกี่ยวข้องของชีวิตใช้แก้ปัญหา ไม่ฟุ้งซ่านออกไปในเรื่องที่ฟุ้งเฟ้อ หลักการคิดแบบอริยสัจเริ่มต้นจากปัญหาหรือทุกข์ โดยกำหนดรู้ ทำความเข้าใจกับปัญหาให้ชัดเจน แล้วสืบค้นหาสาเหตุเพื่อเตรียมแก้ไข ในเวลาเดียวกันก็กำหนดเป้าหมายให้ชัดเจนว่าคืออะไร เป็นไปได้หรือไม่ อย่างไร แล้วคิดวางวิธีปฏิบัติที่จะกำจัดสาเหตุของปัญหา ให้สอดคล้องกับการที่จะบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

2.5 วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ คือ พิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างหลักการกับความมุ่งหมาย เพื่อการปฏิบัติที่ถูกต้องอันจะทำให้ได้ผลตรงตามความมุ่งหมาย ไม่ผิดพลาดคลาดเคลื่อน

2.6 วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออก คือ การมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง โดยเน้นการยอมรับความจริงตามที่เป็นอยู่ทุกแง่ ทั้งด้านดีด้านเสีย ไม่มองเพียงด้านเดียว และต้องมองเห็นทางออก โดยรู้จุดมุ่งหมายที่จะไปว่าคืออะไร อย่างไร ดีกว่าและพ้นจากข้อบกพร่องหรือข้อเสียของสิ่งหรือภาวะที่เป็นปัญหายุ่งยากอย่างไร เป็นไปได้หรือไม่ อย่างไร เพื่อให้การละจากสิ่งหนึ่งไปหาอีกสิ่งหนึ่งเป็นไปอย่างรอบคอบ สมควรและดีจริง

2.7 วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้ - คุณค่าเทียม คือ การคิดที่มุ่งพิจารณาเกี่ยวกับการบริโภคใช้สอยซื้อหา หรือการครอบครองปัจจัยสี่และวัสดุอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่างๆ โดยใช้ปัญญา เพื่อให้เข้าใจและเลือกสิ่งที่มีประโยชน์กับชีวิตอย่างแท้จริง เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

2.8 วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรม คือ การทำใจที่ช่วยตั้งต้นและชักนำความคิดให้เดินไปในทางที่ดีงามและเป็นประโยชน์ โดยมีสติคอยช่วยพยุ้งให้การทำใจหรือการคิดนั้นเป็นไปได้อย่างถูกวิธี และช่วยหยุดยั้ง เหนี่ยวรั้ง หรือดึงความคิดที่หลงลอยไปในทางที่ไม่ถูกให้กลับมาตั้งต้นในทางที่ถูกที่ควร

2.9 วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน คือ การคิดในแนวทางของความรู้ หรือคิดด้วยอำนาจของปัญญาต่อสิ่งที่เกี่ยวข้องต้องรู้ต้องทำ ทั้งในเรื่องขณะนี้ เรื่องที่ล่วงไปแล้ว หรือเรื่องของการภายหน้า ถ้าคิดในแนวทางของความรู้ หรือคิดด้วยอำนาจของปัญญา ก็จัดเข้าอยู่ในปัจจุบันทั้งนั้น เนื่องจากความเป็นปัจจุบันกำหนดเอาที่ความเกี่ยวข้องต้องรู้ต้องทำเป็นสำคัญ สิ่งที่เป็นปัจจุบันจึงคลุมถึงเรื่องทั้งหลายที่เชื่อมโยงต่อกันมาถึงสิ่งที่กำลังรับรู้ กำลังพิจารณาเกี่ยวข้องต้องกระทำอยู่ เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการกระทำกิจหน้าที่ เรื่องที่ปรารถนาเพื่อทำกิจ และสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติหรือปฏิบัติได้

2.10 วิธีคิดแบบวิภาษวาท คือการมองและแสดงความจริง โดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละด้านอย่างครบถ้วน ไม่ใช่เอาเพียงด้านใดด้านหนึ่งมาวินิจฉัยครอบคลุมไปทั้งหมด แนววิธีคิดแบบวิภาษวาทอาจจำแนกได้ดังนี้

2.10.1 จำแนกโดยแง่ด้านของความจริง แบ่งได้เป็น 2 อย่าง คือ

2.10.1.1 จำแนกตามแง่ด้านต่างๆ ตามที่เป็นอยู่จริงของสิ่งนั้น โดยมองหรือแลดูความจริงให้ตรงตามที่เป็นอยู่ในแง่หนึ่งด้านนั้น

2.10.1.2 จำแนกโดยมองหรือแสดงความจริงของสิ่งนั้นๆ ให้ครบทุกแง่ทุกด้าน ไม่พิจารณาเพียงแง่เดียวด้านเดียว การคิดแบบนี้ มีผลรวมไปถึงการเข้าใจโดยครบถ้วน จึงเกิดเป็นสิ่งนั้นๆ และการมองสิ่งหนึ่งๆ โดยเห็นกว้างออกไปถึงลักษณะด้านต่างๆ และองค์ประกอบต่างๆ ของมัน

2.10.2 จำแนกโดยส่วนประกอบ เป็นการวิเคราะห์แยกแยะออกไปให้รู้เท่าทันภาวะที่สิ่งนั้นๆ เกิดขึ้นจากองค์ประกอบย่อยๆ ต่างๆ มาประชุมกันเข้า ไม่ติดตันภายนอกหรือถูกลวงโดยภาพรวมของสิ่งนั้นๆ วิภาษวาทแบบนี้ตรงกับวิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบในข้อ 2.2

2.10.3 จำแนกโดยลำดับขณะ เป็นการแยกแยะวิเคราะห์ปรากฏการณ์ตามลำดับความสืบทอดแห่งเหตุปัจจัย ซอยออกไปเป็นแต่ละขณะ เพื่อให้มองเห็นตัวเหตุปัจจัยที่แท้จริง ไม่ถูกลวงให้จับเหตุปัจจัยสับสน

2.10.4 จำแนกโดยสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย เป็นการสืบสาวสาเหตุปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์สืบทอดกันมาของสิ่งหรือปรากฏการณ์ต่างๆ ทำให้มองเห็นความจริงของสิ่งทั้งหลายว่าไม่ได้อยู่ลอยๆ ไม่ได้เกิดขึ้นลอยๆ ไม่ได้ดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระจากสิ่งอื่นๆ และไม่ได้ดำรงอยู่ด้วยตัวของมันเอง แต่เกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุปัจจัย จะดับไปแลสามารถดับได้ด้วยการดับที่เหตุปัจจัย วิภาษวาทแบบนี้ตรงกับวิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัยในข้อ 2.1

2.10.5 จำแนกโดยเงื่อนไข เป็นการมองหรือแสดงความจริงโดยพิจารณาเงื่อนไขประกอบไม่ระบุลงไปเพียงอย่างเดียวแต่จะต้องวินิจฉัยไปตามเงื่อนไขต่างๆ ที่มีอยู่ด้วย

2.10.6 จำแนกโดยทางเลือกหรือความเป็นไปได้ต่างกัน เป็นการพิจารณาหาความเข้าใจเกี่ยวกับการเกิดขึ้น หรือการเข้าถึงเป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยการตระหนักว่าหนทาง วิธีการ หรือความเป็นไปได้ อาจมีได้หลายอย่าง ซึ่งบางอย่างอาจดีกว่า ได้ผลกว่า หรือตรงแทกว่าอย่างอื่น บางอย่างหรืออย่างหนึ่งอาจเหมาะสมหรือได้ผลดีสำหรับตนหรือสำหรับกรณีนั้นมากกว่าอย่างอื่น บางอย่างอาจมีเพียงอย่างเดียวหรือหลายอย่างแต่เป็นอย่างอื่นซึ่งไม่ใช่อย่างที่ตนกำลังปฏิบัติหรือ กำลังเข้าใจอยู่ในขณะนั้น การตระหนักตามวิธีดังกล่าวนี้จะช่วยให้ไม่ติดตัน ไม่ท้อแท้ ถดถอย หรือ อับจนแล้วหยุดเลิกความเพียร และที่สำคัญคือช่วยให้สามารถคิดหาและค้นพบหนทาง วิธีการ หรือ ความเป็นไปได้ที่ถูกต้อง เหมาะสม ตรงแท้ เป็นจริง หรือได้ผลดีที่สุดอีกด้วย

2.10.7 วิชาชาวทในฐานะวิธีตอบปัญหาอย่างหนึ่ง แบ่งได้เป็น 4 อย่าง คือ

2.10.7.1 เอกังสพยากรณ์ การตอบอย่างเดียวเด็ดขาด

2.10.7.2 วัชชพยากรณ์ การแยกแยะตอบ

2.10.7.3 ปฏิปุจฉาพยากรณ์ การตอบโดยย้อนถาม

2.10.7.4 รูปนะ การยังหรือหยุดหรือไม่ตอบ

โยนิโสมนสิการเป็นส่วนสำคัญที่ขาดไม่ได้ของการศึกษา การที่จะเกิดโยนิโสมนสิการได้ก็ต้อง อาศัยปรโตโฆชะที่ดั่งามโดยกัลยาณมิตรเป็นเครื่องปลุกเร้าผู้เรียน เมื่อผู้เรียนมีโยนิโสมนสิการเกิดขึ้น แล้วก็หมายความว่าได้มีจุดเริ่มของการศึกษาหรือการพัฒนาปัญญาเริ่มขึ้นแล้ว (พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต). 2546 ค: 17 - 24)

พระพุทธโฆษา (ประยูร ธมฺมจิตฺโต. 2547: 39) กล่าวถึงเรื่องโยนิโสมนสิการว่า เมื่อผู้เรียนใน โรงเรียนวิถิปุทธมีโยนิโสมนสิการ เขาจะรู้จักแสวงหาปัญญาให้ครบทั้ง 3 ประการ คือ

1. สุตมยปัญญา คือ ความรอบรู้ที่เกิดจากการรับข้อมูลหรือรู้จำ

2. จินตามยปัญญา คือ ความรอบรู้ที่เกิดจากการคิดหรือรู้คิด

3. ภาวนามยปัญญา คือ ความรอบรู้ที่เกิดจากการทำหรือรู้ทำ

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาปัญญามีแกนนำคือสัมมาทิฐิ ซึ่งมีอยู่ 2 ระดับ ได้แก่ ขั้นจริยธรรมซึ่งเป็นทัศนะ ความคิดเห็น แนวความคิด ทฤษฎี ความเชื่อถือ ความนิยม ค่านิยม ที่เชื่อ หรือยอมรับรู้การกระทำและผลการกระทำของตน หรือสร้างความสำนึกในความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน และขั้นสังธรรมซึ่งเป็นทัศนะ แนวความคิดที่มองเห็นความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายตาม ธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย ความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามสภาวะที่จะต้องเป็น ไม่เอนเอียงไปตาม ความชอบความชัง หรือตามความอยากของตน สัมมาทิฐิจะเกิดได้ต้องมีปัจจัยเกื้อหนุน 2 ประการ คือ ปรโตโฆชะซึ่งเป็นเสียงจากผู้อื่นหรือการกระตุ้นชักจูงจากภายนอก และโยนิโสมนสิการซึ่งเป็นการ คิดอย่างมีระเบียบ หรือคิดตามแนวทางของปัญญา ปรโตโฆชะที่ดีจะต้องมีคุณสมบัติของกัลยาณมิตร

คือน่ารัก น่าเคารพ น่ายกย่อง รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ พร้อมทั้งจะรับฟังและให้คำปรึกษาด้วยความอดทน สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจ และไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย นอกจากนี้กัลยาณมิตรจะต้องศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาให้รู้และเข้าใจอย่างชัดเจน ปฏิบัติตามหลักธรรมที่ศึกษาเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี เผยแผ่หลักธรรมให้ผู้อื่นได้รู้และเข้าใจ สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิต และต้องปกป้อง ค้ำครองพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง กัลยาณมิตรเป็นปรโตโมหะที่จะช่วยปลุกเร้าผู้เรียนให้เกิดโยนิโสมนสิการ มีความสามารถในการคิด คิดเป็น และรู้จักแสวงหาปัญญาทั้งสุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา

แนวคิดหลักการจัดการเรียนรู้ตามแนววิสุทธิ

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2548: คำบรรยายพิเศษ) สรุปแนวคิดเรื่องหลักการจัดการเรียนรู้ตามแนววิสุทธิไว้ดังนี้

1. พระพุทธศาสนากับชีวิตมีความสัมพันธ์ที่กลมกลืน มนุษย์มีศักยภาพที่พัฒนาได้ โดยนำความรู้ ความจริงมาจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับพัฒนาการของมนุษย์
2. พระพุทธศาสนามีความเชื่อว่า มนุษย์มีส่วนประกอบสำคัญ 2 ประการ คือ กาย (physical) และจิต (mind) การจัดการศึกษาจึงเน้นการพัฒนากายและจิตแบบองค์รวม (holistic)
3. การจัดการศึกษามีจุดเน้นที่การฝึกฝนและพัฒนาบุคคลตามองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการควบคู่กัน คือ ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ศีล คือ การพัฒนาวินัยในชีวิต จากความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดพฤติกรรมทางกาย วาจา และอินทรีย์ต่างๆ ให้มีความเคยชินเป็นนิสัย สมาธิ คือ การพัฒนาด้านจิตใจ เพื่อให้มีใจแน่วแน่ มั่นคงหนักแน่น มีคุณธรรมและมีความสุข ปัญญา คือ การพัฒนาปัญญา ได้แก่ การรู้คิด ความเข้าใจ มองเห็นความจริง แก้ปัญหาได้อย่างถูกต้องเหมาะสมเท่ากัน และเชื่อมโยงประยุกต์ใช้สร้างความรู้ใหม่ได้

จุดเริ่มต้นของไตรสิกขา คือ ปรโตโมหะ และโยนิโสมนสิการ การพัฒนามนุษย์โดยใช้ไตรสิกขา จะเกิดผลได้ดีต้องอาศัยปัจจัยภายนอก คือ กัลยาณมิตร และปัจจัยภายใน คือ โยนิโสมนสิการ

จุดเน้นที่สำคัญของการจัดการศึกษาตามวิสุทธิ

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2548: คำบรรยายพิเศษ) ชี้ให้เห็นจุดเน้นที่สำคัญของการจัดการศึกษาตามวิสุทธิ ดังนี้

1. ภารกิจที่สำคัญของการจัดการศึกษา คือ การเสริมสร้างให้ผู้เรียนมีเจตคติที่ถูกต้อง มองสิ่งทั้งหลายตามที่เป็น สามารถจัดการสิ่งเหล่านั้นตามสมควรจะเป็น เพื่อประโยชน์ตนเองและสังคม กำจัดการมองเห็นและจัดการสิ่งทั้งหลายด้วยอำนาจและศรัทธา
2. การพัฒนาปัญญา และเจตคติที่ดีให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน จะใช้การบังคับให้รับไว้ไม่ได้
3. ภารกิจของผู้จัดการศึกษาและผู้สอน จะต้องเป็นผู้ชี้แนะ หรือผู้อำนวยโอกาสให้ผู้เรียนเข้าสู่วิถีแห่งปัญญา โดยผู้สอนจะต้องคำนึงถึงอุปนิสัย ความสามารถ ความถนัด เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี
4. ผู้เรียนเป็นผู้ที่มีบทบาทที่สำคัญ ในฐานะผู้สร้างปัญญาให้เกิดขึ้นกับตน จึงต้องเป็นผู้มีส่วนร่วม และมีการกระทำมากที่สุด
5. สาระการเรียนรู้ เลือกโดยคำนึงถึงว่าพระพุทธเจ้าสอนอะไรบ้าง ผู้เรียนจะต้องรู้ จะต้องทำอะไรให้ใกล้เคียงกับความต้องการพื้นฐานและชีวิต ความเป็นอยู่ ในสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง และสามารถนำผลการเรียนรู้ไปใช้ในชีวิตจริง
6. การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ จะต้องครอบคลุม ผู้เรียนแบบองค์รวม คือ พัฒนาความสนใจ อารมณ์ความรู้สึก ค่านิยม ควบคู่กับพัฒนาปัญญา กระบวนการเรียนรู้ วิธีการเรียน สร้างแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ตามความคาดหวังของผู้เรียน
7. การประเมินตามสภาพจริง มีวิธีการและเครื่องมือวัดที่หลากหลาย ใช้สารสนเทศทางการประเมินพัฒนาผู้เรียน ด้านกระบวนการ (process) ด้านความก้าวหน้า (progress) และด้านผลผลิต (product)

องค์ประกอบของโรงเรียนวิถีพุทธ

องค์ประกอบสำคัญที่จะนำไปสู่ผู้เรียนก้าวเข้าสู่วิถีแห่งไตรสิกขา คือ ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปรโตโฆสะ หรือเสียงจากผู้อื่น เช่น คำสั่งสอน โดยเฉพาะที่เป็นกัลยาณมิตร และปัจจัยภายใน คือ โยนิโสมนสิการ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). 2546 ค: 9 - 11; เสฐียรพงษ์ วรรณปก. 2539: 95 - 96) กิจกรรมในการศึกษาที่จัดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งดำเนินการกันเป็นระบบ การถ่ายทอดความรู้และศิลปะวิทยาการต่างๆ ที่เป็นเรื่องของสุตะ ล้วนแต่เป็นเรื่องที่ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกมาช่วยเหลือเกื้อกูลทั้งสิ้น ส่วนผู้ที่ไม่จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยภายนอกมาเป็นผู้ช่วยก็มีเพียงแต่อัจฉริยบุคคลยอดเยี่ยมซึ่งมีน้อยมาก เช่น พระพุทธเจ้า เป็นต้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). 2546 ค: 18) ดังนั้นปัจจัยภายนอกจึงมีความสำคัญมากในการช่วยชี้นำ ชักจูงให้ผู้เรียนก้าวเข้าสู่วิถีแห่งไตรสิกขา

มีผู้ที่กล่าวถึงปัจจัยภายนอกที่จะช่วยเกื้อกูล ส่งเสริม สนับสนุนผู้เรียนในโรงเรียนวิถีพุทธไว้ดังนี้

ผู้บริหารโรงเรียน

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). 2542 จ: 84 - 105) กล่าวถึงผู้บริหารว่าอยู่ในฐานะผู้นำที่เอื้อ การศึกษาแก่ศิษย์และผู้อื่น จึงควรมีคุณสมบัติดังนี้

1. มีพรหมวิหารสี่ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา คุณธรรมชุดนี้เป็นท่าทีของจิตใจต่อ เพื่อนมนุษย์ซึ่งแสดงออกต่อผู้อื่น ความหมายของพรหมวิหารสี่จะชัดเมื่อมองดูสถานการณ์ที่ผู้อื่น ประสบ กล่าวคือ เมื่อเขาประสบสถานการณ์อะไร เราจะแสดงออกต่อเขาด้วยพรหมวิหารสี่ข้อไหน ดังนี้

1.1 สถานการณ์ที่ 1 เมื่อนักเรียน เพื่อนร่วมงาน หรือเพื่อนมนุษย์อยู่ดีเป็นปกติ เราก็มิเมตตา มีความเป็นมิตร ปรารถนาดี อยากให้เขาเป็นสุข

1.2 สถานการณ์ที่ 2 เมื่อนักเรียน เพื่อนร่วมงาน หรือเพื่อนมนุษย์เกิดการเปลี่ยนแปลงจาก ปกติลงไปในทางตกต่ำ มีความทุกข์ ความเดือดร้อน เราก็ตองกรุณา พลอยห่วงใยในทุกข์ของเขา ต้องการจะปลดปล่อยเขาให้พ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อนนั้น เพื่อช่วยให้เขาเป็นอิสระ

1.3 สถานการณ์ที่ 3 เมื่อนักเรียน เพื่อนร่วมงาน หรือเพื่อนมนุษย์ได้ดีมีสุข ประสบ ความสำเร็จ ทำสิ่งที่ถูกต้องดีงามเราก็มิมุทิตา พลอยยินดีในความสุข ความสำเร็จ หรือความดีของเขา พร้อมทั้งจะส่งเสริมสนับสนุนเขา

1.4 สถานการณ์ที่ 4 เมื่อนักเรียน เพื่อนร่วมงาน หรือเพื่อนมนุษย์สมควรจะต้องรับผิดชอบ ต่อการกระทำของตน หรือต้องฝึกหัดตนให้สามารถรับผิดชอบการดำเนินชีวิตของตนเอง เราก็ตองมี อุเบกขา คือ คอยมองดูให้เขาฝึกหัดทำสิ่งต่างๆ ด้วยตัวเอง เพื่อที่เมื่อเขาทำไม่ถูก ไม่ได้ผล จะได้ช่วย แก้ไข แนะนำจนเขาสามารถทำได้ แต่ต้องไม่ใช่ไปทำให้เขาทุกอย่างจนเขาไม่สามารถทำอะไรเองได้ การช่วยเหลือจะต้องช่วยในขอบเขตของความสมเหตุสมผล ไม่ละเมิดความชอบธรรม ไม่ละเมิด หลักการ กฎเกณฑ์ กติกาของสังคม และเมื่อใดที่การกระทำของเขาไปส่งผลกระทบเสียหายต่อความ ถูกต้องดีงาม ความชอบธรรม หลักการ กฎเกณฑ์ กติกาของสังคม เราต้องหยุดช่วยเหลือ เพื่อให้เขา รับผิดชอบในการกระทำที่เกิดขึ้น

เมตตา กรุณา มุทิตาจะเน้นหนักในด้านความรู้สึก คือความรัก ส่วนอุเบกขาจะเน้นหนักใน ด้านปัญญา คือ ความรู้ ต้องให้ปัญญานำเอาอุเบกขามาควบคุมความรู้สึกไว้ ถ้าไม่มีปัญญาก็ปฏิบัติ ไม่ได้ เพราะจะต้องรู้ว่าอะไรเป็นเหตุเป็นผล อะไรเป็นความจริง อะไรเป็นความถูกต้อง อะไรเป็น หลักการจึงจะปฏิบัติได้ อุเบกขาจึงต้องเน้นปัญญา และเป็นตัวสำคัญที่สุดที่จะสร้างดุลยภาพหรือ ความพอดีให้เกิดขึ้น

2. มีคุณสมบัติแห่งความเป็นกัลยาณมิตร ผู้บริหารอยู่ในฐานะเป็นผู้นำ จึงควรมีคุณสมบัติแห่งความเป็นกัลยาณมิตร 7 ประการ ได้แก่

2.1 ปิโย น่ารัก คือ เป็นผู้รู้จักเอาใจใส่ในตัวบุคคลและสุขทุกข์ของเขา เข้าถึงจิตใจ ให้ความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษา ได้ถาม ปิโยเกิดจากการมีเมตตา กรุณา มุทิตา ซึ่งหากมีมากเกินไปขอบเขตอาจจะก่อให้เกิดความเสียหายได้ จึงจำเป็นต้องมีอุเบกขามาควบคุม เพื่อให้เกิดความสมดุล เหมาะสมตามเหตุผล ช่วยให้ได้ทั้งคนทั้งหลักการ

2.2 ครุ น่าเคารพ คือ เป็นคนมีหลักการ มีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นปลอดภัย เป็นที่พึ่งได้ คนน่าเคารพจะเน้นที่การถือหลักการเป็นใหญ่ ความเป็นสำคัญ เอาธรรมนำหน้า ซึ่งอาจทำให้เกิดความห่างเหิน แห้งแล้ง ไม่ค่อยมีใครกล้าเข้าหน้า จึงต้องอาศัยเมตตา กรุณา มุทิตา มาช่วยให้เกิดความสมดุลด้วยเช่นกัน คุณสมบัติอีกอย่างหนึ่งของผู้เป็นครุ คือ จะต้องมีความเที่ยงตรง ไม่มีอคติ ไม่ลำเอียง ซึ่งถือเป็นแกนกลางของการรักษาคุณภาพ ความสามัคคี และความมั่นคงของผู้ร่วมงานและผู้ที่เกี่ยวข้อง เพราะถ้าหากเสียความเป็นธรรมแล้วถึงแม้จะมีความรักใคร่กันอยู่ก็ย่อมจะเกิดความกินแหนงแคลงใจกันได้

2.3 ภาวนีโย นำเจริญใจ คือ น่ายกย่อง เป็นแบบอย่างได้ ทำให้ผู้ร่วมงานและผู้ที่เกี่ยวข้องมีความภาคภูมิใจและมั่นใจว่าเป็นผู้มีสติปัญญา มีความสามารถ มีคุณธรรมความดีงามอย่างแท้จริง สามารถยึดถือเป็นแบบอย่างได้ ผู้ที่น่ายกย่องจะต้องมีคุณสมบัติอย่างน้อย 2 ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้ความสามารถทางวิชาการ และด้านการดำเนินชีวิต เช่น ความประพฤติทั่วไป ความสัมพันธ์กับผู้อื่น และการดำรงตนในสังคม เป็นต้น

2.4 วัตตา รู้จักพูด คือ รู้จักพูดให้ได้ผล รู้ว่าในสถานการณ์ไหนและกับใคร ควรจะพูดอะไร และอย่างไร เป็นนักสื่อสารที่ดี เอาใจใส่กับผู้ที่สื่อสารด้วย เพื่อให้รู้และเข้าใจได้ตรงตามที่ต้องการ การรู้จักพูดมีจุดมุ่งหมายหลักอยู่ที่การพูดให้ผู้ร่วมงานและผู้ที่เกี่ยวข้องเข้าใจ พูดให้เขาได้ประโยชน์ รวมทั้งพูดให้เขาช่วยกันสร้างสรรค์ประโยชน์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงลักษณะของนักสื่อสารที่ดีไว้ 4 ประการ ได้แก่

2.4.1 พูดแจ่มแจ้ง คือ อธิบายให้เข้าใจชัดเจน หมดข้อสงสัย

2.4.2 พูดจูงใจ คือ พูดให้เห็นคุณค่าและความสำคัญจนซาบซึ้ง ยอมรับ อยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ

2.4.3 พูดเร้าใจ คือ ปลุกใจให้คึกคัก เกิดความแข็งขันมั่นใจ มีกำลังใจหาญกล้า มีความกระตือรือร้นที่จะทำให้สำเร็จ โดยไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก

2.4.4 พูดให้ร่าเริง คือ ทำให้เกิดบรรยากาศแห่งความเมตตา ไมตรี ความหวังดี มีความรู้สึกสดชื่นร่าเริง เบิกบานผ่องใส แฝมชื่นใจด้วยความหวังในผลดีและทางที่จะสำเร็จ

สิ่งสำคัญมากอย่างหนึ่งของการรู้จักพูดนี้คือ จะต้องรู้จักใช้วิธีสอนที่เหมาะสมและได้ผล

2.5 วณักขโม อดทนต่อถ้อยคำ คือ รู้จักฟัง การรู้จักรับฟังเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้การสื่อสารได้ผล แม้คำพูดที่ได้ฟังจะไม่ถูกใจก็ทนได้ เช่น อดทนในการรับฟังศิษย์ซักไซ้ไต่ถาม หรือถามจุกจิก โดยไม่เบื่อ ไม่รำคาญ เพื่อให้เข้าใจเขาและช่วยเขาได้ดี

2.6 คัมภีร์จะ กะถัง กัตตา รู้จักแถลงเรื่องราวที่ลึกซึ้งได้ สามารถอธิบายเรื่องที่ยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจได้ชัดเจน และพาให้เข้าใจถึงเรื่องที่ยากและลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปอย่างได้ผล

2.7 ใน จัฏฐาเน นิโยชะเย ไม่ชักนำในอฐานะ คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล ไร้สาระ ไม่เป็นประโยชน์ หรือไม่เกี่ยวกับจุดมุ่งหมาย

พระราชวรมุณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)(2541: 7 - 8, 12 - 36) กล่าวถึงคุณลักษณะที่ผู้บริหารควรมี 3 ประการ ได้แก่

1. จักขุมา มีปัญญาของการถวิลไกล หรือมีความชำนาญในการใช้ความคิด
2. วิญญโร จัดการธุระได้ดีมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน หรือมีความชำนาญด้านเทคนิค
3. นิสสยสัมปันโน พึงพาอาศัยคนอื่นได้เพราะเป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์ดี หรือมีความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์

นอกจากนี้ ผู้บริหารที่ดีจะต้องยึดธรรม 4 ประการเป็นหลักในการบริหาร ได้แก่

1. ปัญญาพละ กำลังแห่งความรู้ นักบริหารที่ดีต้องมีปัญญา มีความรู้เกี่ยวกับตนเอง บุคคลที่เกี่ยวข้อง และงานในความรับผิดชอบ ดังนี้

1.1 รู้ตน นักบริหารต้องรู้จักความเด่นและความด้อยของตนเอง การรู้ความเด่นก็เพื่อทำงานที่เหมาะสมกับความสามารถของตน การรู้ความด้อยก็เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องของตนเอง นักบริหารจะต้องสำรวจตนเองโดยต้องหัดมองด้านในด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน เน้นเรื่องการเจริญสติพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม หรือความดีและความชั่วในใจ

1.2 รู้คน นักบริหารต้องมีความรู้เกี่ยวกับผู้ร่วมงานว่าใครมีความสามารถด้านใด จะได้ใช้คนให้เหมาะกับงาน นอกจากนี้จะต้องรู้จักจริตหรือนิสัยของผู้ร่วมงานเพื่อให้งานที่เหมาะสมกับจริตของเขา ดังนี้

1.2.1 รากจริต เป็นพวกรักสวยรักงาม มีความประณีต เรียบร้อย ใจเย็น ชอบทำงานที่ต้องใช้ความละเอียด ประณีต

1.2.2 โทสจริต เป็นพวกร้อน ชอบความเร็ว หงุดหงิดง่ายถ้าถูกขัดใจ ชอบทำงานที่ต้องใช้ความรวดเร็ว

1.2.3 โมหจริต เป็นพวกเขลาซึ่ม ขาดความกระตือรือร้น ทำงานอืดอาด เฉื่อยชา ชอบหลับในที่ทำงาน

1.2.4 สัทธาจริต เป็นพวกเชื่อง่าย ถ้าขอใครจะทำงานให้เต็มที่

1.2.5 พุทธิจริต เป็นพวกใฝ่รู้ ช่างสงสัย รักการศึกษาหาความรู้ มักต้องการรายละเอียดมากกว่าคนอื่น มีความถนัดในงานวิชาการ

1.2.6 วิตกจริต เป็นพวกช่างกังวล ไม่กล้าตัดสินใจ มักปล่อยเรื่องค้างไว้เป็นเวลานานโดยไม่ดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าต้องการใส่เบรคให้กับการตัดสินใจของเราบ้างก็ลองปรึกษาคนพวกนี้

1.3 รู้งาน มีความรอบรู้เกี่ยวกับงานในความรับผิดชอบ 2 ลักษณะ คือ

1.3.1 รู้เท่า มีความรอบรู้ในงานว่ามีขั้นตอนอย่างไร เกี่ยวข้องกับใคร อย่างไร และมีความรู้เท่าถึงการณ์ เห็นเหตุแล้วคาดผลที่จะตามมาได้ ความรู้เท่าจึงช่วยให้มีการป้องกันไว้ก่อน

1.3.2 รู้ทัน มีความรู้เท่าทันสถานการณ์ เมื่อเกิดปัญหาก็สามารถแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี ตัดสินใจได้อย่างฉับพลัน ความรู้ทันจึงช่วยในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

กำลังแห่งความรอบรู้ ทั้งรู้ตน รู้คน รู้งาน เป็นสิ่งสำคัญในการบริหาร นักบริหารจึงต้องพัฒนาปัญญาด้วยวิธี 3 ประการ ประการที่หนึ่งสุดมยปัญญา หมายถึงความรอบรู้ที่เกิดจากการรับข้อมูลจากแหล่งต่างๆ โดยผู้บริหารจะต้องเกาะติดสถานการณ์ ขยันอ่านหนังสือ ใช้ข้อมูลจากงานวิจัย ฟังคำแนะนำของผู้รู้ก่อนสั่งการ มีข้อมูลพร้อมเพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจ มีใจกว้าง รับฟังความคิดเห็น และข้อเสนอแนะจากทุกฝ่าย ประการที่สองจินตามยปัญญา หมายถึงความรอบรู้ที่เกิดจากการคิดวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาจากการฟังหรือการอ่าน ต้องพิจารณาไตร่ตรองเรื่องที่ได้ฟังได้อ่าน รวมถึงการตรวจสอบแหล่งข้อมูลเหล่านั้นด้วย คนที่มีจินตามยปัญญา คือคนที่คิดเป็นตามแบบโยนิโสมนสิการ ประการที่สามภาวนามยปัญญา หมายถึงความรอบรู้ที่เกิดโดยประสบการณ์จากการลงมือทำจริงๆ สุดมยปัญญาทำให้ได้ข้อมูลใหม่ จินตามยปัญญาทำให้ได้ความคิดที่ดี ภาวนามยปัญญาทำให้มีผลงานที่เป็นรูปธรรม ภาวนามยปัญญามีความสำคัญในการบริหารเพราะเป็นความรอบรู้ที่แปรจากทฤษฎีไปสู่ภาคปฏิบัติ

2. วิริยพละ กำลังความเพียรหรือความขยัน คนขยันต้องมีกำลังใจเข้มแข็ง กล้าตัดสินใจ กล้าได้กล้าเสีย ไม่กลัวความยากลำบาก กล้าลองผิดลองถูก กล้าทำงานใหญ่ ไม่หลบเลี่ยงหน้าที่ที่ลำบาก ยากเย็น ความขยันมี 2 ประเภท ได้แก่

2.1 สสังขาริกวิริยะ ความขยันที่ต้องมีคนอื่นปลุกใจหรือมีสถานการณ์บังคับ ถ้าไม่มีคนปลุกหรือสถานการณ์บังคับ บางคนก็หมดกำลังใจและไม่ยอมทำอะไรต่อไป

2.2 อสังขาริกวิริยะ ความขยันที่เกิดจากการปลุกใจตนเอง แม้คนอื่นจะหมดกำลังใจล้มเลิกการทำงานไปแล้ว แต่คนที่ปลุกใจตนเองจะลุกขึ้นสู้ต่อไป

นักบริหารต้องมีความขยันที่เกิดจากการปลุกใจตนเอง ไม่ยอมแพ้ง่ายๆ เมื่อพบอุปสรรคก็ปลุกใจตนเองและปลุกกระตือรือร้นให้ทำงานต่อไป ถ้าไปไม่ไหวก็ถอยบ้าง เมื่อตั้งหลักได้ก็รุกคืบหน้าไปใหม่ เมื่อชวนเช็กประคองตัวอย่าให้ล้ม หากล้มก็ลุกขึ้นมาใหม่และใช้บทเรียนจากความผิดพลาดให้เป็นประโยชน์ด้วยความสุขุมและเข้มแข็งกว่าเก่า นักบริหารที่ประสบความสำเร็จต้องเป็นคนที่มีความพากเพียรอย่างหนัก เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายที่ดี

3. อนาคตผล กำลังแห่งการงานที่ไม่มีโทษหรือข้อเสียหาย หมายถึง นักบริหารต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ต้องหลีกเลี่ยงอบายมุขซึ่งเป็นทางแห่งความเสื่อม รักษาศีล 5 นักบริหารที่มีความซื่อสัตย์สุจริต ย่อมเป็นแบบอย่างที่ดีต่อผู้ร่วมงาน

4. สังคหผล กำลังแห่งการสังเคราะห์หรือมนุษย์สัมพันธ์ ซึ่งสำคัญมากสำหรับนักบริหาร ผู้ทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักการสร้างมนุษยสัมพันธ์ โดยใช้วิธีการผูกใจคนที่เรียกว่าสังคหวัตถุ 4 ได้แก่

4.1 ทาน คือ การให้ นักบริหารต้องมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้ทานแก่ผู้ร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชา 3 วิธี ดังนี้

4.1.1 อามิสทาน หมายถึงการให้สิ่งของแก่ผู้ร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชา โดยเฉพาะการให้ในยามที่เขาตกต่ำหรือเดือดร้อนจะผูกใจเขาไว้ได้มาก

4.1.2 วิทยาทานหรือธรรมทาน หมายถึง การให้คำแนะนำหรือสอนวิธีทำงานที่ถูกต้อง รวมถึงการจัดหลักสูตรพัฒนาศักยภาพบุคลากรหรือส่งไปศึกษาและดูงาน

4.1.3 อภัยทาน หมายถึง การให้อภัยเมื่อเกิดข้อผิดพลาดในการทำงาน หรือล่วงเกินซึ่งกันและกัน การให้อภัยจะช่วยให้ได้มิตรภาพกลับคืนมา

4.2 ปิยวาจา คือ การพูดถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน คำพูดอ่อนหวานจะช่วยผูกใจคนไว้ได้

4.3 อุตถจริยา คือ การทำตัวให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น เช่น บริการช่วยเหลือยามที่ผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาเจ็บป่วย เป็นต้น

4.4 สมานัตตตา คือ การวางตัวสม่ำเสมอ เมื่อไม่ทอดทิ้งผู้ร่วมงานจึงสามารถสร้างทีมงานขึ้นมาได้ นักบริหารต้องกล้ารับผิดชอบในผลการตัดสินใจของตน ถ้าผลเสียมาถึงผู้ที่ปฏิบัติตามคำสั่งของตนก็ต้องออกมาปกป้องไม่ใช่หนีเอาตัวรอด

ธรรมอีกชุดหนึ่งที่นักบริหารจะต้องมี คือ พรหมวิหารธรรม ได้แก่ เมตตา คือความรักความหวังดีที่ปรารถนาให้ผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชามีความสุข เมตตาจะเกิดได้เมื่อรู้จักมองในแง่ดีหรือส่วนดี และมองข้ามส่วนเสียพร้อมทั้งให้อภัย กรุณา คือสงสารเห็นใจ ปรารถนาให้ผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาพ้นทุกข์ เมื่อเขาประสบเคราะห์กรรมต้องมีความสงสารและคิดหาทางช่วยเหลือให้เขาพ้นทุกข์ ความสงสารจะเกิดขึ้นได้เมื่อเปิดใจกว้างรับฟังปัญหาของผู้อื่น มุทิตา คือพลอยชื่นชมยินดี

เมื่อผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้ดีมีสุข นักบริหารต้องส่งเสริมให้คนทำงานได้มีโอกาสพัฒนาความรู้ความสามารถ และเปิดโอกาสให้ได้ทำงานอย่างเต็มที่ รวมทั้งชื่นชมยินดีในความก้าวหน้าของเขา อุเบกขา คือความรู้สึกวางเฉยเป็นกลาง ไม่ลำเอียงเข้าข้างคนใดคนหนึ่ง มีความยุติธรรมในการให้รางวัลและลงโทษ นักบริหารต้องวางเฉยด้วยปัญญา มีอุเบกขาหยั่งรู้เท่าทันคน (พระราชวรมนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). 2541: 36 - 38)

เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2539: 97 - 98) เสนอแนวทางในการนำพุทธศาสนามาปรับใช้ในการบริหาร ดังนี้

1. ผู้บริหารต้องพัฒนาตนให้เหมาะสมกับการเป็นผู้บริหาร
2. ผู้บริหารต้องมีความจริงใจ ยึดหลักความจริงทั้งกาย และวาจา มีความตั้งใจจริงในการทำงาน ไม่พูดเท็จ
3. ผู้บริหารต้องใช้คนเป็น สามารถใช้คนได้เหมาะสมกับงาน
4. ผู้บริหารต้องเห็นคุณค่าของคนดี เห็นความสำคัญและให้ความสำคัญแก่ทุกคนเท่าเทียมกัน
5. ผู้บริหารต้องมีปฏิภาณ สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้า มีความสามารถในการพูด พยายามพัฒนาตนเองทุกด้าน ทั้งบุคลิกภาพ ความสามารถในการปฏิบัติงาน มีความพร้อมอยู่เสมอ
6. ผู้บริหารต้องบริหารด้วยปัญญา ใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา กระทำตามแนวทางแห่งปัญญา และเป็นผู้แสวงหาปัญญา ใฝ่รู้อยู่เสมอ
7. ผู้บริหารต้องมีอารมณ์ขัน มีจิตใจร่าเริง และมีสภาพจิตดังนี้
 - 7.1 มีคุณภาพจิตดี คือ มีจิตใจที่ดีงาม มีคุณธรรม มีความเมตตา
 - 7.2 มีสมรรถภาพจิตดี คือมีจิตที่แข็งแกร่ง เป็นจิตของผู้ที่ใช้ปัญญา และมีความพากเพียร
 - 7.3 มีสุขภาพจิตดี คือ มีจิตใจที่ผ่อนคลาย มีปิติ ปราโมทย์ และมีอารมณ์ดีอยู่เป็นนิจ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2546: 5, 30) ระบุว่าผู้บริหารสถานศึกษามีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะเป็นปัจจัยให้ผู้เรียนพัฒนาได้ดี ทั้งการเป็นผู้จัดการเรียนรู้ และการเป็นแบบอย่างที่ดีในวิถีชีวิตจริง คุณลักษณะของผู้บริหารสถานศึกษาที่ดีตามวิถีพุทธ มีดังนี้

1. ศรัทธาในพระพุทธศาสนา
2. ละเลิกจากอบายมุข
3. ถือศีล 5 เป็นนิจ
4. มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเองและดำเนินชีวิตที่ดีงาม
5. เป็นผู้นำและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างในการทำความดี

กระทรวงศึกษาธิการ (2551: ออนไลน์) ได้กำหนดตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในองค์ประกอบของผู้บริหารไว้ 4 ประการ ได้แก่

1. มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม (ลด ละ เลิก อบายมุข) ถือศีล 5 และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี

2. มีพรหมวิหารธรรมประจำใจ

3. มีความซื่อสัตย์ จริงใจในการทำงาน

4. มีความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย นับถือและศรัทธาในพระพุทธศาสนา

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2548: คำบรรยายพิเศษ) กล่าวถึงหลักธรรมสำคัญที่กัลยาณมิตรซึ่งเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา โดยเฉพาะผู้ที่เป็นผู้บริหาร ครู อาจารย์จะต้องมี คือ พุทธปณิธาน 4 ซึ่งมีองค์ประกอบ 4 ประการดังนี้

1. ศึกษา กัลยาณมิตรที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตามแนวทางแห่งพุทธศาสนา จะต้องศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาดังกล่าวให้รู้และเข้าใจอย่างชัดเจน

2. ปฏิบัติ เมื่อศึกษาแล้ว จะต้องนำหลักธรรมเหล่านั้นมาปฏิบัติ ซึ่งการปฏิบัตินี้ นอกจากจะเป็นผลดีต่อตัวผู้ปฏิบัติโดยตรงแล้ว ยังเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ผู้อื่นอีกด้วย

3. เผยแผ่ นอกจากการศึกษาและปฏิบัติด้วยตนเองแล้ว กัลยาณมิตรจะต้องเผยแผ่หลักธรรมให้แก่ผู้อื่นได้เกิดความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง และสามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของเขาต่อไป

4. ปกป้อง คัมภีร์ของพระพุทธศาสนา กัลยาณมิตรจะต้องปกป้อง คัมภีร์ของพระพุทธศาสนา เพื่อให้ดำรงอยู่อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง

สวาท ภูคำแสน (2539: 121) ระบุว่า การนำแนวทางของศาสนามาใช้ในกระบวนการเรียนการสอน ผู้บริหารจะต้องดำเนินการดังนี้

1. ศึกษาหลักธรรมคำสอน หรือปรัชญาทางศาสนาที่ตนนับถือให้เข้าใจอย่างถ่องแท้และลึกซึ้ง

2. ปฏิบัติตนตามแนวทางของศาสนาอย่างผู้รู้จริง คือครบ 3 องค์ประกอบ ได้แก่ มีความรู้ (ปริยัติ) การฝึกฝน (ปฏิบัติ) และการประเมินผลการปฏิบัติ (ปฏิเวธ)

3. เป็นผู้นำในทางปฏิบัติ เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ครู นักเรียน และชุมชน

4. กำหนดนโยบายที่ชัดเจนเกี่ยวกับการสอดแทรกการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมในคาบเรียน จัดกิจกรรมที่เน้นการสร้างตระหนักรู้ในการเรียนรู้ และปฏิบัติตามปรัชญาทางศาสนา รวมทั้งมีการรายงานผลอย่างเป็นระบบ

5. กำหนดให้มีกิจกรรมเสริมต่างๆ ในโรงเรียนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

6. กำกับ ติดตาม นิเทศการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนรายวิชาที่เกี่ยวกับศาสนา

7. กำกับ ติดตาม นิเทศการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในคาบแนะแนวอย่างเป็นระบบ เน้นกิจกรรมส่งเสริมและปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม
8. ร่วมมือกับชุมชนในการจัดกิจกรรมหรือพิธีกรรมทางศาสนา
9. ส่งเสริมคนดีในโรงเรียนและชุมชนให้เป็นที่รู้จักและยอมรับนับถือ โดยเน้นการประชาสัมพันธ์ อย่างจริงจัง
10. กำหนดให้มีการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ และพัฒนาปรับปรุง อยู่เสมอ

นอกจากนี้ในการนำหลักปรัชญาทางศาสนามาใช้ในการเรียนการสอนให้ได้ผล จะต้องพัฒนาครูให้มีความตระหนักในความสำคัญ และให้ความร่วมมืออย่างจริงจัง โดยผู้บริหารต้องดำเนินการสร้างความพร้อมให้เกิดขึ้นแก่ครู ดังนี้

1. ส่งเสริมให้ครูศึกษาลักษณะ ค่านิยม หรือปรัชญาทางศาสนาที่ตนนับถือให้เข้าใจอย่าง ถ่องแท้และลึกซึ้ง
2. ส่งเสริม สนับสนุนให้ครูปฏิบัติตามแนวทางของศาสนาครบทั้ง 3 องค์ประกอบ ได้แก่ มี ความรู้ (ปริยัติ) การฝึกฝน (ปฏิบัติ) และการประเมินผลการปฏิบัติ (ปฏิเวธ)
3. ส่งเสริม สนับสนุนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูที่เน้นการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม
4. ส่งเสริมสนับสนุนให้ครูประเมินและรายงานผลการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง
5. ส่งเสริมสนับสนุนให้ครูเป็นผู้นำในทางปฏิบัติ ให้เป็นแบบอย่างที่ดี ของนักเรียนและชุมชน
6. ยกย่องชมเชย ให้ขวัญกำลังใจแก่ครูที่ประพฤติตนเป็นคนดี และเป็นแบบอย่างที่ดี มี คุณธรรม จริยธรรม และทำประโยชน์ให้แก่สังคม

มัททริกา วิฑูรชาติ (2547: ออนไลน์) กล่าวถึงผู้บริหารที่ดีว่า ต้องมีครบทั้งความรู้ ทักษะ ความชำนาญ และคุณธรรม หลักธรรมสำคัญของผู้บริหารคือ อิทธิบาท 4 ซึ่งประกอบด้วย ฉันทะ พอใจและรักในงานที่ทำ วิริยะ มีความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน จิตตะ ตั้งใจ มุ่งมั่นในการทำงาน ให้สำเร็จ วิมังสา คิดพิจารณา ใช้ปัญญา ไตร่ตรองสิ่งที่ทำด้วยความรอบคอบ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านผู้บริหาร

สมคิด โพธิ์จุมพล (2548: 68 - 70, 80 - 82) ได้ทำการวิจัยเรื่องการบริหารจัดการศึกษาใน โรงเรียนวิถิพุทธ กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านหนองผือ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถิพุทธ ในด้านปัจจัย กระบวนการ และผลผลิต ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ผู้บริหารเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ ประพฤติตนเป็นแบบอย่างสร้างความ

ศรัทธา มีคุณลักษณะที่ดี มีพรหมวิหาร 4 เป็นกัลยาณมิตร สร้างความสัมพันธ์ เป็นแกนนำในการปฏิบัติกิจกรรมร่วมกับผู้นำท้องถิ่น เป็นผู้นำในการแก้ปัญหา พัฒนาตนโดยการศึกษาค้นคว้าและเข้ารับการอบรม มีการนิเทศอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

นงเยาว์ อุทุมพร (2549: 46 - 47, 89 - 92) ได้ทำวิจัยเรื่องปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากทม. เขต 3 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ และเพื่อเปรียบเทียบปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า โรงเรียนมีการดำเนินการในขั้นตอนต่างๆ คือ การเตรียมการ ดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ การดำเนินการพัฒนาระบบไตรสิกขา การดูแลสนับสนุนใกล้ชิด การปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการประเมินและเผยแพร่ ในส่วนของปัจจัยที่ส่งเสริมการดำเนินงาน พบว่า ปัจจัยภายในด้านภาวะผู้นำ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก โดยทุกข้อมีค่าเฉลี่ยมากเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ผู้บริหารให้การสนับสนุนและเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต มีความมุ่งมั่นในการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธ ทำหน้าที่ประสานสร้างความสัมพันธ์กับบุคลากรทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน มีความสามารถในการกระตุ้น จูงใจให้บุคลากรปฏิบัติงานเต็มตามศักยภาพ มีทักษะในการวางแผน กำกับ ติดตาม และประเมินผลการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และวางระบบโดยใช้รูปแบบการบริหารงานแบบมีส่วนร่วมในการจัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

ณัฐวุฒิ อรุณพานิช (2548: 61, 82 - 84, 89) ได้ทำวิจัยเรื่องการศึกษาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพ ปัญหา และแนวทางพัฒนาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ ผลการวิจัยสรุปได้ว่าการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต 1 โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าข้ออื่น คือ ผู้บริหาร ครู และบุคลากรของโรงเรียนประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ส่วนปัญหาการดำเนินงานโดยภาพรวมและรายด้านทุกด้านมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง แนวทางพัฒนาการดำเนินงานด้านการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ 5 อันดับแรก ได้แก่

1. การเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้บริหาร ครู และบุคลากรในโรงเรียนตามแนวทางวิถีพุทธ
2. วางแผนพัฒนาบุคลากรโดยการสร้างศรัทธา สร้างความเข้าใจด้วยวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะของบุคลากร

3. พัฒนาคุศลากรให้เข้าใจหลักแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ ตลอดจนการปฏิบัติตนเป็นกัลยาณมิตรกับทุกคน

4. ให้การยกย่อง ชมเชยแก่บุคลากรที่พัฒนาจนเป็นแบบอย่างที่ดีได้

5. จัดฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรมในโอกาสวันสำคัญทางพุทธศาสนา

ชาตรี นามคุณ (2552: 124 - 125, 140, 166 -167) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ เขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาของการจัดการศึกษา และเพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธในโรงเรียนแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ เขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต 1 ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ด้านปัจจัยนำเข้าเกี่ยวกับคุณลักษณะที่ดีของบุคลากรในโรงเรียนวิถีพุทธโดยภาพรวมและรายข้ออยู่ในระดับมากทุกข้อ สำหรับแนวทางการพัฒนา ได้แก่ ผู้บริหารควรมีความเป็นผู้นำในการปฏิบัติตนในกรอบของศีล 5 และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ครู และนักเรียน

จากเอกสารและงานวิจัยที่กล่าวถึง สามารถสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ที่เกี่ยวข้องกับผู้บริหารได้ 8 ตัวบ่งชี้ ดังนี้

1. มีความรู้ทางวิชาการ
 2. มีวิสัยทัศน์และมีความสามารถทางการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ
 3. มีทักษะในการบริหาร
 4. เป็นนักสื่อสารที่ดี
 5. มีพรหมวิหารธรรม
 6. เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต
 7. พัฒนาตน พัฒนางานโดยใช้หลักอิทธิบาทสี่
 8. เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีตามหลักพุทธปณิธานสี่
- ที่มาของตัวบ่งชี้ทั้ง 8 เสนอในรูปตารางได้ดังนี้

ตาราง 1 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านผู้บริหาร

ที่	ตัวบ่งชี้	แหล่งอ้างอิง											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	มีความรู้ทางวิชาการ	✓	✓				✓	✓	✓			✓	
2	มีวิสัยทัศน์และมีความสามารถทางการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ		✓							✓			
3	มีทักษะในการบริหาร		✓	✓					✓	✓			
4	เป็นนักสื่อสารที่ดี	✓	✓	✓									
5	มีพรหมวิหารธรรม	✓	✓			✓				✓			
6	เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต	✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓	✓	✓	✓
7	พัฒนาตน พัฒนางานโดยใช้หลัก อิทธิบาทสี่		✓						✓				
8	เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีตามหลัก พุทธปณิธานสี่					✓	✓	✓					

1 = พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต)

4 = สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

7 = สวาท ภูคำแสน

10 = ญัฐวุฒิ อรุณพานิช

2 = พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

5 = กระทรวงศึกษาธิการ

8 = มัณฑริกา วิฑูรชาติ

11 = อำไพ คำรอด

3 = เสฐียรพงษ์ วรรณปก

6 = วิชัย วงษ์ใหญ่

9 = สมคิด โพธิ์ชุมพล

12 = ชาตรี นามคุณ

ครูผู้สอน

กรมวิชาการ (2546: 182) ได้กล่าวถึงลักษณะของครูว่า ต้องมีความเป็นกันเอง สามารถใช้ภาษาสื่อความหมายกับเด็กวัยรุ่นได้ เข้าใจความรู้สึกนึกคิดของนักเรียน มีกิริยาวาจาดี จิตใจดี วางตนได้เหมาะสมกับสถานภาพของครู มีความบริสุทธิ์ใจ ตั้งใจสั่งสอนศิษย์ด้วยจิตเมตตา ประพฤติตนเป็นตัวอย่างแก่ศิษย์ในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม บุคลิกภาพของครูจะเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างศรัทธาให้เกิดแก่นักเรียน ครูสอนศีลธรรมควรมีบุคลิกภาพที่ดี 3 ประการ ได้แก่

1. บุคลิกภาพทางกาย มีความสะอาด แจ่มใส สงบ และสำรวม
2. มีสุขภาพจิตดี กล่าวคือ มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของตัณหาและอาภิส เพราะผู้มีจิตใจอิสระ ปลอดภัยจากปัญหาเท่านั้นที่จะชี้แนะและช่วยเหลือผู้อื่นได้
3. มีความมั่นใจในตนเอง เนื่องจากเป็นผู้ที่รู้จักจริงและปฏิบัติจริงในสิ่งที่สอนผู้อื่น ครูที่ดีจึงเป็นผู้ที่มีความเรียบง่ายไม่มีปมเด่นหรือปมด้อยในการที่ต้องมาสอนพระพุทธศาสนา

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)(2542 จ: 99 -105; 2547: 52-54) กล่าวถึงครูว่าควรมีคุณสมบัติและประพฤติตามหลักปฏิบัติ ดังนี้

1. เป็นกัลยาณมิตร คือ ประกอบด้วยองค์คุณของกัลยาณมิตร 7 ประการ ได้แก่
 - 1.1 ปิโย น่ารัก คือ มีเมตตา กรุณา ใส่ใจคนและประโยชน์สุขของเขา เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนใจผู้เรียนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม
 - 1.2 ครู น่าเคารพ คือ เป็นผู้หนักแน่น ถือหลักการเป็นสำคัญ ประพฤติตนสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย
 - 1.3 ภาวนีโย น่าเจริญใจ คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง ผีกลั่นปรับปรุงตนอยู่เสมอ เป็นที่น่ายกย่องควรเอาอย่าง ทำให้ศิษย์เฝ้าอ้างและรำลึกถึงด้วยความซาบซึ้ง มั่นใจ และภาคภูมิใจ
 - 1.4 วตุตา รู้จักพูดให้ได้ผล คือ รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดีแก่ศิษย์
 - 1.5 วณฺหโม อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ชักถาม แม้จุกจิก ตลอดจนคำล่วงเกินและคำตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ ก็อดทนฟังได้ ไม่เปื้อนหน่าย ไม่เสียอารมณ์
 - 1.6 คมภิรวฺจ กถา กตฺตา แฉลงเรื่องล้าลึกได้ คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่างๆ ที่ยุ่งยากลึกซึ้งให้เข้าใจได้ และสอนศิษย์ให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

1.7 โน จฏฐาเนน โยชเย ไม่ชักนำในอฐาน คือ ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย หรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร

2. ตั้งใจประสิทธิ์ความรู้ โดยตั้งตนอยู่ในธรรมของผู้แสดงธรรม 5 ประการ ได้แก่

2.1 อนุพุทธานุสาสนะ สอนให้มีขั้นตอนถูกต้องลำดับ คือ แสดงหลักธรรม หรือเนื้อหาตามลำดับความง่ายยากกลุ่มเล็ก มีเหตุสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ

2.2 ปริยายทสสาวิ จับจุดสำคัญมาขยายให้เข้าใจเหตุผล คือ ชี้แจง ยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจชัดในแต่ละประเด็น อธิบายแยกย่อยไปต่างๆ ให้มองเห็นกระจ่างตามแนวเหตุผล

2.3 อนุทยตา ตั้งจิตเมตตาสอนด้วยความปรารถนาดี คือ สอนด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้ประโยชน์แก่ผู้รับคำสอน

2.4 อนามิสันดร ไม่มีจิตเพ่งเล็งมุ่งเห็นแก่อามิส คือ สอนเขามีไม่มุ่งที่ตนจะได้ลาภ สิ้นจ้างหรือผลประโยชน์ตอบแทน

2.5 อนุพัหัจจ วาจจิตตตรงไม่กระทบตนและผู้อื่น คือ สอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถแสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น

3. มีลีลาครุครบทั้งสี่ ได้แก่

3.1 สันทสสนา ชี้ให้ชัด จะสอนอะไรก็ชี้แจงแสดงเหตุผล แยกแยะอธิบายให้ผู้ฟังเข้าใจ แจ่มแจ้ง ดังจูงมือไปเห็นกับตา

3.2 สมาทปนา ชวนให้ปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรทำก็บรรยายให้มองเห็นความสำคัญ และชวนซึ่งในคุณค่า เห็นสมจริง จนผู้ฟังยอมรับ อยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ

3.3 สมุตเตชนา ระวังให้กลัว คือ ปลุกใจให้คิดคัก เกิดความกระตือรือร้น มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำได้สำเร็จ ไม่กลัวเหน็ดเหนื่อยหรือยากลำบาก

3.4 สัมปหังสนา ปลุกให้รำเริง คือ ทำบรรยายภาศให้สนุกสนานขึ้น แจ่มใสเบิกบานใจ ให้ผู้ฟังแจ่มชื่น มีความหวัง มองเห็นผลดีและทางสำเร็จ

4. มีหลักตรวจสอบ 3 ประการคือ

4.1 สอนด้วยความรู้จริง รู้จริงทำได้จริงจึงสอนเขา

4.2 สอนอย่างมีเหตุผล ให้เขาพิจารณาเข้าใจแจ้งด้วยปัญญาของตนเอง

4.3 สอนให้ได้ผลจริง สำเร็จความมุ่งหมายของเรื่องที่สอนนั้นๆ เช่น ให้เข้าใจได้จริง เห็นความจริง ทำได้จริง นำไปปฏิบัติจริง เป็นต้น

5. ทำหน้าที่ครูต่อศิษย์ โดยอนุเคราะห์ตามหลักธรรม เสมือนเป็นทิศเบื้องขวา ได้แก่

5.1 แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี

5.2 สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง

5.3 สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง

5.4 ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ

5.5 สร้างเครื่องค้ำภัยในสารทิศ คือ สอนฝึกศิษย์ให้วิชาเลี้ยงชีพได้จริง และรู้จักดำรงตนด้วยดี ที่จะเป็นประกันให้ดำเนินชีวิตดีงามโดยสวัสดิ์ มีความสุขความเจริญ

นอกจากนี้พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2546 ข: 13 - 17) ยังได้กล่าวถึงพระปัญญาคุณที่เกี่ยวข้องกับงานสอนของพระพุทธเจ้า ในความหมายส่วนที่ผู้สอนทั่วไปพอจะปฏิบัติได้ 10 ประการ ดังนี้

1. มีความรู้ เข้าใจในเนื้อหา ขอบเขตของกฎเกณฑ์ และหลักการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และที่จะนำมา ใช้ในการสอนอย่างชัดเจน ตลอดจนรู้ขีดความสามารถของบุคคลที่มีพัฒนาการอยู่ในระดับต่างๆ

2. มีความรู้ ความเข้าใจในกระบวนการพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์เป็นอย่างดี

3. รู้วิธีการ และกลวิธีปฏิบัติต่างๆ ที่จะนำเข้าสู่เป้าหมายที่ต้องการ

4. มีความรู้ในวิชาสรีรวิทยาและจิตวิทยา อย่างน้อยให้ทราบองค์ประกอบต่างๆ รวมทั้งการปฏิบัติหน้าที่ขององค์ประกอบเหล่านั้นในกระบวนการเรียนรู้ของบุคคล และถ้าเป็นไปได้ควรมีความรู้ทั่วไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในทางวิทยาศาสตร์ เพื่อรู้จักสภาวะของสิ่งทั้งหลาย และมีทัศนคติที่ถูกต้องต่อสิ่งเหล่านั้น อันจะช่วยเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการสอนให้ได้ผลดียิ่งขึ้น

5. รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคลในด้านความโน้มเอียง แนวความสนใจ และความถนัดโดยธรรมชาติ

6. รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคลในด้านระดับสติปัญญา ความสามารถ พัฒนาการด้านต่างๆ และความพร้อมที่จะเรียนรู้

7. รู้ปัจจัยต่างๆ ที่เป็นอุปสรรคถ่วง หรือส่งเสริมเพิ่มพูนผลสำเร็จของการเรียนรู้และการฝึกอบรมในระดับต่างๆ รู้จักใช้เทคนิคต่างๆ เข้าแก้ไขหรือส่งเสริม นำการเรียนรู้และการฝึกอบรมให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดี

8. รู้ประวัติพื้นเพเดิม และประสบการณ์ในอดีตของผู้เรียน

9. พิจารณาสังเกตดูผู้เรียน ในขณะที่เขามีบทบาทอยู่ในชีวิตจริง ภายในกลุ่มชนหรือสังคม สามารถรู้เท่าทัน และเข้าใจพฤติกรรมต่างๆ ที่เขาแสดงออกในขณะนั้นๆ ว่าเป็นผู้มีปัญหาหรือไม่อย่างไร มองเห็นสาเหตุแห่งปัญหา และพร้อมที่จะเข้าช่วยเหลือแก้ไขได้ทันที

10. รู้ชัดเข้าใจแจ่มแจ้ง และแน่ใจว่า ผลสัมฤทธิ์ที่เป็นจุดหมายนั้นคืออะไร เป็นอย่างไร และตนเองสามารถกระทำผลสัมฤทธิ์นั้นให้เกิดขึ้นได้จริงด้วย

สมเด็จพระมหาธีรราชวงศ์(พิมพ์ ธรรมธโร)(2549: ออนไลน์) กล่าวถึงคุณสมบัติของครู 7 ประการสรุปได้ดังนี้

1. ปิยตา ทำตนให้เป็นที่รักของศิษย์
2. ครูตา ทำตนให้เป็นที่เคารพของศิษย์
3. ภาวนียตา อบรมตนให้เจริญ
4. วตตุตา อุตส่าห์สั่งสอน
5. วจนุขนติ อดทนต่อถ้อยคำรบกวนของศิษย์
6. คมุกีรภากรณ ขยายข้อที่ลึกให้ตื้นเห็นง่าย
7. อนโยชน ไม่ชักนำศิษย์ในทางที่ไม่ควร

พระราชวรมุนี (ประยูร ธรรมจิตโต) (2540: 40 - 43) กล่าวถึงบทบาทครูว่า อยู่กับการแนะนำ ครูดีต้องมีทั้งความรู้ดี และความประพฤติดี ความรู้ดีคือสอนให้จำเพื่อทำตามได้ดี ความประพฤติดีคือทำให้ดูเป็นแบบอย่างสร้างแรงบันดาลใจ บทบาทของครูมี 3 คำ คือ แนะนำให้ทำ นำให้ดู อยู่ให้เห็น พระพุทธเจ้าเป็นผู้แนะนำดีจึงได้ชื่อว่าศาสดาหรือบรมครู บทบาทในการสอนของพระพุทธเจ้าอยู่ที่การแนะนำ พระพุทธเจ้าทรงถือว่าครูมีความสำคัญมาก เพราะครูเป็นกัลยาณมิตรบอกทางให้ไปค้นหาอะไรต่างๆ และเป็นตัวอย่างที่ดี ถ้าโลกนี้ไม่มีครูเราไม่อาจมีชีวิตรอดอยู่ได้ ครูคนแรกคือพ่อแม่ เมื่อเป็นเด็กเล็กเราต้องอาศัยพ่อแม่ในบ้านเป็นกัลยาณมิตร พุทธศาสนาดั้งมาได้ก็เพราะมีพระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตร การพัฒนาปัญญาต้องเริ่มด้วยการมีแหล่งข้อมูลที่ดีเป็นกัลยาณมิตร เรียกว่า สัมปยุตสังเสวะ แปลว่าการคบคนดีหรือแหล่งข้อมูลที่ดี เราจะได้ประโยชน์จากกัลยาณมิตรก็ต่อเมื่อมีจิตอ่อนโยน จิตที่เหมาะสมกับการเรียนรู้คือจิตใจที่อ่อนโยนด้วยศรัทธาคือความเชื่อความเลื่อมใส เด็กจะเรียนกับครูได้ง่ายถ้ามีศรัทธาต่อครู การศึกษาและปฏิบัติธรรมเริ่มต้นที่ศรัทธาในพระรัตนตรัย

ชยสาโร ภิกขุ (2547 ข: ออนไลน์) กล่าวถึงครูสรุปได้ว่า ครูคือผู้ที่มีความสำคัญที่สุดที่จะทำให้การศึกษาวិพุทธประสบความสำเร็จได้ โดยครูจะต้องประพฤติตนเป็นกัลยาณมิตร ต้องทำให้ศิษย์เกิดความศรัทธาในตัวครู ต้องใฝ่รู้อยู่เสมอเพราะศาสนาพุทธถือว่าชีวิตคือการศึกษา ผู้จบการศึกษาคือพระอรหันต์เท่านั้น ครูจึงต้องศึกษาในความเป็นมนุษย์ของตนเอง ศึกษาในทางที่จะลดความโลภ ความโกรธ ความหลง ศึกษาในทางที่จะดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ต้องมีความสุขในการสอน ต้องมีคุณธรรมโดยเฉพาะความเพียร อดทน ต้องมีจิตใจเป็นกลาง ไม่มีอคติ ไม่วุ่นวายโดยการฝึกสติ มีความอดทน สามารถระงับนิวรณ์ต่างๆ ได้ รู้จักปล่อยวางอารมณ์ที่เศร้าหมอง อยู่ในปัจจุบัน

นอกจากนี้ชยสาโร ภิกขุ (2546 ก: ออนไลน์) ได้ระบุถึงคุณธรรมสำคัญสำหรับครู 10 ประการที่เรียกว่าบารมี 10 ซึ่งมีดังนี้

1. ทาน การให้สิ่งที่เป็นประโยชน์ อาชีพครูควรเป็นอาชีพที่หาความสุขและหาความหมายได้ง่ายกว่าอาชีพอื่น เพราะตัวงานคืองานที่มีความหมาย เนื่องจากทำให้เกิดประโยชน์แก่สังคมอย่างแท้จริง ครูเป็นผู้ให้ทั้งด้านวัตถุ และด้านนามธรรม เป็นการสร้างความสุขให้แก่ผู้อื่น ขณะเดียวกันเมื่อสามารถทำให้ผู้อื่นมีความสุข ครูก็มีความสุขไปด้วย

2. ศิล ผู้มีศิลป์ มีความระมัดระวังในการแสดงออกทางกาย วาจา เป็นคนตรง มีหลักที่ชัดเจน ซึ่งรักษาไว้อย่างสม่ำเสมอ จะทำให้ผู้อื่นเกิดความไว้วางใจ รู้สึกปลอดภัย และเกิดความศรัทธา ผู้ที่จะเป็นครูที่ดี ต้องสามารถสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเชื่อมั่น เชื่อฟัง และอยากทำตามในสิ่งที่ครูแนะนำสั่งสอน

3. เนกขัมมะ การออกบวช แต่ตามความหมายในชีวิตประจำวัน คือ การมีจิตใจตั้งมั่นในสิ่งที่มีสาระ เป็นประโยชน์ มีจิตที่อยู่กับปัจจุบัน

4. ปัญญา ครูเป็นผู้ที่ให้ความรู้จึงต้องมีปัญญา และพัฒนาปัญญาอยู่เสมอ เพราะถึงแม้จะเป็นครูแต่ก็ยังเป็นผู้ที่ศึกษาอยู่ โดยศึกษาในการเป็นมนุษย์ ศึกษาในการเป็นครูที่ดี จึงต้องหมั่นทบทวนวิธีการสอน วิธีการให้ ปรับปรุงแก้ไขในส่วนที่ยังมีปัญหาคิดขึ้นไปเรื่อยๆ รู้จักรับฟังความคิดเห็นจากคนรอบข้าง ตลอดจนมีความพร้อมที่จะเรียนรู้จากประสบการณ์ทุกอย่างทั้งที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา

5. ขันติ ความอดทน ความอดทนเป็นเครื่องเผากิเลสอย่างยิ่ง เมื่อเราเห็นสิ่งใหม่ที่มีความหมาย มีประโยชน์และเราจะอดทนได้ในเรื่องนั้น ความอดทนแม้จะทำให้ยากลำบาก แต่ก็ให้ผลคุ้มค่า เมื่อมีปัญหา มีสัมมาทิฐิในเรื่องนั้นแล้ว ความอดทนจะเกิดขึ้นได้ง่าย

6. วิริยะ ความพากเพียร พยายาม ความพากเพียร พยายามจะเป็นเครื่องเผากิเลสได้เหมือนกัน บางเรื่องที่เราเกียจคร้าน เบื่อหน่าย ถ้าตั้งใจทำมากเป็นพิเศษ ฝืนความรู้สึก ปิติก็เกิดขึ้นได้ ถ้ามีสติเรื่องใด พิจารณาเรื่องนั้นตามความเป็นจริง ก็เกิดวิริยะ ความเพียร เมื่อเราเพียรพยายามในสิ่งที่เป็นประโยชน์ สิ่งที่ดีนั้นก็จะเกิดปิติ ปิติเกิดจากวิริยะ ความเพียร

7. ศัจจะ ความจริง จริงใจ การรักษาศัจจะจะทำให้มีหลักที่มั่นคงในชีวิต

8. อธิษฐาน การอธิษฐานเป็นวิธีระดมกำลังใจที่ดีในการที่จะทำสิ่งใดๆ ให้ได้ตามที่ตั้งใจไว้ ถ้าเราเป็นคนขี้คิดมาก เป็นคนขี้สงสัย ตัดสินใจอะไรได้ยาก มีความลังเล การอธิษฐานจะเป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการทำให้อำนาจใจ กล้าใจไหลไปในเส้นทางเดียว บางทีจะเห็นว่าตัวเองมีกำลังใจมากกว่าที่คิดด้วยซ้ำไป

9. เมตตา ความเมตตาเป็นคุณธรรมที่สำคัญ ครูจะต้องให้ความเมตตาแก่ศิษย์โดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ต้องให้ความสม่ำเสมอกับทุกคน ความรักเป็นสิ่งที่ทำให้จิตใจคนเราเข้มแข็ง คนที่ขาดความรักความอบอุ่นมักจะมีปัญหาและสร้างปัญหาให้แก่สังคม หากได้รับความอบอุ่น ความเมตตาจากครูเหมือนๆ กับเด็กคนอื่นๆ จะช่วยให้เขามีความรู้สึกที่ดี และเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น

10. อุเบกขา ครูจะต้องมีอุเบกขาพร้อมๆ กับเมตตา อุเบกขาเป็นตัวปัญญาเหมือนกัน เป็นความรู้สึกที่เกิดจากการพิจารณาในกฎแห่งกรรมว่า คนเรามีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นผู้ให้ผล มีกรรมเป็นผู้ติดตาม มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เมื่อเราได้ทำดีที่สุดแล้ว เราก็จะต้องรู้จักการปล่อยวาง

พระมหาอุเทน ปัญญาปริทัตต์ (2546: 27, 33 - 59) กล่าวถึงคุณลักษณะของครูสรุปได้ดังนี้

1. ทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี ก่อนจะสอนใครเรื่องใด ควรวางตัวให้เหมาะสมในเรื่องนั้น หากคำสอนสวนทางหรือไม่สัมพันธ์กับพฤติกรรม เช่น สอนให้นักเรียนมัธยัสถ์อดออมแต่ครูกลับใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย สอนไม่ให้นักเรียนสูบบุหรี่ ดื่มสุราแต่ครูกลับสูบบุหรี่ ดื่มสุรา การสอนของครูย่อมไม่ประสบความสำเร็จ นอกจากนั้นยังจะถูกตำหนิ นินทาอีกด้วย

2. พร้อมด้วยคุณสมบัติความเป็นครู 7 ประการ ได้แก่

2.1 เป็นที่รัก คนที่จะเป็นที่รักของคนอื่นต้องประกอบด้วยสังคหัตถุธรรม มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (ทาน) พุดจาไพเราะ (ปิยวาจา) บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ (อัตถจริยา) และวางตนเสมอต้นเสมอปลาย (สมานัตตตา)

2.2 นำเคารพ มีความมั่นคงหนักแน่นในคุณงามความดี ไม่เอนเอียงไปในความชั่วหนักในเหตุ หนักในผล หนักในหลักการ หนักในความจริง(สัจจะ) นำเคารพนับถือ เชื่อใจได้

2.3 น่ายกย่อง มีบุคลิกดี กิริยาท่าทีน่าเลื่อมใส เรียบร้อย อยู่ในอาการสงบเยือกเย็น ไม่แสดงความพลุ่งพล่านให้ปรากฏ

2.4 บอกกล่าว มีศิลปะในการถ่ายทอด รู้จักว่ากล่าวตักเตือน ให้สติในการดำรงตนเป็นคนดี

2.5 อดทนต่อถ้อยคำ เมื่อมีผู้ที่ไม่เข้าใจมาโต้ถามซักไซ้หรือโต้แย้ง จะต้องอดทนต่อถ้อยคำ เก็บความรู้สึกไม่แสดงอารมณ์ ระวังและพร้อมที่จะชี้แจง อธิบายให้เข้าใจ

2.6 ทำเนื้อหาให้กว้างขวาง ทำเรื่องยากให้เป็นเรื่องง่าย จากเรื่องง่ายก็ขยายประเด็นกว้างให้เกิดความรู้ความเข้าใจมากยิ่งขึ้น

2.7 ไม่แนะนำในทางเสื่อมเสีย

คุณสมบัติความเป็นครู 7 ประการนี้ กล่าวโดยสรุปได้เป็น 3 ประการ คือ ประการที่ 1 สุปฏิปโน ประพฤติปฏิบัติดี ประการที่ 2 สุวิชาโน มีความรู้ความสามารถดี ประการที่ 3 สุสาสนโน สอนดีแนะนำดี ซึ่งทั้งสามประการนี้สรุปลงในไตรสิกขาคือศีล สมาธิ ปัญญา โดยครูจะต้องประพฤติดี มีศีล หากว่าสัตว์ ลัทธิ ศาสนา ประพฤติผิดในกาม พุทธมฺสา ดื่มสุราเมรัย ก็จะไม่ระมัดระวัง ครูจะต้องมีจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิในการบอกกล่าวและหนักแน่นต่อคำซักถามโต้แย้ง และครูจะต้องมีปัญญารู้เนื้อหาสาระอธิบายขยายความให้นักเรียนเข้าใจโดยกระจ่างได้

3. มีหลักความประพฤติ 5 ตา ได้แก่

3.1 สักกตา ความเป็นผู้ซื่อตรง มีความกล้าในทางที่เที่ยงม กล้าคิด กล้าพูด กล้าแสดงออก ในสิ่งที่ถูกต้องยุติธรรม มีหิริโอตตัปปะ ละอายชั่วกลัวบาป กล้ารักษารธรรม(หลักการ)

3.2 อุชุตตา ความเป็นผู้ซื่อตรง ตรงต่อความจริง ตรงต่อเวลา ตรงต่อหน้าที่ ตรงต่อนักเรียน ตรงต่อวิญญานของความเป็นครู ไม่เห็นแก่ผลประโยชน์ มีจิตใจมั่นคงอยู่ในความซื่อตรงสุจริต

3.3 โสวัจสสตา ความเป็นผู้ว่าง่าย เรื่องใดที่พิจารณาเห็นว่าเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมก็ คล้อยตามและยินดีปฏิบัติตาม ไม่ต่อต้าน ไม่เอาตนเป็นศูนย์กลาง

3.4 มุทุตา ความเป็นผู้อ่อนโยน มีความสุภาพ เรียบร้อย นุ่มนวล ให้ความรู้สึกเย็นต่อผู้ เข้าใกล้ ไม่สร้าง ความอึดอัดขัดข้องรุ่มร้อนให้ ใครก็อยากเข้าไปสนทนาคด้วย มีจิตใจสงบเยือกเย็น ไม่พลุ่พล่านุนหันพลันแล่น

3.5 อนติมานิตา ความเป็นผู้ไม่เย่อหยิ่ง ประพฤติตนอ่อนน้อม ไม่ถือตนถือตัว ไม่ทะนง จองหงอวดดี ไม่ลำพองในความรู้ความสามารถของตน

4. มีพรหมวิหารธรรมประจำใจ ได้แก่

4.1 เมตตา ปราบปรามนาดี

4.2 กรุณา ช่วยเหลือ

4.3 มุทิตา พลอยยินดี

4.4 อุเบกขา วางเฉย

5. มีหน้าที่ต่อนักเรียน 5 ประการ ได้แก่

5.1 แนะนำให้เป็นคนดี

5.2 ให้เรียนดี

5.3 บอกความรู้ให้ศิลาปวิทยาทุกอย่งด้วยดี

5.4 ยกย่องให้ปรากฏในมิตรสหาย

5.5 ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2548: คำบรรยายพิเศษ) กล่าวถึงหลักธรรมสำคัญที่กัลยาณมิตรซึ่งเกี่ยวข้อง กับการจัดการศึกษา โดยเฉพาะผู้ที่เป็นผู้บริหาร ครู อาจารย์จะต้องมี คือ พุทธปณิธาน 4 ดังนี้

1. ศึกษา กัลยาณมิตรที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตามแนวทางแห่งพุทธศาสนา จะต้องศึกษา หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาดังกล่าวให้รู้และเข้าใจอย่างชัดเจน

2. ปฏิบัติ เมื่อศึกษาแล้ว จะต้องนำหลักธรรมเหล่านั้นมาปฏิบัติ ซึ่งการปฏิบัตินี้ นอกจากจะ เป็นผลดีต่อตัวผู้ปฏิบัติโดยตรงแล้ว ยังเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ผู้อื่นอีกด้วย

3. เผยแผ่ นอกจากการศึกษาและปฏิบัติด้วยตนเองแล้ว กัลยาณมิตรจะต้องเผยแผ่หลักธรรมให้แก่ผู้อื่นได้เกิดความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง และสามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของเขาต่อไป

4. ปกป้อง คัมภีร์ของพระพุทธศาสนา กัลยาณมิตรจะต้องปกป้อง คัมภีร์ของพระพุทธศาสนา เพื่อให้ดำรงอยู่อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2539: 35 - 36) กล่าวถึงครูว่าเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการศึกษาเล่าเรียน จึงจำเป็นต้องรู้จักบ้านเกิดของตนเอง รู้จักบ้านเมือง และรู้จักโลกเป็นอย่างดี สิ่งจำเป็นที่เด็กต้องเรียนรู้จากครู เช่น เรื่องความจริง ความดี ความงาม ความไพเราะ ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ความเป็นคนที่มีคุณภาพ ครูต้องมีหัวใจที่เต็มไปด้วยความเป็นมนุษย์ คุณธรรม ใจกว้าง เรียนรู้อยู่เสมอ ไม่เห็นแก่ตัว ไม่คิดเข้าข้างตนเอง และพยายามขจัดความโลภ โกรธ หลง จึงจะสามารถให้การศึกษที่สมบูรณ์แก่เด็กได้

แสง จันทรงาม (2539: 46, 50) กล่าวว่าหน้าที่ครู คือ สร้างคนให้เป็นมนุษย์หรือเป็นผู้มีจิตใจสูง ด้วยคุณสมบัติดังนี้

1. มีความรู้ครบถ้วน ทั้งเรื่องสัจจะโลก คือ ความรู้ในวิชาการต่างๆ และสัจธรรม คือ เรื่องของชีวิต เรื่องของโลก เรื่องของสังคม การรู้สัจธรรมจะทำให้เกิดความสุข
2. มีความสามารถในการคิดหรือการคิดเหตุผล
3. มีคุณธรรม คือ คุณภาพจิตใจดี มีเมตตา กรุณา ประณีตระนอม มีระเบียบวินัย ใฝ่รู้ ขยันขันแข็ง กตัญญูทุกเวที เป็นต้น

4. มีอุดมคติ ต้องปลูกฝังให้ศิษย์มีอุดมคติ รู้จักสิ่งที่เป็นสาระ และไม่เป็นสาระ

นอกจากนี้แสง จันทรงาม (2539: 51) ยังกล่าวถึงหน้าที่ครูที่พระพุทธเจ้าสอนไว้ 5 ประการ คือ

1. แนะนำพร้าสอนดี โดยอบรม แนะนำ สั่งสอนในความดีความชอบ การงาน ความถูกต้อง เพื่อให้เป็นมนุษย์ แล้วจึงค่อยสอนวิชาการ
2. ให้รู้จักเรียนดี ไม่บอกวิชาการโดยตรง แต่สร้างสถานการณ์ให้ศิษย์เรียนรู้เอง
3. บอกศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
4. รู้จักยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง ให้กำลังใจ
5. ทำความคุ้มครองปกป้องในทิศทั้ง 4 ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์เป็นความสัมพันธ์ตลอดชีวิต ช่วยเหลือเกื้อกูลศิษย์ไปตลอด

มานพ นักการเรียน (2549: ออนไลน์) กล่าวถึงบทบาทของครู ดังนี้

1. เป็นพหูสูตร (เรียนรู้อย่างมาก) ประกอบด้วย

- 1.1 พหูสุตฺตา พังมาก
- 1.2 ฐตา จำได้
- 1.3 วจฺสา ปริจิตา คล่องปาก
- 1.4 มนฺสาณุปฺกฺกิตา เฟื่องชื่นใจ
- 1.5 ทิฏฺฐิยา สุปฏิวิฑฺธา มีความเข้าใจลึกซึ้ง คือขอบได้ด้วยทฤษฎี
2. เป็นคนดี โดยมีสัปปริสธรรม 7 ประการ ดังนี้
 - 2.1 อัมมัญญุตฺตา รู้จักหลักและรู้จักเหตุ
 - 2.2 อัตถัญญุตฺตา รู้จักความมุ่งหมายและรู้จักผล
 - 2.3 อิตตัญญุตฺตา รู้จักตน
 - 2.4 มัตตัญญุตฺตา รู้จักประมาณ
 - 2.5 กาลัญญุตฺตา รู้จักกาล
 - 2.6 ปริสฺสญฺญุตฺตา รู้จักชุมชน
 - 2.7 ปุคฺคสฺสญฺญุตฺตา รู้จักบุคคล
3. เป็นบัณฑิต มีความฉลาด ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา เป็นผู้ที่มีปกติทำดี(กายสุจริต) เป็นผู้ที่มีปกติพูดดี (วจีสุจริต) เป็นผู้ที่มีปกติคิดดี (มโนสุจริต)
4. เป็นกัลยาณมิตร ประกอบด้วยกัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ ได้แก่
 - 4.1 ปิโย น่ารัก
 - 4.2 ครุ น่าเคารพ
 - 4.3 ภาวนีโย น่าเจริญใจหรือน่ายกย่อง
 - 4.4 วตฺตา จ รู้จักพูด
 - 4.5 วจนฺทฺขโม อดทนต่อถ้อยคำ
 - 4.6 คมฺภีรฺเบญจ กตฺ กตฺตา แกล้งเรื่องล้าลึกได้
 - 4.7 โน จญฺฐาเน นิโยชเย ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล
5. ครูมีหน้าที่ต่อนักเรียน ดังนี้
 - 5.1 ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี
 - 5.2 สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
 - 5.3 สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
 - 5.4 ยกย่องให้ปรากฏในหมู่คณะ
 - 5.5 สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ โดยสอนฝึกให้รู้จักเลี้ยงตัวรักษาดินในอันที่จะดำเนินชีวิตต่อไปด้วยดี

สุมน อมรวิวัฒน์ (2530: 94 - 95) กล่าวถึงลักษณะของครู ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญในการสร้างศรัทธาอันจะทำให้ศิษย์เกิดฉันทะ และวิธีะในการฝึกหัดอบรมตนว่า จะต้องมียุทธลักษณะดังนี้

1. มีคุณธรรม บำเพ็ญตนเป็นกัลยาณมิตร การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีย่อมต้องมีจิตใจที่เอื้ออาทรต่อกัน ครูที่มีความเมตตากรุณา เป็นผู้ชี้แนะและช่วยเหลือศิษย์ได้ทั้งทางวิชาการและการดำเนินชีวิต ย่อมทำให้ศิษย์เกิดศรัทธา รู้สึกสบายใจในการเข้าไปหา สนทนา และปรึกษาหารือ

2. มีความรู้ลึกซึ้ง ครูต้องหมั่นแสวงหาความรู้และฝึกฝนตนเองให้รู้จัก รู้จริง และรู้แจ้งในสิ่งที่ตนสอน สามารถสอนได้ลึกซึ้งกว้างขวาง มีสาระประโยชน์ที่เหมาะสมกับวัยและความสนใจของศิษย์ เมื่อศิษย์ได้ตระหนักว่าครูมีความสามารถและปฏิบัติในสิ่งที่รู้ได้จริงย่อมเกิดศรัทธาในตัวครู

3. มีวิธีสั่งสอนที่ดี ครูที่เก่งย่อมสามารถถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ได้เป็นอย่างดี ครูจึงควรแสวงหาแนวทางต่างๆ ในการปรับปรุงวิธีสอนของตน ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีสอนหลายวิธี เช่น วิธีบรรยาย สนทนาแบบปุจฉา - วิสัชนา สอนแบบธรรมสากัจฉา สอนแบบสาธิต สอนแบบแก้ปัญหา ยกอุทาหรณ์และเล่านิทานประกอบ สอนแบบเปรียบเทียบ เป็นต้น วิธีสอนที่ดีจะทำให้ศิษย์เกิดศรัทธาในตัวครู

4. มีบุคลิกภาพที่น่าเชื่อถือ บุคลิกภาพของครูจะทำให้ศิษย์เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในเบื้องต้น และง่ายต่อการสร้างศรัทธาในขั้นต่อไป ครูจึงควรระวังตนให้มีความสะอาดทั้งกายและจิต มีความแจ่มใส สงบสำรวม สง่าผ่าเผยด้วยความมั่นใจในตนเอง

นอกจากนี้ วิธีการสำคัญในการสร้างปัญญาให้เกิดแก่ผู้เรียนคือการสอนให้ผู้เรียนมีความสามารถในการคิด ดังนั้นครูจำเป็นต้องมีความสามารถในการคิดด้วย เพราะการคิดมีฐานมาจากความศรัทธาต่อการศึกษาหาความรู้ และต่อจุดประสงค์ที่จะนำความรู้นั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เมื่อครูเป็นผู้ที่มีความรู้ ความคิด ความสามารถ ก็จะมองเห็นแนวทางที่จะจัดวิธีสอนให้นักเรียนคิดได้ (สุมน อมรวิวัฒน์. 2530: 96)

เมตตา ภิรมย์ภักดี (2548 ค: ออนไลน์) กล่าวถึงครูโรงเรียนวิถีพุทธ ดังนี้

1. บทบาทของครูโรงเรียนวิถีพุทธ คือ การเป็นผู้อบรมสั่งสอน เป็นผู้จัดการเรียนรู้ เป็นผู้ชี้แนะแนวทาง และเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับนักเรียน

2. หน้าที่ของครูในโรงเรียนวิถีพุทธ คือ สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น

3. ลักษณะของครูโรงเรียนวิถีพุทธ คือ ผู้ที่ได้รับการฝึกฝนอบรมตามแนวทางของพุทธศาสนา โดยมีศีล สมาธิ และปัญญา ปรากฏให้เห็นได้ชัดเจน

4. ครูดีวิถีพุทธ ประกอบด้วย

4.1 บุคลิกดี มีเมตตา พัฒนาตนอยู่เสมอ

4.2 เตรียมการสอนดี มีแผนการสอน

4.3 สอนโดยวิเคราะห์ผู้เรียนทั้งด้านสติปัญญา อุปนิสัย และความพร้อม

4.4 มีอุปกรณ์ สื่อที่ทันสมัย น่าสนใจ

4.5 มีหลักการสอน ได้แก่ แจ่มแจ้ง ชูใจ เร้าใจ ร่าเริง

4.6 มีวิธีการ และลีลาการสอนหลากหลาย

4.7 เป็นแบบอย่างที่ดีของนักเรียน

พระครูสุนทรธรรมโสภณ (2550: ออนไลน์) กล่าวถึงครูว่า ครูจะต้องทำงาน 2 ประการ คือ

1. เน้นดี หมายถึง สอนดี โดยสอนวิชาความรู้ดี ๆ แก่ศิษย์ และสอนให้ศิษย์เป็นคนดี

2. นาดี หมายถึง การทำตัวให้เป็นตัวอย่าง เช่น สอนว่าเล่นการพนันไม่ดี ครูก็จะต้องไม่เล่นการพนันด้วย

ครูตามแนวทางของความเป็นพุทธ ต้องมีคุณธรรม 7 คือ

1. ปิโย น่ารัก คือ เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเองกับศิษย์ ชวนใจผู้เรียนให้อยากเข้าใกล้ อยากไปปรึกษา อยากเข้าไปหา โดยพื้นฐานครูต้องมีพรหมวิหารธรรม คือ เมตตา ให้ความรัก ความปรารถนาดี ด้วยความจริงใจ กรุณา ด้วยใจที่อยากช่วยเหลือสงเคราะห์ อยากให้เขารู้มุกตลก ดีใจปลื้มใจในความสำเร็จของศิษย์ อุเบกขา ให้โอกาสศิษย์ได้แสดงความสามารถ นอกจากนี้ครูจะต้องสอนด้วยใจที่มีหลักอิทธิบาท 4 คือ ฉันทะ มีความพอใจในการสอน การทำหน้าที่ วิริยะ มีความพยายาม อุตสาหะในการสอน จิตตะ เอาใจใส่ มีความสำนึกตระหนักตลอดเวลา วิมังสา มีการตรวจสอบ วัดผล ประเมินผลอย่างเหมาะสม

2. ครุ น่าเคารพ คือ มีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย โดยพื้นฐานต้องมีคุณภาพดี มีความประพฤติ ดำเนินชีวิตตามหลักวิชาการหรือดำเนินชีวิตตามความรู้ใหม่แต่ความรู้ โดยเป็นผู้มีปกติคิดดี ปกติพูดดี และปกติกระทำดี

3. ภาวนีโย น่าเจริญใจ คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง และเป็นผู้ที่ฝึกฝนปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ เป็นที่น่ายกย่องควรเอาอย่าง แสวงหาความรู้อยู่เสมอ มีความเข้าใจใน ธรรมชาติของมนุษย์ ธรรมชาติของสังคม ธรรมชาติของสิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี ข่าวสารข้อมูล

4. วัตตา รู้จักพูดให้ได้ผล คือ รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี เป็นนักแนะแนวที่ดี สามารถช่วยให้นักเรียนรู้จักตัวเอง และสามารถช่วยตัวเองได้อย่างถูกต้อง เป็นที่ไว้วางใจ เชื่อใจของศิษย์

5. วณักขโม ออดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถาม แม้จะจุกจิก ตลอดจนทนต่อคำที่ล่วงเกินและคำตักเตือนวิพากษ์ต่าง ๆ ออดทนฟังได้ ไม่เบือนหน้า ไม่เสียอารมณ์

6. คัมภีรญจะ กะถัง กัตตา แกล้งเรื่องล้าลึกได้ คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่างๆ ที่ยุ่งยากลึกซึ้งให้เข้าใจได้ และสอนศิษย์ให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปได้

7. โน จัฏฐาเน นิโยชะเย ไม่ชักนำในอสุณ คือ ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย หรือเรื่องเหลวไหล ไม่สมควร

หากมองจากฐานของหลักทศ 6 ผู้ที่เป็นครูอาจารย์จะต้องมีกรอบความประพฤติ หรือกรอบของกิจหน้าที่ เพื่อเป็นหลักปฏิบัติ ดังนี้

1. แนะนำดี คือ แนะนำพร่ำสอนด้วยจิตวิญญูณจริง ๆ สอนด้วยใจรัก สอนด้วยเมตตาเป็นฐานของใจ มีความสำนึกตระหนักในการสอน นึกถึงนักเรียนตลอด

2. ให้เรียนดี จัดการให้ได้เกิดการเรียนรู้ที่ดี ที่เหมาะสมกับวุฒิภาวะของผู้เรียน ยึดผู้เรียนเป็นตัวตั้ง

3. บอกศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง สอนให้เกิดความรู้ตรงตามหลักวิชาการ ไม่มีอคติใด ๆ ทั้งสิ้น

4. ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง ชื่นชมในจุดที่ศิษย์เด่น บนฐานของความเป็นจริง

5. ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย (ไปทางทิศไหนไม่อดอยาก) นับว่าเป็นศิษย์ที่มีครู

ครูจะต้องศึกษาบทบาท มรรควิธีการสอน มรรควิธีการดำเนินชีวิตของพระพุทธองค์ว่ามีลีลาการใช้ชีวิต และลีลาการสอนอย่างไร ในการสอน นอกจากมีความรู้แล้ว ประเด็นสำคัญต้องสอนด้วยจิตวิญญูณ โดยตั้งใจประสิทธิความรู้ ตั้งตนอยู่ในธรรมของผู้แสดงธรรม ที่เรียกว่า ธรรมเทศก ธรรม 5 ประการ ได้แก่

1. อนุพุททิกถา สอนให้มีขั้นตอนถูกลำดับ สอนเนื้อหาตามลำดับความยากง่าย ลุ่มลึก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ

2. ปริยายทสสาวิ จับจุดสำคัญมาขยายให้เข้าใจเหตุผล ชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่ แต่ละประเด็น อธิบายให้มองเห็นกระจ่างชัดตามแนวเหตุผล

3. อนุทยตา ตั้งจิตเมตตา สอนด้วยความปรารถนาดี สอนด้วยใจเมตตา มุ่งจะให้เป็นประโยชน์แก่ผู้รับคำสอน

4. อนามิสันดร ไม่มีจิตเพ่งเล็งมุ่งเห็นแก่อาภิส ไม่มุ่งที่ตนจะได้ลาภ สินจ้าง หรือ ผลประโยชน์ตอบแทน

5. อนุพัหัจจ วาจจิตตรงไม่กระทบตนและผู้อื่น สอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถแสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น

ครูที่มีความสามารถ จะต้องมียลีลาของนักสอน 4 ประการ คือ

1. สันทสสนา ชี้ให้ชัด จะสอนอย่างไร ก็ชี้แจงแสดงเหตุผลอธิบายให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง ดังจูงมือไปดูเห็นกับตา

2. สมาทปนา ชวนให้ปฏิบัติ สิ่งใดควรทำก็บรรยายให้มองเห็นความสำคัญ และซาบซึ้งในคุณค่า เห็นสมจริง จนผู้ฟังยอมรับ อยากลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติ

3. สมุตเตชนา ไว้ให้กล้า ปลุกใจให้คึกคัก เกิดความกระตือรือร้น มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จ ไม่กลัวเหน็ดเหนื่อย หรือยากลำบาก

4. สัมปหังสนา ปลุกให้ร่าเริง ทำบรรยากาศให้สนุกสนาน แจ่มใส เบิกบานใจ ให้ผู้ฟังชุ่มชื่น มีความหวัง มองเห็นผลดี และทางสำเร็จ

นอกจากนี้ครูจะต้องมีหลักในการตรวจสอบตนเองในการทำหน้าที่ ตามลักษณะการสอนของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นบรมครู 3 ประการ คือ

1. สอนด้วยความรู้จริง รู้จริงทำได้จริง จึงสอนเขา
2. สอนอย่างมีเหตุผล ให้เขาพิจารณาเข้าใจแจ่มแจ้งด้วยปัญญาของเขาเอง
3. สอนให้ได้ผลจริง สำเร็จความมุ่งหมายของเรื่องที่สอนนั้น ๆ เช่น ให้เข้าใจได้จริง เห็นความจริง ทำได้จริง นำไปปฏิบัติได้ผลจริง

พิภพ กาญจนะ (2539: 116) กล่าวถึงครูว่าเป็นบุคคลที่สามารถชักจูง กระตุ้น ชี้แนะให้เกิดการเรียนรู้ และมีระบบการคิดที่ถูกต้องได้มากที่สุด ครูจึงต้องมีความรู้ มีคุณธรรม และเป็นแบบอย่างที่ดี

ธรรมบุญ วิสัยจร (2539: 113) กล่าวว่า ครูต้องทำวิจัยเพื่อหารูปแบบการสอนที่ดีที่สุดในแต่ละวิชา ที่สามารถนำมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพราะธรรมชาติของแต่ละรายวิชามีความแตกต่างกัน อาจมีการสัมมนาผลการวิจัยรูปแบบการสอน เพื่อให้ได้วิธีการที่เหมาะสมสอดคล้องกับยุคเทคโนโลยีปัจจุบัน

กระทรวงศึกษาธิการ (2551: ออนไลน์) ได้กำหนดตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในองค์ประกอบของครูไว้ 3 ประการ ได้แก่

1. มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม (ลด ละ เลิกอบายมุข) ถือศีล 5 และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี
2. มีพรหมวิหารธรรม มีความเป็นกัลยาณมิตร มุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดความเจริญงอกงามตามหลัก ไตรสิกขา
3. รู้ เข้าใจหลักการพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านครูผู้สอน

สมคิด โพธิ์จุมพล (2548: 70 - 71, 80 - 82) ได้ทำการวิจัยเรื่องการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านหนองผือ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ ในด้านปัจจัยกระบวนการ และผลผลิต ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ครูมีคุณลักษณะที่ดี มีพรหมวิหาร 4 พัฒนาตนอย่างต่อเนื่องโดยเข้าร่วมประชุม อบรม ศึกษา ค้นคว้า ดูงานตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ปฏิบัติตามพันธกิจ เป้าหมาย คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของโรงเรียน ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน และชุมชน มีคุณธรรมจริยธรรม คุณลักษณะที่พึงประสงค์ เป็นแบบอย่างที่ดีในการกิน อยู่ ดู ฟัง เป็นกัลยาณมิตรกับศิษย์ เพื่อนร่วมงาน สังคม ศรัทธาต่อ พุทธศาสนาด้วยความบริสุทธิ์ใจ มีศีล โดยระวังรอบคอบ มีระเบียบ วินัย มีสมาธิ โดยมีความมุ่งมั่น มีน้ำใจ มีปัญญาโดยสามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้ใหม่ ความเชื่อ ทศนคติ และค่านิยมอย่างมีเหตุผล วางแผนการจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ เน้นให้ผู้เรียนกิน อยู่ ดู ฟังเป็น มีการพัฒนาการเรียนรู้ด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาโดยสอดแทรกบูรณาการเข้ากับแหล่งเรียนรู้ต่างๆ

ณัฐวุฒิ อรุณพานิช (2548: 61, 82 - 84, 89) ได้ทำวิจัยเรื่องการศึกษาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพ ปัญหา และแนวทางพัฒนาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ ผลการวิจัยสรุปได้ว่าการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต 1 โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าข้ออื่น คือ ผู้บริหาร ครู และบุคลากรของโรงเรียนประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ส่วนปัญหาการดำเนินงานโดยภาพรวมและรายด้านทุกด้านมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง สำหรับแนวทางพัฒนาการดำเนินงานด้านการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ 5 อันดับแรก ได้แก่

1. การเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้บริหาร ครู และบุคลากรในโรงเรียนตามแนวทางวิถีพุทธ
2. วางแผนพัฒนาบุคลากรโดยการสร้างศรัทธา สร้างความเข้าใจด้วยวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะของบุคลากร
3. พัฒนาบุคลากรให้เข้าใจหลักแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ ตลอดจนการปฏิบัติตนเป็นกัลยาณมิตรกับทุกคน
4. ให้การยกย่อง ชมเชยแก่บุคลากรที่พัฒนาจนเป็นแบบอย่างที่ดีได้
5. จัดฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรมในโอกาสวันสำคัญทางพุทธศาสนา

ชัยสิทธิ์ ตนเจริญสุข (2550: 98, 101 - 102) ได้ทำการวิจัยเรื่องการบริหารงานวิชาการ โรงเรียนวิถีพุทธ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบการบริหารงานวิชาการและแนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาญจนบุรี เขต 2 ผลการวิจัยสรุปได้ว่าการบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาญจนบุรี เขต 2 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าอยู่ในระดับมาก 9 ด้าน ระดับปานกลาง 3 ด้าน โดยด้านการวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา อยู่ในระดับปานกลาง แนวทางการด้านการวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา คือ การส่งเสริมให้ครูทำวิจัยในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาคุณภาพกระบวนการเรียนการสอน ควรมีการเผยแพร่ผลงานการวิจัยในการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน งานวิชาการ กับสถานศึกษาอื่น

จากเอกสารและงานวิจัยที่กล่าวถึง สามารถสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ที่เกี่ยวข้องกับครูผู้สอนได้ 8 ตัวบ่งชี้ ดังนี้

1. มีความสามารถในการจัดการเรียนรู้ตามแนวทางวิถีพุทธ
 2. มีความสามารถในการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ
 3. มีพรหมวิหารสี่
 4. เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต
 5. พัฒนาตน พัฒนางานตามหลักอิทธิบาทสี่
 6. ทำวิจัยเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนางาน
 7. เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีตามหลักพุทธปณิธานสี่
 8. มีความสามารถในการสื่อสาร
- ที่มาของตัวบ่งชี้ทั้ง 8 เสนอในรูปตารางได้ดังนี้

ตาราง 2 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านครูผู้สอน

ที่	ตัวบ่งชี้	แหล่งอ้างอิง																		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
1	มีความรู้ความสามารถในการจัดการเรียนรู้ตามแนวทางวิถิพุทธ		✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓			✓	✓		
2	มีความสามารถในการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ									✓		✓								
3	มีพรหมวิหารสี่		✓	✓		✓	✓			✓	✓	✓	✓	✓			✓			
4	เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	
5	พัฒนาตน พัฒนางานตามหลักอิทธิบาทสี่					✓								✓						
6	ทำวิจัยเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนางาน															✓				✓
7	เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีตามหลักพุทธปณิธานสี่							✓												
8	มีความสามารถในการสื่อสาร	✓	✓				✓				✓			✓						

1 = กรมวิชาการ 2 = พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต) 3 = สมเด็จพระมหาธีรราชวงศ์(พมพ์ ธมฺมธโร) 4 = พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

5 = ชยสาโร ภิกขุ 6 = พระมหาอุเทน ปญญาปริตฺต 7 = วิชัย วงษ์ใหญ่ 8 = เอกวิทย์ ณ ถลาง 9 = แสง จันทรงาม

10 = มานพ นักการเรือน 11 = สุมณ อมรวิวัฒน์ 12 = เมตตา ภิมย์ภักดี 13 = พระครูสุนทรธรรมโสภณ 14 = พิภพ กาญจนะ

15 = ธรรมบุญ วิสัยจร 16 = กระทรวงศึกษาธิการ 17 = สมคิด โพธิ์จุมพล 18 = ณัฐวุฒิ อรุณพานิช 19 = ชัยสิทธิ์ ตนเจริญสุข

หลักสูตร

พระเทพโสมภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)(2547: 32) ระบุว่า กระบวนการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถิพุทธต้องบูรณาการไตรสิกขาเข้ากับกลุ่มสาระและกิจกรรมต่างๆ ในหลักสูตร นั่นคือมีศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเหมือนเส้นด้ายที่ร้อยเรียงทุกกลุ่มสาระและกิจกรรมเข้าด้วยกัน กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ โรงเรียนฝึกรอบรมผู้เรียนให้มีวิถีชีวิตแบบชาวพุทธทั้งในและนอกสถานศึกษา ผู้เรียนจึงต้องปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาทลอดเวลา โดยเฉพาะในขณะที่กิน อยู่ ดู และฟัง ซึ่งเป็นกิจกรรมประจำวันของนักเรียน

ประเวศ วะสี (2547: ออนไลน์) กล่าวถึงคุณลักษณะของพุทธศาสนากับการศึกษา ซึ่งมีความสำคัญและควรนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรโรงเรียนวิถิพุทธ ดังนี้

1. ความเป็นพุทธจะต้องได้มาด้วยกระบวนการทางปัญญา อันประกอบด้วยโลกทัศน์และวิถีคิดที่ถูกต้อง โลกทัศน์แบบพุทธที่เห็นสรรพสิ่ง ทั้งรูปธรรม และนามธรรม ทั้งภายในตัวและนอกตัว เชื่อมโยงกันอย่างเป็นพลวัต หรือเป็นกระแสของเหตุปัจจัยต่อเนื่องยืดยาว ไม่มีที่สิ้นสุด

2. การศึกษาที่เอาชีวิตหรือวิถีชีวิตเป็นตัวตั้ง ไม่เอาวิชาเป็นตัวตั้ง ชีวิตเป็นสิ่งสำคัญที่สุด มนุษย์ควรเรียนรู้ให้รู้ตัวเอง และรู้การอยู่ร่วมกันด้วยสันติ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ สังคม สิ่งแวดล้อม

มานพ นักการเรียน (2549: ออนไลน์) กล่าวว่าตามทฤษฎีของพระพุทธศาสนาแล้ว อาจแบ่งหลักสูตรออกเป็น 2 สาย คือ

1. สายโลกียะ มุ่งสอนให้คนเป็นคนดีในโลกนี้ ดีทั้งในการประกอบอาชีพ และดีทั้งในเรื่องความประพฤติ ถ้าตรวจสอบหลักธรรมของพระพุทธองค์แล้วจะเห็นได้ว่า มีธรรมะอยู่มากมายที่สอนเพื่อให้คนตั้งเนื้อตั้งตัวได้ในโลก พ้นจากความเป็นทุกข์อันเกิดจากความอยากจน เช่น สอนให้ขยันหมั่นเพียร สอนให้รู้จักการจับจ่ายทรัพย์และเก็บรักษาทรัพย์ เป็นต้น

2. สายโลกุตระ สอนคนด้วยธรรมะขั้นสูง โดยมุ่งให้คนพ้นจากโลก เพราะตามทฤษฎีของพระพุทธเจ้าเห็นว่าโลกนี้เต็มไปด้วยความทุกข์ทรมาน คนทั้งหลายถูกกิเลสรัดรั้งจึงเดือดร้อนเหมือนไฟสุ่มขอน พระพุทธองค์ทรงมุ่งให้คนพ้นทุกข์ประเภทนี้ โดยการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 โดยสรุปก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2548: คำบรรยายพิเศษ) กล่าวถึงจุดเน้นสำคัญของการจัดการศึกษาตามวิถิพุทธ ซึ่งมีความสำคัญและควรนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรโรงเรียนวิถิพุทธ ดังนี้

1. ภารกิจที่สำคัญของการจัดการศึกษา คือ การเสริมสร้างให้ผู้เรียนมีเจตคติที่ถูกต้อง มองสิ่งทั้งหลายตามที่เป็น สามารถจัดการสิ่งเหล่านั้นตามที่จะควรจะเป็น เพื่อประโยชน์ตนเองและสังคม กำจัดการมองเห็นและจัดการสิ่งทั้งหลายด้วยอำนาจและปัญญา

2. สารการเรียนรู้ เลือกโดยคำนึงถึงว่าพระพุทธเจ้าสอนอะไรบ้าง ผู้เรียนจะต้องรู้ จะต้องทำอะไรให้ใกล้เคียงกับความต้องการพื้นฐานและชีวิต ความเป็นอยู่ ในสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง และสามารถนำผลการเรียนรู้ไปใช้ในชีวิตจริง

3. การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ จะต้องครอบคลุม ผู้เรียนแบบองค์รวม คือ พัฒนาความสนใจ อารมณ์ความรู้สึก ค่านิยม ควบคู่กับพัฒนาปัญญา กระบวนการเรียนรู้ วิธีการเรียนรู้ สร้างแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ตามความคาดหวังของผู้เรียน

กระทรวงศึกษาธิการ (2551: ออนไลน์) ได้กำหนดตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในองค์ประกอบของหลักสูตรไว้ว่า มีหลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการพุทธธรรมทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้

เมตตา ภิมย์ภักดี (2548 ค: ออนไลน์) กล่าวถึงการจัดหลักสูตรในโรงเรียนวิถีพุทธไว้ดังนี้

1. จัดหลักสูตรโดยมีวิสัยทัศน์ ภารกิจ เป้าหมาย คุณลักษณะอันพึงประสงค์ หน่วยการเรียนรู้ และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนที่บ่งบอกความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ

2. บูรณาการหลักธรรมในหน่วยการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เพิ่มเติมคุณธรรม จริยธรรมในผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง กรณีที่ยังไม่ได้จัดทำหน่วยการเรียนรู้ที่บูรณาการหลักธรรม โรงเรียนควรดำเนินการให้ครูจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการหลักธรรมในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ เพื่อให้นักเรียนมีโอกาสสัมผัสและปฏิบัติฝึกฝนตนเองตามหลักธรรมให้มากที่สุด

พิภพ กาญจนะ (2539: 118) กล่าวว่า การพัฒนาปัญญา ในด้านความคิดตามแนวทางพระพุทธศาสนา สามารถนำมาปรับใช้กับการเรียนการสอนได้ทุกวิชา

พนอม แก้วกำเนิด (2539: 102 - 104) กล่าวถึงเรื่องหลักสูตรว่า ควรเพิ่มเติมเรื่องเหล่านี้ให้มากขึ้น คือ

1. การรู้จักตนเองทั้งกายและใจ เรียนรู้หน้าที่ความรับผิดชอบ การพัฒนาตนเอง ตัวเรากับสังคม และสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ให้นักเรียนได้เรียนรู้ว่าเราคือใคร พ่อแม่ปู่ย่าตายายคือใคร มาจากไหน ชีวิตคนเราทั้งกาย อารมณ์ ความต้องการ ตัดหาเป็นอย่างไร ความสามารถ จุดเด่นจุดด้อยของเรามีอย่างไร หน้าที่รับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว สังคม และประเทศชาติมีอย่างใดบ้าง การเรียนรู้เพื่อให้เข้าใจสภาพของชีวิตจิตใจของคน และการรู้จักควบคุมตนเองไม่ให้คิดชั่ว พูดชั่ว และทำชั่ว

2. รู้หลักพุทธศาสนา โดยเฉพาะในสาระสำคัญ เช่น ไตรลักษณ์ ปฏิจจสมุปบาท อริยสัจ 4 กฎแห่งกรรม ศีล สมาธิ ปัญญา และธรรมะข้อต่างๆ ที่มีความสำคัญยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของนักเรียนในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งสาระสำคัญเหล่านี้ต้องพยายามให้เด็กเข้าใจตามวัยของแต่ละคน ให้เขาเข้าใจกฎของธรรมชาติอย่างแจ่มชัดเพื่อที่จะได้นำไปคิด ไปกำหนดเป็นแนวทางปฏิบัติของตนให้เหมาะสมกับวัยและสภาพแวดล้อมในชีวิต ในด้านวิชาการแขนงต่างๆ ยังจำเป็นต้องให้เด็กเรียนมากๆ เพื่อการประกอบอาชีพในทางที่ชอบ แต่จะต้องเป็นการเรียนในเชิงบริสุทธิ์ ปราศจากอคติความเห็นแก่ตัวและพวกพ้อง ต้องเรียนเพื่อมุ่งไปช่วยพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น

พนม พงษ์ไพบูลย์ (2539: 111) กล่าวถึงเป้าหมายของหลักสูตรว่า ควรอยู่ที่การปลูกฝังศรัทธาในพระพุทธศาสนา และการรู้จักปฏิบัติตนให้เหมาะสมตามแนวทางพระพุทธศาสนา

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 1(2548: ออนไลน์) กล่าวถึงวิธีบูรณาการพุทธธรรมในองค์ประกอบต่างๆ ของหลักสูตรสถานศึกษาไว้ดังนี้

1. กำหนดไว้ในวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ให้ชัดเจนว่าโรงเรียนนำพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้จัดการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมอันพึงประสงค์อย่างไร

2. โครงสร้างหลักสูตร และการจัดรายวิชา หน่วยการเรียนรู้ ต้องมีวิชาพุทธศาสนาในโครงสร้างหลักสูตร และควรนำพุทธธรรมมาบูรณาการในการจัดทำหน่วยการเรียนรู้ในกลุ่มสาระต่างๆ ด้วย

3. กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน จัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามที่กำหนดไว้ เช่น กิจกรรมชุมนุม ชมรม กิจกรรมพิเศษนอกห้องเรียน กิจกรรมตามเทศกาลหรือวันสำคัญทางพุทธศาสนา

4. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ บูรณาการพุทธธรรมในกิจกรรมการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ ทุกรายวิชา ทั้งศีล สมาธิ ปัญญา ทักษะกระบวนการคิด การกินอยู่ ดู ฟังเป็น

5. การวัดประเมินผล ใช้วิธีการรูปแบบต่างๆ โดยทำอย่างเป็นระบบ มีการวางแผน ใช้เครื่องมือที่เหมาะสม จดบันทึกไว้เป็นหลักฐาน ควรประเมินผลเป็นรายบุคคลและประเมินตามสภาพจริง การวัดผลประเมินผลด้านคุณธรรม จริยธรรม ไม่ควรใช้ข้อสอบ แต่ควรใช้วิธีการสังเกต การบันทึกพฤติกรรม การสนทนา การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์ข้อมูลจากผลงาน

6. การบริหารจัดการหลักสูตร ต้องดำเนินการดังนี้

6.1 จัดบูรณาการพุทธธรรมเข้าไปทุกๆ องค์ประกอบของหลักสูตรเพื่อพัฒนาผู้เรียนในภาพรวมของสถานศึกษา

6.2 จัดกิจกรรมวิถีชีวิตในสถานศึกษา โดยสอดแทรกพุทธธรรมไว้ในทุกๆ กิจกรรม และกระทำอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีชีวิต

6.3 จัดสภาพแวดล้อม บรรยากาศ และแหล่งเรียนรู้ที่สนับสนุนการพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านหลักสูตร

สมคิด โพธิ์จุมพล (2548: 73 - 74, 80 - 82) ได้ทำการวิจัยเรื่องการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านหนองผือ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานองคาย เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ ในด้านปัจจัยกระบวนการ และผลผลิต ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ผู้บริหารและครูร่วมประชุมวางแผนจัดทำหลักสูตร หน่วยการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้ มีการบูรณาการไตรสิกขาทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้เชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน โดยเน้นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน 14 ประการ

ณัฐวุฒิ อรุณพานิช (2548: 57 - 58, 82 - 84, 88 - 89) ได้ทำวิจัยเรื่องการศึกษาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพ ปัญหา และแนวทางพัฒนาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ ผลการวิจัยสรุปได้ว่าการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต 1 โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านการจัดวิถีพุทธสู่การเรียนรู้ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าข้ออื่น คือ เพิ่มเติมคุณธรรม จริยธรรมในคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน และผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ส่วนปัญหาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธโดยภาพรวมและรายด้านทุกด้านค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง สำหรับแนวทางพัฒนาการดำเนินงานด้านการจัดวิถีพุทธสู่การเรียนรู้ 5 อันดับแรก ได้แก่

1. กำหนดหลักสูตรสถานศึกษาตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ โดยเน้นหลักไตรสิกขา ให้สอดคล้องกับนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ และหลักสูตรแกนกลาง
2. พัฒนาบุคลากรให้เข้าใจหลักการและแนวทางการดำเนินงานตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ ตลอดจนการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน
3. จัดการเรียนการสอนและกิจกรรมทางพุทธศาสนาโดยนิมนต์พระสงฆ์หรือเชิญผู้ที่มีความรู้ทางพุทธศาสนาในท้องถิ่นมาเป็นวิทยากร
4. จัดกิจกรรมส่งเสริมให้นักเรียนมีคุณลักษณะในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ทั้งในและนอกห้องเรียนจากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย
5. บูรณาการการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธลงในแผนการจัดการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้

ชัยสิทธิ์ ตนเจริญสุข (2550: 98, 101) ได้ทำการวิจัยเรื่องการบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบการบริหารงานวิชาการและแนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาญจนบุรี เขต 2 ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาญจนบุรี เขต 2 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าอยู่ในระดับมาก 9 ด้าน ระดับปานกลาง 3 ด้าน โดยด้านการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาอยู่ในระดับมาก แนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถีพุทธด้านการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา คือ ให้มีการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาสอดคล้องกับวิถีพุทธ สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ เป้าหมาย และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ พร้อมทั้งมีการสนับสนุนการนำหลักสูตรไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนสอดคล้องหลักไตรสิกขาอย่างจริงจัง และบริหารหลักสูตรได้เหมาะสมกับโรงเรียนวิถีพุทธ ให้มีการนิเทศการใช้หลักสูตร ติดตามและประเมินผล ให้มีกิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร การเรียนธรรมศึกษา ค่ายพุทธบุตร บรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน

จากเอกสารและงานวิจัยที่กล่าวถึง สามารถสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรได้ 3 ตัวบ่งชี้
ดังนี้

1. หลักสูตรต้องถือชีวิตเป็นตัวตั้ง มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้รู้จักตัวเอง รู้จักการอยู่ร่วมกันอย่าง
เกื้อกูลกับสังคมและสิ่งแวดล้อม
2. ปลูกฝังความศรัทธาในพุทธศาสนา และการปฏิบัติตนให้เหมาะสมตามแนวทางพุทธศาสนา
3. บูรณาการไตรสิกขาเข้ากับกลุ่มสาระและกิจกรรมต่างๆ ในหลักสูตร
ที่มาของตัวบ่งชี้ทั้ง 3 เสนอในรูปแบบตารางได้ดังนี้

ตาราง 3 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านหลักสูตร

ร.ก.	ตัวบ่งชี้	แหล่งอ้างอิง											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	หลักสูตรต้องถือชีวิตเป็นตัวตั้ง มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้รู้จักตัวเอง รู้จักการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลกับสังคมและสิ่งแวดล้อม		✓	✓	✓				✓				
2	ปลูกฝังความศรัทธาในพุทธศาสนา และการปฏิบัติตนให้เหมาะสมตามแนวทางพุทธศาสนา									✓			
3	บูรณาการไตรสิกขาเข้ากับกลุ่มสาระและกิจกรรมต่างๆ ในหลักสูตร	✓			✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓

1 = พระเทพโสภณ(ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

2 = ประเวศ วะสี

3 = มานพ นักการเรียน

4 = วิชัย วงษ์ใหญ่

5 = กระทรวงศึกษาธิการ

6 = เมตตา ภริมย์ภักดี

7 = พิภพ กาญจนะ

8 = พะนอม แก้วกำเนิด

9 = พนม พงษ์ไพบูลย์

10 = สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 1

11 = สมคิด โพธิ์ชุมพล

12 = ชัยสิทธิ์ ตนเจริญสุข

ระบบการบริหาร

สวาท ภูคำแสน (2539: 121) กล่าวถึงบทบาทของผู้บริหาร ซึ่งมีหลายประเด็นที่เกี่ยวข้องกับระบบการบริหาร ดังนี้

1. กำหนดนโยบายที่ชัดเจนเกี่ยวกับการสอดแทรกการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมในคาบเรียน จัดกิจกรรมที่เน้นการสร้างความตระหนักในการเรียนรู้ และปฏิบัติตามปรัชญาทางศาสนา รวมทั้งมีการรายงานผลอย่างเป็นระบบ

2. กำหนดให้มีกิจกรรมเสริมต่างๆ ในโรงเรียนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

3. กำกับ ติดตาม นิเทศการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับศาสนา

4. กำกับ ติดตาม นิเทศการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในคาบแนะแนวอย่างเป็นระบบ เน้นกิจกรรมส่งเสริมและปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม

5. ร่วมมือกับชุมชนในการจัดกิจกรรมหรือพิธีกรรมทางศาสนา

6. ส่งเสริมคนดีในโรงเรียนและชุมชนให้เป็นที่รู้จักและยอมรับนับถือ โดยเน้นการประชาสัมพันธ์อย่างจริงจัง

7. กำหนดให้มีการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ และพัฒนาปรับปรุง อยู่เสมอ

8. ส่งเสริมให้ครูศึกษาหลักธรรม คำสอน หรือปรัชญาทางศาสนาที่ตนนับถือให้เข้าใจอย่างถ่องแท้และลึกซึ้ง

9. ส่งเสริม สนับสนุนให้ครูปฏิบัติตนตามแนวทางของศาสนาครบทั้ง 3 องค์ประกอบ ได้แก่ มีความรู้ (ปริยัติ) การฝึกฝน (ปฏิบัติ) และการประเมินผลการปฏิบัติ (ปฏิเวธ)

10. ส่งเสริม สนับสนุนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูที่เน้นการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม

11. ส่งเสริมสนับสนุนให้ครูประเมินและรายงานผลการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

12. ส่งเสริมสนับสนุนให้ครูเป็นผู้นำในทางปฏิบัติ ให้เป็นแบบอย่างที่ดีของนักเรียนและชุมชน

13. ยกย่องชมเชย ให้ขวัญกำลังใจแก่ครูที่ประพฤติตนเป็นคนดี และเป็นแบบอย่างที่ดี มีคุณธรรม จริยธรรม และทำประโยชน์ให้แก่สังคม

กระทรวงศึกษาธิการ (2551: ออนไลน์) ได้กำหนดตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในองค์ประกอบของระบบบริหารไว้ 6 ประการ ได้แก่

1. มีวิสัยทัศน์หรือปรัชญา พันธกิจ เป้าหมาย ธรรมนูญ หรือแผนกลยุทธ์ที่มีจุดเน้นในการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ
2. แต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษา หรือคณะกรรมการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ มีการบริหารการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย (บ ว ร) มีส่วนร่วม
3. ปลุกฝังศรัทธาสรางเสริมปัญญาในพระพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นกับบุคลากรและผู้เกี่ยวข้อง
4. ร่วมมือกับผู้ปกครอง วัด และชุมชนเพื่อพัฒนาผู้เรียนและชุมชน
5. มีการนิเทศ กำกับ ติดตามการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง
6. มีระบบตรวจสอบประเมินผล และเปิดโอกาสให้มีการเสนอแนะอย่างเป็นกัลยาณมิตรเพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

เมตตา ภิรมย์ภักดี (2548 ข: ออนไลน์) สรุปความคิดเห็นของผู้ร่วมประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่องปฏิรูปการศึกษา : ก้าวหน้าสู่ปีที่ 3 “ศาสนากับการปฏิรูปการเรียนรู้” ในเรื่องแนวทางการจัดการเรียนรู้คุณธรรมเพื่อให้นักเรียนเป็นคนดี เก่ง และมีความสุข ในประเด็นเกี่ยวกับบุคลากรในโรงเรียนว่า จะต้องได้รับการพัฒนาคุณธรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อปรับความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมของศาสนาให้จริงจัง สามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันและเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับนักเรียนได้

นอกจากนี้ เมตตา ภิรมย์ภักดี (2548 ค: ออนไลน์) กล่าวถึงการบริหารว่า โรงเรียนมีการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ระเบียบ กฎเกณฑ์ แนวปฏิบัติต่างๆ เกิดจากโยนิโสมนสิการของผู้บริหาร คณะกรรมการบริหาร และครู

ธรรมนูญ วิสัยจร (2539: 113) กล่าวว่า ควรีการอบรมครูทุกหมวดวิชาให้เข้าใจถึงแก่นแท้ของหลักธรรมในพุทธศาสนา นอกจากนี้ครูต้องทำวิจัยเพื่อหารูปแบบการสอนที่ดีที่สุดในแต่ละวิชาที่สามารถนำมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพราะธรรมชาติของแต่ละรายวิชามีความแตกต่างกัน อาจมีการสัมมนาผลการวิจัยรูปแบบการสอน เพื่อให้ได้วิธีการที่เหมาะสม สอดคล้องกับยุคเทคโนโลยีปัจจุบัน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านระบบการบริหาร

สมคิด โพธิ์จุมพล (2548: 71 - 73, 80 - 82) ได้ทำการวิจัยเรื่องการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านหนองผือ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ ในด้านปัจจัยกระบวนการ และผลผลิต ผลการวิจัยสรุปได้ว่า โรงเรียนมีการวางแผนปฏิบัติการอย่างเป็นระบบ โดยการประชุมคณะกรรมการสถานศึกษา บ้าน วัด โรงเรียน เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมายหลักสูตร คุณสมบัติที่พึงประสงค์ให้สอดคล้องกับแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของ

กระทรวงศึกษาธิการ นำรูปแบบการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานมาใช้เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วม โปร่งใส คำนึงค่า เปิดโอกาสให้ชุมชน บ้าน วัด และโรงเรียนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ มีการประชาสัมพันธ์ จัดกิจกรรมวันสำคัญร่วมกันระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ยกย่องคนทำความดี มีการจัดกิจกรรมบูรณาการตามหลักไตรสิกขาสู่การพัฒนาการเรียนรู้เพื่อให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีการนิเทศ กำกับ ติดตาม ประเมินผลจากบุคคลที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบอย่างต่อเนื่อง

ณัฐวุฒิ อรุณพานิช (2548: 54, 61, 82 - 85, 89) ได้ทำวิจัยเรื่องการศึกษาการดำเนินงานของ โรงเรียนวิถียุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา สภาพ ปัญหา และแนวทางพัฒนาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถียุทธ ผลการวิจัยสรุปได้ว่าการดำเนินงานของโรงเรียนวิถียุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต 1 โดยภาพรวมมี ค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านการบริหารจัดการโรงเรียนวิถียุทธ มี ค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนด้านการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถียุทธ และด้านการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถียุทธและชุมชน มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ปัญหาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถียุทธโดยภาพรวมและรายด้านทุกด้านมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง สำหรับแนวทางพัฒนาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถียุทธ มีดังนี้

1. ด้านการบริหารจัดการโรงเรียนวิถียุทธ 5 อันดับแรก ได้แก่

1.1 ระดมความคิดจากทุกฝ่าย สรรวจ วิเคราะห์ภารกิจ สภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก เพื่อกำหนดทิศทางในการพัฒนาการศึกษาตามแนวทางของโรงเรียนวิถียุทธ

1.2 ผู้บริหาร ครู บุคลากร และคณะกรรมการสถานศึกษา ร่วมกันกำหนดวิสัยทัศน์ แนวทางการดำเนินการ พันธกิจ และเป้าหมายของสถานศึกษา ตามแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถียุทธอย่างชัดเจนตามสภาพและความต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่น

1.3 จัดทำแผนปฏิบัติการ โครงการ เพื่อเป็นเครื่องมือในการบริหารงานตามแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถียุทธ ทั้งแผนระยะสั้นและระยะยาว

1.4 แต่งตั้งผู้รับผิดชอบการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการที่เน้นวิถียุทธ โดยพิจารณาจาก ความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน

1.5 กำหนดแนวทางพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน เต็มตามศักยภาพ ตามหลักการ พุทธศาสนา ด้วยวิธีการที่หลากหลาย

2. แนวทางพัฒนาการดำเนินงานด้านการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียน วิถียุทธ 5 อันดับแรก ได้แก่

2.1 การเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้บริหาร ครู และบุคลากรในโรงเรียนตามแนวทางวิถียุทธ

2.2 วางแผนพัฒนาบุคลากรโดยการสร้างศรัทธา สร้างความเข้าใจด้วยวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะของบุคลากร

2.3 พัฒนาบุคลากรให้เข้าใจหลักแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ ตลอดจนการปฏิบัติตนเป็นกัลยาณมิตรกับทุกคน

2.4 ให้การยกย่อง ชมเชยแก่บุคลากรที่พัฒนาจนเป็นแบบอย่างที่ดีได้

2.5 จัดฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรมในโอกาสวันสำคัญทางพุทธศาสนา

3. แนวทางพัฒนาการดำเนินงานด้านการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน 5 อันดับแรก ได้แก่

3.1 เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษาตามแนวทางวิถีพุทธในทุกด้าน โดยเฉพาะการพัฒนานักเรียน

3.2 จัดประชุมเพื่อสร้างความตระหนักและความเข้าใจแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ ให้เกิดกับผู้ปกครอง ผู้นำชุมชนและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ให้ทราบวัตถุประสงค์และแนวทางการปฏิบัติที่มีผลต่อพฤติกรรมอันพึงประสงค์ของนักเรียน

3.3 สถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน ดำเนินกิจกรรมร่วมกันในวันสำคัญทางพุทธศาสนาและวันตามประเพณี

3.4 เชิญผู้ทรงภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาช่วยสถานศึกษาในการจัดการเรียนรู้

3.5 ประชาสัมพันธ์การดำเนินงานตามแนวทางวิถีพุทธของสถานศึกษาในรูปแบบต่างๆ ให้สาธารณชนรับทราบ

วราสนา ต๊ะกาบโค (2549: 70 - 72) ได้ทำการประเมินการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ และเพื่อเสนอตัวอย่างยุทธศาสตร์การพัฒนากิจการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธให้มีคุณภาพ ผลการวิจัยสรุปได้ว่าการดำเนินงานของสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต 1 มีการดำเนินงานอยู่ในระดับมาก ยุทธศาสตร์การพัฒนากิจการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธให้มีคุณภาพด้านการส่งเสริมพัฒนาระบบบริหารจัดการเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาด้วยความร่วมมือของบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน มีแนวทางการพัฒนา คือ เน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ทั้งบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน มีกระบวนการดำเนินการเป็นขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง เป็นวงจรคุณภาพ และเป็นรูปธรรมอย่างแท้จริง มีการสื่อสารเชื่อมประสานกันทุกฝ่ายเพื่อสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ที่ดี บรรยากาศขององค์การเป็นแบบกัลยาณมิตรตามแนวทางวิถีพุทธ ส่วนยุทธศาสตร์ด้านการส่งเสริมพัฒนาบุคลากรในสถานศึกษาให้สอดคล้องกับการปฏิบัติงานตามแนวทาง

วิถีพุทธ มีแนวทางการพัฒนา คือ บุคลากรในสถานศึกษาต้องมีการประชุม อบรม ศึกษาดูงาน เชิญวิทยากรมาให้ความรู้ ประสานความร่วมมือกับเครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ รวมทั้งต้องฝึกฝนพัฒนา ตนอยู่เสมอด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อปฏิบัติตนในการเป็นแบบอย่างที่ดี

อ่ำไพ คำรอด (2549: 95 - 97, 102 - 108) ได้ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ สำหรับนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสิงห์บุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ สำหรับนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสิงห์บุรี ผลการวิจัยสรุปได้ว่าสภาพปัญหา การส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ สำหรับนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสิงห์บุรี ในภาพรวมปัญหาอยู่ในระดับน้อย เนื่องจากมีการปฏิบัติในการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ มาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่าด้านการบริหารและการนิเทศ ในภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก และมีปัญหาอยู่ในระดับน้อย แนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ด้านการบริหารและการนิเทศ ได้แก่

1. ควรมีการจัดทำนโยบาย/วางแผนโครงการร่วมกัน และมีการนิเทศอย่างสม่ำเสมอ
2. ผู้บริหารควรให้ความสำคัญ มีความรู้ความเข้าใจในการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ เพื่อการจัดการบริหารด้านบุคลากร และปัจจัยอื่นๆ
3. มีการแต่งตั้งคณะกรรมการรับผิดชอบโครงการที่ประกอบด้วยครู ผู้ปกครอง และนักเรียน
4. ผู้บริหารควรเป็นแกนนำในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน รวมทั้งบุคลากรภายในโรงเรียนให้มีส่วนร่วมกันทุกฝ่าย

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ควรพัฒนาบุคลากรให้มีความตระหนัก มีความรู้ ความเข้าใจ มีความสามารถ และมีเจตคติที่ดีต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ควรจัดให้มีผู้รับผิดชอบอย่างชัดเจน และครูทุกคนต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

ชัยสิทธิ์ ตนเจริญสุข (2550: 99, 101 - 102) ได้ทำการวิจัยเรื่องการบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบการบริหารงานวิชาการและแนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาญจนบุรี เขต 2 ผลการวิจัยสรุปได้ว่าการบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาญจนบุรี เขต 2 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าอยู่ในระดับมาก 9 ด้าน ระดับปานกลาง 3 ด้าน ซึ่งด้านการนิเทศการศึกษา และการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาอยู่ในระดับมาก แนวทางการพัฒนาด้านการนิเทศการศึกษา คือ ให้มีการจัดระบบนิเทศภายในสถานศึกษา โดยเน้นการ

นิเทศที่ร่วมมือช่วยเหลือกันแบบกัลยาณมิตร ควรปรึกษาผู้เกี่ยวข้อง บ้าน วัด ชุมชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และประสบการณ์การจัดระบบนิเทศภายในสถานศึกษากับสถานศึกษาอื่น หรือเครือข่ายการนิเทศการศึกษาจากบุคคลที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ส่วนแนวทางการพัฒนาด้านการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา คือ ให้กำหนดเกณฑ์การประเมิน เป้าหมาย ความสำเร็จของสถานศึกษาตามมาตรฐานและตัวชี้วัดของกระทรวงศึกษาธิการ และของสำนักงานรับรองมาตรฐานการศึกษาและประเมินคุณภาพการศึกษา มีการประสานความร่วมมือกับสถานศึกษาและหน่วยงานอื่นในการปรับปรุงและพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายใน ให้มีคณะกรรมการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โดยมีผู้เกี่ยวข้อง บ้าน วัด ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วม มีการตรวจสอบ ประเมินผลอย่างต่อเนื่องเพื่อการพัฒนาจัดทำรายงานการจัดการศึกษาประจำปีให้สาธารณชนได้รับทราบ

ชาติรี นามคุณ (2552: 126 - 127, 137 - 138, 166 -167) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ เขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาของการจัดการศึกษา และเพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธในโรงเรียนแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ เขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต 1 ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ด้านปัจจัยนำเข้าเกี่ยวกับการดำเนินการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบโดยภาพรวมและรายข้ออยู่ในระดับมากทุกข้อ สำหรับแนวทางการพัฒนา มีดังนี้

1. การพัฒนาคุณลักษณะของบุคลากรที่ปฏิบัติงานในโรงเรียนวิถีพุทธ ได้แก่
 - 1.1 ควรมีการอบรม สัมมนาบุคลากรในเรื่องการปฏิบัติธรรม การบริหารจัดการ
 - 1.2 ส่งเสริมให้ครูร่วมกิจกรรมทางพุทธศาสนากับชุมชนให้มากขึ้น
 - 1.3 จัดทำคู่มือครูในการปฏิบัติงานโรงเรียนวิถีพุทธ
 - 1.4 ควรอบรมสัมมนาบุคลากรให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับพุทธธรรม พุทธศาสนา ส่งเสริมให้ผู้บริหารและครูศึกษาและสอบธรรมศึกษา
 - 1.5 ส่งเสริมการศึกษาดูงานในโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นต้นแบบ
2. การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ
 - 2.1 ควรบริหารงานโดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย
 - 2.2 ควรกำหนดยุทธศาสตร์ แผนการปฏิบัติที่ชัดเจน สามารถดำเนินการได้จริง
 - 2.3 ควรมีเครือข่ายความร่วมมือ (บ้าน วัด โรงเรียน) มีศูนย์กลางข้อมูลเป็นแหล่งความรู้ด้านวิถีพุทธในทุกมิติ
 - 2.4 ควรมีคณะกรรมการโรงเรียนวิถีพุทธเพื่อร่วมกันในการวางแผน การปฏิบัติ การประเมินผล และการระดมพลังในการปรับปรุงแก้ไขปัญหา โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิทางศาสนาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ

จากเอกสารและงานวิจัยที่กล่าวถึง สามารถสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ที่เกี่ยวข้องกับระบบการบริหาร
ได้ 4 ตัวบ่งชี้ดังนี้

1. มีแผนพัฒนา และแผนปฏิบัติการประจำปีที่มีมุ่งพัฒนาคุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ
2. บริหารจัดการศึกษาโดยเน้นการมีส่วนร่วมของบ้านวัดโรงเรียน
3. มีระบบการนิเทศ ติดตาม กำกับ ตรวจสอบ และประเมินผลอย่างต่อเนื่องด้วยบรรยากาศ
ของกัลยาณมิตร
4. พัฒนาคณากรให้มีความรู้ความเข้าใจในไตรสิกขา มีความศรัทธาในพุทธศาสนา
ที่มาของตัวบ่งชี้ทั้ง 4 เสนอในรูปแบบตารางได้ดังนี้

ตาราง 4 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านระบบการบริหาร

ที่	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	มีแผนพัฒนา และแผนปฏิบัติการประจำปีที่มุ่งพัฒนาคุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ	✓	✓			✓	✓		✓	✓	✓
2	บริหารจัดการศึกษาโดยเน้นการมีส่วนร่วมของบ้านวัดโรงเรียน	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓		✓
3	มีระบบการนิเทศ ติดตาม กำกับ ตรวจสอบ และประเมินผลอย่างต่อเนื่องด้วยบรรยากาศของกัลยาณมิตร	✓	✓			✓			✓	✓	
4	พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความเข้าใจในไตรสิกขา มีความศรัทธาในพุทธศาสนา	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓		✓

1 = สวาท ภูคำแสน

2 = กระทรวงศึกษาธิการ

3 = เมตตา ภิมย์ภักดี

4 = ธรรมานุญ วิสัยจร

5 = สมคิด โพธิ์ชุมพล

6 = ณัฐวุฒิ อรุณพานิช

7 = วาสนา ต๊ะกาบโค

8 = อำไพ คำรอด

9 = ชัยสิทธิ์ ตนเจริญสุข

10 = ชาตรี นามคุณ

การจัดการเรียนการสอน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต(2546 ข: 33 - 45); ศิริพร รื่นจิต (2547: ออนไลน์); มานพ นักการเรียน (2549: ออนไลน์) กล่าวถึงหลักทั่วไปของการสอนไว้ดังนี้

1. เกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน

1.1 สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เข้าใจได้ยาก หรือยังไม่มีรู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ

1.2 สอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้น และความต่อเนื่องกันเป็นสายลงไป

1.3 ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเอง อย่างที่เรียกว่าประสบการณ์ตรง

1.4 สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง คมอยู่ในเรื่อง ไม่วกวน ไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่องโดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับเนื้อหา

1.5 สอนมีเหตุผล ตรงตามเห็นจริงได้

1.6 สอนเท่าที่พอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก

1.7 สอนสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาจะเรียนรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเอง

2. เกี่ยวกับผู้เรียน

2.1 รู้ คำนึงถึง และสอนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล และรู้ระดับความสามารถของบุคคล

2.2 ปรับวิธีสอนผ่อนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคล อาจใช้ต่างวิธี

2.3 นอกจากคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว ผู้สอนยังจะต้องคำนึงถึงความพร้อม ความสุกงอม ความแก่รอบแห่งอินทรีย์ หรือญาณของผู้เรียนแต่ละบุคคลเป็นรายๆ ไปด้วยว่าในแต่ละคราว หรือเมื่อถึงเวลานั้นๆ เขาควรจะได้เรียนอะไร และเรียนได้แค่ไหนเพียงไร หรือว่าสิ่งที่ต้องการให้เขารู้นั้นควรให้เขาเรียนได้หรือยัง

2.4 สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างชัดเจน แม่นยำ และได้ผลจริง

2.5 การสอนดำเนินไปในรูปที่ให้ผู้รู้สึกว่า ผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกันในการแสวงหาความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็น ได้ตอบเสรี หลักนี้เป็นข้อสำคัญในวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งต้องการ

อิสรภาพในทางความคิด และโดยวิธีนี้เมื่อเข้าถึงความจริง ผู้เรียนก็จะรู้สึกว่าตนได้มองเห็นความจริงด้วยตนเอง และมีความชัดเจนมั่นใจ

2.6 เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษเป็นรายๆ ไปตามควรแก่กาลเทศะและเหตุการณ์

2.7 ช่วยเหลือเอาใจใส่คนที่ด้อย ที่มีปัญหา

3. เกี่ยวกับการสอน

3.1 ในการสอนนั้น การเริ่มต้นเป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่ง การเริ่มต้นที่ดีมีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมาก อย่างน้อยก็เป็นเครื่องดึงความสนใจและนำเข้าสู่เนื้อหาได้

3.2 สร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลิน ไม่ให้ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจ และให้เกียรติแก่ผู้เรียน ให้เขามีความภูมิใจในตัว

3.3 สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญ ไม่กระทบตนและผู้อื่น ไม่มุ่งยกตน ไม่มุ่งเสียดสีใคร ๆ

3.4 สอนโดยเคารพ คือ ตั้งใจสอน ทำจริง ด้วยความรู้สึกรู้ว่าเป็นสิ่งมีค่า มองเห็นความสำคัญของผู้เรียน และงานสั่งสอนนั้นไม่ใช่สักว่าทำหรือเห็นผู้เรียนโง่เขลา หรือเห็นเป็นชั้นต่ำๆ

3.5 ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจสละสลวย เข้าใจง่าย

เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2539: 97) กล่าวถึงวิธีสอนพระพุทธศาสนาเพื่อให้ได้ผลดี ดังนี้

1. เลือกวิธีสอนหลายๆ รูปแบบ ให้เหมาะสมกับเรื่องที่จะสอน ไม่ใช้การบรรยายไปทุกเรื่อง
2. ควรมีนิทาน ขำว หรือเรื่องตัวอย่างประกอบเพื่อชี้ให้เห็นสิ่งที่ต้องการสอนได้ชัดเจนขึ้น
3. ครูต้องเป็นแบบอย่างที่ดี เพื่อให้เด็กเกิดความมั่นใจ และอยากทำตามทีครูสอน
4. ใช้วิธีสอนสมัยใหม่ ให้เด็กมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน ให้มีประสบการณ์ในการคิด

และแก้ปัญหา

5. ใช้สื่อการสอน

6. เน้นการสอนและมีกิจกรรมเป็นรายบุคคล โดยคำนึงถึงความแตกต่างของนักเรียนในเรื่องความพร้อม และสติปัญญา

พนม พงษ์ไพบูลย์ (2539: 112) กล่าวถึงเรื่องรูปแบบการสอนวิชาพระพุทธศาสนาว่า เมื่อพระพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนไทย การเรียนการสอนที่ดี จึงควรเป็นการเรียนการสอนที่เกิดขึ้นผสมกลมกลืนกับวิถีการดำรงชีวิต โดยเน้นให้ผู้เรียนได้กระทำ ปฏิบัติด้วยตนเอง กิจกรรมการเรียนการสอนควรเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นจริงในชีวิต ในชุมชน และสังคมนั้นๆ ในภาคความรู้ความเข้าใจ ควรให้ผู้เรียนได้มีโอกาสศึกษา ค้นคว้า แสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ได้อ่าน พูดคุย สังเกต ชักถาม แสดงความคิดเห็นซึ่งกันและกันและกับบุคคลอื่น ได้สัมผัสและพบเห็นด้วยตนเองให้มากที่สุด

ธรรมนูญ วิสัยจร (2539: 113 - 114) ให้ความเห็นในการนำแนวทางพุทธศาสนามาปรับสร้างเป็นปรัชญาการเรียนการสอนว่า รูปแบบการนำธรรมะของพระพุทธศาสนามาสู่การปฏิบัติในสถานศึกษา จะต้องให้มีอยู่ในทุกรายวิชา ควรมีการอบรมครูทุกหมวดวิชาให้เข้าใจถึงแก่นแท้ของหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อครูจะได้นำหลักการทางพุทธศาสนามาเป็นแนวทางในการสอน การพัฒนาการเรียนการสอนโดยนำเอาพระพุทธศาสนามาปรับใช้จะทำให้การเรียนการสอน การอบรม ให้ความรู้ และการพัฒนาบุคลากรเกิดผลดี เพราะสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนไทย

พิภพ กาญจนะ(2539: 115 - 119) ระบุว่าในกระบวนการเรียนการสอนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ การเรียนรู้ต้องเน้นการฝึกเพื่อพัฒนาระบบการคิด พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการเรียนรู้ สอนให้รู้จักการพึ่งตนเอง รู้จักใช้วิจารณ์ญาณ รู้จักการไตร่ตรอง และวิเคราะห์หาทางเลือก การพัฒนาปัญญาในด้านความคิดตามแนวทางพุทธศาสนา สามารถนำมาปรับใช้กับการเรียนการสอนได้ทุกวิชา การนำแนวทางพุทธศาสนามาปรับใช้ในการเรียนการสอน ควรดำเนินการดังนี้

1. จัดประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งในและนอกห้องเรียนด้วยรูปแบบที่หลากหลาย
2. เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ โดยจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ฝึกคิด วิเคราะห์ มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ โดยฝึกการคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็นโดยใช้หลักอริยสัจ 4 หรือโยนิโสมนสิการ

กระทรวงศึกษาธิการ (2551: ออนไลน์) ได้กำหนดตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในองค์ประกอบของกระบวนการจัดการเรียนรู้ไว้ 5 ประการ ได้แก่

1. จัดการเรียนรู้โดยบูรณาการพุทธธรรม หรือหลักไตรสิกขาในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน
2. ส่งเสริมให้มีการนำหลักธรรมมาเป็นฐานในการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหา
3. จัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง
4. จัดการเรียนรู้อย่างมีความสุข ทั้งผู้จัดการเรียนรู้และผู้เรียน
5. จัดกิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญาทั้งในการเรียนการสอนและในกิจกรรมการดำรงชีวิตประจำวัน

เมตตา ภิมย์ภักดี (2548 ข: ออนไลน์) สรุปความคิดเห็นของผู้ร่วมประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่องปฏิรูปการศึกษา : ก้าวหน้าสู่ปีที่ 3 “ศาสนากับการปฏิรูปการเรียนรู้” ในเรื่องแนวทางการจัดการเรียนรู้คุณธรรมเพื่อให้นักเรียนเป็นคนดี เก่ง และมีความสุข ดังนี้

1. แนวทางการจัดการเรียนการสอนให้นักเรียนเป็นคนดี

1.1 ต้องสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี โดยครู พ่อ แม่ ผู้ปกครอง ต้องมีคุณธรรมจริยธรรม เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับนักเรียน และเพื่อให้การฝึกอบรมคุณธรรมเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอทั้งที่บ้านและโรงเรียน ครูจึงต้องพยายามสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับพ่อแม่ ผู้ปกครองด้วยการพบปะเยี่ยมเยียน จัดกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ เชิญวิทยากรมาบรรยายให้ความรู้แก่พ่อแม่ ผู้ปกครอง

1.2 กระบวนการเรียนรู้คุณธรรมจริยธรรม ต้องเน้นการปฏิบัติมากกว่าความรู้ความจำด้านเนื้อหา เพื่อให้เกิดผลที่ชัดเจนควรให้นักเรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ให้ฝึกปฏิบัติจนเป็นนิสัย ใช้วิธีการเรียนรู้แบบวิเคราะห์ แบบบทบาทสมมติ ฯลฯ เพื่อให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเป็นรูปธรรม เช่น สอนให้รู้จักแบ่งปัน รู้จักช่วยเหลือ เสียสละ รู้จักลดความทุกข์ รู้จักให้อภัย รู้จักการรอคอย และรู้จักการให้อภัย เป็นต้น

1.3 เนื้อหาสาระการสอนด้านคุณธรรมควรเหมาะสมกับวัยของนักเรียน ควรเน้นเรื่องที่เป็นพื้นฐานของชีวิต เช่น สอนให้พูดดี คิดดี ทำดี คบคนดี รู้จักเลือกสรรสิ่งที่ดี ละเว้นสิ่งที่ไม่ดี มีจิตใจเอื้อเฟื้อ เข้ากับผู้อื่นได้ดี เป็นต้น

1.4 ควรจัดกิจกรรมเกี่ยวกับคุณธรรมอย่างสม่ำเสมอ และควรให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์กิจกรรม สามารถนำสิ่งที่ศึกษาแล้วไปดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ โดยครูจะต้องติดตามและประเมินอย่างใกล้ชิดร่วมกับพ่อแม่ ผู้ปกครอง

1.5 ครูต้องสร้างบรรยากาศทั้งด้านกายภาพและด้านปฏิสัมพันธ์ที่ส่งเสริมการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ต้องจัดสิ่งแวดล้อมและสถานการณ์การสอนให้สอดคล้องกับสภาพชีวิตจริง เน้นการปฏิบัติจริง ทำเป็นตัวอย่าง ป້องปรามการกระทำที่ไม่ดี ให้นักเรียนทำดีจนเป็นความเคยชิน

1.6 ครูต้องเป็นแบบอย่างที่ดี และยกย่องผู้ที่ทำดีทั้งต่อหน้าและลับหลัง

1.7 ควรนำหลักธรรมมาบูรณาการในการจัดการเรียนรู้ให้มากที่สุด ทั้งบูรณาการในเนื้อหาและบูรณาการในขั้นตอนการเรียนรู้ เพื่อให้นักเรียนซึมซับหลักธรรมจนตระหนักในความจริงที่ว่าศาสนาคือวิถีชีวิต

1.8 บุคลากรในโรงเรียนจะต้องได้รับการพัฒนาคุณธรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อปรับความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมของศาสนาให้รู้จริง สามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันและเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับนักเรียนได้

2. แนวทางการจัดการเรียนการสอนให้นักเรียนเป็นคนเก่ง

2.1 ต้องสอนตามความสามารถ กระตุ้นให้เรียนรู้ด้วยตนเอง ปลุกฝังให้มีสัมมาทิฐิ มีความกระตือรือร้น รู้จักขวนขวาย ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน มีสมาธิ มีความอดทน ศึกษาค้นคว้าตลอดเวลา รู้เท่าทันโลก รู้จักประเมินตนเองอยู่เสมอ สอนให้รู้จริงและปฏิบัติได้จริง เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ครูต้องใกล้ชิด รู้ความสามารถและศักยภาพของนักเรียน สามารถให้คำแนะนำเพื่อแก้ปัญหาให้กับนักเรียนได้

2.2 จัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับเนื้อหา ฝึกนักเรียนให้กล้าคิด กล้าแสดงออกในทางที่ดีงาม ถูกต้องและเป็นที่ยอมรับ ให้ได้เรียนทั้งความรู้รอบตัว และความรู้ที่เป็นสากล

2.3 ควรปลูกฝังหลักคุณธรรมที่สำคัญต่อการเรียนรู้ คือ อินทรีย์ 5 อิทธิบาท 4 ให้นักเรียนศรัทธา ความพอใจหรือรักที่จะเรียน เห็นประโยชน์ของการเรียน มีความอดทน พยายาม

2.4 ต้องสอนให้นักเรียนรู้จักการคิดอย่างมีเหตุผล สามารถวิเคราะห์ สังเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ได้ รู้จักแสวงหาความรู้ ฝึกฝน ค้นคว้าด้วยตนเองอยู่เสมอ รู้จักบังคับตัวเอง และแข่งกับตัวเองได้

2.5 ควรสอนให้นักเรียนเกิดความเข้าใจอย่างกระจ่างชัด สอนให้รู้ถึงแก่น รู้เท่าทันปัญหา รู้การเผชิญปัญหา ฉลาดในการแก้ปัญหา สามารถนำเทคโนโลยีมาใช้ในการแสวงหาความรู้และการแก้ปัญหาได้

2.6 ควรสอนให้รู้จักการประกอบสัมมาอาชีพที่เป็นประโยชน์ โดยไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน มีคุณธรรมในการประกอบอาชีพ และพร้อมจะสร้างประโยชน์ให้สังคม

2.7 ควรสอนจากธรรมชาติใกล้ตัวจากสถานะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ เพื่อให้นักเรียนรู้จักสังเกต และบันทึกสิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ

2.8 ส่งเสริมให้นักเรียนมีทักษะทางวิชาการ ด้านภาษา วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ศิลปะ ดนตรี และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

2.9 ฝึกให้นักเรียนทำงานด้วยจิตที่หนักแน่น ทำด้วยจิตที่สงบ จิตว่าง มีความเพียร

3. แนวทางการจัดการเรียนการสอนให้นักเรียนเป็นคนมีความสุข

3.1 ควรสอนตามความสามารถ และศักยภาพของนักเรียน จัดเนื้อหา กิจกรรมให้เหมาะสม เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้อย่างมีความสุข สามารถนำสิ่งที่เรียนไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ เปิดโอกาสให้นักเรียนเลือกรูปแบบการเรียน ควรนำนักเรียนออกไปพบกับธรรมชาติ เพื่อให้บูรณาการเนื้อหาเข้ากับชีวิตได้

3.2 สอนให้นำหลักธรรมมาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ฝึกจิตให้จิตสะอาด และสงบ พร้อมทั้งจะเรียนรู้ มีกิจกรรมฝึกสมาธิที่เหมาะสมกับวัยเพื่อให้ไม่เบื่อ

3.3 สอนให้รู้จักการดำรงชีวิตตามฐานะของตน พอใจในสิ่งที่ตนมี ภูมิใจในตนเองของตน และครองชีวิตตนเองได้ดี สอนให้รู้จักใช้ชีวิตเรียบง่าย ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น จิตใจสงบเยือกเย็น รู้จักการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักประมาณตน รู้จักพอ รู้จักให้ รู้จักวาง ยอมรับความจริงได้

3.4 เปิดโอกาสให้นักเรียนแสดงความคิดเห็น ไม่ตีกรอบความคิด ไม่บังคับให้เรียน ต้องคำนึงถึงธรรมชาติของนักเรียนเป็นสำคัญ

3.5 สอนให้เข้าใจ และแก้ปัญหาได้

3.6 ต้องมีสื่อการเรียนการสอน เช่น แทรกนิทานหรือใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ คอมพิวเตอร์ และอินเทอร์เน็ต

3.7 ต้องสอนให้มีความอดทน มุ่งมั่น ขยัน รู้จักใช้ชีวิตบนทางสายกลาง รู้จักพอเพียง ใช้ธรรมะในการดำรงชีวิต รู้จักแบ่งปัน ไม่เห็นแก่ตัว

3.8 ควรสอนให้นักเรียนได้แสดงศักยภาพ ใช้สมองซีกซ้าย ซีกขวา พร้อม ๆ กัน

นอกจากนี้เมตตา ภิรมย์ภักดี (2548 ค: ออนไลน์) ยังได้กล่าวถึงการจัดการเรียนรู้ในโรงเรียนวิถีพุทธ ไว้ดังนี้

1. จัดการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ เช่น บูรณาการพุทธธรรมในการจัดการเรียนรู้ สาระการเรียนรู้ต่างๆ

2. จัดการเรียนรู้โดยประยุกต์ใช้พุทธธรรม หรือองค์ความรู้ด้านการศึกษาในพุทธศาสนา เช่น นำพุทธธรรมมาประยุกต์เป็นวิธีสอน จัดการเรียนรู้โดยนำพุทธวิธีสอน พุทธธรรม และองค์ประกอบของการศึกษาในพุทธศาสนามาประยุกต์เป็นขั้นตอนการเรียนรู้ และบรรยากาศของการเรียนรู้ จัดการเรียนรู้โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และบูรณาการพุทธธรรมในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านการจัดการเรียนการสอน

สมคิด โพธิ์จุมพล (2548: 75 - 76, 80 - 81, 83) ได้ทำการวิจัยเรื่องการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านหนองผือ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ ในด้านปัจจัยกระบวนการ และผลผลิต ผลการวิจัยสรุปได้ว่า มีการจัดการเรียนการสอนโดยบูรณาการไตรสิกขาทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ เชื่อมโยงกับชีวิตประจำวันทุกช่วงชั้น ใช้สื่อการเรียนที่ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง ทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน นิมนต์พระสงฆ์มาสอนอย่างสม่ำเสมอ มีการวัดผลตามสภาพจริงด้วยวิธีการที่หลากหลาย โดยเปิดโอกาสให้ครู นักเรียน และชุมชนมีส่วนร่วมในการประเมินคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน

ณัฐวุฒิ อรุณพานิช (2548: 57 - 58, 82 - 84, 88 - 89) ได้ทำวิจัยเรื่องการศึกษาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพ ปัญหา และแนวทางพัฒนาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ ผลการวิจัยสรุปได้ว่าการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต 1 โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านการจัดวิถีพุทธสู่การเรียนรู้ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าข้ออื่น คือ เพิ่มเติมคุณธรรมจริยธรรมในคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน และผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ส่วนปัญหาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธโดยภาพรวมและรายด้านทุกด้านค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง สำหรับแนวทางพัฒนาการดำเนินงานด้านการจัดวิถีพุทธสู่การเรียนรู้ 5 อันดับแรก ได้แก่

1. กำหนดหลักสูตรสถานศึกษาตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ โดยเน้นหลักไตรสิกขา ให้สอดคล้องกับนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ และหลักสูตรแกนกลาง
2. พัฒนาบุคลากรให้เข้าใจหลักการและแนวทางการดำเนินงานตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ ตลอดจนการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน
3. จัดการเรียนการสอนและกิจกรรมทางพุทธศาสนาโดยนิมนต์พระสงฆ์หรือเชิญผู้ที่มีความรู้ทางพุทธศาสนาในท้องถิ่นมาเป็นวิทยากร
4. จัดกิจกรรมส่งเสริมให้นักเรียนมีคุณลักษณะในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ทั้งในและนอกห้องเรียนจากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย
5. บูรณาการการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธลงในแผนการจัดการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้

วาสนา ต๊ะกาบโค (2549: 68, 70 - 73) ได้ทำการประเมินการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ และเพื่อเสนอตัวอย่างยุทธศาสตร์การพัฒนาการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธให้มีคุณภาพ ผลการวิจัยสรุปได้ว่าการดำเนินงานของสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต 1 มีการดำเนินงานอยู่ในระดับมาก ยุทธศาสตร์การพัฒนาการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธให้มีคุณภาพด้านการส่งเสริม พัฒนาระบบการจัดการเรียนรู้ที่เน้นการบูรณาการไตรสิกขา มีแนวทางการพัฒนา คือ บูรณาการไตรสิกขาและหลักธรรมต่างๆ เข้าสู่การเรียนการสอนปกติทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และทุกกิจกรรม รวมถึงกิจกรรมพื้นฐานในชีวิตประจำวันของผู้เรียน สอนจากเรื่องที่เป็นรูปธรรมไปสู่เรื่องที่เป็นนามธรรม ให้สอดคล้องกับความต้องการและความสนใจของผู้เรียน ให้เรียนรู้จากสถานการณ์จริงและได้ปฏิบัติจริง สถานศึกษาต้องมีหลักสูตรที่ชัดเจนเพื่อจัดเนื้อหาสาระต่างๆ ให้เหมาะสมกับระดับของผู้เรียน รวมทั้งครู บุคลากรในสถานศึกษา และผู้ปกครองของนักเรียนต้องเป็นตัวอย่างที่ดีในการปฏิบัติตน

อำเภอ คำรอต (2549: 95 - 97, 102 - 108) ได้ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ สำหรับนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสิงห์บุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ สำหรับนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสิงห์บุรี ผลการวิจัยสรุปได้ว่าสภาพปัญหาการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ สำหรับนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสิงห์บุรี ในภาพรวมปัญหาอยู่ในระดับน้อย เนื่องจากมีการปฏิบัติในการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์มาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่าด้านการจัดการเรียนรู้ ในภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก และมีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง แนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ด้านการจัดการเรียนรู้ ได้แก่

1. จัดการเรียนรู้ที่หลากหลายพร้อมกับสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม
2. ควรเน้นให้นักเรียนได้ปฏิบัติจริง โดยมีครูเป็นผู้สังเกตและให้คำแนะนำ
3. บุคลากรควรมีความรู้ความเข้าใจด้านการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสม และควรมีการจัด

อบรมบุคลากร

นางเยาว์ อุทุมพร (2549: 44 - 45, 89 - 92) ได้ทำวิจัยเรื่องปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากทม.เขต 3 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ และเพื่อเปรียบเทียบปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า โรงเรียนมีการดำเนินการในขั้นตอนต่างๆ คือ การเตรียมการ ดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ การดำเนินการพัฒนาระบบไตรสิกขา การดูแลสนับสนุนใกล้ชิด การปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการประเมินและเผยแพร่ ในส่วนของปัจจัยที่ส่งเสริมการดำเนินงาน พบว่า ปัจจัยภายในด้านการจัดการเรียนการสอนมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมาก เรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ มีการจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนบริหารจัดการเรียนรู้ ปัญญาในชีวิตประจำวัน รองลงมาคือ โรงเรียนมีการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง มีการกำหนดเนื้อหาหลักธรรมคำสอนบูรณาการไว้ในหลักสูตรสถานศึกษา มีกิจกรรมการเรียนการสอนที่พัฒนาผู้เรียนให้นำหลักธรรมเป็นฐานในการวิเคราะห์และแก้ปัญหา และมีการบูรณาการพุทธธรรมในการจัดการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้เชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน

ชัยสิทธิ์ ตนเจริญสุข (2550: 98, 101 - 102) ได้ทำการวิจัยเรื่องการบริหารงานวิชาการ โรงเรียนวิถียุทธ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบการบริหารงานวิชาการและแนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถียุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาญจนบุรี เขต 2 ผลการวิจัยสรุปได้ว่าการบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถียุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาญจนบุรี เขต 2 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าอยู่ในระดับมาก 9 ด้าน ระดับปานกลาง 3 ด้าน โดยด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้อยู่ในระดับมาก แนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถียุทธด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ คือ ให้มีการดำเนินการปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม คุณธรรมที่พึงประสงค์ ส่งเสริมให้ครูจัดทำแผนการเรียนรู้ตามสาระ หน่วยการเรียนรู้ โดยเน้นนักเรียนเป็นสำคัญ ควรดำเนินการนิเทศการเรียนการสอนของครูในกลุ่มสาระต่างๆ การพัฒนาครูในการจัดกระบวนการจัดการเรียนรู้แบบโยนิโสมนสิการ การมีกระบวนการคิดที่ดี คิดถูกวิธี ปรับปรุงการจัดการเรียนรู้โดยสอดคล้องหลักธรรมในการเรียนรู้

ชาตรี นามคุณ (2552: 129, 138, 166, 168 - 169) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนแกนนำโรงเรียนวิถียุทธ เขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาของการจัดการศึกษา และเพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาโรงเรียนวิถียุทธในโรงเรียนแกนนำโรงเรียนวิถียุทธ เขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต 1 ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ด้านกระบวนการเกี่ยวกับการเรียนการสอนที่บูรณาการไตรสิกขา โดยภาพรวมและรายข้ออยู่ในระดับมากทุกข้อ สำหรับแนวทางการพัฒนา ได้แก่ นิมนต์พระสงฆ์ที่ทรงความรู้มาเป็นผู้นำ - จัดการเรียนรู้เกี่ยวกับศาสนาและศีลธรรมในโรงเรียน ครูผู้สอนทุกกลุ่มสาระควรจัดการเรียนรู้โดยสอดคล้องคุณธรรมลงไปในการเรียนการสอน ควรให้นักเรียนฝึกสมาธิ บริหารจิตในเวลา ก่อนเรียนเป็นประจำ ควรจัดให้นักเรียนได้เรียนรู้ในชุมชนโดยครูภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรจัดให้นักเรียนได้ปฏิบัติธรรมตามโอกาส

จากเอกสารและงานวิจัยที่กล่าวถึง สามารถสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนได้ 3 ตัวบ่งชี้ดังนี้

1. จัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ
 2. ใช้วิธีการสอนที่หลากหลาย
 3. บูรณาการไตรสิกขาในกระบวนการเรียนรู้
- ที่มาของตัวบ่งชี้ทั้ง 3 เสนอในรูปตารางได้ดังนี้

ตาราง 5 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านการจัดการเรียนการสอน

ที่	ตัวบ่งชี้	แหล่งอ้างอิง														
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	จัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			✓	✓	✓		
2	ใช้วิธีการสอนที่หลากหลาย	✓	✓	✓	✓		✓		✓		✓		✓			
3	บูรณาการไตรสิกขาในกระบวนการเรียนรู้		✓	✓			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

1 = พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

4 = เสฐียรพงษ์ วรรณปก

7 = กระทรวงศึกษาธิการ

10 = สมคิด โพธิ์ชุมพล

13 = อำไพ คำรอด

2 = ศิริพร รื่นจิต

5 = พนม พงษ์ไพบูลย์

8 = เมตตา ภริมย์ภักดี

11 = ณัฐวุฒิ อรุณพานิช

14 = ชัยสิทธิ์ ตนเจริญสุข

3 = มานพ นักการเรียน

6 = พิภพ กาญจนะ

9 = ธรรมบุญ วิสัยจร

12 = วาสนา ต๊ะกาคโค

15 = ชาตรี นามคุณ

การใช้สื่อ

กรมวิชาการ (2546: 201) กล่าวถึงหลักการและแนวความคิดของสื่อการเรียนรู้ว่า ควรประกอบด้วยองค์ความรู้ กระบวนการเรียนรู้ และพลังในการกระตุ้นให้นักเรียนอยากเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน คุณลักษณะของสื่อที่มีประสิทธิภาพ มี 4 ประการ คือ ประการที่ 1 ต้องเป็นสื่อที่เน้นการค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง ประการที่ 2 ครูและนักเรียนสามารถจัดทำและพัฒนาขึ้นเองได้ ประการที่ 3 รูปแบบของสื่อต้องมีความหลากหลาย สอดคล้องกับวิธีการเรียนรู้ ธรรมชาติของสาระการเรียนรู้ และศักยภาพของผู้เรียน ประการที่ 4 สื่อการเรียนการสอนต้องตรงกับจุดประสงค์ เนื้อหา และกิจกรรมของบทเรียน อีกทั้งยังต้องใช้อย่างประหยัดและคุ้มค่าด้วย

กรมวิชาการ (2546: 201) ได้จัดประเภทของสื่อการเรียนรู้ออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. สื่อสิ่งพิมพ์ คือ สื่อที่ทำหน้าที่เก็บความรู้ในลักษณะของภาพ และตัวอักษรในรูปแบบต่างๆ เช่น หนังสือเรียน คู่มือ ภาพพอลิ รูปภาพ แผนภูมิ แผนที่ ป้ายนิเทศ แผ่นพับ โปสเตอร์
2. สื่อเทคโนโลยี คือ สื่อการเรียนรู้ที่ผลิตขึ้น เพื่อใช้ควบคู่กับเครื่องมือโสตทัศนวัสดุ หรือเครื่องมือที่เป็นเทคโนโลยีใหม่ๆ เช่น โทรทัศน์ เครื่องบันทึกเสียง วีดิทัศน์ สื่อคอมพิวเตอร์ช่วยสอน อินเทอร์เน็ต
3. สื่อประเภทวิธีการ คือ กิจกรรมต่าง ๆ ที่ครูหรือนักเรียนจัดขึ้น ทั้งในและนอกห้องเรียน เช่น การสาธิต การแสดงบทบาทสมมติ การจัดนิทรรศการ กิจกรรมเข้าค่ายคุณธรรม
4. สื่ออื่น ๆ เช่น บุคคลที่มีความรู้ความชำนาญในสาขาวิชาพระพุทธศาสนาหรือจริยศึกษา วัสดุอุปกรณ์และแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ

นอกจากนี้กรมวิชาการ (2546: 208) ได้ให้ข้อเสนอแนะในการใช้สื่อการเรียนการสอนไว้ดังนี้

1. ครูควรใช้สื่ออย่างหลากหลาย เช่น สภาพแวดล้อม บุคคลในท้องถิ่น ประกอบการเรียนการสอน
2. สื่อที่ใช้ควรสร้างความสนใจ และทันสมัย
3. ครูผู้สอนควรทำตัวให้เป็นสื่อในด้านการแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน
4. ควรเชิญวิทยากร ภูมิปัญญาท้องถิ่น พระสงฆ์ และบุคคลที่เป็นตัวอย่างที่ดีมาเป็นสื่อการเรียนรู้ หรือมาให้ความรู้แก่ผู้เรียน
5. ควรให้นักเรียนได้เข้าร่วมกิจกรรมที่เสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรมที่ถาวรในท้องถิ่น
6. ควรใช้แหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอน
7. ครูควรจัดกิจกรรมเพื่อสร้างสรรค์ และเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรมให้กับนักเรียนอย่างสม่ำเสมอ

กระทรวงศึกษาธิการ (2551: ออนไลน์) ได้กำหนดตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในองค์ประกอบของการใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ไว้ 3 ประการ ได้แก่

1. ใช้สื่อการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอยู่เสมอ
2. นิมนต์พระสงฆ์หรือเชียววิทยากรภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนามาสอนนักเรียนสม่ำเสมอ
3. จัดให้นักเรียนไปเรียนรู้ที่วัดหรือศาสนสถานที่ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ประจำของโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง

เมตตา ภิรมย์ภักดี (2548 ข: ออนไลน์) สรุปความคิดเห็นของผู้ร่วมประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่องปฏิรูปการศึกษา : ก้าวหน้าสู่ปีที่ 3 “ศาสนากับการปฏิรูปการเรียนรู้” ในเรื่องแนวทางการจัดการเรียนรู้คุณธรรมเพื่อให้นักเรียนเป็นคนดี เก่ง และมีความสุข ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสื่อว่า ต้องมีสื่อการเรียนการสอน เช่น แทรกนิทานหรือใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านการใช้สื่อ

สมคิด โพธิ์จุ้มพล (2548: 75 - 76, 80 - 81, 83) ได้ทำการวิจัยเรื่องการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านหนองผือ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ ในด้านปัจจัยกระบวนการ และผลผลิต ผลการวิจัยสรุปได้ว่า มีการใช้สื่อการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน นิมนต์พระสงฆ์และเชียวภูมิปัญญาทางศาสนาพุทธมาให้ความรู้แก่นักเรียนอย่างสม่ำเสมอ

วาสนา ต๊ะกาบโค (2549: 68 - 69, 70 - 73) ได้ทำการประเมินการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ และเพื่อเสนอตัวอย่างยุทธศาสตร์การพัฒนากิจการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธให้มีคุณภาพ ผลการวิจัยสรุปได้ว่าการดำเนินงานของสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต 1 มีการดำเนินงานอยู่ในระดับมาก ยุทธศาสตร์การพัฒนากิจการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธให้มีคุณภาพด้านการพัฒนา และใช้สื่อนวัตกรรม เทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาผู้เรียนสู่การเรียนรู้ตามแนวทางวิถีพุทธ มีแนวทางการพัฒนา คือ สื่อที่นำมาใช้ควรเป็นของจริงหรือต้นแบบ ทั้งที่เป็นสภาพแวดล้อม ครู ผู้ปกครอง พระสงฆ์ สื่ออีกประเภทหนึ่งซึ่งสามารถพัฒนาผู้เรียนได้ เช่น หนังสือ เกม รูปภาพ วิดีทัศน์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ เพลง เทป

นงเยาว์ อุทุมพร (2549: 47, 89 - 92) ได้ทำวิจัยเรื่องปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 3 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ และเพื่อเปรียบเทียบปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า โรงเรียนมีการดำเนินการในขั้นตอนต่างๆ คือ การเตรียมการ ดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ การดำเนินการพัฒนาระบบไตรสิกขา การดูแลสนับสนุนใกล้ชิด การปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการประเมินและเผยแพร่ ในส่วนของปัจจัยที่ส่งเสริมการดำเนินงาน พบว่า ปัจจัยภายนอกด้านสังคมที่ส่งเสริมการดำเนินงาน มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง แต่มีข้อที่มีค่าเฉลี่ยมาก 1 ข้อ คือ โรงเรียนได้รับความร่วมมือจากวัดและคณะสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถในการอบรมสั่งสอนผู้เรียน

ชัยสิทธิ์ ตนเจริญสุข (2550: 98 - 99, 101 - 102) ได้ทำการวิจัยเรื่องการบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบการบริหารงานวิชาการและแนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาญจนบุรี เขต 2 ผลการวิจัยสรุปได้ว่าการบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาญจนบุรี เขต 2 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าอยู่ในระดับมาก 9 ด้าน ระดับปานกลาง 3 ด้าน โดยด้านการพัฒนาสื่อ นวัตกรรมและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา และด้านการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ อยู่ในระดับมาก แนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถีพุทธด้านการพัฒนาสื่อ นวัตกรรม เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา คือ ให้มีการจัดหาสื่อและเทคโนโลยีเพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอน และการพัฒนางานด้านวิชาการ ควรมีการผลิตพัฒนาสื่อและนวัตกรรมการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับโรงเรียนวิถีพุทธ ควรมีการประเมินผลการใช้สื่อ นวัตกรรม เทคโนโลยี การนิมนต์พระสงฆ์ วิทยากร ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาให้ความรู้อย่างสม่ำเสมอ จัดหาสื่อที่นักเรียนมีความสนใจเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ อย่างมีความสุข เปิดเพลงธรรมะให้สม่ำเสมอ และควรจัดหางบประมาณสนับสนุน ส่วนแนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ คือ ให้มีการสำรวจและใช้แหล่งเรียนรู้ วัด หอสมุด พิพิธภัณฑ์ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษาทั้งในสถานศึกษา ชุมชน ท้องถิ่นในเขตพื้นที่การศึกษา และพื้นที่ใกล้เคียง ดูแลรักษา พัฒนาแหล่งเรียนรู้ จัดเอกสารเผยแพร่แหล่งเรียนรู้ จัดสภาพแวดล้อมภายในสถานศึกษา ให้สะอาด ปลอดภัย ปราศจากสิ่งเสพติด อบายมุขทุกชนิด

จากเอกสารและงานวิจัยที่กล่าวถึง สามารถสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ที่เกี่ยวข้องกับการใช้สื่อได้ 3 ตัวบ่งชี้ ดังนี้

1. ใช้สื่อ แหล่งเรียนรู้ ครูภูมิปัญญา อย่างหลากหลาย
2. ใช้สื่อที่หาง่าย ทันสมัย สอดคล้องกับเนื้อหาที่เรียนรู้
3. นำนักเรียนไปเรียนรู้ที่วัดหรือนิมนต์พระสงฆ์มาให้ความรู้ที่โรงเรียนอย่างต่อเนื่อง
ที่มาของตัวบ่งชี้ทั้ง 3 เสนอในรูปแบบตารางได้ดังนี้

ตาราง 6 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านการใช้สื่อ

ที่	ตัวบ่งชี้	แหล่งอ้างอิง					
		1	2	3	4	5	6
1	ใช้สื่อ แหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญา อย่างหลากหลาย	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2	ใช้สื่อที่หาง่าย ทันสมัย สอดคล้องกับเนื้อหาที่เรียนรู้	✓					✓
3	นำนักเรียนไปเรียนรู้ที่วัดหรือนิมิตพระสงฆ์มาให้ความรู้ที่โรงเรียนอย่างต่อเนื่อง		✓		✓		✓

1 = กรมวิชาการ

2 = กระทรวงศึกษาธิการ

3 = เมตตา ภิรมย์ภักดี

4 = สมคิด โพธิ์ชุมพล

5 = วาสนา ตะกบโค

6 = ชัยสิทธิ์ ตนเจริญสุข

การวัดและประเมินผลการเรียนรู้

พระพรหมคุณาภรณ์ (2548 ก: 56 - 57); กรมวิชาการ (2546: 209 - 214) เสนอแนะในเรื่อง การประเมินผลสำหรับหน่วยการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ไว้ดังนี้

1. ศีล ดูพฤติกรรมดีงามทั้งกาย วาจา และอินทรีย์ทั้ง 6 เคยชิน คล่องแคล่ว อยู่ตัว เป็นวินัย เข้าสู่วิถีชีวิต โดยใช้วิธีการสังเกต และการบันทึก

2. สมาธิ ดูจิตใจที่มีคุณธรรม มีประสิทธิภาพ และมีความสุข โดยใช้วิธีการสังเกต สัมภาษณ์ และการตรวจสอบตนเอง

3. ปัญญา ดูความรู้ ความคิด ความเข้าใจ มองเห็นความจริง เท้าตัน ทั้งระบบความสัมพันธ์ ที่เป็นเหตุเป็นผลเชื่อมโยงประยุกต์ใช้สร้างความรู้ใหม่ได้ โดยใช้วิธีการสังเกต สัมภาษณ์

4. อาจขยายตามระบบภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา ปัญญาภาวนา

5. อาจเสริมผลอีกระดับหนึ่งโดยดูการพัฒนาวุฒิภาวะทางธรรมจรรยา ตามหลักอริยวัตร 5 ได้แก่

5.1 ศรัทธา วัดว่ามีความเชื่อไม่มั่งงาย มีเหตุผลประกอบด้วยปัญญา ซึ่งไม่เบียดเบียนชีวิต และสังคม โดยใช้วิธีการสังเกต การบันทึกพฤติกรรม และการตรวจสอบตนเอง

5.2 ศีล วัดว่ามีความประพฤติและวิถีชีวิตไม่เบียดเบียน แต่เกื้อกูล มีวินัย เอื้อต่อวัฒนธรรม โดยใช้วิธีการสังเกต การสะท้อนความคิด และการตรวจสอบตนเอง

5.3 สุตะ วัดว่ามีความรู้เกี่ยวกับข่าวสาร ข้อมูลทันต่อเหตุการณ์ สถานการณ์ มีความรู้ เหมาะแก่การดำเนินชีวิต กิจการของตน โดยใช้วิธีการสังเกต การสอบถาม และการสัมภาษณ์

5.4 จาคะ วัดว่ามีจิตใจกว้างขวาง ไม่เห็นแก่ตัว รู้จักการเสียสละ และบำเพ็ญประโยชน์ โดยใช้วิธีการสังเกต สัมภาษณ์ การบันทึก

5.5 ปัญญา วัดว่าคิด เข้าใจ ทำการต่างๆ ด้วยปัญญา รู้จักแยกแยะชั่วดี คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หยั่งถึงเหตุปัจจัย และความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสอบถาม และการตรวจสอบตนเอง

วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในประเมินตามสภาพจริง มีหลายวิธี เช่น การสังเกต การสัมภาษณ์ การประเมินระดับคุณภาพ การประเมินแฟ้มสะสมผลงาน

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2548: คำบรรยายพิเศษ) กล่าวถึงการวัดและประเมินผลโรงเรียนวิถีพุทธว่า จะต้องประเมินตามสภาพจริง โดยมีวิธีการและเครื่องมือวัดที่หลากหลาย ใช้สารสนเทศทางการประเมิน พัฒนาผู้เรียน ด้านกระบวนการ (process) ด้านความก้าวหน้า (progress) และด้านผลผลิต (product)

กระทรวงศึกษาธิการ (2551: ออนไลน์) ได้กำหนดตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในองค์ประกอบของการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ว่า มีการวัดประเมินผลตามสภาพจริง ด้วยวิธีการที่หลากหลาย ครอบคลุมตามหลักทฤษฎี 4 (กาย ศีล จิต ปัญญา) โดยมีจุดเน้นเพื่อพัฒนานักเรียนอย่างต่อเนื่อง

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากทม. เขต 1 (2548: ออนไลน์) กล่าวถึงเรื่องการวัดประเมินผลว่า จะต้องใช้วิธีการ รูปแบบต่างๆ โดยทำอย่างเป็นระบบ มีการวางแผน ใช้เครื่องมือที่เหมาะสม จัดบันทึกไว้เป็นหลักฐาน ควรประเมินผลเป็นรายบุคคลและประเมินตามสภาพจริง การวัดผลประเมินผลด้านคุณธรรม จริยธรรม ไม่ควรใช้ข้อสอบ แต่ควรใช้วิธีการสังเกต การบันทึกพฤติกรรม การสนทนา การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์ข้อมูลจากผลงาน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้

สมคิด โพธิ์จุ่มพล (2548: 75 - 76, 80 - 81, 83) ได้ทำการวิจัยเรื่องการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านหนองผือ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามุกดาหาร เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ ในด้านปัจจัย กระบวนการ และผลผลิต ผลการวิจัยสรุปได้ว่า มีการวัดผล ประเมินผลตามสภาพจริงด้วยวิธีที่หลากหลาย เปิดโอกาสให้ครู นักเรียน และชุมชนมีส่วนร่วมในการประเมินผลคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน

อำไพ คำรอด (2549: 99 - 101, 102 - 108) ได้ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ สำหรับนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสิงห์บุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ สำหรับนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสิงห์บุรี ผลการวิจัยสรุปได้ว่า สภาพปัญหาการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ สำหรับนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสิงห์บุรี ในภาพรวมปัญหาอยู่ในระดับน้อย เนื่องจากมีการปฏิบัติในการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์มาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่าด้านการวัดและประเมินผล ในภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง และมีปัญหาอยู่ในระดับน้อย แนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ด้านการวัดและประเมินผล ได้แก่

1. มีการวัดและประเมินผลอย่างต่อเนื่องและครอบคลุม
2. การวัดและประเมินผลควรวัดจากการปฏิบัติของนักเรียน

3. ครูทุกคนควรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการวัดและประเมินผลอย่างแท้จริง
4. มีการนำผลการประเมินไปปรับปรุงเพื่อนำไปสู่การพัฒนาต่อไป
5. ควรมีการประเมินผลทุกครั้งหลังจากมีการจัดการเรียนรู้

ชัยสิทธิ์ ตนเจริญสุข (2550: 88, 98, 101 - 102) ได้ทำการวิจัยเรื่องการบริหารงานวิชาการ โรงเรียนวิถิพุทธ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบการบริหารงานวิชาการและแนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถิพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาญจนบุรี เขต 2 ผลการวิจัยสรุปได้ว่าการบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถิพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาญจนบุรี เขต 2 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าอยู่ในระดับมาก 9 ด้าน ระดับปานกลาง 3 ด้าน ซึ่งการวัดผล ประเมินผล และเทียบโอนผลการเรียนอยู่ในระดับมาก ข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าข้ออื่น คือ ส่งเสริมให้ครูดำเนินการวัดผลและประเมินผลการเรียนการสอน โดยเน้นการประเมินตามสภาพจริง จากการปฏิบัติและผลงาน ส่วนแนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถิพุทธด้านการวัดผล ประเมินผล และเทียบโอนผลการเรียน คือ การส่งเสริมให้ครูดำเนินการวัดผลและประเมินผลการเรียนการสอนโดยเน้นการประเมินตามสภาพจริง จากการปฏิบัติและผลงาน ควรมีการพัฒนาเครื่องมือวัดและประเมินผล ให้สอดคล้องกับผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

จากเอกสารและงานวิจัยที่กล่าวถึง สามารถสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ที่เกี่ยวข้องกับการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ได้ 1 ตัวบ่งชี้ คือ วัดและประเมินผลตามสภาพจริงด้วยเครื่องมือที่เหมาะสมและวิธีการที่หลากหลายครอบคลุมทั้งทางกาย สังคม จิต ปัญญา

ที่มาของตัวบ่งชี้ดังกล่าว เสนอในรูปตารางได้ดังนี้

ตาราง 7 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้

ที่	ตัวบ่งชี้	แหล่งอ้างอิง							
		1	2	3	4	5	6	7	8
1	วัดและประเมินผลตามสภาพจริงด้วยเครื่องมือที่เหมาะสมและวิธีการที่หลากหลายครอบคลุมทั้งด้านกาย ศีล จิต ปัญญา	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

1 = พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

2 = กรมวิชาการ

3 = วิชัย วงษ์ใหญ่

4 = กระทรวงศึกษาธิการ

5 = สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 1

6 = สมคิด โพธิ์ชุมพล

7 = อำไพ คำรอด

8 = ชัยสิทธิ์ ตนเจริญสุข

การจัดสภาพแวดล้อม

มัททริก้า วิฑูรชาติ (2547: ออนไลน์) กล่าวถึงการจัดสภาพแวดล้อมของโรงเรียนว่า สภาพแวดล้อมและบรรยากาศในโรงเรียนมีผลต่อจิตใจและพฤติกรรมของนักเรียน โรงเรียนจึงต้องให้ความสำคัญกับการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้ เช่น สร้างบรรยากาศความร่วมมือด้วยต้นไม้ มีศาลาเป็นที่นั่งพักผ่อน มีดอกไม้ สนามหญ้า ส่วนภายในห้องเรียนต้องคำนึงถึงอิทธิพลของแสง สี และเสียงให้เหมาะสมกับบรรยากาศในการเรียนและตัวนักเรียน มีการจัดมุมต่างๆในห้องเรียน เพื่อสนับสนุนให้นักเรียนมีประสบการณ์ตามความสนใจ ความต้องการและความถนัดของตนเอง เพื่อเสริมสร้างเจตคติในการเรียนรู้ สร้างนิสัยการใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รักการค้นคว้า และการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง นอกจากนี้การสร้างบรรยากาศแห่งความร่วมมือทั้งระหว่างครูกับนักเรียน และระหว่างนักเรียนด้วยกันก็เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องทำให้เกิดขึ้นด้วย

เมตตา ภิรมย์ภักดี (2548 ข: ออนไลน์) สรุปความคิดเห็นของผู้ร่วมประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่องปฏิรูปการศึกษา : ก้าวหน้าสู่ปีที่ 3 “ศาสนากับการปฏิรูปการเรียนรู้” ในเรื่องแนวทางการจัดการเรียนรู้คุณธรรมเพื่อให้นักเรียนเป็นคนดี เก่ง และมีความสุข ในประเด็นเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมว่า ครูต้องสร้างบรรยากาศทั้งด้านกายภาพและด้านปฏิสัมพันธ์ที่ส่งเสริมการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ต้องจัดสิ่งแวดล้อมและสถานการณ์การสอนให้สอดคล้องกับสภาพชีวิตจริง เน้นการปฏิบัติจริง ทำเป็นตัวอย่าง ป้อนปราชญ์การกระทำที่ไม่ดี ให้นักเรียนทำดีจนเป็นความเคยชิน

เมตตา ภิรมย์ภักดี (2548 ค: ออนไลน์) ระบุถึงลักษณะของสภาพแวดล้อมของโรงเรียน วิถีพุทธว่า สามารถนำหลักสัปปายะ 7 มาปรับให้เข้ากับโรงเรียนได้โดยจัดอาคารสถานที่ให้เหมาะสมเพียงพอ (อาวาสสัปปายะ) มีแหล่งเรียนรู้ สื่อ อุปกรณ์ทันสมัย ตรงตามความต้องการ (โคจรสัปปายะ) มีบรรยากาศที่ส่งเสริมการเรียนรู้ และการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม (ภัสสสัปปายะ) มีบุคลากรดี เป็นแบบอย่างที่ดี (บุคคลสัปปายะ) มีโภชนาการดี ส่งเสริมสุขภาพพลานามัย (โภชนสัปปายะ) มีอากาศโปร่งสบาย ไม่มีมูมอับ ไรฝุ่น ไร้มลภาวะ(อุตุสัปปายะ) มีกิจกรรมทั้งในและนอกห้องเรียนเหมาะสมกับผู้เรียน (อิริยาปถสัปปายะ)

โรงเรียนวิถีพุทธ มีลักษณะทางกายภาพที่เป็นธรรมชาติ ร่วมรื่น สวยงาม สะอาด เป็นระเบียบ บรรยากาศสงบร่มเย็น มีพระพุทธรูปเป็นศูนย์รวมศรัทธาของครู นักเรียน และบุคลากรในชุมชน มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม อาคารสถานที่สะอาดเป็นระเบียบและเพียงพอต่อการใช้สอย มีแปลงเกษตร โรงฝึกงานให้นักเรียนฝึกฝนสัมผัสมาอาชีพ มีห้องจริยธรรม ห้องสมุดพุทธศาสนา อาจมีส่วนพุทธธรรม มีต้นไม้สำคัญในพุทธศาสนา มีหิ้งพระในห้องเรียน ห้องเรียนมีบรรยากาศที่สงบ ร่มเย็น ครูและ

นักเรียนมีความสำรวมอยู่เสมอ มีสื่ออุปกรณ์การเรียนการสอนทันสมัยครบครัน โรงเรียนต้องพยายามให้นักเรียนได้ใกล้ชิดธรรมชาติ ชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น

กระทรวงศึกษาธิการ (2551: ออนไลน์) ได้กำหนดตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในองค์ประกอบของสภาพแวดล้อมไว้ 4 ประการ ได้แก่

1. จัดประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียนและประจำห้องเรียนเหมาะสม
2. มีป้ายนิเทศ ป้ายคติธรรม คำขวัญคุณธรรมจริยธรรมโดยทั่วไปในบริเวณโรงเรียน
3. สภาพโรงเรียนสะอาด ปลอดภัย สงบ ร่มรื่น เรียบง่าย ใกล้ชิดธรรมชาติ
4. บริเวณโรงเรียนปราศจากสิ่งเสพติด อบายมุข สิ่งมอมเมาทุกชนิด

มานพ นักการเรือน (2549: ออนไลน์) กล่าวว่าโรงเรียนเป็นสถานที่สัปปายะ(อวาสสัปปายะ) คือ เกื้อกูลต่อการศึกษเล่าเรียน ประกอบด้วยปัจจัยภายนอกคือ ปรโตโมสะ เสียงจากผู้อื่นหรืออิทธิพลภายนอกที่เป็นกัลยาณมิตร และปัจจัยภายในคือโยนิโสมนสิการ การรู้จักคิดการคิดถูกวิธี คือ โรงเรียนเป็นแหล่งบ่มเพาะให้นักเรียนรู้จักวิธีคิดที่ถูกต้อง เช่น ให้นักเรียนรู้จักวิธีคิดแบบคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม วิธีคิดแบบแก้ปัญหา (อริยสัจ 4) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย(อิทัปปัจจยตา) วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ (ขันธ 5) วิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา (สามัญญลักษณะ)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดสภาพแวดล้อม

สมคิด โพธิ์จุมพล (2548: 73 - 74, 80 - 81, 83) ได้ทำการวิจัยเรื่องการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านหนองผือ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ ในด้านปัจจัยกระบวนการ และผลผลิต ผลการวิจัยสรุปได้ว่า มีการประดิษฐานพระพุทธรูปบริเวณเสาธง ห้องประชุม และห้องเรียนสำหรับปฏิบัติกิจกรรมตามความเหมาะสม มีป้ายนิเทศ คติธรรม คำขวัญคุณลักษณะที่พึงประสงค์ติดตามต้นไม้และบริเวณโรงเรียน บริเวณโรงเรียนมีความสะอาด ปลอดภัย ร่มรื่น ปลอดภัยจากสิ่งเสพติด อบายมุข และสิ่งมอมเมาต่างๆ มีบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร โดยการส่งเสริมความสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตร ครูเน้นการสอนให้มีความรู้ที่ถูกต้อง ปฏิบัติโดยทำให้อุ เป็นแบบอย่างที่ดี ฝึกให้นักเรียนมีความอ่อนน้อม ถ่อมตน เคารพซึ่งกันและกัน ยิ้มแย้มแจ่มใส มีความเมตตากรุณาต่อกันระหว่างครู นักเรียน และผู้ปกครอง ส่งเสริมยกย่องผู้ทำดีทั้งในโรงเรียนและชุมชน

วาสนา ต๊ะกาบโค (2549: 67 - 68, 70 - 72) ได้ทำการประเมินการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ และเพื่อเสนอตัวอย่างยุทธศาสตร์การพัฒนากิจการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธให้มีคุณภาพ ผลการวิจัยสรุปได้ว่าการดำเนินงานของสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต 1 มีการดำเนินงานอยู่ในระดับมาก ยุทธศาสตร์การพัฒนากิจการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธให้มีคุณภาพด้านการสร้างสรรค์ พัฒนาสภาพแวดล้อมในสถานศึกษาให้เอื้อต่อการจัดการศึกษา การเรียนรู้ตามแนวทางวิถีพุทธ มีแนวทางการพัฒนา คือ ควรสร้างบรรยากาศแบบกัลยาณมิตร ควรจัดสภาพแวดล้อมให้เป็นธรรมชาติมากที่สุด ให้มีความสะอาด สงบ ร่มรื่น เป็นสัดส่วน เน้นให้ทุกพื้นที่ในสถานศึกษาเป็นแหล่งเรียนรู้ที่จะสามารถเรียนรู้ได้ จัดสภาพแวดล้อมที่เน้นวิถีชีวิตแบบไทยที่น้อมนำเอาหลักธรรมทางพุทธศาสนาเข้ามาปฏิบัติในทุกกิจกรรม ควรจัดสภาพและบรรยากาศให้สอดคล้องกันทั้งที่บ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ควรจัดอาคาร และห้องเรียนต่างๆ ของสถานศึกษา ให้เป็นสัดส่วน สอดคล้องกับการทำกิจกรรมทางพุทธศาสนา เช่น ห้องอนุรักษและสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น ห้องพระ หรือห้องที่ร่วมกันทำกิจกรรมทางพุทธศาสนา

อำไพ คำรอด (2549: 93 - 94, 102 - 108) ได้ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ สำหรับนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสิงห์บุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ สำหรับนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสิงห์บุรี ผลการวิจัยสรุปได้ว่า สภาพปัญหาการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ สำหรับนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสิงห์บุรี ในภาพรวมปัญหาอยู่ในระดับน้อย เนื่องจากมีการปฏิบัติในการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์มาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่าด้านการจัดสภาพแวดล้อม ในภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก และมีปัญหาอยู่ในระดับน้อย แนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ด้านการจัดสภาพแวดล้อม ได้แก่

1. โรงเรียนควรจัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่ดีให้นักเรียนได้เป็นที่อาศัยพักพิงเพื่อสงบจิตใจให้เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้

2. ควรมีการจัดห้องจริยธรรมในโรงเรียน

นงเยาว์ อุทุมพร (2549: 42 - 43, 89 - 92) ได้ทำวิจัยเรื่องปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษารุงเทพมหานคร เขต 3 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ และเพื่อเปรียบเทียบปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า โรงเรียนมีการดำเนินการในขั้นตอนต่างๆ คือ การเตรียมการ ดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ การดำเนินการพัฒนาระบบไตรสิกขา การดูแลสนับสนุนใกล้ชิด การปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการประเมินและเผยแพร่ ในส่วนของปัจจัยที่ส่งเสริมการดำเนินงาน พบว่า ปัจจัยภายในด้านสภาพทางกายภาพที่ส่งเสริมงานดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษา มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก โดยทุกข้อมีค่าเฉลี่ยมาก เรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ บรรยากาศและสภาพแวดล้อมในโรงเรียนเหมาะสมสำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ สภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนกระตุ้นการสร้างศรัทธาและพัฒนาศีลธรรม แหล่งเรียนรู้ภายในโรงเรียนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ มีแหล่งเรียนรู้ภายในโรงเรียนที่เอื้อต่อการจัดกิจกรรมโรงเรียนวิถีพุทธ และมีการจัดอาคารสถานที่ และห้องเรียนเอื้อต่อการเรียนรู้

ชาตรี นามคุณ (2552: 128, 137 - 139, 166 - 168) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ เขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาของการจัดการศึกษา และเพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธในโรงเรียนแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ เขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต 1 ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ด้านปัจจัยนำเข้าเกี่ยวกับการจัดการด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม โดยภาพรวมและรายข้ออยู่ในระดับมากทุกข้อ สำหรับแนวทางการพัฒนา มีดังนี้

1. การจัดการด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อมโรงเรียนวิถีพุทธ ได้แก่

1.1 ควรจัดสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการคิด โดยมีป้ายคติธรรม ป้ายนิเทศในทุกพื้นที่ของโรงเรียน เพื่อให้นักเรียนเกิดการซึมซับความดีงามในใจ

1.2 ควรจัดสวนหย่อมในบริเวณโรงเรียน เพื่อเป็นที่พักผ่อนและทำกิจกรรมของนักเรียน

1.3 ควรส่งเสริมการปลูกต้นไม้ในโรงเรียนเพื่อเพิ่มร่มเงาและความร่มรื่นให้โรงเรียน

1.4 ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียนควรอยู่ในที่ที่สามารถเห็นและแสดงความเคารพทั้งเวลามาเรียนและเวลากลับบ้าน

2. การจัดบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร

2.1 ควรจัดกิจกรรมในโรงเรียนที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างพี่ - น้อง โดยให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรม

2.2 ส่งเสริมให้ครู ผู้ปกครอง ประพฤติตนเป็นแบบอย่างวิีพทุท ผ่านการเชิดชู ชื่นชมบุคคลที่ประพฤติดีเป็นแบบอย่าง

2.3 นำนักเรียนเข้าทำกิจกรรมของวัดและชุมชน เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์และทัศนคติที่ดีต่อกัน

2.4 ควรมีกิจกรรมที่ครู นักเรียน ผู้ปกครองสามารถทำร่วมกันได้และมีปฏิสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการ

จากเอกสารและงานวิจัยที่กล่าวถึง สามารถสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดสภาพแวดล้อมได้ 5 ตัวบ่งชี้ดังนี้

1. จัดประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียน ห้องเรียน และห้องกิจกรรมต่างๆ ตามความเหมาะสม
 2. ดูแลอาคารสถานที่ และพื้นที่โดยรอบบริเวณโรงเรียนให้มีความสะอาดและปลอดภัยอยู่เสมอ
 3. จัดสภาพห้องเรียน ห้องกิจกรรม อาคารเรียน และบริเวณโดยรอบโรงเรียนให้มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ชวนให้ใฝ่รู้ใฝ่เรียน
 4. ภายในโรงเรียนต้องปราศจากสิ่งเสพติด อบายมุข และสิ่งมอมเมาทุกชนิด
 5. สร้างบรรยากาศการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน และนักเรียนกับนักเรียน
- ที่มาของตัวบ่งชี้ทั้ง 5 เสนอในรูปแบบตารางได้ดังนี้

ตาราง 8 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านการจัดสภาพแวดล้อม

ที่	ตัวบ่งชี้	แหล่งอ้างอิง							
		1	2	3	4	5	6	7	8
1	จัดประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียน ห้องเรียน และห้องกิจกรรมต่างๆ ตามความเหมาะสม		✓	✓		✓			✓
2	ดูแลอาคารสถานที่ และพื้นที่โดยรอบบริเวณโรงเรียนให้มีความสะอาดและปลอดภัยอยู่เสมอ			✓		✓			
3	จัดสภาพห้องเรียน ห้องกิจกรรม อาคารเรียน และบริเวณโดยรอบโรงเรียนให้มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ชวนให้ใฝ่รู้ใฝ่เรียน	✓	✓		✓		✓	✓	✓
4	ภายในโรงเรียนต้องปราศจากสิ่งเสพติด อบายมุข และสิ่งมอมเมาทุกชนิด			✓		✓			
5	สร้างบรรยากาศการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน และนักเรียนกับนักเรียน	✓				✓			✓

1 = มัณฑริกา วิฑูรชาติ

2 = เมตตา ภริมย์ภักดี

3 = กระทรวงศึกษาธิการ

4 = มานพ นักการเรือน

5 = สมคิด โพธิ์จุมพล

6 = วาสนา ต๊ะกาบโค

7 = อำไพ คำรอด

8 = ชาดรี นามคุณ

การจัดกิจกรรมส่งเสริม

พระพนม แก้วกำเนิด (2539: 107 - 108) กล่าวถึงการนำแนวทางพุทธศาสนามาใช้จัดการศึกษาในส่วนของการจัดกิจกรรมไว้ดังนี้

1. การจัดตั้งศูนย์ข้อมูลและการแนะแนว เพื่อให้เด็กได้รับข้อมูลและการแนะแนวอย่างเพียงพอ ซึ่งจะช่วยให้เขารู้จักชีวิตตามสภาพความเป็นจริง วัตถุประสงค์ของการแนะแนวคือการให้นักเรียนรู้จักตนเอง รู้สภาพแวดล้อมของตนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และคิดพิจารณากำหนดแนวทางประพฤติปฏิบัติด้วยตนเอง

2. จัดกิจกรรมส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักตนเอง พึ่งตนเอง และสร้างวิถีชีวิตที่สมดุล เช่น ทางกาย กินอย่างไร รักษาสุขภาพ ป้องกันโรคภัยอย่างไร ทางอารมณ์ ระวังความโกรธ ความโลภ ความหุนหาอย่างไร ทางสังคมจะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุขอย่างไร ทำอย่างไรจึงจะไม่ทะเลาะกัน ทำอย่างไรจึงจะมีความสามัคคีร่วมมือกันทำงาน

3. จัดกิจกรรมเสริมศีล สมาธิ ปัญญา ส่งเสริมให้นักเรียนรู้ว่าอะไรดี อะไรไม่ดี การฝึกสมาธิอย่างถูกวิธีและส่งเสริมให้ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง ซึ่งทำให้เกิดปัญญาที่ถูกต้อง คือความรู้ที่เป็นความจริงของธรรมชาติ และวิธีคิดอย่างมีเหตุผล โดยเฉพาะวิธีคิดแบบอริยสัจ 4

4. การจัดกิจกรรมเสริมความตระหนักในกฎแห่งกรรม โดยเน้นว่าเมื่อกระทำความชั่วก็จะได้ผลในสิ่งนั้น

5. การจัดกิจกรรมให้มีส่วนช่วยพัฒนาสิ่งแวดล้อม เช่น การปลูกต้นไม้ กำจัดขยะ ฯลฯ การที่นักเรียนได้ทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะเพื่อส่วนรวมจะช่วยส่งเสริมให้เกิดความตระหนัก ความผูกพัน และความร่วมมือ เพื่อช่วยเหลือชุมชน

6. การสร้างปรัชญาชีวิตว่า เกิดมาเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคมให้ดีขึ้นตามแนวทางของพระพุทธเจ้า โดยยึดหลักทางสายกลาง ตามกฎของธรรมชาติ สร้างความสมดุลให้กับชีวิตและสังคมเพื่อความอยู่รอด และผาสุกของมวลมนุษยชาติ และสรรพสิ่งทั้งหลายอย่างยั่งยืน

กระทรวงศึกษาธิการ (2551: ออนไลน์) ได้กำหนดตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในองค์ประกอบของการจัดกิจกรรมไว้ ดังนี้

1. กิจกรรมพื้นฐาน ชีวิตประจำวัน

1.1 ฝึกฝนอบรมให้เกิดการกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น (รู้เข้าใจเหตุผลและได้ประโยชน์ตามคุณค่าแท้ตามหลักไตรสิกขา)

1.2 ส่งเสริมกิจกรรมการรับผิดชอบ ดูแลรักษา พัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมอย่างสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย

2. กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

2.1 ส่งเสริมการปฏิบัติกิจกรรมพระพุทธศาสนาอย่างเห็นคุณค่า รู้เข้าใจเหตุผล

2.2 จัดกิจกรรมส่งเสริมการระลึกและศรัทธาในพระรัตนตรัยเป็นประจำ และในโอกาสสำคัญอย่างต่อเนื่องเป็นวิถีชีวิต

2.3 ส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วมและเห็นคุณค่าในการรักษาและสืบต่อพระพุทธศาสนา

เมตตา ภิรมย์ภักดี (2548 ค: ออนไลน์) กล่าวถึงการจัดกิจกรรมของโรงเรียนวิถิพุทธ ดังนี้

1. โรงเรียนมีกิจกรรมพื้นฐานชีวิตที่ส่งเสริมการเรียนรู้ การพัฒนานักเรียนให้กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น มีวัฒนธรรมเมตตาและแสงปัญญา

2. มีกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียน เช่น กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมค่ายพุทธบุตร เป็นต้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมส่งเสริม

สมคิด โพธิ์จุ้มพล (2548: 77 - 78, 80 - 81, 83) ได้ทำการวิจัยเรื่องการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถิพุทธ กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านหนองผือ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถิพุทธ ในด้านปัจจัย กระบวนการ และผลผลิต ผลการวิจัยสรุปได้ว่า โรงเรียนมีการจัดกิจกรรมส่งเสริมเพื่อปลูกฝังความรู้ ความรับผิดชอบในการดูแลสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่องเป็นประจำจนเป็นลักษณะนิสัย จัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น กิจกรรมสวดมนต์ไหว้พระประจำวัน ประจำสัปดาห์ จัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ณัฐวุฒิ อรุณพานิช (2548: 59 - 60, 82 - 84, 89) ได้ทำวิจัยเรื่องการศึกษาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพ ปัญหา และแนวทางพัฒนาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถิพุทธ ผลการวิจัยสรุปได้ว่าการดำเนินงานของโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต 1 โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านกิจกรรมเสนอแนะและพัฒนา มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าข้ออื่น คือ จัดกิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพุทธศาสนาทั้งในโรงเรียนและชุมชน ส่วนปัญหาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถิพุทธโดยภาพรวมและรายด้านทุกด้านค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง สำหรับแนวทางพัฒนาการดำเนินงานด้านกิจกรรมเสนอแนะและพัฒนา 5 อันดับแรก ได้แก่

1. จัดกิจกรรมประจำวันอย่างหลากหลาย ต่อเนื่อง เป็นวิถีชีวิต เน้นให้ผู้เรียนรู้จักคิด ฝึกปฏิบัติจนเป็นนิสัย ทั้งด้านความประพฤติ สมาน และปัญญา ให้เกิดการพัฒนาทั้ง 3 ด้านไปพร้อมๆ กัน

2. จัดกิจกรรมส่งเสริมการระลึกและศรัทธาในพระรัตนตรัยเป็นประจำ
3. จัดกิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพุทธศาสนาทั้งในโรงเรียนและชุมชน
4. นำนักเรียนเข้าวัดฟังธรรมทุกวันพระหรือวันสำคัญทางพุทธศาสนา
5. ครูและนักเรียนร่วมกันจัดนิทรรศการผลงานทางพุทธศาสนา

อำไพ คำรอด (2549: 97 - 99, 103 - 108) ได้ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ สำหรับนักเรียนโรงเรียนวิถิพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสิงห์บุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ สำหรับนักเรียนโรงเรียนวิถิพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสิงห์บุรี ผลการวิจัยสรุปได้ว่า สภาพปัญหาการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ในภาพรวมปัญหาอยู่ในระดับน้อย เนื่องจากการปฏิบัติในการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์มาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่าด้านการจัดกิจกรรม ในภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก และมีปัญหาอยู่ในระดับน้อย แนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ด้านการจัดกิจกรรม ได้แก่

1. มีกิจกรรมที่ส่งเสริม สนับสนุนความมีคุณธรรม จริยธรรมให้กับนักเรียนอย่างสม่ำเสมอ เช่น การประกวดมารยาท การเข้าค่ายธรรมะ การตักบาตรทุกวันพระ การนิมนต์พระมาเทศน์ที่โรงเรียน
2. ควรมีกิจกรรมที่ร่วมกันทำระหว่างโรงเรียนกับวัดและชุมชน
3. มีกิจกรรมที่ติดต่อสัมพันธ์กับผู้ปกครองให้เข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมของบุตร

ชาตรี นามคุณ (2552: 132 - 133, 139, 166, 168 - 169) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนแกนนำโรงเรียนวิถิพุทธ เขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาของการจัดการศึกษา และเพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาโรงเรียนวิถิพุทธในโรงเรียนแกนนำโรงเรียนวิถิพุทธ เขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต 1 ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ด้านกระบวนการเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมพื้นฐานชีวิต โดยภาพรวมและรายชื่ออยู่ในระดับมากทุกข้อ ข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าข้ออื่น คือ โรงเรียนส่งเสริมให้นักเรียนปฏิบัติกิจกรรมพระพุทธศาสนาอย่างเห็นคุณค่า สำหรับแนวทางการพัฒนา ได้แก่ จัดกิจกรรมที่เน้นให้นักเรียนเป็นผู้มีวิจาร์ณญาณในการกิน อยู่ ดู ฟังเป็น และฝึกให้รู้จักการวางแผนชีวิตและมีทักษะชีวิต จัดกิจกรรมให้นักเรียนเห็นคุณค่าของการรักษาศีลเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างเป็นสุข ควรมีการหารูปแบบกิจกรรมพื้นฐานชีวิตที่เป็นรูปธรรมชัดเจนโดยความร่วมมือของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

จากเอกสารและงานวิจัยที่กล่าวถึง สามารถสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมส่งเสริมได้ 4 ตัวบ่งชี้ดังนี้

1. จัดกิจกรรมแนะแนวเพื่อสร้างเสริมคุณภาพชีวิต
 2. จัดกิจกรรมส่งเสริมการดำรงชีวิตประจำวันที่ถูกต้องทั้งด้านการกิน อยู่ ดู ฟัง
 3. จัดกิจกรรมส่งเสริมการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ
 4. จัดกิจกรรมทางพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาจิตให้ผ่องใส
- ที่มาของตัวบ่งชี้ทั้ง 4 เสนอในรูปแบบตารางได้ดังนี้

ตาราง 9 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริม

ที่	ตัวบ่งชี้	แหล่งอ้างอิง						
		1	2	3	4	5	6	7
1	จัดกิจกรรมแนะแนวเพื่อสร้างเสริมคุณภาพชีวิต	✓						
2	จัดกิจกรรมส่งเสริมการดำรงชีวิตประจำวันที่ถูกต้องทั้งด้านการกิน อยู่ ดู ฟัง	✓	✓	✓	✓			✓
3	จัดกิจกรรมส่งเสริมการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ	✓				✓		
4	จัดกิจกรรมทางพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาจิตให้ผ่องใส	✓	✓	✓	✓	✓	✓	

1 = พระนอม แก้วกำเนิด

2 = กระทรวงศึกษาธิการ

3 = เมตตา ภิมย์ภักดิ์

4 = สมคิด โพธิ์จุมพล

5 = ณัฐวุฒิ อรุณพานิช

6 = อำไพ คำรอด

7 = ชาตรี นามคุณ

การมีส่วนร่วม บวร

พระธรรมกิตติวงศ์ (2546: 3 - 12) กล่าวถึงกระบวนการเสริมสร้างจริยธรรมโดยบูรณาการระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชนว่า มีองค์ประกอบดังนี้

1. ต้องสร้างจิตสำนึกร่วมกัน โดยปรับความคิดเห็นให้ตรงกัน ให้มีเป้าหมายอย่างเดียวกัน ซึ่งมีหลักการ คือ

1.1 ต้องให้เห็นความสำคัญและประโยชน์ของการเสริมสร้างจริยธรรม

1.2 ต้องให้เห็นความจำเป็นว่าถึงเวลาที่จะต้องช่วยกันเสริมสร้างจริยธรรมให้เยาวชนมีพฤติกรรมอันพึงประสงค์

1.3 ต้องให้รู้ความจริง โดยสัมผัสด้วยตัวเอง ได้ทำเอง เห็นปัญหาเอง

1.4 ผู้ที่จะต้องมีความจริงจัง เสียสละและอยากทำ

2. การระดมความคิดเพื่อทำความเข้าใจร่วมกัน ต้องมีการประชุมสัมมนาเพื่อระดมความคิดเห็น ไม่ใช่ต่างคนต่างคิด ต่างทำ วัตถุประสงค์ในการระดมความคิดก็เพื่อให้รู้ว่าสภาพปัญหาด้านจริยธรรมในปัจจุบันเป็นอย่างไร ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น หาบทสรุปให้ได้ว่าควรจะเป็นอย่างไร ต้องทำอย่างไร ซึ่งเป็นไปตามหลักอริยสัจสี่ โดยเป็นอย่างไรคือทุกข์ ทำไมจึงเป็นเช่นนั้นคือสมุทัย ควรจะเป็นอย่างไรคือนิโรธ และต้องทำอย่างไรคือมรรค

3. การแบ่งบทบาทหน้าที่ โดยบ้านเน้นการพัฒนาด้านร่างกายเป็นหลัก วัดเน้นการพัฒนาใจ โดยพ่อแม่ผู้ปกครองพาเด็กเข้าวัดไปทำบุญ ฟังเทศน์ฟังธรรม ฝึกกราบพระ ฝึกใส่บาตร และทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนาจิตใจให้เป็นคนอ่อนโยน อ่อนน้อม มีจิตใจเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ พระสงฆ์ทำหน้าที่อบรมสั่งสอน โรงเรียนเน้นการพัฒนาสมอง ชุมชนก็พัฒนาด้านอื่นๆ เช่น การอยู่ร่วมกันในสังคม การช่วยเหลือสังคมด้านต่างๆ บุคลิกภาพ เป็นต้น แต่การแบ่งหน้าที่นี้ไม่ได้หมายความว่าทำอย่างเดียวพอ ทั้งพ่อแม่ วัด โรงเรียน และชุมชนจะต้องพัฒนาทั้งกาย ใจ สติปัญญา มั่นคง บুদ্ধิภาพ ควบคู่ไปด้วย ต้องบูรณาการระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน ผสมผสานกันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน 4 วิธี คือ เน้นให้ทำ เป็นการสอนให้มีความรู้ สอนแนวทางการปฏิบัติ นำให้ดู เป็นการฝึก สอนวิธีปฏิบัติเพื่อให้ปฏิบัติเป็น อยู่ให้เห็น เป็นการทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี ดำเนินชีวิตตามแนวทางที่สอน และเซ็นให้ตลอด เป็นการมีจิตใจมุ่งมั่นที่จะกล่อมเกลาให้เด็กเป็นคนดีของสังคม และดำรงตนเป็นแบบอย่างที่ดีโดยสม่ำเสมอ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2546: 13 - 24) ได้สรุปประเด็นการเสวนาทางวิชาการเรื่องกระบวนการเสริมสร้างจริยธรรม: บูรณาการระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชนว่าที่ประชุมได้เสนอความเห็นเกี่ยวกับแนวทางการบูรณาการระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน ดังนี้

1. บทบาทของวัดในการเสริมสร้างศีลธรรม จริยธรรม เพื่อให้คนไทยอยู่ดีมีสุข มีดังนี้

1.1 มีกระบวนการจัดอบรมและปฏิบัติอย่างจริงจังและจัดให้ครบวงจร เพื่อให้เยาวชนเข้าวัด และมีความสนใจด้านศีลธรรม จริยธรรม และควรมีบทบาทจัดการศึกษาภาคบังคับเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนวิชาพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้เยาวชน ช่วยให้ได้ซึมซับคุณธรรม จริยธรรมให้อยู่ในจิตใจ อันจะช่วยให้มีความรู้คู่คุณธรรม

1.2 วัดต้องสร้างจิตสำนึกให้เยาวชนและประชาชนต้องการมาวัด เพื่อมาทำกิจกรรมร่วมกัน ได้ฟังเทศน์ให้ซึมซับในจิตใจให้เกิดความศรัทธา มาช่วยเหลืองานต่างๆ ของวัด

1.3 คณะสงฆ์ควรบูรณาการการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม และแผนกบาลี โดยปรับกระบวนการเรียนการสอนให้บรรจุวิชาเกี่ยวกับวิธีการเรียนการสอนที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบัน เพื่อให้พระที่สำเร็จการศึกษาสามารถนำความรู้ไปใช้สอนในโรงเรียนได้

1.4 คณะสงฆ์ควรจัดโครงการอบรมพระภิกษุที่สอนศีลธรรมในโรงเรียนให้มีคุณภาพและได้มาตรฐาน สามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เข้ากับยุคสมัย เพราะพระสงฆ์สามารถอบรมสั่งสอนได้ทั้งพ่อแม่ ผู้ปกครอง และบุตรหลาน

1.5 พระสงฆ์ที่สอนในโรงเรียน ต้องได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องให้มีความรู้ความเชี่ยวชาญทางธรรม และต้องสนับสนุนให้ศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาเพื่อเพิ่มพูนทักษะความรู้ทางธรรมและทางโลกให้กว้างขวาง

1.6 พระสงฆ์ควรเป็นแบบอย่างโดยการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง ออกไปสาธิตแนะนำพระสงฆ์ที่ทำงานในชนบท ช่วยเพิ่มพูนความรู้และเสริมสร้างกำลังใจในการทำงาน

1.7 วัดต้องทำงานเป็นเครือข่ายมากขึ้น ร่วมมือช่วยเหลือกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน

1.8 วัดควรทำหน้าที่หลักในการเป็นศูนย์กลางของชุมชนด้านการเผยแผ่ธรรม การเรียนการสอนศีลธรรม จริยธรรม และการจัดกิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ ทางศาสนาและสังคม

2. บทบาทของครอบครัวในการเสริมสร้างศีลธรรม จริยธรรม เพื่อให้ลูกเก่ง ดี มีความสุข มีดังนี้

2.1 ครอบครัวมีบทบาทสำคัญในการอบรมเลี้ยงดูเด็กอย่างถูกครรลอง ให้มีศีลธรรม จริยธรรม พัฒนาให้มีสุขภาพดีทั้งกายใจ แต่บทบาทเหล่านี้ลดน้อยลงไปในปัจจุบันเนื่องจากมีปัจจัยภายนอกมากระทบ จึงต้องส่งเสริมสนับสนุนให้ครอบครัวเข้มแข็งและหันมาให้ความสำคัญกับการฝึกอบรมบุตรหลานอย่างจริงจังให้มากขึ้น

2.2 การสอนให้เด็กซึมซับสิ่งที่เป็นความดีความงามหรือจริยธรรม จำเป็นต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูกด้วย การที่สมาชิกในครอบครัวมีความใกล้ชิด เกื้อกูล อ่อนโยนต่อกัน พ่อแม่ดูแลเอาใจใส่ลูก มีสัมพันธภาพที่ดีต่อกันระหว่างพ่อแม่ลูก จะเป็นภูมิคุ้มกันให้ปลอดภัยจากความชั่วทั้งหลายได้

3. บทบาทของเอกชนในการเสริมสร้างศีลธรรมให้สังคมสงบสุข มีดังนี้

3.1 ดำเนินงานโครงการต่างๆ หรือเข้าร่วมกับหน่วยงานราชการ เช่น ส่งเสริมให้เยาวชนรักการอ่านหนังสือ โครงการการศึกษาในระบบทวิภาคี ที่เรียนภาคทฤษฎีในวิทยาลัยอาชีวศึกษาแล้วฝึกภาคปฏิบัติในสถานประกอบการ โดยมีการเสริมความรู้ด้านศีลธรรม คุณธรรม โครงการส่งเสริมครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนา โดยร่วมกับวัดต่างๆ พัฒนาครู โครงการอบรมการปฏิบัติธรรมแก่บุคลากร

3.2 การแก้ไขปัญหาแรงงานไหลจากชนบทเข้าสู่เมือง เช่น การส่งเสริมหมู่บ้านธรรมสภกรณ์ ปรับวัฒนธรรมการผลิต รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุด เน้นการเกษตรแบบผสมผสาน และพึ่งตนเองในชุมชน โดยใช้หลักธรรมในการดำรงชีวิต

3.3 การประกอบธุรกิจบริการลูกค้า ต้องวางแผนว่าทำอย่างไรจึงจะให้บริการลูกค้าได้ดีที่สุด จึงต้องฝึกอบรมพนักงานให้ปฏิบัติธรรมเพื่อจะได้มีจิตใจที่ดีและพร้อมที่จะให้บริการที่ดีลูกค้า อันจะทำให้ธุรกิจประสบผลสำเร็จ

4. บทบาทของโรงเรียนในการเสริมสร้างศีลธรรม จริยธรรม เพื่อให้ผู้เรียนเก่ง ดี มีความสุข มีดังนี้

4.1 ครูต้องเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อเพื่อนครูและต่อนักเรียน ทักทายกันด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใส

4.2 โรงเรียนควรจัดกิจกรรมหน้าเสาธงโดยการวางรากฐานด้านคุณธรรม จริยธรรมให้นักเรียน และมีการทำกิจกรรมแนวพุทธ เช่น การสอนไตรสิกขา เป็นต้น

4.3 จัดกิจกรรมให้นักเรียนสวดมนต์ไหว้พระในวันธรรมสวนะเพื่อให้มีสมาธิ นักเรียนจะซึมซับ และสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมจากความแข็งแกร่งด้านความอ่อนโยน มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อน และเป็นกัลยาณมิตรต่อครู

4.4 โรงเรียนต้องหากระบวนการต่างๆ ที่ทำให้เด็กเป็นคนดี เช่น จัดกิจกรรมทำบุญใส่บาตรทุกวันพระโดยเชิญพ่อแม่ ผู้ปกครองและชาวบ้านใกล้เคียงมาร่วมด้วย

4.5 ควรพิจารณาความเหมาะสมของครูผู้สอนคุณธรรม จริยธรรมในสถานศึกษาให้มีความน่าเชื่อถือและเป็นที่เคารพของนักเรียน ทั้งในด้านคุณวุฒิและวัยวุฒิ

4.6 ปลุกฝังกระบวนการเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรมให้ผู้เรียนตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงมัธยมศึกษา ให้มีพื้นฐานที่ดี เพื่อที่จะได้อยู่ติดตัวนักเรียนต่อไป แต่ที่น่าเป็นห่วงคือ สภาพแวดล้อมใกล้ตัวเด็ก เช่น ถ้าเด็กทำความดีแล้วพ่อแม่ ผู้ปกครอง หรือครูไม่เห็นความสำคัญหรือไม่สนับสนุนส่งเสริม เด็กจะเกิดความท้อแท้และไม่อยากทำดีอีกต่อไป

4.7 การเรียนวิชาพระพุทธศาสนาต้องทำให้ผู้เรียนมีความซาบซึ้ง และสามารถนำหลักธรรมไปใช้แก้ปัญหาในชีวิตได้ การประยุกต์ใช้เนื้อหาวิชาพระพุทธศาสนาเพื่อแก้ปัญหาของเด็กจะต้องหาวิธีการ กระบวนการที่จะจัดการเรียนรู้ให้ถูกใจเด็กและสามารถแก้ปัญหาของเด็กได้ เพื่อให้เด็กสนใจเรียนและเห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับวิถีชีวิต ทำให้เด็กอยากไปวัดด้วยความเต็มใจ ไม่รู้สึกว่าคุณบังคับ

4.8 กระทรวงศึกษาธิการควรจัดทำนโยบายให้มีกฎข้อบังคับให้เด็กไปเข้าค่ายจริยธรรม เหมือนการเข้าค่ายลูกเสือ - เนตรนารี

4.9 ผู้บริหารของกระทรวงศึกษาธิการ และผู้บริหารโรงเรียนควรสนับสนุนและส่งเสริมครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและกิจกรรมการเข้าค่ายคุณธรรม ให้เด็กได้เรียนรู้ทั้งทฤษฎีและปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความซาบซึ้งในพุทธศานามากขึ้น

5. ข้อเสนอแนะของประชุม มีดังนี้

5.1 กระบวนการเสริมสร้างคุณธรรมในระดับอาชีวศึกษาและอุดมศึกษาจะลดลงไปเพราะวิชาพระพุทธศาสนาเป็นเพียงวิชาเลือก ครูผู้สอนในระดับอาชีวศึกษาส่วนใหญ่ไม่มีความรู้ความสามารถเพียงพอที่จะถ่ายทอดให้กับนักเรียน ครูส่วนใหญ่เป็นครูอัตราจ้าง ประกอบกับคุณวุฒิ วัยวุฒิไม่แตกต่างจากนักเรียนมากนัก นักเรียนจึงไม่ศรัทธาและเชื่อฟัง การบูรณาการการเรียนการสอนยังไม่สมบูรณ์เนื่องจากขาดความเป็นเอกภาพในความคิดเห็นในด้านการจัดกระบวนการเรียนการสอน และการจัดกิจกรรม

5.2 การบูรณาการการทำงานระหว่างองค์กรต่างๆ ที่ล้วนมีความสำคัญต่อสังคมเพื่อให้เกิดประสิทธิผลของความคิดที่จะนำไปสู่การทำงานที่บูรณาการคุณธรรมจริยธรรมให้เกิดขึ้นแก่เด็กและเยาวชน มีข้อสังเกตและเสนอแนะ คือ

5.2.1 ต้องเริ่มด้วยภาวะผู้นำจากส่วนใดส่วนหนึ่งก่อน โดยเฉพาะพระสงฆ์ พ่อแม่ ผู้ปกครอง และครูอาจารย์ ต้องมีความคิดสร้างสรรค์ และมุ่งมั่นที่จะทำให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยดี

5.2.2 การสื่อสารระหว่างครอบครัว โรงเรียน วัด และชุมชนในการบูรณาการความคิดที่ผสมผสานไปสู่การปฏิบัติให้ได้ผล จะต้องมีการสื่อสารที่ดี มีวัตถุประสงค์ชัดเจน และเห็นคุณค่าในการทำสิ่งนั้นร่วมกัน

5.3 การบูรณาการเกี่ยวกับการสร้างเสริมคุณธรรม จริยธรรมระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และ ชุมชน จะทำได้ง่ายถ้าทุกฝ่ายช่วยกัน วิถีชีวิตของคนไทยต้องเกี่ยวข้องกับศาสนาและประเพณีตั้งแต่เกิดจนตาย จึงต้องหาวิธีการที่จะทำให้พระสงฆ์ใช้สิ่งที่คนศรัทธามาจัดกิจกรรมนำคนเข้าวัดให้มากขึ้น

5.4 กิจกรรมสำคัญที่จะทำให้เกิดการบูรณาการ ให้คนมีคุณธรรมจริยธรรม ต้องขึ้นอยู่กับ บริบทและความต้องการของแต่ละวัด แต่ละชุมชนด้วย

5.5 ทุกสถาบันต้องการศีลธรรม แต่ต้องหาวิธีการที่จะช่วยให้สามารถขับเคลื่อน กระบวนการในการเสริมสร้างและบูรณาการ ทุกส่วนของสังคมจะต้องร่วมมือกันให้มีวันของการดำรง คุณธรรม จริยธรรม ต้องบูรณาการจนมีความหมายของชาวพุทธที่ทำอะไรเป็นเอกลักษณ์จริงๆ ซึ่งอาจ ใช้วันพระหรือวันอาทิตย์เป็นวันเริ่มต้น ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตปัจจุบัน

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)(2547: 24 - 26) กล่าวถึงปัญหาการอบรมศีลธรรมให้เด็ก และเยาวชนว่า มาจากสาเหตุดังต่อไปนี้

1. บ้าน วัด และโรงเรียนแยกกันทำหน้าที่ พ่อแม่มุ่งเลี้ยงดูทางร่างกาย ไม่มีหน้าที่สอนหนังสือ หรืออบรมด้านจิตใจ โรงเรียนก็มุ่งสอนวิชาการ ไม่มีหน้าที่อบรมศีลธรรม ส่วนวัดก็มุ่งอบรมศีลธรรม ไม่รับภาระอื่นๆ

2. ไม่มีการประสานกันระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน เมื่อพ่อแม่ผู้ปกครองไม่อบรมศีลธรรมแก่ เด็กก็ไม่พาเด็กไปวัด โรงเรียนไม่อบรมศีลธรรมแก่เด็กก็ไม่พาเด็กไปวัดหรือไม่นิมนต์พระสงฆ์มาสอน ในโรงเรียน

3. เมื่อพ่อแม่ผู้ปกครองหรือโรงเรียนพาเด็กไปวัด พระสงฆ์ไม่ทำหน้าที่อบรมศีลธรรมแก่เด็ก หรือเมื่อโรงเรียนนิมนต์พระสงฆ์มาสอนที่โรงเรียน ก็มีพระสงฆ์ไม่เพียงพอที่จะทำหน้าที่

ดังนั้น เมื่อมีปัญหาเรื่องศีลธรรมในเด็กและเยาวชนเกิดขึ้น ทุกฝ่ายจึงต้องร่วมกันรับผิดชอบ ไม่เช่นนั้นจะไม่สามารถแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ ซึ่งในการเข้ามาร่วมกันแก้ปัญหานี้เจ้าภาพหลักก็คือ โรงเรียน โดยมีวัดและบ้านหรือชุมชนเป็นเจ้าภาพร่วม การดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธมุ่งแก้ปัญหา ดังกล่าว โดย

1. โรงเรียนต้องพัฒนาเด็กให้รอบด้านทั้งทางกาย สังคม จิตใจ และปัญญา จะต้องไม่พัฒนา แบบแยกส่วน ดังนั้นนอกจากการให้ความรู้ทางวิชาการแล้วยังต้องอบรมศีลธรรมให้เด็กอย่างจริงจัง พร้อมกันไปด้วย เป็นเหมือนการบริการ ณ จุดเดียว เพื่อให้เด็กเป็นคนที่ทั้งเก่ง ทั้งดี และมีความสุข

2. เพื่อให้สามารถบริการ ณ จุดเดียวได้ โรงเรียนจึงต้องได้รับความร่วมมือจากพ่อแม่ผู้ปกครอง และพระสงฆ์ โดยทำข้อตกลงกับวัดว่าจะพาเด็กไปเรียนกับพระสงฆ์ที่วัด หรือนิมนต์พระสงฆ์ มาสอนที่ โรงเรียน

3. องค์ประกอบสำคัญของโรงเรียนวิถีพุทธก็คือวัด คณะสงฆ์จึงต้องมีความพร้อมทั้งด้านนโยบายที่ชัดเจน และการพัฒนาความรู้ความสามารถของพระสงฆ์

เมตตา ภิรมย์ภักดี (2548 ข: ออนไลน์) สรุปความคิดเห็นของผู้ร่วมประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่องปฏิรูปการศึกษา : ก้าวหน้าสู่ปีที่ 3 “ศาสนากับการปฏิรูปการเรียนรู้” ในเรื่องแนวทางการจัดการเรียนรู้คุณธรรมเพื่อให้นักเรียนเป็นคนดี เก่ง และมีความสุข ซึ่งมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม คือ ต้องสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี โดยครู พ่อ แม่ ผู้ปกครอง ต้องมีคุณธรรมจริยธรรม เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับนักเรียน และเพื่อให้การฝึกอบรมคุณธรรมเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอทั้งที่บ้านและโรงเรียน ครูจึงต้องพยายามสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับพ่อแม่ ผู้ปกครองด้วยการพบปะเยี่ยมเยียน จัดกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ เชิญวิทยากรมาบรรยายให้ความรู้แก่พ่อแม่ ผู้ปกครอง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านการมีส่วนร่วม บวร

ณัฐวุฒิ อรุณพานิช (2548: 62 - 63, 82 - 84, 90) ได้ทำวิจัยเรื่องการศึกษาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพ ปัญหา และแนวทางพัฒนาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ ผลการวิจัยสรุปได้ว่าการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต 1 โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านการก่อกลุ่สัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าข้ออื่น คือ จัดกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียน บ้าน วัด ชุมชน เช่น การแข่งขันกีฬา กิจกรรมวันเด็ก ฯลฯ ส่วนปัญหาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธโดยภาพรวมและรายด้านทุกด้านค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง สำหรับแนวทางพัฒนาการดำเนินงานด้านการก่อกลุ่สัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน 5 อันดับแรก ได้แก่

1. เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษาตามแนวทางวิถีพุทธในทุกด้าน โดยเฉพาะการพัฒนานักเรียน
2. จัดประชุมเพื่อสร้างความตระหนักและความเข้าใจแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ ให้เกิดกับผู้ปกครอง ผู้นำชุมชนและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ให้ทราบวัตถุประสงค์และแนวทางปฏิบัติที่มีผลต่อพฤติกรรมอันพึงประสงค์ของนักเรียน
3. สถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน ดำเนินกิจกรรมร่วมกันในวันสำคัญทางพุทธศาสนาและวันตามประเพณี
4. เชิญผู้ทรงภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาช่วยสถานศึกษาในการจัดการเรียนรู้
5. ประชาสัมพันธ์การดำเนินงานตามแนวทางวิถีพุทธของสถานศึกษาในรูปแบบต่างๆ ให้สาธารณชนรับทราบ

อำเภอ คำรูด (2549: 105 - 111) ได้ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ สำหรับนักเรียนโรงเรียนวิถิพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสิงห์บุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ สำหรับนักเรียนโรงเรียนวิถิพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสิงห์บุรี ผลการวิจัยสรุปได้ว่าสภาพปัญหาการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ สำหรับนักเรียนโรงเรียนวิถิพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสิงห์บุรี ในภาพรวมปัญหาอยู่ในระดับน้อย เนื่องจากการมีปฏิบัติในการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์มาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่าด้านการบริหารและการนิเทศ ด้านการจัดสภาพแวดล้อม และด้านการจัดกิจกรรม ในภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก และมีปัญหาอยู่ในระดับน้อย ด้านการจัดการเรียนรู้ ในภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก และมีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ด้านการวัดและประเมินผล ในภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง และมีปัญหาอยู่ในระดับน้อย นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ควรประสานความร่วมมือให้เกิดขึ้นระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน ในบรรยากาศที่เป็นกัลยาณมิตร และควรเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธให้กับผู้ปกครอง ชุมชน และกรรมการสถานศึกษา เพื่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างกัน

พระภิกษุสุธรรม หนูมาก (2549: 104 - 150) ได้ทำวิจัยเรื่องกระบวนการการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ต่อการพัฒนาโรงเรียนวิถิพุทธ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับการปฏิบัติและระดับปัญหาอุปสรรคกระบวนการการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ต่อการพัฒนาโรงเรียนวิถิพุทธ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การปฏิบัติในกระบวนการการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ต่อการพัฒนาโรงเรียนวิถิพุทธ โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน ปัญหาอุปสรรคในกระบวนการการมีส่วนร่วมของ บ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ต่อการพัฒนาโรงเรียนวิถิพุทธโดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน ปัญหาที่มีค่าเฉลี่ยมากในขั้นเตรียมการ คือ การขาดข้อมูลข่าวสารที่ดีในการสื่อสารถึงกันระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน ในขั้นดำเนินการ คือ เวลาที่แต่ละฝ่ายว่างไม่ตรงกันระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน ในขั้นการติดตามประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินการ คือ การเผยแพร่ผลการดำเนินงานพัฒนาโรงเรียนวิถิพุทธ ผลจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมได้ข้อเสนอแนะสำคัญ คือ ควรมีการประสานความร่วมมือระหว่างผู้บริหารโรงเรียน วัด และผู้ปกครองให้มากขึ้นในทุกขั้นตอน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและประชาชนควรสนับสนุนด้านทุนในการดำเนินการ ควรจัดทำแผนแม่บทในการพัฒนาวิถิพุทธให้เหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่นและดำเนินการตามแผนอย่างชัดเจน และควรสร้างความเข้าใจถึงความสำคัญของโรงเรียนวิถิพุทธร่วมกันระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน

ชาติรี นามคุณ (2552: 135, 139, 166, 171) แนวทางการพัฒนาเพื่อให้บ้าน วัด โรงเรียนได้รับประโยชน์ ได้แก่ ส่งเสริมให้ผู้เกี่ยวข้อง (ผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้ปกครอง) เข้าใจในหลักปรัชญาการศึกษาตามแนววิถีพุทธ และสร้างสรรค์ความร่วมมือตามหลัก บวร (บ้าน วัด โรงเรียน) ส่งเสริมให้บ้าน (ชุมชน) วัด โรงเรียนทำกิจกรรมร่วมกันในโอกาสต่างๆ สอดแทรกวิถีพุทธเข้าไปในชุมชน ให้วัดแสดงธรรมเรื่องโรงเรียนวิถีพุทธให้ชุมชนเกิดความเข้าใจ

จากเอกสารและงานวิจัยที่กล่าวถึง สามารถสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม บวร ได้ 2 ตัวบ่งชี้ดังนี้

1. โรงเรียนจัดการประชุม สัมมนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างบ้านวัดโรงเรียนเพื่อประสานความเข้าใจให้ตรงกันในแนวทางของการพัฒนานักเรียนไปสู่เป้าหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ
 2. บ้านวัดโรงเรียนร่วมมือกันพัฒนานักเรียนตามแนวทางที่วางไว้อย่างต่อเนื่อง
- ที่มาของตัวบ่งชี้ทั้ง 2 เสนอในรูปตารางได้ดังนี้

ตาราง 10 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านการมีส่วนร่วม บวร

ที่	ตัวบ่งชี้	แหล่งอ้างอิง							
		1	2	3	4	5	6	7	8
1	โรงเรียนจัดการประชุม สัมมนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างบ้านวัดโรงเรียนเพื่อประสานความเข้าใจให้ตรงกันในแนวทางของการพัฒนานักเรียนไปสู่เป้าหมายของโรงเรียนวิถิพุทธ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2	บ้านวัดโรงเรียนร่วมมือกันพัฒนานักเรียนตามแนวทางที่วางไว้อย่างต่อเนื่อง		✓	✓		✓		✓	✓

1 = พระธรรมกิตติวงศ์

2 = สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

3 = พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

4 = เมตตา ภิมย์ภักดี

5 = ณัฐวุฒิ อรุณพานิช

6 = อำไพ คำรอด

7 = พระภุชงค์สุภัฏ หนูมาก

8 = ชาตรี นามคุณ

ปัจจัยภายนอกทั้ง 10 ประการนี้ ผู้วิจัยนำมากำหนดเป็นองค์ประกอบย่อย ภายใต้องค์ประกอบหลักตามทฤษฎีระบบ ดังนี้

1. องค์ประกอบหลักด้านปัจจัยนำเข้า ประกอบด้วย องค์ประกอบย่อยด้านผู้บริหาร องค์ประกอบย่อยด้านครูผู้สอน องค์ประกอบย่อยด้านหลักสูตร และองค์ประกอบย่อยด้านระบบการบริหาร

2. องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ ประกอบด้วย องค์ประกอบย่อยด้านการจัดการเรียนการสอน องค์ประกอบย่อยด้านการใช้สื่อ องค์ประกอบย่อยด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ องค์ประกอบย่อยด้านการจัดสภาพแวดล้อม องค์ประกอบย่อยด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริม และ องค์ประกอบย่อยด้านการมีส่วนร่วม บวร

เมื่อได้ปัจจัยภายนอกทั้ง 10 องค์ประกอบย่อยมาช่วยเกื้อกูล ส่งเสริม สนับสนุน พัฒนานักเรียนอย่างพอเหมาะพอดีแล้ว จะส่งผลให้นักเรียนเกิดโยนิโสมนสิการ และมีคุณลักษณะต่างๆ อันเป็นผลที่เกิดจากการศึกษา ดังนี้

คุณลักษณะของนักเรียน

เมื่อนักเรียนมีการศึกษา จะเกิดการพัฒนาด้านต่างๆ ซึ่งมีผู้กล่าวถึงไว้ ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)(2542 จ: 3 - 41; 2542 ฉ: 11 - 25; 2545 ก: 11 - 12, 54 - 57; 2546 ค: 12); พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)(2548 ก: 10, 13 - 17, 40 - 44; 2548 ข: 23 - 30) กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้มีศีล สมานะ ปัญญา สรุปได้ดังนี้

1. คุณลักษณะผู้มีศีล ได้แก่

1.1 ประพฤติ ปฏิบัติตนตามวินัยแม่บทของชุมชน เพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุขของคนในสังคม ดังนี้

1.1.1 ยึดถือศีล 5 เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต

1.1.2 ประพฤติปฏิบัติตนตามแนวทางแห่งกฎหมาย กฎ ระเบียบของสังคม

1.1.3 มีจรรยาบรรณหรือคุณธรรมในการประกอบวิชาชีพ

1.2 รู้จักใช้ตา หู จมูก ลิ้น กายให้เป็น ดังนี้

1.2.1 รู้จักพิจารณาเลือกรับรู้ ดู ฟังแต่สิ่งที่ดีงาม เป็นประโยชน์

1.2.2 รับรู้ ดู ฟังอย่างมีสติ ควบคุมตนเองได้ รู้จักประมาณ รู้พอดี ไม่ปล่อยตัวให้ ลุ่มหลง มัวเมา ตกเป็นทาสของสิ่งเหล่านั้น

1.2.3 รับรู้ ดู ฟังให้ได้คุณค่าที่ดั่งาม ให้ได้ปัญญา และคติที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชีวิตและสังคม

1.3. เสพบริโภคอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ปัจจัยเครื่องใช้สอย อุปกรณ์เทคโนโลยี ด้วยความรู้ความเข้าใจ มองเห็นคุณค่าประโยชน์ที่แท้จริง ดังนี้

1.3.1 บริโภคด้วยความรู้ตระหนักว่า สิ่งเหล่านั้นมิใช่เป็นจุดหมายของชีวิต แต่เป็นปัจจัยที่ช่วยเกื้อหนุนให้เราสามารถพัฒนาชีวิตและทำการสร้างสรรค์ประโยชน์สุขที่สูงยิ่งขึ้นไป

1.3.2 บริโภคด้วยความรู้เท่าทันต่อวัตถุประสงค์ที่แท้จริง ที่มุ่งให้เกิดคุณประโยชน์ มิใช่เพื่ออวดโก้ แสดงฐานะ หรือทำตามค่านิยมที่เลื่อนลอย

1.3.3 บริโภคโดยพิจารณาจัดสรรควบคุมปริมาณ ประเภท และคุณสมบัติของสิ่งเหล่านั้นให้เหมาะสมพอดีกับวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการบริโภค

1.3.4 ละเว้น ลด เลิกเสพบริโภคสิ่งที่ไม่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนชีวิต หรือสิ่งที่เป็นโทษทำลายสุขภาพต่างๆ

1.4. ประกอบอาชีพสุจริตด้วยกำลังกาย สติปัญญา ความเพียรพยายาม ความสามารถ และฝีมือ ด้วยความเพียรพยายามและตั้งใจ ดังนี้

1.4.1 ประกอบอาชีพที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อเวรภัย หรือสร้างความเดือดร้อนเสียหายแก่สังคม

1.4.2 ประกอบอาชีพที่ช่วยแก้ไขปัญหา หรือสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมในทางใดทางหนึ่ง

1.4.3 ประกอบอาชีพที่ช่วยให้ผู้ทำได้พัฒนาชีวิตของตนให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น ทั้งในด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา

1.4.4 ประกอบอาชีพที่ไม่ทำลายคุณค่าของชีวิตและไม่เสื่อมเสียคุณภาพชีวิต แต่ทำให้ชีวิตของผู้ประกอบอาชีพนั้นมีคุณค่าน่าน่าภาคภูมิใจ

1.4.5 ประกอบอาชีพที่ทำให้ได้ปัจจัยเลี้ยงชีวิตมาด้วยกำลังกาย สติปัญญา ความเพียรพยายาม ความสามารถ และฝีมือของผู้ประกอบอาชีพนั้น และทำให้ได้ฝึกฝนพัฒนาความเชี่ยวชาญชัดเจน หรือฝึกปรือฝีมือในทางสร้างสรรค์ยิ่งขึ้นไป

1.4.6 เด็กซึ่งยังไม่มีอาชีพ ต้องปฏิบัติตัวและทำหน้าที่ของตนให้สมกับการที่จะได้ของกินของใช้นั้นมาเสพบริโภค

2. คุณสมบัติผู้มีสมาธิ ได้แก่

2.1 มีจิตใจที่ดั่งาม ดังนี้

2.1.1 มีความเมตตา เป็นมิตร รักปรารถนาดี อยากให้ผู้อื่นมีความสุข

2.1.2 มีความกรุณา สงสาร อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์

2.1.3 มีความยินดีกับผู้ที่ประสบความสำเร็จ มีความสุขหรือก้าวหน้าในการทำสิ่งที่
ดีงาม รวมทั้งพร้อมที่จะส่งเสริมสนับสนุนผู้ที่ประสบความสำเร็จ มีความสุขหรือก้าวหน้าในการทำสิ่งที่
ดีงาม

2.1.4 วางตัววางใจเป็นกลางเพื่อรักษารธรรม เมื่อผู้อื่นควรจะต้องรับผิดชอบต่อการ
กระทำของเขาตามเหตุและผล

2.1.5 มีน้ำใจ เสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เห็นแก่ตัว

2.1.6 มีความกตัญญูตเวทิตา รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำของผู้อื่น และแสดงออกให้
เห็นถึงการรู้คุณค่านั้น

2.1.7 มีความละเอียดรอบาป และละเอียดใจต่อการทำความชั่ว

2.1.8 มีความเกรงกลัวต่อบาป ความชั่ว และการทุจริต

2.1.9 มีความเคารพ ใส่ใจ รู้จักให้ความสำคัญอย่างถูกต้องเหมาะสม

2.1.10 มีความอ่อนโยน สุภาพ นุ่มนวล

2.2 มีจิตใจที่เข้มแข็ง หนักแน่น มั่นคง แก้วกล้า สามารถทำกิจหน้าที่ได้ผลดี โดย

2.2.1 มีความใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ และใฝ่ที่จะทำสิ่งดีงามให้สำเร็จ อยากรู้ถึงภาวะดี
งามอันเลิศสูงสุด

2.2.2 มีความเพียร เอาธุระรับผิดชอบ ไม่ยอมทอดทิ้งกิจหน้าที่

2.2.3 มีความขยัน ไม่ทอดอຍ

2.2.4 มีความอดทน เข้มแข็ง ทนทาน หนักแน่น มั่นคง

2.2.5 มีใจจดจ่อ ใส่ใจ อุทิศตัว อุทิศใจให้แก่กิจหน้าที่หรือสิ่งที่ทำ

2.2.6 มีความตั้งใจจริง เอาจริงเอาจัง มุ่งมั่นต่อสิ่งที่ทำ

2.2.7 มีความตั้งใจเด็ดเดี่ยว ความมุ่งมั่นแน่วแน่ต่อจุดหมาย

2.2.8 มีความเข้มแข็งพากเพียรในการทำกิจหน้าที่ให้สำเร็จ สามารถระงับยับยั้งกิเลส
ตัณหาได้ ไม่ยอมแก่การทุจริต และไม่เห็นแก่ความสุขสำราญปรนเปรอ

2.2.9 มีสติ ระลึกรู้ได้ ไม่เผลอเรือ ไม่เลือนลอย ทนต่อสิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นไปซึ่งจะต้อง
เกี่ยวข้องทุกอย่าง กำหนดจิตไว้กับหน้าที่หรือสิ่งที่ทำ ยังใจจากสิ่งที่เสื่อมเสียเป็นโทษ และไม่ปล่อยให้
ประโยชน์หรือความดีงามความเจริญสูญเสียไป

2.2.10 มีสมาธิ จิตตั้งมั่น แน่วแน่ สงบอยู่กับสิ่งที่ต้องการทำ ไม่มีอะไรมารบกวนได้

3.3 มีความสุขและมีสุขภาพจิตที่ดี

3.3.1 มีความร่าเริง สดชื่น เบิกบาน แจ่มใส

3.3.2 มีความอิมใจ ปลอดปลื้ม เปรมใจ

- 3.3.3 มีความสงบเย็น ผ่อนคลายกายใจ ไม่เครียด
- 3.3.4 มีความสุข ชื่นใจ สบายใจ สมใจ ไม่มีอะไรบีบคั้น
- 3.3.5 มีความสงบ ปราศจากความเร้าร้อนกระวนกระวาย
- 3.3.6 มีความปลอดโปร่ง ความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย โสภโประจใจ ไร้กังวล
- 3.3.7 มีความเย็นสบาย ไม่มีอะไรแผดเผาใจ ไม่ตรอมตรม
- 3.3.8 มีเสรีภาพ มีใจเป็นอิสระ ไม่ถูกผูกมัดติดข้อง
- 3.3.9 จิตใจผ่องใส ผุดผ่อง ไม่มีความขุ่นมัว เศร้าหมอง
- 3.3.10 มีใจไร้พรมแดน ไม่กีดกันจำกัดตัว หรือหมกมุ่นติดค้าง

3. คุณลักษณะผู้มีปัญญา ได้แก่

3.1 ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ และประสบความสำเร็จ โดย

3.1.1 มีความรู้ความเข้าใจในข้อมูลความรู้ รวมทั้งศิลปวิทยาการต่างๆ สามารถเข้าถึงเนื้อหาความหมายได้ถูกต้องชัดเจน

3.1.2 สามารถรับรู้ เรียนรู้ได้อย่างถูกต้องตามเป็นจริง ตรงตามสภาวะของสิ่งนั้นๆ หรือตามที่เป็น

3.1.3 รู้จักจับสาระของความรู้หรือเรื่องราวต่างๆ รู้จุด รู้ประเด็น สามารถยกขึ้นมาชี้แสดงหรือวางเป็นหลักได้

3.1.4 รู้จักสื่อสารถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจ และความต้องการของตนให้ผู้อื่นรู้เห็นตามได้

3.1.5 มีการคิด การวินิจฉัยที่ถูกต้องชัดเจนและเที่ยงตรง

3.1.6 รู้จักแยกแยะ วิเคราะห์ วิจัย สืบสาวเหตุปัจจัยของเรื่องราวต่างๆ ที่จะทำให้สามารถแก้ไขปัญหา และทำการสร้างสรรค์ต่างๆ ได้

3.1.7 รู้จักจัดทำดำเนินการ หรือบริหารจัดการกิจการต่างๆ ให้สำเร็จตามความมุ่งหมาย

3.1.8 รู้จักเชื่อมสัมพันธ์ประสบการณ์ ข้อมูลและองค์ความรู้ต่างๆ โยงเข้ามาประสานเป็นภาพองค์รวมที่ชัดเจน หรือโยงออกไปสู่ความหยั่งรู้ หยั่งเห็นใหม่ๆ ได้

3.2 ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม โดยมีความรู้ ความเข้าใจในระบบแห่งความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกันตามเหตุปัจจัย มองเห็นภาวะและกระบวนการที่ชีวิตสังคม และโลกมีความเป็นมา และจะเป็นไปตามกระแสแห่งเจตจำนง และเหตุปัจจัยที่ประกอบสร้างสม จัดสรร และมีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยอื่นทั้งหลาย

3.3 บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดั่งาม โดยมีความรู้ เข้าใจในความจริงของสังขาร คือโลกและชีวิตที่เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎธรรมชาติ จนสามารถวางใจถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย ทำจิตใจให้หลุดพ้นเป็นอิสระได้โดยสมบูรณ์ และมีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาอย่างแท้จริง

นอกจากนี้ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)(2545 ง: 142 - 145) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของผู้ที่ได้รับการพัฒนาตามแนวทางของไตรสิกขาว่า จะต้องมีการพัฒนาการ 4 ด้าน ดังนี้

1. การพัฒนาทางกาย ต้องรู้จักการรับประทานอาหารที่มีคุณค่า ในปริมาณที่พอเหมาะ ด้วยความรู้จักประมาณ ให้มีสุขภาพกายดี (เติบโต แข็งแรง มีสุขภาพดี) ระบบภายในร่างกายทำงานได้เป็นปกติ รู้จักการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพโดยใช้ตา หู จมูก ลิ้น กายให้เป็นไปด้วยดีมีผลในทางส่งเสริมคุณภาพชีวิต เช่น พัฒนาการใช้ตาให้ดูเป็น พัฒนาการใช้หูให้ฟังเป็น หรือการพัฒนาให้ใช้อินทรีย์เป็น และรู้จักพัฒนาทักษะต่างๆ ในทางอาชีพ

2. การพัฒนาทางสังคม อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดีโดยไม่เบียดเบียนกัน ฝึกอบรมให้รู้จักควบคุมตนในเรื่องร่างกาย วาจา ไม่ให้เบียดเบียนผู้อื่น ให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดี เป็นไปในทางที่เกื้อกูลต่อกันในสังคม และเป็นฐานต่อการพัฒนาจิตใจ ซึ่งจะส่งผลต่อกันตามหลักปัจจัยสัมพันธ์

3. การพัฒนาจิตใจ เมื่อพัฒนาจิตใจดี ก็ส่งผลดีต่อร่างกาย เช่น ใจไม่โกรธ ไม่เครียด ช่วยให้มีสุขภาพดี และมีผลในการสัมพันธ์หรือในการอยู่ร่วมสังคมด้วย ทำให้การสัมพันธ์กับโลก และสภาพแวดล้อมภายนอกพลอยดีไปด้วย

4. การพัฒนาปัญญา ปัญญาในพระพุทธศาสนามีหลายชั้น เริ่มตั้งแต่การรู้จักรับรู้ประสบการณ์ให้ตรงตามเป็นจริง การคิดตามเป็นจริงโดยไม่ถูกครอบงำด้วยอคติ หรือโลภะ โทสะ โมหะ จนถึงความรู้เข้าใจโลกและชีวิตตามเป็นจริง ที่ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระเพราะรู้ว่าจะทำ จะปฏิบัติต่อสิ่งต่างๆ อย่างไร แก้ไขปัญหาได้ รู้เท่าทันชีวิตและโลกตามความเป็นจริง รู้เท่าทันเหตุปัจจัย มองสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)(2547: 33) ชี้ให้เห็นถึงผลที่มุ่งให้เกิดกับผู้เรียนเมื่อได้ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ ผู้เรียนจะได้รับพัฒนาการ 4 ด้าน ไปพร้อมๆ กัน คือ พัฒนาการทางกาย ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการศึกษาวิชาชีพ พัฒนาการทางสังคม ซึ่งเป็นผลมาจากการยึดมั่นในศีลธรรม รักษาระเบียบวินัย และจรรยาบรรณ พัฒนาการทางจิต ซึ่งเกิดจากการบริหารจัดการให้มีสติ สมาธิ และคุณธรรมอื่นๆ พัฒนาการทางปัญญาซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการศึกษาวิชาการ พัฒนาการทางกายและทางปัญญา จะทำให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง พัฒนาการทางสังคม จะทำให้เป็นคนดี พัฒนาการทางจิตจะทำให้เป็นคนมีความสุข

ชยสาโร ภิกขุ (2548: ออนไลน์) กล่าวถึงคุณธรรมตามหลักศาสนาที่นักเรียนควรมี 12 ประการ ประกอบด้วย

1. สำรวมระวางอินทรีย์ ระวางรักษาดำ หนู จมูก ลิ้น กาย ใจ
2. รู้จักพอ รู้จักพอดี (มัตตัญญูตา)
3. ไม่เบียดเบียน (อวิหิงสา)
4. อุดหนุน (ขันติ)
5. ใฝ่รู้ ใฝ่ดี ใฝ่ความจริง (ฉันทะ)
6. พุดจริง ทำจริง จริงใจ (สัจจะ)
7. ขยัน ไม่เกียจคร้าน (วิริยะ ชาคาริยานุโยค)
8. เสียสละ (จาคะ)
9. มีน้ำใจ (พรหมวิหาร : คุณธรรมภายใน, สังคหัตถุ : คุณธรรมภายนอก)
10. มีสติ
11. จิตแน่วแน่ (สมาธิ)
12. คิดเป็น (โยนิโสมนสิการ)

พจนอม แก้วกำเนิด(2539: 101) กล่าวถึงคนที่มีศีล สมาธิ ปัญญาว่าจะรู้จักคิดและกำหนดแนวทางปฏิบัติเพื่อให้เกิดอิสระทางกาย อารมณ์ สังคม ปัญญา สามารถดำเนินชีวิตที่เกิดความสมดุลให้กับตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นทางสายกลางเพื่อดำเนินชีวิตไปสู่ความสุข

เมตตา ภิรมย์ภักดี(2548 ค: ออนไลน์) กล่าวว่า โรงเรียนวิถีพุทธจะพัฒนานักเรียนอย่างเป็นองค์รวม ตามแนวทางของภาวนา 4 คือ

1. กายภาวนา การพัฒนากาย ฝึกอบรมกายให้สามารถติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทั้งหลายด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ ให้กุศลธรรมงอกงามอกุศลธรรมเสื่อมสูญเบื้องต้น คือ การกินเป็น อยู่เป็น ดูเป็น ฟังเป็น

2. ศีลภาวนา การพัฒนาความประพฤติ ฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย กฎเกณฑ์และกติกาสังคม ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่สังคม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี

3. จิตตภาวนา การพัฒนาจิต ฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็ง มั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีความเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อุดหนุน มีสมาธิ สดชื่น เบิกบาน เป็นสุข ผ่องใส เป็นต้น

4. ปัญญาภาวนา การพัฒนาปัญญา ฝึกอบรมทางปัญญาให้รู้และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกและชีวิตตามสภาวะที่เป็นจริง สามารถทำจิตให้เป็นอิสระ ไม่ลุ่มหลงไปตามกระแสนิยม สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ด้วยปัญญา

ธนพร มะยมหิน และอรัญญา รัตวาล (2547: ออนไลน์) กล่าวถึงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนโรงเรียนบ้านคลองบัว (เอี่ยมแสงโรจน์) ที่กำหนดไว้ว่า นักเรียนได้รับการพัฒนาทางด้านกาย สังคม จิตใจ ปัญญาอย่างบูรณาการ โดยมีคุณลักษณะดังนี้

1. ด้านกาย นักเรียนมีอุปนิสัยในการบริโภคใช้สอยปัจจัย 4 อย่างเหมาะสม ดังนี้
 - 1.1 เลือกรับประทานอาหารที่ถูกอนามัย มีมารยาทในการรับประทานอาหาร
 - 1.2 ดูแลรักษาร่างกาย และเครื่องใช้ให้สะอาด เรียบร้อยอยู่เสมอ
 - 1.3 ช่วยเหลือตนเองได้เหมาะสมกับวัย
 - 1.4 มีสุขภาพกายเจริญเติบโตตามวัย
 - 1.5 ดูแลสถานที่และสภาพแวดล้อมรอบตัวให้สะอาดร่มรื่นน่าอยู่
 - 1.6 รู้จักใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและเกิดประโยชน์
2. ด้านสังคม นักเรียนมีอุปนิสัยดี นิยมยินดีในการประพุดติชอบ ดังนี้
 - 2.1 มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รักแผ่นดินที่อยู่
 - 2.2 มีความซื่อสัตย์ ซื่อตรง รับผิดชอบ และตรงต่อเวลา
 - 2.3 มีกิริยา วาจา อ่อนน้อม ถ่อมตน มีสัมมาคารวะ
 - 2.4 มีความชื่นชมความเป็นไทยและดำเนินชีวิตแบบวิถีไทย
3. ด้านจิตใจ นักเรียนมีอุปนิสัยในการดูแลสภาวะจิตใจให้มีคุณภาพ สรรพสภาวะ และสุขภาวะ ดังนี้
 - 3.1 มีจิตใจเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน
 - 3.2 มีความรู้ตัวทั่วพร้อม มีสติ ร่าเริง ผ่องใส เบิกบาน
 - 3.3 มีความกตัญญูรู้คุณทั้งต่อบุคคลและสรรพสิ่งทั้งหลาย
 - 3.4 มีความขยันหมั่นเพียร อดทน อดกลั้น อดออม
4. ด้านปัญญา นักเรียนมีอุปนิสัยเคารพธรรม มุ่งรักษาหน้าที่และความเหมาะสม ไม่ก้าวร้าว หน้าที่ผู้อื่น ดังนี้
 - 4.1 มีความใฝ่เรียน เพียรศึกษา สร้างสรรค์พัฒนาอย่างสม่ำเสมอ
 - 4.2 รู้จักควบคุมตนเองในขณะที่มีปัญหาเสียใจ อึดอัด คับข้องใจ
 - 4.3 รู้จักแยกแยะดี ชั่ว บาป บุญ คุณ โทษ อันเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น
 - 4.4 มีความรู้และศรัทธาในพระรัตนตรัยหรือคำสอนในศาสนาที่ตนนับถือ

กระทรวงศึกษาธิการ (2551: ออนไลน์) ได้กำหนดตัวชี้วัดเกี่ยวกับผลที่ผู้เรียนควรได้รับจากการพัฒนาตามไตรสิกขาว่า ผู้เรียนจะมีการพัฒนาทางกาย ศีล จิต ปัญญาอย่างบูรณาการ ตามหลักภavana 4 ดังนี้

1. ด้านกาย (กายภาพ) ผู้เรียนบริโภคใช้สอยปัจจัย 4 ในปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสมได้ คุณค่าแท้ มีการดูแลร่างกาย และการแต่งกายให้สะอาดเรียบร้อย และดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อม

2. ด้านศีล (สังคม) ผู้เรียนมีศีล 5 เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต มีวินัย มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ตรงต่อเวลา และสามารถพึ่งตนเองได้หรือทำงานเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต

3. ด้านจิต (จิตใจ/อารมณ์) ผู้เรียนมีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณ มีจิตใจเมตตา กรุณา (เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน) ต่อกัน ทำงานและเรียนรู้อย่างตั้งใจ อดทน ขยันหมั่นเพียร และมีสุขภาพจิตดี แจ่มใส ร่าเริง เบิกบาน

4. ด้านปัญญา ผู้เรียนมีศรัทธาและความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย รัฐบาล - บุญ คุณ - โทษ ประโยชน์ - มิใช่ประโยชน์ ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา แสวงหาความจริง และใฝ่สร้างสรรค์ พัฒนางานอยู่เสมอ และรู้เท่าทัน แก้ไขปัญหาชีวิตและการทำงานได้ด้วยสติปัญญา

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านคุณลักษณะของนักเรียน

พระมหาประพนธ์ ปภสฺสโร (2547: 119) ได้ทำวิจัยเรื่องการศึกษาตามทฤษฎีพุทธปรัชญาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณีวิธีการศึกษาตามหลักไตรสิกขา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักการ ศึกษาตามแนวไตรสิกขา พร้อมทั้งศึกษาความหมาย ขอบเขต ประเภท ระดับ วิธีการศึกษา และผลของการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาในพระพุทธศาสนา หมายถึง ไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วย ศีลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา โดยศึกษาให้ยิ่งๆ ขึ้นไป เพื่อให้ศีล สมาธิ ปัญญาสมบูรณ์ขึ้น ผลที่เกิดจากการศึกษาทำให้เกิดพัฒนาการ 4 ด้าน ได้แก่

1. พัฒนาทางกาย คือ มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายในทางเกื้อกูล ตั้งแต่การรู้จักใช้อินทรีย์อย่างมีสติ ดูเป็น ฟังเป็น บริโภคปัจจัย 4 เครื่องใช้ และเทคโนโลยี อย่างฉลาด

2. พัฒนาทางศีล คือ มีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เกื้อกูล สร้างสรรค์ และส่งเสริมสันติสุข ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อน มีระเบียบวินัย มีอาชีพที่สุจริต

3. พัฒนาทางจิต คือ มีจิตใจที่ฝึกอบรมดี สมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิต มีความอ่อนโยน เข้มแข็งมั่นคง มีสมาธิ มีความผ่องใส สงบ เป็นสุข

4. พัฒนาทางปัญญา คือ รู้จักคิด พิจารณา วินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหาต่างๆ ด้วยปัญญา มองดูรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

สมคิด โพธิ์จุมพล (2548: 78 - 79, 80 - 81, 83) ได้ทำการวิจัยเรื่องการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านหนองผือ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ ในด้านปัจจัย กระบวนการ และผลผลิต ผลการวิจัยสรุปได้ว่า โรงเรียนเน้นการพัฒนานักเรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ 14 ประการ ได้แก่

1. บริโภคใช้สอยปัจจัยสี่ ในปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสม ได้คุณค่าแท้
2. ดูแลร่างกาย และแต่งกายเรียบร้อย
3. ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อม
4. มีศีลห้าเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต
5. มีวินัย มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ตรงเวลา
6. สามารถพึ่งตนเองได้
7. มีความกตัญญูรู้คุณและตอบแทนคุณ
8. มีจิตใจเมตตา กรุณา
9. ทำงานและเรียนรู้อย่างตั้งใจ มีความอดทน ขยันหมั่นเพียร
10. มีสุขภาพจิตดี ร่าเริง แจ่มใส เบิกบาน
11. มีศรัทธาและมีความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย
12. รู้บาป - บุญ คุณ - โทษ ประโยชน์ - มิใช่ประโยชน์
13. ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา แสวงหาความจริง และใฝ่สร้างสรรค์พัฒนางานอยู่เสมอ
14. รู้เท่าทัน แก้ไขปัญหาชีวิตและการทำงานได้ด้วยสติปัญญา

จากเอกสารและงานวิจัยที่กล่าวถึง สามารถสรุปคุณลักษณะของนักเรียนได้ 4 ประการ คือ คุณลักษณะทางกายของนักเรียน คุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน คุณลักษณะทางจิตของนักเรียน และคุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน ดังนี้

คุณลักษณะทางกายของนักเรียน

จากเอกสารและงานวิจัยที่กล่าวถึงเกี่ยวกับคุณลักษณะทางกายของนักเรียน สามารถสังเคราะห์เป็นตัวบ่งชี้ได้ 5 ตัวบ่งชี้ คือ

1. รู้จักใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและเกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า
2. รับรู้ ดู ฟังสิ่งต่างๆ โดยตระหนักรู้ และสามารถหาประโยชน์จากการรับรู้ดู ฟังนั้นๆ ได้
3. รับประทานอาหารที่มีคุณค่า ในปริมาณที่พอเหมาะ และหลีกเลี่ยงจากสิ่งเสพติดที่บั่นทอน

ทำลายสุขภาพ

4. รู้วิธีการใช้และรู้จักเลือกใช้สิ่งของเครื่องใช้ และอุปกรณ์เทคโนโลยี ด้วยความรู้ความเข้าใจ ให้ได้คุณค่าและประโยชน์ที่แท้จริง

5. มีสุขภาพแข็งแรงเจริญเติบโตตามวัย ร่างกายสะอาด แต่งกายเรียบร้อย

ที่มาของตัวบ่งชี้ทั้ง 5 เสนอในรูปตารางได้ดังนี้

ตาราง 11 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านคุณลักษณะทางกายของนักเรียน

	ตัวบ่งชี้	แหล่งอ้างอิง						
		1	2	3	4	5	6	7
1	รู้จักใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและเกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า				✓	✓	✓	✓
2	รับรู้ ดู ฟังสิ่งต่างๆ โดยตระหนักรู้ และสามารถหาประโยชน์จากการรับรู้ดู ฟังนั้นๆ ได้	✓	✓	✓			✓	
3	รับประทานอาหารที่มีคุณค่า ในปริมาณที่พอเหมาะ และหลีกเลี่ยงจากสิ่งเสพติดที่บั่นทอนทำลายสุขภาพ	✓			✓	✓	✓	✓
4	รู้วิธีการใช้และรู้จักเลือกใช้สิ่งของเครื่องใช้ และอุปกรณ์เทคโนโลยี ด้วยความรู้ความเข้าใจ ให้ได้คุณค่าและประโยชน์ที่แท้จริง	✓				✓	✓	✓
5	มีสุขภาพแข็งแรงเจริญเติบโตตามวัย ร่างกายสะอาด แต่งกายเรียบร้อย				✓	✓		✓

1 = พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

2 = ชยสาโร ภิกขุ

3 = เมตตา ภิรมย์ภักดี

4 = ธนพร มะยมหิน และอรัญญา รัตวาล

5 = กระทรวงศึกษาธิการ

6 = พระมหาประพนธ์ ปภสฺสโร

7 = สมคิด โพธิ์ชุมพล

คุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน

จากเอกสารและงานวิจัยที่กล่าวถึงเกี่ยวกับคุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน สามารถสังเคราะห์เป็นตัวบ่งชี้ได้ มี 6 ตัวบ่งชี้ คือ

1. ตั้งตนอยู่ในระเบียบวินัย กฎเกณฑ์และกติกาของสังคม
2. ปฏิบัติตนตามหลักศีล 5
3. มีความซื่อสัตย์ ซื่อตรง รู้จักพอ รับผิดชอบ และตรงต่อเวลา
4. มีกิริยา วาจาสุภาพ เรียบร้อย มีสัมมาคารวะ
5. ไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น
6. มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

ที่มาของตัวบ่งชี้ทั้ง 6 เสนอในรูปตารางได้ดังนี้

ตาราง 12 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านคุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน

ที่	ตัวบ่งชี้	แหล่งอ้างอิง						
		1	2	3	4	5	6	7
1	ตั้งตนอยู่ในระเบียบวินัย กฎเกณฑ์และกติกาของสังคม	✓		✓		✓	✓	
2	ปฏิบัติตนตามหลักศีล 5	✓				✓		✓
3	มีความซื่อสัตย์ ซื่อตรง รู้จักพอ รับผิดชอบ และตรงต่อเวลา		✓		✓	✓		✓
4	มีกิริยา วาจาสุภาพ เรียบร้อย มีสัมมาคารวะ				✓			
5	ไม่สร้างความสะดวกร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น	✓	✓	✓		✓	✓	✓
6	มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์				✓			

1 = พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

2 = ชยสาโร ภิกขุ

3 = เมตตา ภิรมย์ภักดี

4 = ธนพร มะยมหิณ และอรัญญา รัตวาล

5 = กระทรวงศึกษาธิการ

6 = พระมหาประทวน ปภสฺสโร

7 = สมคิด โพธิ์ชุมพล

คุณลักษณะทางจิตของนักเรียน

จากเอกสารและงานวิจัยที่กล่าวถึงเกี่ยวกับคุณลักษณะทางกายของนักเรียน สามารถสังเคราะห์เป็นตัวบ่งชี้ได้ 3 ตัวบ่งชี้ คือ

1. มีจิตใจดีงามตามหลักพรหมวิหารสี่
2. มีความเพียรพยายาม มุ่งมั่น มีสติระลึกรู้อยู่เสมอ
3. มีความร่าเริง แจ่มใส สงบเย็น

ที่มาของตัวบ่งชี้ทั้ง 3 เสนอในรูปตารางได้ดังนี้

ตาราง 13 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านคุณลักษณะทางจิตของนักเรียน

ที่	ตัวบ่งชี้	แหล่งอ้างอิง						
		1	2	3	4	5	6	7
1	มีจิตใจดีงามตามหลักพรหมวิหารสี่	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2	มีความเพียรพยายาม มุ่งมั่น มีสติระลึกรู้อยู่เสมอ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3	มีความร่าเริง แจ่มใส สงบเย็น	✓		✓	✓	✓	✓	✓

1 = พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต)

2 = ชยสาโร ภิกขุ

3 = เมตตา ภริมย์ภักดี

4 = ธนพร มะยมหิณ และอรัญญา รัตวาล

5 = กระทรวงศึกษาธิการ

6 = พระมหาประทวน ปภสฺสโร

7 = สมคิด โพธิ์จุมพล

คุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน

จากเอกสารและงานวิจัยที่กล่าวถึงเกี่ยวกับคุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน สามารถสังเคราะห์เป็นตัวบ่งชี้ได้ 3 ตัวบ่งชี้ คือ

1. มีความรู้ทางวิชาการ
 2. มีความสามารถในการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ
 3. รู้และเข้าใจในระบบแห่งความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกันตามเหตุปัจจัย รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกและชีวิตตามสภาวะที่เป็นจริง สามารถทำจิตให้เป็นอิสระ ไม่ลุ่มหลงไปตามกระแสนิยม สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ด้วยปัญญา
- ที่มาของตัวบ่งชี้ทั้ง 3 เสนอในรูปตารางได้ดังนี้

ตาราง 14 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านคุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน

ที่	ตัวบ่งชี้	แหล่งอ้างอิง						
		1	2	3	4	5	6	7
1	มีความรู้ทางวิชาการ	✓			✓	✓		✓
2	มีความสามารถในการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ	✓	✓		✓		✓	
3	รู้และเข้าใจในระบบแห่งความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกันตามเหตุปัจจัย รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกและชีวิตตามสภาวะที่เป็นจริง สามารถทำจิตให้เป็นอิสระ ไม่ลุ่มหลงไปตามกระแสนิยม สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ด้วยปัญญา	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

1 = พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต)

2 = ชยสาโร ภิกขุ

3 = เมตตา ภิรมย์ภักดี

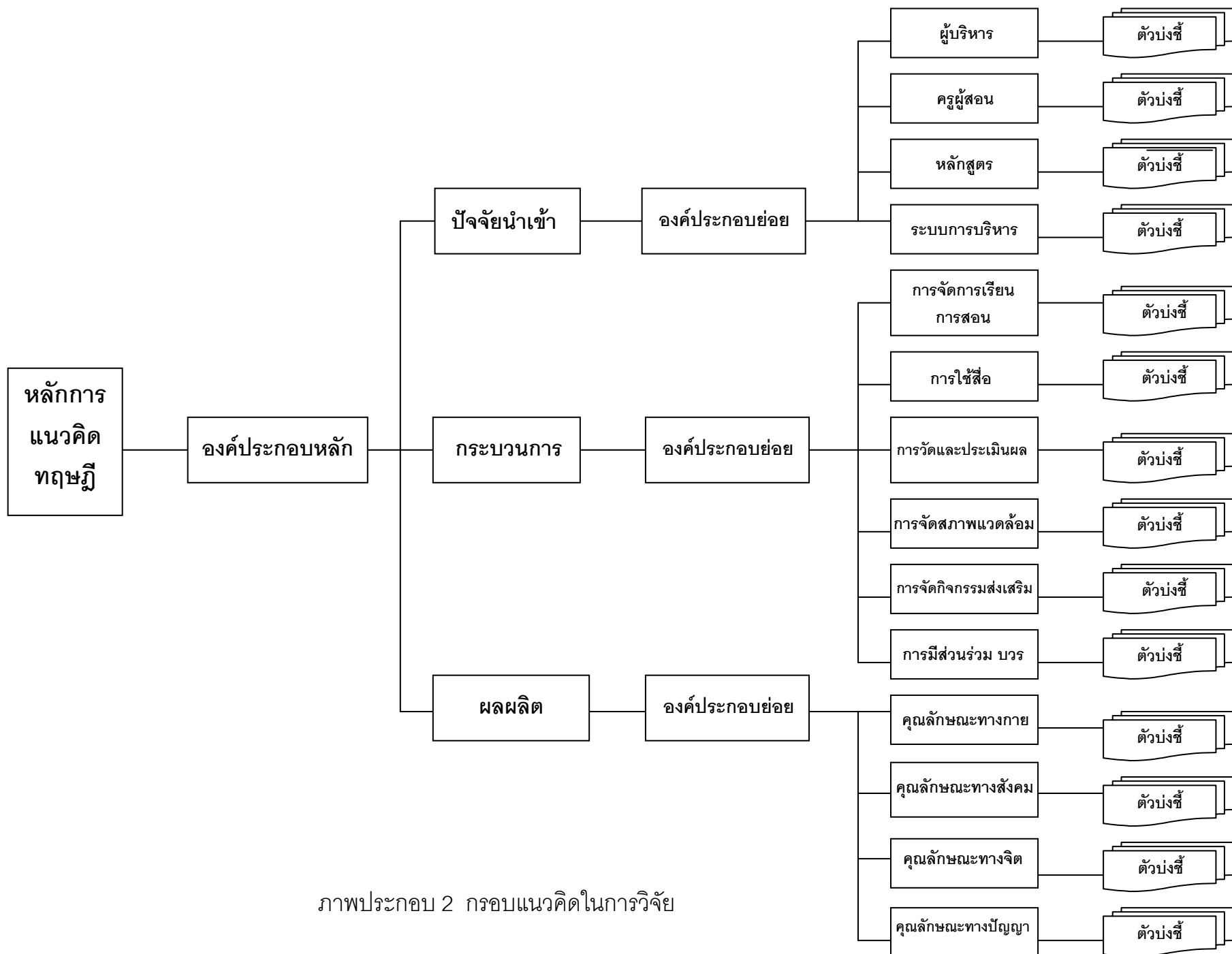
4 = ธนพร มะยมหิน และอรัญญา รัตวาล

5 = กระทรวงศึกษาธิการ

6 = พระมหาประทวน ปภสฺสโร

7 = สมคิด โพธิ์จุมพล

คุณลักษณะทางกาย ทางสังคม ทางจิต และทางปัญญาของนักเรียนทั้ง 4 ประการนี้ ผู้วิจัยได้นำมากำหนดเป็นองค์ประกอบย่อย 4 ด้าน ได้แก่ องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางกาย ของนักเรียน องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน องค์ประกอบย่อยด้าน คุณลักษณะทางจิตของนักเรียน และองค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน ภายใต้อองค์ประกอบหลักด้านผลผลิตตามทฤษฎีระบบ

ภาพประกอบ 2 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ โดยผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการดำเนินการวิจัย เป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างตัวบ่งชี้ โดยการศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎี จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องการพัฒนาตัวบ่งชี้ และโรงเรียนวิถีพุทธ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ กำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย สร้างองค์ประกอบ และตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนาตัวบ่งชี้ โดยจัดสนทนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อพิจารณาความครบถ้วน สมบูรณ์ และเติมเต็มตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

ขั้นตอนที่ 3 การตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้ โดยการนำตัวบ่งชี้ที่พัฒนาไปให้ผู้ปฏิบัติจริงและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโรงเรียนวิถีพุทธพิจารณาให้ความเห็นถึงความเหมาะสมที่จะนำตัวบ่งชี้ไปใช้เป็นตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

การดำเนินการทั้ง 3 ขั้นตอน มีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างตัวบ่งชี้

การสร้างตัวบ่งชี้ ดำเนินการโดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการพัฒนาตัวบ่งชี้ และโรงเรียนวิถีพุทธ ทั้งในแง่ของหลักการ แนวคิด และทฤษฎี แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อกำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย รวมทั้งกำหนดเป็นองค์ประกอบ และตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งในการกำหนดองค์ประกอบหลักผู้วิจัยได้กำหนดตามแนวคิดของทฤษฎีระบบ โดยกำหนดเป็นองค์ประกอบหลักด้านปัจจัยนำเข้า(input) องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ (process) และองค์ประกอบหลักด้านผลผลิต (output)

จากการดำเนินการสร้างตัวบ่งชี้ในขั้นตอนที่ 1 นี้ ได้ตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก 14 องค์ประกอบย่อย 58 ตัวบ่งชี้ ดังนี้

1.1 องค์ประกอบหลักด้านปัจจัยนำเข้า ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบย่อย 23 ตัวบ่งชี้โดยองค์ประกอบย่อยด้านผู้บริหาร มี 8 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านครูผู้สอน มี 8 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านหลักสูตร มี 3 ตัวบ่งชี้ และองค์ประกอบย่อยด้านระบบการบริหาร มี 4 ตัวบ่งชี้

1.2 องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบย่อย 18 ตัวบ่งชี้ โดยองค์ประกอบย่อยด้านการจัดการเรียนการสอน มี 3 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านการใช้สื่อ มี 3 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ มี 1 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านการจัดสภาพแวดล้อม มี 5 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริม มี 4 ตัวบ่งชี้ และองค์ประกอบย่อยด้านการมีส่วนร่วม บวร มี 2 ตัวบ่งชี้

1.3 องค์ประกอบหลักด้านผลผลิต ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบย่อย 17 ตัวบ่งชี้ โดยองค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางกายของนักเรียน มี 5 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน มี 6 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางจิตของนักเรียน มี 3 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน มี 3 ตัวบ่งชี้

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนาตัวบ่งชี้

การพัฒนาตัวบ่งชี้ ดำเนินการโดยจัดสนทนากลุ่ม(Focus Group) เพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 9 รูป/คน พิจารณาถึงความครบถ้วน สมบูรณ์ รวมทั้งให้ความเห็นและข้อเสนอแนะเพื่อการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมองค์ประกอบ และตัวบ่งชี้ที่สร้างขึ้น การกำหนดคุณสมบัติผู้ทรงคุณวุฒิในการสนทนากลุ่มใช้เกณฑ์ดังนี้

2.1 พระสงฆ์ ซึ่งสอบได้เปรียญธรรม 5 ประโยคขึ้นไป หรือบวชเรียนมาไม่น้อยกว่า 15 พรรษา และมีความรู้และประสบการณ์ด้านการศึกษาแนวพุทธ หรือโรงเรียนวิถีพุทธไม่น้อยกว่า 5 ปี จำนวน 3 รูป

2.2 นักวิชาการที่มีความรู้และประสบการณ์ด้านพุทธศาสนา หรือการศึกษาแนวพุทธ หรือโรงเรียนวิถีพุทธไม่น้อยกว่า 5 ปี จำนวน 3 คน

2.3 ศึกษานิเทศก์ที่มีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับโรงเรียนวิถีพุทธ ไม่น้อยกว่า 5 ปี จำนวน 1 คน

2.4 ผู้บริหารโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งมีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับโรงเรียนวิถีพุทธไม่น้อยกว่า 5 ปี จำนวน 1 คน

2.5 ครูผู้สอนจากโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งมีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับโรงเรียนวิถีพุทธ ไม่น้อยกว่า 5 ปี จำนวน 1 คน

นำข้อมูลที่ได้จากการจัดสนทนากลุ่มมาพิจารณาปรับปรุง แก้ไข เพิ่มเติมในส่วนที่ยังไม่ครบถ้วน สมบูรณ์ แล้วกำหนดเป็นองค์ประกอบ และตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

ขั้นตอนที่ 3 การตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้

การตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ดำเนินการโดยนำตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธที่ได้จากการพัฒนาในขั้นตอนที่ 2 มาสร้างเป็นเครื่องมือ แล้วนำไปให้กลุ่มตัวอย่างให้ความเห็นในเรื่องความเหมาะสมที่จะนำมาใช้เป็นตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

3.1 กลุ่มตัวอย่าง

3.1.1 การกำหนดบุคคลที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง

บุคคลที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง คือผู้ปฏิบัติงานจริงและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโรงเรียนวิถีพุทธที่ได้รับการคัดเลือกเป็นโรงเรียนวิถีพุทธกัลยาณมิตร ได้แก่ ศึกษานิเทศก์ที่รับผิดชอบในการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจำนวน 13 คน ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธกัลยาณมิตร ในปีการศึกษา 2552 และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจำนวน 388 รูป/คน ประกอบด้วย ผู้อำนวยการโรงเรียนจำนวน 16 คน ครูที่รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธจำนวน 16 คน ครูผู้สอนจำนวน 260 คน ครูพระที่มาช่วยสอนจำนวน 16 รูป คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานหรือผู้ปกครองจำนวน 80 คน รวมกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยจำนวน 401 รูป/คน

3.1.2 วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง โดยดำเนินการดังนี้

3.1.2.1 กำหนดพื้นที่ที่ใช้ในการวิจัยเป็นภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ และกรุงเทพมหานคร รวม 5 พื้นที่

3.1.2.2 เลือกจังหวัดจากพื้นที่ที่กำหนดทั้ง 4 ภาค พื้นที่ละ 1 จังหวัด โดยภาคเหนือ เลือกจังหวัดพะเยา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเลือกจังหวัดสกลนคร ภาคกลางเลือกจังหวัดสมุทรสาคร ภาคใต้เลือกจังหวัดนครศรีธรรมราช

3.1.2.3 เลือกสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาทุกเขตในจังหวัดที่เลือก ซึ่งจังหวัดพะเยามี 2 เขต จังหวัดสกลนครมี 3 เขต จังหวัดสมุทรสาครมี 1 เขต จังหวัดนครศรีธรรมราชมี 4 เขต และกรุงเทพมหานครมี 3 เขต รวม 13 เขต

3.1.2.4 เลือกโรงเรียนวิถีพุทธกัลยาณมิตรทุกโรงในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาที่เลือก ซึ่งสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพะเยา เขต 1 มี 1 โรง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพะเยา เขต 2 มี 1 โรง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนครเขต 1 มี 2 โรง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต 2 มี 2 โรง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต 3 มี 2 โรง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสมุทรสาคร มี 1 โรง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครศรีธรรมราช เขต 1 มี 1 โรง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครศรีธรรมราช เขต 2 มี 1 โรง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา

นครศรีธรรมราช เขต 3 มี 1 โรง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครศรีธรรมราช เขต 4 มี 1 โรง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 1 มี 1 โรง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 2 มี 1 โรง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 3 มี 1 โรง รวม 16 โรง

3.1.2.5 เลือกกลุ่มตัวอย่างจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและโรงเรียนวิถีพุทธ กัลยาณมิตรดังนี้

3.1.2.5.1 ศึกษาניתดที่รับผิดชอบในการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขตละ 1 คน รวม 13 คน

3.1.2.5.2 ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ กัลยาณมิตร ในปีการศึกษา 2552 และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

- 1) ผู้อำนวยการโรงเรียน โรงละ 1 คน รวม 16 คน
- 2) ครูที่รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ โรงละ 1 คน รวม 16 คน
- 3) ครูผู้สอนคิดตามสัดส่วนของจำนวนนักเรียน โดยโรงเรียนที่มีนักเรียนไม่เกิน 400 คน กำหนดครูเป็นกลุ่มตัวอย่าง 5 คน โรงเรียนที่มีนักเรียน 401- 800 คน กำหนดครูเป็นกลุ่มตัวอย่าง 15 คน โรงเรียนที่มีนักเรียน 801 คนขึ้นไป กำหนดครูเป็นกลุ่มตัวอย่าง 25 คน รวม 260 คน
- 4) ครูพระที่มาช่วยสอน โรงละ 1 รูป รวม 16 รูป
- 5) คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานหรือผู้ปกครอง โรงละ 5 คน รวม 80 คน

จำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ได้จากการเลือก นำเสนอเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 15 จำนวนกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามภาค สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และโรงเรียน

ภาค/สำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษา(สพท.)	โรงเรียน	กลุ่มตัวอย่าง (คน)						รวม
		1	2	3	4	5	6	
ภาคเหนือ								
1. สพท. พะเยา เขต 1		1						1
	โรงเรียนบ้านไร่อ้อย		1	1	5	5	1	13
2. สพท.พะเยา เขต 2								1
	โรงเรียนอนุบาลภูซาง		1	1	5	5	1	13
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ								
1. สพท.สกลนคร เขต 1		1						1
	1.1 โรงเรียนชุมชนดงมะไฟ เจริญศิลป์		1	1	15	5	1	23
	1.2 โรงเรียนธาตุนารายณ์ วิทยา		1	1	25	5	1	33
2. สพท.สกลนคร เขต 2								1
	2.1 โรงเรียนกุดบากพัฒนา ศึกษา		1	1	25	5	1	33
	2.2 โรงเรียนมัธยมวาริชภูมิ		1	1	25	5	1	33
3. สพท.สกลนคร เขต 3								1
	3.1 โรงเรียนบ้านพุทธรักษา		1	1	5	5	1	13
	3.2 โรงเรียนศึกษาประชา สามัคคี		1	1	15	5	1	23
ภาคกลาง								
สพท.สมุทรสาคร		1						1
	โรงเรียนวัดอ้อมน้อย		1	1	25	5	1	33
ภาคใต้								
1. สพท.นครศรีธรรมราช เขต 1		1						1
	โรงเรียนวัดจันทุน		1	1	5	5	1	13
2. สพท.นครศรีธรรมราช เขต 2		1						1
	โรงเรียนข้างกลางประชานุกล		1	1	15	5	1	23
3. สพท.นครศรีธรรมราช เขต 3		1						1
	โรงเรียนบ้านขนหาด		1	1	5	5	1	13

ตาราง 15 (ต่อ)

ภาค/สำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษา(สพท.)	โรงเรียน	กลุ่มตัวอย่าง (คน)						
		1	2	3	4	5	6	รวม
4. สพท.นครศรีธรรมราช เขต 4		1						1
	โรงเรียนปทุมานุกูล		1	1	15	5	1	23
กรุงเทพมหานคร								
1.สพท.กรุงเทพมหานคร เขต 1		1						1
	โรงเรียนวัดน้อยนพคุณ		1	1	25	5	1	33
2.สพท.กรุงเทพมหานคร เขต 2		1						1
	โรงเรียนมัธยมวัดปิ้ง		1	1	25	5	1	33
	ทองหลาง							
3.สพท.กรุงเทพมหานคร เขต 3		1						1
	โรงเรียนวัดประดู่ในทรงธรรม		1	1	25	5	1	33
รวม		13	16	16	260	80	16	401

ความหมายของตัวเลขที่ใช้ระบุกลุ่มตัวอย่างในตาราง

1	หมายถึง	ศึกษานิเทศก์ที่รับผิดชอบในการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ
2	หมายถึง	ผู้อำนวยการโรงเรียน
3	หมายถึง	ครูที่รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ
4	หมายถึง	ครูผู้สอน
5	หมายถึง	คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานหรือผู้ปกครองของนักเรียน
6	หมายถึง	ครูพระ

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามความเหมาะสมของตัวบ่งชี้ที่จะนำมาใช้เป็นตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ มี 5 ฉบับ คือ แบบสอบถามสำหรับศึกษานิเทศก์ที่รับผิดชอบในการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ แบบสอบถามสำหรับผู้บริหารและครู แบบสอบถามสำหรับครูที่รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ แบบสอบถามสำหรับคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานหรือผู้ปกครองของนักเรียน แบบสอบถามสำหรับครูพระ ซึ่งแบบสอบถามแต่ละฉบับมี 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Checklist)

ตอนที่ 2 ข้อคำถามเกี่ยวกับความเหมาะสมตัวของบ่งชี้ที่จะใช้เป็นตัวบ่งชี้สำหรับโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นแบบมาตรวัดประมาณค่า 5 ระดับ (Rating Scale) ตามแบบของลิเคอร์ท (Likert Scale) ภายได้ 3 องค์ประกอบหลัก คือ องค์ประกอบด้านปัจจัยนำเข้า องค์ประกอบด้านกระบวนการ และองค์ประกอบด้านผลผลิต โดยผู้วิจัยได้กำหนดระดับความเหมาะสมดังนี้

5 หมายถึง ตัวบ่งชี้ที่มีความเหมาะสมมากที่สุด ในการเป็นตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

4 หมายถึง ตัวบ่งชี้ที่มีความเหมาะสมมาก ในการเป็นตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

3 หมายถึง ตัวบ่งชี้ที่มีความเหมาะสมปานกลาง ในการเป็นตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

2 หมายถึง ตัวบ่งชี้ที่มีความเหมาะสมน้อย ในการเป็นตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

1 หมายถึง ตัวบ่งชี้ที่มีความเหมาะสมน้อยที่สุด ในการเป็นตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

การสร้างเครื่องมือ มีขั้นตอนในการดำเนินการดังนี้

3.2.1 ศึกษาข้อมูลเอกสารเกี่ยวกับการสร้างเครื่องมือแบบสอบถามแบบมาตรวัดประมาณค่า 5 ระดับ (Rating Scale) ตามแบบของลิเคอร์ท (Likert Scale)

3.2.2 ตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ดำเนินการโดยนำตัวบ่งชี้ที่ได้จากการพัฒนามาทำเป็นข้อคำถามในแบบประเมินความตรงเชิงเนื้อหา แล้วนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 9 คนพิจารณาให้ความเห็นด้วยวิธีการหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (วรณี แกมเกตุ. 2551: 219 - 221) โดยมีเกณฑ์การให้คะแนน 3 ระดับดังนี้

+ 1 เมื่อแน่ใจว่าข้อคำถามนั้นเป็นตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

0 เมื่อไม่แน่ใจว่าข้อคำถามนั้นเป็นตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

- 1 เมื่อแน่ใจว่าข้อคำถามนั้นไม่เป็นตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

นำคะแนนที่ได้ มาหาค่าดัชนีความสอดคล้อง โดยแทนค่าในสูตร ดังนี้

$$IOC = \frac{\sum R}{N}$$

เมื่อ IOC = ดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

$\sum R$ = ผลรวมของคะแนนความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ

N = จำนวนของผู้ทรงคุณวุฒิ

การกำหนดเกณฑ์ในการพิจารณา คือ ตัวบ่งชี้จะต้องมีค่า IOC > 0.50 จึงจะเป็นตัวบ่งชี้ที่มีความตรงเชิงเนื้อหา สามารถนำมาใช้ได้ (วรณี แกมเกตุ. 2551: 221) ผลการหาค่าดัชนีความสอดคล้องปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 16 ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ที่ประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 9 คน

รายการ	ผู้ประเมิน									IOC	ผลการประเมิน
	1	2	3	4	5	6	7	8	9		
1. องค์ประกอบหลักด้านปัจจัยนำเข้า											
1.1 องค์ประกอบย่อยด้านผู้บริหาร											
1.1.1 ตัวบ่งชี้ที่ 1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1.00	ผ่าน
1.1.2 ตัวบ่งชี้ที่ 2	1	1	1	1	1	-1	1	1	1	0.78	ผ่าน
1.1.3 ตัวบ่งชี้ที่ 3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1.00	ผ่าน
1.1.4 ตัวบ่งชี้ที่ 4	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1.00	ผ่าน
1.1.5 ตัวบ่งชี้ที่ 5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1.00	ผ่าน
1.1.6 ตัวบ่งชี้ที่ 6	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1.00	ผ่าน
1.1.7 ตัวบ่งชี้ที่ 7	1	1	1	1	1	0	1	1	1	0.89	ผ่าน
1.1.8 ตัวบ่งชี้ที่ 8	1	1	1	1	1	0	1	1	1	0.89	ผ่าน
1.2 องค์ประกอบย่อยด้านครูผู้สอน											
1.2.1 ตัวบ่งชี้ที่ 1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1.00	ผ่าน
1.2.2 ตัวบ่งชี้ที่ 2	1	1	1	1	1	1	0	1	1	0.89	ผ่าน
1.2.3 ตัวบ่งชี้ที่ 3	1	1	1	1	1	0	1	1	1	0.89	ผ่าน
1.2.4 ตัวบ่งชี้ที่ 4	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1.00	ผ่าน
1.2.5 ตัวบ่งชี้ที่ 5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1.00	ผ่าน
1.2.6 ตัวบ่งชี้ที่ 6	1	1	1	1	1	0	1	1	1	0.89	ผ่าน
1.2.7 ตัวบ่งชี้ที่ 7	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1.00	ผ่าน
1.2.8 ตัวบ่งชี้ที่ 8	1	1	1	1	1	0	1	1	1	0.89	ผ่าน
1.2.9 ตัวบ่งชี้ที่ 9	1	1	1	1	1	1	0	1	1	0.89	ผ่าน

ตาราง 16 (ต่อ)

รายการ	ผู้ประเมิน									IOC	ผลการประเมิน
	1	2	3	4	5	6	7	8	9		
3.3 องค์ประกอบย่อยด้าน											
คุณลักษณะทางจิตของนักเรียน											
3.3.1 ตัวบ่งชี้ที่ 1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1.00	ผ่าน
3.3.2 ตัวบ่งชี้ที่ 2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1.00	ผ่าน
3.3.3 ตัวบ่งชี้ที่ 3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1.00	ผ่าน
3.3.4 ตัวบ่งชี้ที่ 4	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1.00	ผ่าน
3.4 องค์ประกอบย่อยด้าน											
คุณลักษณะทางปัญญา											
ของนักเรียน											
3.4.1 ตัวบ่งชี้ที่ 1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	0.89	ผ่าน
3.4.2 ตัวบ่งชี้ที่ 2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1.00	ผ่าน
3.4.3 ตัวบ่งชี้ที่ 3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1.00	ผ่าน
3.4.4 ตัวบ่งชี้ที่ 4	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1.00	ผ่าน
3.4.5 ตัวบ่งชี้ที่ 5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1.00	ผ่าน
3.4.6 ตัวบ่งชี้ที่ 6	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1.00	ผ่าน

จากตาราง 16 ผลการประเมินค่าดัชนีความสอดคล้องโดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 9 คน ปรากฏว่า ทุกข้อคำถามมีค่าดัชนีความสอดคล้องมากกว่า 0.50 แสดงว่าตัวบ่งชี้ทุกตัวมีความตรงเชิงเนื้อหาสามารถนำไปกำหนดเป็นข้อคำถามในแบบสอบถามได้

3.2.3 การปรับแก้ตัวบ่งชี้ตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ หลังจากการประเมินความตรงเชิงเนื้อหาแล้ว ผู้วิจัยได้ปรับปรุง แก้ไขตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธในบางข้อตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ จากนั้นจึงนำไปสร้างเป็นแบบสอบถาม แล้วนำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นไปตรวจสอบหาความเชื่อมั่น

3.2.4 ตรวจสอบหาความเชื่อมั่น (Reliability) ดำเนินการโดยนำตัวบ่งชี้ที่ผ่านการปรับแก้แล้วมาสร้างเป็นแบบสอบถาม แล้วนำไปตรวจสอบหาความเชื่อมั่น (Reliability) กับศึกษานิเทศก์ที่รับผิดชอบในการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ผู้อำนวยการโรงเรียน ครูที่รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ครูผู้สอน ครูพระ คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานหรือผู้ปกครองของนักเรียน ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามุททสสงคราม จำนวน 30 รูป/คน นำผลที่ได้มาคำนวณหาความเชื่อมั่นด้วยวิธีหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) ได้ค่าความเชื่อมั่น 0.947

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีขั้นตอน ดังนี้

3.3.1 ขอนหนังสือจากบัณฑิตวิทยาลัย ส่งไปยังสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และโรงเรียนที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง เพื่อขอความร่วมมือในการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

3.3.2 ส่งแบบสอบถามพร้อมหนังสือขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลไปยังกลุ่มตัวอย่างทางไปรษณีย์

3.3.3 ตรวจสอบจำนวนแบบสอบถามที่ได้รับกลับคืนมา และตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถาม พบว่าได้ข้อมูลแบบสอบถามกลับคืนมา จำนวน 400 ชุด และข้อมูลแบบสอบถามดังกล่าวมีความสมบูรณ์สามารถนำมาวิเคราะห์ได้ จำนวน 385 ชุด คิดเป็นร้อยละ 96.01

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

3.4.1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์โดยการหาค่าร้อยละ

3.4.2 ข้อมูล ตอนที่ 2 ซึ่งเป็นข้อมูลเกี่ยวกับความเหมาะสมของตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ วิเคราะห์โดยการหาค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) และนำค่าเฉลี่ยมาแปลความหมายระดับความเหมาะสมของตัวบ่งชี้ (บุญชม ศรีสะอาด. 2546: 162) ดังนี้

ค่าเฉลี่ย 4.51 – 5.00	หมายถึง มีความเหมาะสมมากที่สุด
ค่าเฉลี่ย 3.51 – 4.50	หมายถึง มีความเหมาะสมมาก
ค่าเฉลี่ย 2.51 – 3.50	หมายถึง มีความเหมาะสมปานกลาง
ค่าเฉลี่ย 1.51 – 2.50	หมายถึง มีความเหมาะสมน้อย
ค่าเฉลี่ย 1.50 ลงมา	หมายถึง มีความเหมาะสมน้อยที่สุด

เกณฑ์ในการพิจารณาระดับความเหมาะสมของตัวบ่งชี้ ผู้วิจัยกำหนดไว้ว่า ตัวบ่งชี้จะต้องมีความเหมาะสมในระดับมาก (3.51 - 4.50) ขึ้นไป จึงจะสามารถนำมาใช้เป็นตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธได้

3.4.3 ข้อมูลที่เป็นข้อเสนอแนะเพิ่มเติม วิเคราะห์โดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และนำเสนอเป็นข้อสรุปเป็นรายองค์ประกอบ

กระบวนการพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ สรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 17 กระบวนการพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

ขั้นตอน	วิธีดำเนินการ	แหล่งข้อมูล/เครื่องมือ	ผลที่ต้องการ
1 การสร้างตัวบ่งชี้ คุณภาพโรงเรียน วิถีพุทธ	ศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ หลักการ แนวคิด ทฤษฎี	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	องค์ประกอบหลัก องค์ประกอบย่อย และ ตัวบ่งชี้คุณภาพ โรงเรียนวิถีพุทธที่ได้ จากการวิเคราะห์ สังเคราะห์
2 การพัฒนาตัวบ่งชี้ คุณภาพโรงเรียน วิถีพุทธ	1. จัดสนทนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อพิจารณาความครบถ้วน สมบูรณ์ และเติมเต็มตัวบ่งชี้ คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ 2. นำข้อมูลที่ได้จากการ สนทนากลุ่มมาพัฒนา ตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียน วิถีพุทธ	1. ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 9 รูป/คน 2. องค์ประกอบหลัก องค์ประกอบย่อยและ ตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียน วิถีพุทธที่ได้จากการ วิเคราะห์ สังเคราะห์	องค์ประกอบหลัก องค์ประกอบย่อย และตัวบ่งชี้คุณภาพ โรงเรียนวิถีพุทธที่ได้ จากการพัฒนา
3 การตรวจสอบ คุณภาพของตัวบ่งชี้ คุณภาพโรงเรียน วิถีพุทธ	1. กำหนดกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ เพื่อการตรวจสอบ 2. สร้างเครื่องมือที่ใช้สำหรับ ตรวจสอบคุณภาพ 3. การดำเนินการเพื่อเก็บ รวบรวมข้อมูล 4. การวิเคราะห์ข้อมูล	1. กลุ่มตัวอย่างจำนวน 401 รูป/คน 2. เครื่องมือจำนวน 2 ชุด ได้แก่ แบบประเมินความ ตรงเชิงเนื้อหาของตัวบ่งชี้ คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ และแบบสอบถามความ เหมาะสมของตัวบ่งชี้ที่จะ นำมาใช้เป็นตัวบ่งชี้คุณภาพ โรงเรียนวิถีพุทธ 3. หนังสือขอความ อนุเคราะห์ และแบบสอบถามความ เหมาะสมของตัวบ่งชี้ที่จะ นำมาใช้เป็นตัวบ่งชี้คุณภาพ โรงเรียนวิถีพุทธ 4. ข้อมูลจากแบบสอบถาม และข้อมูลจากการวิเคราะห์	ตัวบ่งชี้ที่เหมาะสม สำหรับใช้เป็นตัวบ่งชี้ คุณภาพโรงเรียน วิถีพุทธ

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล การพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์เป็น 3 ตอน ดังนี้

- ตอนที่ 1 ผลการสร้างตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ
 - ตอนที่ 2 ผลการพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ
 - ตอนที่ 3 ผลการตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ
- รายละเอียดผลการวิเคราะห์ทั้ง 3 ตอน มีดังนี้

ตอนที่ 1 ผลการสร้างตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

การสร้างตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการพัฒนาตัวบ่งชี้ และโรงเรียนวิถีพุทธ ทั้งในแง่ของหลักการ แนวคิด และทฤษฎี แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อกำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย รวมทั้งกำหนดเป็นองค์ประกอบ และตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ผลการสร้างในตอนนี้ได้ตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก 14 องค์ประกอบย่อย 58 ตัวบ่งชี้ ดังนี้

1.1 องค์ประกอบหลักด้านปัจจัยนำเข้า ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบย่อย 23 ตัวบ่งชี้ คือ

1.1.1 องค์ประกอบย่อยด้านผู้บริหาร มี 8 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

- 1.1.1.1 มีความรู้ทางวิชาการ
- 1.1.1.2 มีวิสัยทัศน์และมีความสามารถทางการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ
- 1.1.1.3 มีทักษะในการบริหาร
- 1.1.1.4 เป็นนักสื่อสารที่ดี
- 1.1.1.5 มีพรหมวิหารธรรม
- 1.1.1.6 เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต
- 1.1.1.7 พัฒนาคณะ พัฒนางานโดยใช้หลักอิทธิบาทสี่
- 1.1.1.8 เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีตามหลักพุทธปณิธานสี่

1.1.2 องค์ประกอบย่อยด้านครูผู้สอน มี 8 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

- 1.1.2.1 มีความสามารถในการจัดการเรียนรู้ตามแนวทางวิถีพุทธ
- 1.1.2.2 มีความสามารถในการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ
- 1.1.2.3 มีพรหมวิหารสี่
- 1.1.2.4 เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต
- 1.1.2.5 พัฒนาตน พัฒนางานตามหลักอิทธิบาทสี่
- 1.1.2.6 ทำวิจัยเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนางาน
- 1.1.2.7 เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีตามหลักพุทธปณิธานสี่
- 1.1.2.8 มีความสามารถในการสื่อสาร

1.1.3 องค์ประกอบย่อยด้านหลักสูตร มี 3 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

- 1.1.3.1 หลักสูตรต้องถือชีวิตเป็นตัวตั้ง มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้รู้จักตัวเอง รู้จักการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลกับสังคมและสิ่งแวดล้อม
- 1.1.3.2 ปลุกฝังความศรัทธาในพุทธศาสนา และการปฏิบัติตนให้เหมาะสมตามแนวทางพุทธศาสนา
- 1.1.3.3 บูรณาการไตรสิกขาเข้ากับกลุ่มสาระและกิจกรรมต่างๆ ในหลักสูตร

1.1.4 องค์ประกอบย่อยด้านระบบการบริหาร มี 4 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

- 1.1.4.1 มีแผนพัฒนา และแผนปฏิบัติการประจำปีที่มุ่งพัฒนาคุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ
- 1.1.4.2 บริหารจัดการศึกษาโดยเน้นการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน
- 1.1.4.3 มีระบบการนิเทศ ติดตาม กำกับ ตรวจสอบ และประเมินผลอย่างต่อเนื่องด้วยบรรยากาศของกัลยาณมิตร
- 1.1.4.4 พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความเข้าใจในไตรสิกขา มีความศรัทธาในพุทธศาสนา

1.2 องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบย่อย 18 ตัวบ่งชี้ คือ

1.2.1 องค์ประกอบย่อยด้านการจัดการเรียนการสอน มี 3 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

- 1.2.1.1 จัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ

1.2.1.2 ใช้วิธีการสอนที่หลากหลาย

1.2.1.3 บูรณาการไตรสิกขาในกระบวนการเรียนรู้

1.2.2 องค์ประกอบย่อยด้านการใช้สื่อ มี 3 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

1.2.2.1 ใช้สื่อ แหล่งเรียนรู้ ครูภูมิปัญญา อย่างหลากหลาย

1.2.2.2 ใช้สื่อที่หาง่าย ทันสมัย สอดคล้องกับเนื้อหาที่เรียนรู้

1.2.2.3 นำนักเรียนไปเรียนรู้ที่วัดหรือนิมนต์พระสงฆ์มาให้ความรู้ที่โรงเรียนอย่าง

ต่อเนื่อง

1.2.3 องค์ประกอบย่อยด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ มี 1 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

1.2.3.1 วัดและประเมินผลตามสภาพจริงด้วยเครื่องมือที่เหมาะสมและวิธีการที่หลากหลายครอบคลุมทั้งด้านกาย ศีล จิต ปัญญา

1.2.4 องค์ประกอบย่อยด้านการจัดสภาพแวดล้อม มี 5 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

1.2.4.1 จัดประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียน ห้องเรียน และห้องกิจกรรมต่างๆ ตามความเหมาะสม

1.2.4.2 ดูแลอาคารสถานที่ และพื้นที่โดยรอบบริเวณโรงเรียนให้มีความสะอาด และปลอดภัยอยู่เสมอ

1.2.4.3 จัดสภาพห้องเรียน ห้องกิจกรรม อาคารเรียน และบริเวณโดยรอบโรงเรียนให้มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ชวนให้ใฝ่รู้ใฝ่เรียน

1.2.4.4 ภายในโรงเรียนต้องปราศจากสิ่งเสพติด อบายมุข และสิ่งมอมเมาทุกชนิด

1.2.4.5 สร้างบรรยากาศการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน และนักเรียนกับนักเรียน

1.2.5 องค์ประกอบย่อยด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริม มี 4 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

1.2.5.1 จัดกิจกรรมแนะแนวเพื่อสร้างเสริมคุณภาพชีวิต

1.2.5.2 จัดกิจกรรมส่งเสริมการดำรงชีวิตประจำวันที่ถูกต้องทั้งด้านการกิน อยู่ ดู ฟัง

1.2.5.3 จัดกิจกรรมส่งเสริมการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ

1.2.5.4 จัดกิจกรรมทางพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาจิตให้ผ่องใส

1.2.6 องค์ประกอบย่อยด้านการมีส่วนร่วม บวร มี 2 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

1.2.6.1 โรงเรียนจัดการประชุม สัมมนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างบ้าน วัดโรงเรียนเพื่อประสานความเข้าใจให้ตรงกันในแนวทางของการพัฒนานักเรียนไปสู่เป้าหมายของ โรงเรียนวิถียุทธ

1.2.6.2 บ้านวัดโรงเรียนร่วมมือกันพัฒนานักเรียนตามแนวทางที่วางไว้อย่างต่อเนื่อง

1.3 องค์ประกอบหลักด้านผลผลิต ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบย่อย 17 ตัวบ่งชี้ คือ

1.3.1 องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางกายของนักเรียน มี 5 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

1.3.1.1 รู้จักใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและเกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า

1.3.1.2 รับรู้ ดู ฟังสิ่งต่างๆ โดยตระหนักรู้ และสามารถหาประโยชน์จากการรับรู้ ดู ฟังนั้นๆ ได้

1.3.1.3 รับประทานอาหารที่มีคุณค่า ในปริมาณที่พอเหมาะ และหลีกเลี่ยงจาก สิ่งเสพติดที่บั่นทอนทำลายสุขภาพ

1.3.1.4 รู้วิธีการใช้และรู้จักเลือกใช้สิ่งของเครื่องใช้ และอุปกรณ์เทคโนโลยี ด้วย ความรู้ความเข้าใจ ให้ได้คุณค่าและประโยชน์ที่แท้จริง

1.3.1.5 มีสุขภาพแข็งแรงเจริญเติบโตตามวัย ร่างกายสะอาด แต่งกายเรียบร้อย

1.3.2 องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน มี 6 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

1.3.2.1 ตั้งตนอยู่ในระเบียบวินัย กฎเกณฑ์และกติกาของสังคม

1.3.2.2 ปฏิบัติตนตามหลักศีล 5

1.3.2.3 มีความซื่อสัตย์ ซื่อตรง รู้จักพอ รับผิดชอบ และตรงต่อเวลา

1.3.2.4 มีกิริยา วาจาสุภาพ เรียบร้อย มีสัมมาคารวะ

1.3.2.5 ไม่สร้างความสะดวกเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น

1.3.2.6 มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

1.3.3 องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางจิตของนักเรียน มี 3 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

1.3.3.1 มีจิตใจตั้งมั่นตามหลักพรหมวิหารสี่

1.3.3.2 มีความเพียรพยายาม มุ่งมั่น มีสติระลึกรู้อยู่เสมอ

1.3.3.3 มีความร่าเริง แจ่มใส สงบเย็น

1.3.4 องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน มี 3 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

1.3.4.1 มีความรู้ทางวิชาการ

1.3.4.2 มีความสามารถในการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ

1.3.4.3 รู้และเข้าใจในระบบแห่งความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัยสืบเนื่อง
ส่งผลต่อกันตามเหตุปัจจัย รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกและชีวิตตามสภาวะที่เป็นจริง สามารถทำจิต
ให้เป็นอิสระ ไม่ลุ่มหลงไปตามกระแสนิยม สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ด้วยปัญญา

ตอนที่ 2 ผลการพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

การพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นการจัดการสนทนากลุ่มเพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิ
ด้านพุทธศาสนา หรือการศึกษาแนวพุทธ หรือโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งประกอบด้วยพระสงฆ์ 3 รูป
นักวิชาการ 3 คน ศีกษานิเทศก์ 1 คน ผู้บริหารโรงเรียนวิถีพุทธ 1 คน ครูผู้สอนในโรงเรียนวิถีพุทธ 1 คน
รวม 9 รูป/คน พิจารณาถึงความครบถ้วน สมบูรณ์ รวมทั้งให้ความเห็นและข้อเสนอแนะเพื่อการ
ปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมองค์ประกอบ และตัวบ่งชี้ที่สร้างขึ้น ผลการดำเนินการพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพ
โรงเรียนวิถีพุทธ มีดังนี้

2.1 ผลจากการสนทนากลุ่ม

การจัดสนทนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้วิจัยได้กำหนดคำถามหลัก 2 คำถามเพื่อการ
พิจารณา ดังนี้

2.1.1 คำถามหลักข้อที่ 1 องค์ประกอบของตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธมีความ
ครบถ้วน สมบูรณ์ดีแล้วหรือไม่ ควรปรับปรุงหรือเพิ่มเติมในประเด็นใด อย่างไรบ้าง

สรุปความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ ได้ดังนี้

2.1.1.1 น่าจะเพิ่มองค์ประกอบหลักด้านผลกระทบต่อชุมชนว่าได้รับผลอะไรจาก
การเป็นวิถีพุทธ

2.1.1.2 องค์ประกอบหลักด้านปัจจัยนำเข้า มีความเห็นและข้อเสนอแนะ คือ

2.1.1.2.1 องค์ประกอบย่อยระบบบริหาร น่าจะเปลี่ยนเป็นการบริหาร
จัดการ

2.1.1.2.2 น่าจะเพิ่มผู้สนับสนุนทางการศึกษา ควรเป็นใคร อย่างไร

2.1.1.2.3 น่าจะมีพระสงฆ์หรือผู้เชี่ยวชาญเพิ่มเข้ามาเป็นองค์ประกอบ
ย่อย เพื่อนำหลักธรรมคำสอนที่มีความรู้ความเข้าใจเข้ามาสอนนักเรียนให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์

2.1.1.2.4 องค์ประกอบสำคัญของโรงเรียนวิถีพุทธ ในโครงสร้างของการบริหารควรมีคณะกรรมการหรือบอร์ดบริหารมาขับเคลื่อนด้วย

2.1.1.3 องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ ควรปรับปรุงองค์ประกอบย่อยด้านการใช้สื่อโดยเพิ่มเป็น การใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ จะได้ครอบคลุมครบถ้วน

2.1.1.4 องค์ประกอบหลักด้านผลผลิต องค์ประกอบย่อยจะต้องนิยามให้ชัดเจน คุณลักษณะทางกาย ไม่ใช่เฉพาะร่างกาย คุณลักษณะทางสังคมก็คือด้านศีล

2.1.2 คำถามหลักข้อที่ 2 ตัวบ่งชี้ในแต่ละองค์ประกอบย่อย มีความครบถ้วน สมบูรณ์ดีแล้วหรือไม่ ควรปรับปรุงหรือเพิ่มเติมในประเด็นใด อย่างไรบ้าง

สรุปความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ ได้ดังนี้

2.1.2.1 องค์ประกอบย่อยด้านผู้บริหาร มีความเห็นและข้อเสนอแนะ คือ

2.1.2.1.1 ตัวบ่งชี้ข้อ 1 ผู้บริหารมีความรู้ทางวิชาการจะกว้างเกินไป อาจจะเพิ่มเป็นมีความรู้ทางวิชาการตามวิธีการบริหารของโรงเรียนวิถีพุทธ หรือ ตามแนวทางการบริหารจัดการของโรงเรียนวิถีพุทธ

2.1.2.1.2 คำศัพท์บางคำ เช่น โยนิโสมนสิการ พุทธปณิธานส์ ผู้ตอบอาจจะไม่เข้าใจ ไม่รู้ว่าเป็นอะไร ดังนั้นถ้าเป็นไปได้เวลาเก็บข้อมูลควรทำรายละเอียดให้ หรือถ้าจัดประชุมชี้แจงทำความเข้าใจก่อนเก็บข้อมูลได้ก็จะดีมาก

2.1.2.1.3 ตัวบ่งชี้ข้อ 3 มีทักษะในการบริหาร ควรเอารัทธิปฏิบัติเข้ามาเพิ่มเติมด้วย ธรรมาธิปไตยคือการถือความถูกต้องดีงามเป็นหลัก เป็นเกณฑ์ตัดสิน อาจกำหนดข้อนี้ว่ามีทักษะในการบริหารอยู่บนฐานของความถูกต้องดีงาม

2.1.2.2 องค์ประกอบย่อยด้านครูผู้สอน มีความเห็นและข้อเสนอแนะดังนี้

2.1.2.2.1 ตัวบ่งชี้ของครูน่าจะต่างจากผู้บริหารในบางเรื่อง ที่ชัดคือครูน่าจะมีหลักของลีลาการสอนแจ่มแจ้ง จูงใจ แก่ล้นกล้า ร่าเริง ซึ่งจะเป็นตัวบ่งชี้ถึงตัวผู้สอนจริง จึงควรนำมากำหนดเป็นตัวบ่งชี้ในองค์ประกอบย่อยด้านนี้อีกตัวหนึ่ง

2.1.2.2.2 พรหมวิหารสี่ในด้านครูผู้สอน กับพรหมวิหารธรรมในด้านผู้บริหาร ควรใช้ให้เหมือนกัน โดยเลือกใช้คำใดคำหนึ่ง

2.1.2.2.3 ควรเพิ่มคุณลักษณะของครูตามหลักกัลยาณมิตร

2.1.2.2.4 การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธครูมีความสำคัญมาก เพราะถ้าครูไม่จริงจังก็จะไม่เกิดผล ต้องสร้างองค์ครูให้เข้มแข็ง

2.1.2.3 องค์ประกอบย่อยด้านหลักสูตร มีความเห็นและข้อเสนอแนะดังนี้

2.1.2.3.1 ที่ว่าถือชีวิตเป็นตัวตั้งน่าจะเป็นกิจกรรม เพราะสาระเขามีแกนกลางมาให้แล้ว

2.1.2.3.2 การปลูกฝังความศรัทธา ต้องประยุกต์เข้าไปในกลุ่มสาระต่างๆ

2.1.2.3.3 ความศรัทธาหรือความเข้าใจ อาจใช้คำว่าปัญญาไปเลยก็ได้ การเอาชีวิตเป็นตัวตั้ง ให้ธรรมะอยู่ในวิถีชีวิต จะต้องรู้และเข้าใจพุทธศาสนา ศรัทธาจะต้องไปกับความรู้อย่างเข้าใจ ถ้าไม่มีศรัทธาก็ไม่ได้ หรือศรัทธาแต่ไม่รู้ไม่เข้าใจก็ไม่ได้

2.1.2.3.4 ควรเพิ่มอีกข้อหนึ่งคือ หลักสูตรเชื่อมโยงบูรณาการให้เกิดความต่อเนื่องเป็นวิถีชีวิต

2.1.2.4 องค์ประกอบย่อยด้านระบบการบริหาร น่าจะเพิ่มหลักธรรมาภิบาลเข้ามาด้วย โดยโรงเรียนวิถีพุทธต้องชี้ให้เห็นว่ามีการบริหารที่เป็นธรรม โปร่งใส ตรวจสอบได้

2.1.2.5 องค์ประกอบย่อยด้านการจัดการเรียนการสอน มีความเห็นและข้อเสนอแนะดังนี้

2.1.2.5.1 การจัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญนั้น วิถีพุทธต้องเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญอยู่แล้ว แต่ลองพิจารณาดูว่าควรจะแยกตัวบ่งชี้ออกมาเป็นข้อย่อยๆ หรือไม่ เพราะตัวบ่งชี้บางตัวใหญ่ บางประเด็นครูทำ แต่บางประเด็นอาจจะไม่ได้ทำ ถ้าแยกเป็นข้อย่อยได้ก็จะเห็นชัดเจน

2.1.2.5.2 เมื่อจัดการเรียนการสอนแล้ว ควรมีการนิเทศ ติดตาม ตรวจสอบด้วย

2.1.2.5.3 สิ่งสำคัญไม่ว่าจะเป็นการจัดการเรียนการสอนหรือการจัดกิจกรรมส่งเสริม อยากให้มีการร้อยเรียงให้เป็นวิถีชีวิต

2.1.2.6 องค์ประกอบย่อยด้านการใช้สื่อ มีความเห็นและข้อเสนอแนะดังนี้

2.1.2.6.1 ควรเพิ่มการใช้สื่อที่กระตุ้นให้เกิดความคิด ทำ พูด เจริญพุทธ

2.1.2.6.2 ถ้าเด็กมีส่วนร่วมในการสร้างสื่อ หาสื่อด้วยก็จะดี

2.1.2.7 องค์ประกอบย่อยด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ให้เปลี่ยนคำว่า
ศีล เป็นสังคม จะได้สอดคล้องกับองค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน

2.1.2.8 องค์ประกอบย่อยด้านการจัดสภาพแวดล้อม มีความเห็นและข้อเสนอแนะ
ดังนี้

2.1.2.8.1 จัดพระพุทธรูปในห้องเรียนน่าจะไม่ค่อยมี ส่วนใหญ่จะมี
สัญลักษณ์ของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

2.1.2.8.2 สภาพแวดล้อมทั้งภายในภายนอกห้องเรียนต้องจัดให้เอื้อต่อ
วิถีพุทธ

2.1.2.8.3 สร้างบรรยากาศการมีปฏิสัมพันธ์ในข้อ 5 ควรจะมีผู้ปกครอง
ชุมชน พระเข้ามาด้วย

2.1.2.9 องค์ประกอบย่อยด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริม กิจกรรมส่งเสริมเป็น
กิจกรรมที่โรงเรียนจัดให้มีเพิ่มขึ้นมา จะต่างกับกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนซึ่งกำหนดไว้ในหลักสูตร เช่น
ลูกเสือ เนตรนารี ยุวกาชาด เน้นแนะ

2.1.2.10 องค์ประกอบย่อยด้านการมีส่วนร่วม บวร มีความเห็นและข้อเสนอแนะ
ดังนี้

2.1.2.10.1 อาจจะเพิ่มในเรื่องบุคลากร หรือสถานที่สำคัญเข้ามาด้วย

2.1.2.10.2 ควรมีว่าผู้ปกครองมีบทบาทอย่างไรที่จะร่วมสนับสนุน
ส่งเสริม ทำอย่างไรที่จะกระตุ้นผู้ปกครองให้มีบทบาท จะผลักดันอย่างไรให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัด
กิจกรรม

2.1.2.11 องค์ประกอบย่อยด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริม มีความเห็นและข้อเสนอแนะ
ดังนี้

2.1.2.11.1 ควรเพิ่มจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอย่าง
ต่อเนื่องตลอดปี

2.1.2.11.2 ควรมีการตักบาตรในวันพระเพื่อให้รู้ว่าวันนี้คือวันพระ

2.1.2.12 องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางกายของนักเรียน ควรเพิ่มเรื่อง การมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อสิ่งแวดล้อม

2.1.2.13 องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน ตัวบ่งชี้ข้อ ที่ 3 ยาวเกินไปและควรบ่งชี้การวัด ควรแยกออกมาเป็นข้อย่อยๆ

2.2 ผลการนำข้อมูลจากการสนทนากลุ่มมาพัฒนาตัวบ่งชี้

ผู้วิจัยนำผลที่ได้จากการจัดสนทนากลุ่ม มาพิจารณาแก้ไข ปรับปรุง เพิ่มเติมให้ตัวบ่งชี้ คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธมีความครบถ้วน สมบูรณ์ ผลจากการดำเนินการทำให้ได้ตัวบ่งชี้คุณภาพ โรงเรียนวิถีพุทธ 3 องค์ประกอบหลัก 14 องค์ประกอบย่อย 66 ตัวบ่งชี้ ดังนี้

2.2.1 องค์ประกอบหลักด้านปัจจัยนำเข้า ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบย่อย 25 ตัวบ่งชี้ คือ

2.2.1.1 องค์ประกอบย่อยด้านผู้บริหาร มี 8 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

2.2.1.1.1 รอบรู้เรื่องการจัดการศึกษาวิถีพุทธ

2.2.1.1.2 มีวิสัยทัศน์และมีความสามารถทางการคิดตามหลักโยนิโส มนสิการ (คิดเป็น เห็นทางออก)

2.2.1.1.3 มีทักษะในการบริหารบนฐานของความถูกต้องดีงาม (ธรรมาธิปไตย)

2.2.1.1.4 มีความสามารถในการสื่อสาร

2.2.1.1.5 มีพรหมวิหารธรรม

2.2.1.1.6 เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต

2.2.1.1.7 พัฒนาตน พัฒนางานโดยใช้หลักอิทธิบาทสี่

2.2.1.1.8 เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีโดยศึกษา ปฏิบัติ เผยแผ่ และ ปกป้องคุ้มครองพุทธศาสนา (พุทธปณิธานสี่)

2.2.1.2 องค์ประกอบย่อยด้านครูผู้สอน มี 9 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

2.2.1.2.1 มีความสามารถในการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

2.2.1.2.2 มีลีลาการสอน 4 ประการ คือ แจ่มแจ้ง ชูใจ แก่ล้นกล้า ร่าเริง

2.2.1.2.3 มีความสามารถในการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ (คิดเป็น
เห็นทางออก)

2.2.1.2.4 มีพรหมวิหารธรรม

2.2.1.2.5 เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต

2.2.1.2.6 พัฒนาตน พัฒนางานตามหลักอิทธิบาทสี่

2.2.1.2.7 ทำวิจัยเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนางาน

2.2.1.2.8 เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีโดยศึกษา ปฏิบัติ เผยแผ่ และปกป้อง
คุ้มครองพุทธศาสนา (พุทธปณิธานสี่)

2.2.1.2.9 มีความสามารถในการสื่อสาร

2.2.1.3 องค์ประกอบย่อยด้านหลักสูตร มี 3 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

2.2.1.3.1 หลักสูตรต้องถือชีวิตเป็นตัวตั้ง มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้รู้จักตัวเอง
รู้จักการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลกับสังคมและสิ่งแวดล้อม

2.2.1.3.2 ปลุกฝังความศรัทธาในพุทธศาสนา และการปฏิบัติตนให้
เหมาะสมตามแนวทางพุทธศาสนา

2.2.1.3.3 บูรณาการไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เข้ากับกลุ่มสาระ
และกิจกรรมต่างๆ ในหลักสูตร

2.2.1.4 องค์ประกอบย่อยด้านระบบการบริหาร มี 5 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

2.2.1.4.1 มีแผนพัฒนา และแผนปฏิบัติการประจำปีที่มุ่งพัฒนา
คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

2.2.1.4.2 มีคณะกรรมการขับเคลื่อนโรงเรียนวิถีพุทธโดยมีพระสงฆ์เป็น
แกนหลัก

2.2.1.4.3 บริหารจัดการศึกษาโดยเน้นการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด
โรงเรียน

2.2.1.4.4 มีระบบการนิเทศ ติดตาม กำกับ ตรวจสอบ และประเมินผล
อย่างต่อเนื่องด้วยบรรยากาศของกัลยาณมิตร

2.2.1.4.5 พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความเข้าใจในไตรสิกขา มีความ

ศรัทธาในพุทธศาสนา

2.2.2 องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบย่อย 17 ตัวบ่งชี้

คือ

2.2.2.1 องค์ประกอบย่อยด้านการจัดการเรียนการสอน มี 3 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

2.2.2.1.1 จัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ

2.2.2.1.2 ใช้วิธีการสอนที่หลากหลาย

2.2.2.1.3 บูรณาการไตรสิกขาในกระบวนการเรียนรู้

2.2.2.2 องค์ประกอบย่อยด้านการใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ มี 3 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

2.2.2.2.1 ใช้สื่อแหล่งเรียนรู้ ครูพระและครูภูมิปัญญา อย่างหลากหลาย

2.2.2.2.2 ใช้สื่อที่หาง่าย ทันสมัย สอดคล้องกับเนื้อหาที่เรียนรู้

2.2.2.2.3 นำนักเรียนไปเรียนรู้ที่วัดหรือนิมนต์พระสงฆ์มาให้ความรู้ที่

โรงเรียนอย่างต่อเนื่อง

2.2.2.3 องค์ประกอบย่อยด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ มี 1 ตัวบ่งชี้

ได้แก่

2.2.2.3.1 วัดและประเมินผลตามสภาพจริงด้วยเครื่องมือที่เหมาะสม

และวิธีการที่หลากหลายครอบคลุมทั้งด้านกาย สังคม จิต ปัญญา

2.2.2.4 องค์ประกอบย่อยด้านการจัดสภาพแวดล้อม มี 5 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

2.2.2.4.1 จัดประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียน ห้องเรียน และห้อง

กิจกรรมต่างๆ ตามความเหมาะสม

2.2.2.4.2 ดูแลอาคารสถานที่ และพื้นที่โดยรอบบริเวณโรงเรียนให้มี

ความสะอาดและปลอดภัยอยู่เสมอ

2.2.2.4.3 จัดสภาพห้องเรียน ห้องกิจกรรม อาคารเรียน และบริเวณ

โดยรอบโรงเรียนให้มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ชวนให้ใฝ่รู้ใฝ่เรียน

2.2.2.4.4 ภายในโรงเรียนต้องปราศจากสิ่งเสพติด อบายมุข และสิ่ง

มอมเมาทุกชนิด

2.2.2.4.5 สร้างบรรยากาศการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครู นักเรียน และผู้ปกครอง

2.2.2.5 องค์ประกอบย่อยด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริม มี 3 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

2.2.2.5.1 จัดกิจกรรมส่งเสริมการดำรงชีวิตประจำวันที่ถูกต้องทั้งด้าน การกิน อยู่ ดู ฟัง

2.2.2.5.2 จัดกิจกรรมส่งเสริมการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ

2.2.2.5.3 จัดกิจกรรมทางพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง

2.2.2.6 องค์ประกอบย่อยด้านการมีส่วนร่วม บวร มี 2 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

2.2.2.6.1 โรงเรียนจัดการประชุม สัมมนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน เพื่อประสานความเข้าใจให้ตรงกันในแนวทางของการพัฒนานักเรียนไปสู่ เป้าหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ

2.2.2.6.2 บ้าน วัด โรงเรียน ร่วมมือกันพัฒนานักเรียนตามแนวทางที่วางไว้อย่างต่อเนื่อง

2.2.3 องค์ประกอบหลักด้านผลผลิต ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบย่อย 24 ตัวบ่งชี้ คือ

2.2.3.1 องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางกายของนักเรียน มี 6 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

2.2.3.1.1 รู้จักใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและเกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า

2.2.3.1.2 อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

2.2.3.1.3 รับรู้ ดู ฟังสิ่งต่างๆ โดยตระหนักรู้ และสามารถหาประโยชน์ จากการรับรู้ ดู ฟังนั้นๆ ได้

2.2.3.1.4 รับประทานอาหารที่มีคุณค่า ในปริมาณที่เหมาะสม และ หลีกเลียงจากสิ่งเสพติดที่บั่นทอนทำลายสุขภาพ

2.2.3.1.5 รู้วิธีการใช้และรู้จักเลือกใช้สิ่งของเครื่องใช้ และอุปกรณ์ เทคโนโลยี ด้วยความรู้ความเข้าใจ ให้ได้คุณค่าและประโยชน์ที่แท้จริง

2.2.3.1.6 มีสุขภาพแข็งแรงเจริญเติบโตตามวัย ร่างกายสะอาด แต่งกาย เรียบร้อย

ได้แก่

2.2.3.2 องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน มี 8 ตัวบ่งชี้

2.2.3.2.1 ตั้งตนอยู่ในระเบียบวินัย กฎเกณฑ์และกติกาของสังคม

2.2.3.2.2 ปฏิบัติตนตามหลักศีล 5

2.2.3.2.3 มีความซื่อสัตย์ ซื่อตรง และตรงต่อเวลา

2.2.3.2.4 รู้จักพอ

2.2.3.2.5 มีความรับผิดชอบ

2.2.3.2.6 มีกิริยา วาจาสุภาพ เรียบร้อย มีสัมมาคารวะ

2.2.3.2.7 ไม่สร้างความสะดวกรื้อนแก่ตนเองและผู้อื่น

2.2.3.2.8 มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

2.2.3.3 องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางจิตของนักเรียน มี 4 ตัวบ่งชี้

ได้แก่

2.2.3.3.1 มีจิตใจดีงามตามหลักพรหมวิหารสี่

2.2.3.3.2 มีความเพียรพยายาม มุ่งมั่น

2.2.3.3.3 มีสติระลึกรู้อยู่เสมอ

2.2.3.3.4 มีความร่าเริง แจ่มใส สงบเย็น

2.2.3.4 องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน มี 6 ตัวบ่งชี้

ได้แก่

2.2.3.4.1 มีความรู้ทางวิชาการตามหลักสูตร

2.2.3.4.2 มีความสามารถในการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ (คิดเป็น

เห็นทางออก)

2.2.3.4.3 รู้ผิด ชอบ ชั่ว ดี

2.2.3.4.4 รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกและชีวิตตามสภาวะที่เป็นจริง

2.2.3.4.5 สามารถทำจิตให้เป็นอิสระ ไม่ลุ่มหลงไปตามกระแสนิยม

2.2.3.4.6 สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ด้วยปัญญา

ตอนที่ 3 ผลการตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถิพุทธ

การตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถิพุทธ เป็นการนำตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถิพุทธที่ได้จากการพัฒนา ไปให้ผู้ปฏิบัติจริงและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโรงเรียนวิถิพุทธ กัลยาณมิตรได้แก่ ศิษยานิเทศก์ที่รับผิดชอบในการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถิพุทธ ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจำนวน 13 คน ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาในโรงเรียนวิถิพุทธกัลยาณมิตร ในปีการศึกษา 2552 และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจำนวน 388 รูป/คน ประกอบด้วย ผู้อำนวยการโรงเรียนจำนวน 16 คน ครูที่รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถิพุทธจำนวน 16 คน ครูผู้สอนจำนวน 260 คน ครูพระที่มาช่วยสอนจำนวน 16 รูป คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานหรือผู้ปกครองจำนวน 80 คน รวมจำนวน 401 รูป/คน ตรวจสอบโดยให้ความเห็นในเรื่องของความเหมาะสมที่จะนำมาใช้เป็นตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถิพุทธ ด้วยการตอบแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น

การเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการโดยส่งแบบสอบถามพร้อมหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสอบถามไปยังกลุ่มตัวอย่างทางไปรษณีย์ จำนวน 401 ชุด ได้แบบสอบถามคืนมาจำนวน 400 ชุด จากการตรวจความสมบูรณ์ของแบบสอบถาม พบว่า มีแบบสอบถามที่สมบูรณ์สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้ จำนวน 385 ชุด คิดเป็นร้อยละ 96.01 ผลของการวิเคราะห์ข้อมูล มีดังนี้

3.1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน ปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 18 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกเป็นรายสถานภาพ (ผู้ตอบจำนวน 385 คน)

รายการ	ครูพระ		ศึกษานิเทศก์		ผู้อำนวยการฯ		ครูโครงการฯ		ครูผู้สอน		ผู้ปกครองหรือ กรรมการฯ (80)		รวมทั้งหมด (385)	
	(16)		(13)		(16)		(16)		(244)					
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เพศ														
1. ชาย	16	100.00	3	23.08	13	81.25	5	31.25	93	38.11	38	47.50	168	43.64
2. หญิง	-	-	10	76.92	3	18.75	11	68.75	151	61.89	42	52.50	217	56.36
อายุ														
1. น้อยกว่า 30 ปี	4	25.00	-	-	-	-	-	-	32	13.11	-	-	36	9.35
2. 30 – 39 ปี	3	18.75	-	-	-	-	2	12.50	47	19.26	16	20.00	68	17.66
3. 40 – 49 ปี	6	37.50	3	23.08	3	18.75	2	12.50	63	25.82	31	38.75	108	28.05
4. 50 – 59 ปี	2	12.50	10	76.92	12	75.00	12	75.00	102	41.80	21	26.25	159	41.30
5. 60 ปีขึ้นไป	1	6.25	-	-	1	6.25	-	-	-	-	12	15.00	14	3.64
วุฒิการศึกษา														
1. วุฒิทางธรรม														
1.1 นักธรรมตรี	2	12.50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1.2 นักธรรมเอก	7	43.75	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1.3 เปรียญธรรม 2 ประโยค	1	6.75	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1.4 เปรียญธรรม 3 ประโยค	3	18.75	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

ตาราง 18 (ต่อ)

รายการ	ครูพระ		ศึกษานิเทศก์		ผู้อำนวยการฯ		ครูโครงการฯ		ครูผู้สอน		ผู้ปกครองหรือ กรรมการฯ (80)		รวมทั้งหมด	
	(16)		(13)		(16)		(16)		(244)				(385)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1.5 เปรียญธรรม 6 ประโยค	1	6.75	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1.6 เปรียญธรรม 9 ประโยค	2	12.50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2. วุฒิทางโลก														
2.1 ประถมศึกษา	2	12.50	-	-	-	-	-	-	-	-	20	25.00	22	5.71
2.2 มัธยมศึกษา ตอนต้น	2	12.50	-	-	-	-	-	-	-	-	12	15.00	14	3.64
2.3 มัธยมศึกษา ตอนปลาย	5	31.25	-	-	-	-	-	-	-	-	22	27.50	27	7.01
2.4 พกศ(วิชาชุดครู)	1	6.25	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0.26
2.5 อนุปริญา	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	5.00	4	1.04
2.6 ปริญาตรี	6	37.50	1	7.69	3	18.75	14	87.50	211	86.48	13	16.25	248	64.42
2.7 ประกาศนียบัตร บัณฑิต	-	-	-	-	1	6.25	-	-	-	-	-	-	1	0.26
2.8 ปริญาโท	-	-	12	92.31	12	75.00	2	12.50	33	13.52	9	11.25	68	17.66

ตาราง 18 (ต่อ)

รายการ	ครูพระ		ศึกษานิเทศก์		ผู้อำนวยการฯ		ครูโครงการฯ		ครูผู้สอน		ผู้ปกครองหรือ กรรมการฯ (80)		รวมทั้งหมด	
	(16)		(13)		(16)		(16)		(244)				(385)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ประสบการณ์ในโรงเรียน														
วิทยุพุทธ														
1. น้อยกว่า 1 ปี	-	-	1	7.69	1	6.25	1	6.25	19	7.79	-	-	-	-
2. 1 – 2 ปี	3	18.75	1	7.69	3	18.75	4	25.00	35	14.34	-	-	-	-
3. 3 – 4 ปี	5	31.25	1	7.69	3	18.75	2	12.50	53	21.72	-	-	-	-
4. 5 ปีขึ้นไป	8	50.00	10	76.92	9	56.25	9	56.25	137	56.15	-	-	-	-

จากตาราง 18 มีผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมดจำนวน 385 รูป/คน เมื่อจำแนกตามเพศ พบว่าเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย โดยเพศหญิงมีจำนวน 217 คน (ร้อยละ 56.36) เพศชายมีจำนวน 168 รูป/คน (ร้อยละ 43.64)

เมื่อจำแนกตามอายุ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีอายุ 50 - 59 ปี มีจำนวนมากที่สุดคือ 159 รูป/คน (ร้อยละ 41.30) รองลงมาคือ อายุ 40 - 49 ปี มีจำนวน 108 รูป/คน (ร้อยละ 28.05) อายุ 30 - 39 ปี มีจำนวน 68 รูป/คน (ร้อยละ 17.66) อายุต่ำกว่า 30 ปี มีจำนวน 36 รูป/คน (ร้อยละ 9.35) ส่วนอายุ 60 ปีขึ้นไป มีจำนวนน้อยที่สุดคือ 14 รูป/คน (ร้อยละ 3.64)

เมื่อจำแนกตามวุฒิการศึกษาทางโลก พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีวุฒิปริญญาตรี มีจำนวนมากที่สุดคือ 248 รูป/คน (ร้อยละ 64.42) รองลงมาคือปริญญาโท มีจำนวน 68 คน (ร้อยละ 17.66) มัธยมศึกษาตอนปลาย มีจำนวน 27 รูป/คน (ร้อยละ 7.01) ประถมศึกษา มีจำนวน 22 รูป/คน (ร้อยละ 5.71) มัธยมศึกษาตอนต้น มีจำนวน 14 รูป/คน (ร้อยละ 3.64) อนุปริญญา มีจำนวน 4 คน (ร้อยละ 1.04) ส่วนที่มีจำนวนน้อยที่สุดคือ วุฒิปกศ (วิชาชีพครู) มี 1 รูป (ร้อยละ 0.26) และ ประกาศนียบัตรบัณฑิต มี 1 คน (ร้อยละ 0.26) ด้านวุฒิการศึกษาทางธรรม (เฉพาะครูพระ 16 รูป) พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีวุฒินักธรรมเอกมีจำนวนมากที่สุดคือ 7 รูป (ร้อยละ 43.75) รองลงมาคือ เปรียญธรรม 3 ประโยค มีจำนวน 3 รูป (ร้อยละ 18.75) เปรียญธรรม 9 ประโยคและนักธรรมตรี มีเท่ากันคือ ประภทละ 2 รูป (ร้อยละ 12.50) เปรียญธรรม 6 ประโยคและเปรียญธรรม 2 ประโยคมีจำนวนน้อยที่สุดคือ ประภทละ 1 รูป (ร้อยละ 6.75)

เมื่อจำแนกตามประสบการณ์ในโรงเรียนวิถิพุทธหรือประสบการณ์ที่รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถิพุทธ(ยกเว้นกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานหรือผู้ปกครอง) พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีประสบการณ์ 5 ปีขึ้นไป มีจำนวนมากที่สุดคือ 173 รูป/คน (ร้อยละ 56.72) รองลงมาคือ 3 - 4 ปี มีจำนวน 64 รูป/คน (ร้อยละ 20.98) 1 - 2 ปี มีจำนวน 46 รูป/คน (ร้อยละ 15.08) ส่วนประสบการณ์น้อยกว่า 1 ปี มีจำนวนน้อยที่สุดคือ 22 คน (ร้อยละ 7.21)

เมื่อจำแนกตามสถานภาพ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่เป็นครูพระมีจำนวน 16 รูป (ร้อยละ 4.16) ศึกษานิเทศก์ที่รับผิดชอบในการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถิพุทธจำนวน 13 คน (ร้อยละ 3.38) ผู้อำนวยการโรงเรียนจำนวน 16 คน (ร้อยละ 4.16) ครูที่รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถิพุทธ

จำนวน 16 คน (ร้อยละ 4.16) ครูผู้สอน จำนวน 244 คน (ร้อยละ 63.38) คณะกรรมการสถานศึกษา
ขั้นพื้นฐานหรือผู้ปกครองจำนวน 80 คน (ร้อยละ 20.78)

3.2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลความเหมาะสมของตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธพิจารณาโดย
ภาพรวม องค์ประกอบหลัก องค์ประกอบย่อย ตัวบ่งชี้ และตามสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม
ปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 19 ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความเหมาะสมของตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถิพุทธจำแนกเป็นรายองค์ประกอบหลัก องค์ประกอบย่อย
ตัวบ่งชี้ ตามสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม และโดยภาพรวม (ผู้ตอบจำนวน 385 คน)

รายการ	ครูพระ		ศึกษานิเทศก์		ผู้อำนวยการฯ		ครูโครงการฯ		ครูผู้สอน		ผู้ปกครองหรือ กรรมการฯ		รวมทั้งหมด		ระดับ ความ เหมาะสม
	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	
1. องค์ประกอบหลักปัจจัยนำเข้า	4.36	0.65	4.59	0.57	4.40	0.70	4.13	0.75	4.05	0.69	4.15	0.74	4.12	0.71	มาก
1.1 องค์ประกอบย่อยผู้บริหาร	4.40	0.61	4.62	0.53	4.50	0.61	4.20	0.75	4.03	0.71	4.09	0.76	4.10	0.72	มาก
1) รอบรู้เรื่องการจัดการศึกษา	4.56	0.51	4.62	0.51	4.25	0.77	4.00	0.89	3.83	0.76	3.94	0.77	3.93	0.77	มาก
วิถิพุทธ															
2) มีวิสัยทัศน์และมีความ	4.38	0.72	4.54	0.52	4.44	0.73	4.25	0.77	3.89	0.74	3.93	0.82	3.97	0.77	มาก
สามารถทางการคิดตามหลักโยนิโส															
มนสิการ (คิดเป็น เห็นทางออก)															
3) มีทักษะในการบริหารบนฐาน	4.31	0.60	4.77	0.44	4.63	0.50	3.94	0.77	4.03	0.70	4.06	0.72	4.09	0.71	มาก
ของความถูกต้องดีงาม(ธรรมาธิปไตย)	4.31	0.48	4.54	0.66	4.56	0.51	4.44	0.63	4.03	0.69	4.20	0.70	4.13	0.69	มาก
4) มีความสามารถในการสื่อสาร	4.50	0.63	4.69	0.48	4.56	0.63	4.25	0.68	4.05	0.70	4.09	0.77	4.13	0.72	มาก
5) มีพรหมวิหารธรรม	4.50	0.52	4.69	0.48	4.63	0.50	4.31	0.60	4.16	0.69	4.20	0.77	4.22	0.69	มาก
6) เป็นแบบอย่างที่ดีในการ															
ดำเนินชีวิต	4.25	0.68	4.69	0.48	4.56	0.51	4.13	0.81	4.12	0.64	4.10	0.77	4.16	0.68	มาก
7) พัฒนาค้น พัฒนางานโดยใช้															
หลักอิทธิบาทสี่															

ตาราง 19 (ต่อ)

รายการ	ครูพระ		ศึกษานิเทศก์		ผู้อำนวยการฯ		ครูโครงการฯ		ครูผู้สอน		ผู้ปกครองหรือ กรรมการฯ		รวม		ระดับ ความ เหมาะสม
	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	
8) เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีโดย ศึกษา ปฏิบัติ เผยแผ่ และปกป้อง คุ้มครองพุทธศาสนา (พุทธปณิธานสี่)	4.38	0.72	4.38	0.65	4.38	0.72	4.31	0.79	4.13	0.70	4.24	0.70	4.19	0.70	มาก
1.2 องค์ประกอบย่อยครูผู้สอน	4.33	0.62	4.47	0.60	4.32	0.74	4.08	0.77	4.04	0.66	4.13	0.74	4.10	0.69	มาก
1) มีความสามารถในการจัดการ เรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ	4.31	0.48	4.62	0.51	4.31	0.70	4.25	0.58	4.14	0.59	4.19	0.73	4.18	0.62	มาก
2) มีลีลาการสอน 4 ประการ คือ แจ่มแจ้ง ชูใจ แก่ลัวกล้า ร่าเริง	4.19	0.75	4.46	0.66	4.06	0.77	3.88	0.81	4.02	0.67	4.08	0.79	4.04	0.71	มาก
3) มีความสามารถในการคิด ตามหลักโยนิโสมนสิการ	4.38	0.72	4.31	0.63	4.25	0.77	4.06	0.68	4.02	0.65	4.05	0.73	4.06	0.67	มาก
4) มีพรหมวิหารธรรม	4.63	0.50	4.62	0.51	4.38	0.81	4.00	0.63	4.10	0.61	4.11	0.73	4.15	0.65	มาก
5) เป็นแบบอย่างที่ดีในการ ดำเนินชีวิต	4.50	0.52	4.77	0.44	4.50	0.73	4.19	0.66	4.13	0.68	4.24	0.73	4.20	0.69	มาก
6) พัฒนาค้น พัฒนางานตาม หลักอิทธิบาทสี่	4.31	0.60	4.69	0.48	4.63	0.50	4.13	0.81	4.10	0.61	4.15	0.75	4.16	0.65	มาก

ตาราง 19 (ต่อ)

รายการ	ครูพระ		ศึกษานิเทศก์		ผู้อำนวยการฯ		ครูโครงการฯ		ครูผู้สอน		ผู้ปกครองหรือ กรรมการฯ		รวม		ระดับ ความ เหมาะสม
	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	
7) ทำวิจัยเพื่อนำมาใช้ในการ พัฒนางาน	3.88	0.62	3.92	0.49	3.94	0.93	3.63	0.96	3.76	0.74	3.90	0.77	3.80	0.76	มาก
8) เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีโดย ศึกษา ปฏิบัติ เผยแผ่ และปกป้อง คุ้มครองพุทธศาสนา (พุทธปณิธานสี่)	4.44	0.63	4.46	0.66	4.31	0.70	4.19	0.83	4.10	0.69	4.23	0.64	4.16	0.69	มาก
9) มีความสามารถในการ สื่อสาร	4.31	0.60	4.38	0.65	4.50	0.63	4.38	0.81	4.02	0.65	4.19	0.75	4.11	0.68	มาก
1.3 องค์ประกอบย่อยหลักสูตร	4.50	0.68	4.69	0.47	4.42	0.71	4.15	0.77	4.12	0.68	4.25	0.67	4.19	0.69	มาก
1) หลักสูตรต้องถือชีวิตเป็น ตัวตั้ง มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้รู้จักตัวเอง รู้จักการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลกับ สังคมและสิ่งแวดล้อม	4.38	0.60	4.62	0.51	4.25	0.77	4.00	0.73	4.08	0.66	4.23	0.71	4.14	0.68	มาก
2) ปลูกฝังความศรัทธาใน พุทธศาสนา และการปฏิบัติตนให้ เหมาะสมตามแนวทางพุทธศาสนา	4.69	0.60	4.69	0.48	4.56	0.63	4.19	0.66	4.16	0.69	4.29	0.62	4.24	0.67	มาก

ตาราง 19 (ต่อ)

รายการ	ครูพระ		ศึกษานิเทศก์		ผู้อำนวยการฯ		ครูโครงการฯ		ครูผู้สอน		ผู้ปกครองหรือ กรรมการฯ		รวม		ระดับ ความ เหมาะสม
	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	
3) บูรณาการไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เข้ากับกลุ่มสาระ และกิจกรรมต่างๆ ในหลักสูตร	4.44	0.73	4.77	0.44	4.44	0.73	4.25	0.93	4.11	0.68	4.25	0.68	4.19	0.70	มาก
1.4 องค์ประกอบย่อยด้านระบบการ บริหาร	4.26	0.74	4.71	0.61	4.39	0.74	4.08	0.71	4.05	0.73	4.22	0.72	4.13	0.74	มาก
1) มีแผนพัฒนา และแผนปฏิบัติ การประจำปีที่มุ่งพัฒนาคุณภาพ โรงเรียนวิถีพุทธ	4.25	0.68	4.85	0.38	4.44	0.73	4.06	0.57	3.99	0.77	4.20	0.77	4.10	0.77	มาก
2) มีคณะกรรมการขับเคลื่อน โรงเรียนวิถีพุทธโดยมีพระสงฆ์เป็น ประธาน	4.00	0.89	4.38	1.04	4.19	0.91	3.88	0.72	3.97	0.78	4.09	0.68	4.01	0.78	มาก
3) บริหารจัดการศึกษาโดยเน้น การมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน	4.44	0.63	4.85	0.38	4.50	0.63	4.31	0.70	4.16	0.70	4.34	0.73	4.25	0.70	มาก

ตาราง 19 (ต่อ)

รายการ	ครูพระ		ศึกษานิเทศก์		ผู้อำนวยการฯ		ครูโครงการฯ		ครูผู้สอน		ผู้ปกครองหรือ กรรมการฯ		รวม		ระดับ ความ เหมาะสม
	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	
4) มีระบบการนิเทศ ติดตาม กำกับ ตรวจสอบ และประเมินผล อย่างต่อเนื่องด้วยบรรยากาศของ กัลยาณมิตร	4.19	0.66	4.77	0.44	4.38	0.72	3.94	0.85	4.00	0.71	4.21	0.69	4.09	0.72	มาก
5) พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ ความเข้าใจในไตรสิกขา มีความ ศรัทธาในพุทธศาสนา	4.44	0.81	4.69	0.48	4.44	0.73	4.19	0.66	4.15	0.67	4.25	0.74	4.21	0.70	มาก
2. องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ	4.35	0.72	4.67	0.51	4.45	0.64	4.29	0.71	4.16	0.66	4.19	0.73	4.21	0.68	มาก
2.1 องค์ประกอบย่อยด้านการ จัดการเรียนการสอน	4.44	0.58	4.77	0.43	4.40	0.64	4.33	0.63	4.17	0.62	4.13	0.72	4.21	0.64	มาก
1) จัดการเรียนการสอนโดยยึด ผู้เรียนเป็นสำคัญ	4.50	0.52	4.77	0.44	4.50	0.63	4.44	0.63	4.26	0.59	4.18	0.69	4.29	0.62	มาก
2) ใช้วิธีการสอนที่หลากหลาย	4.44	0.63	4.85	0.38	4.44	0.63	4.31	0.60	4.19	0.63	4.15	0.71	4.23	0.65	มาก
3) บูรณาการไตรสิกขาใน กระบวนการเรียนรู้	4.38	0.62	4.69	0.48	4.25	0.68	4.25	0.68	4.07	0.61	4.06	0.75	4.11	0.66	มาก

ตาราง 19 (ต่อ)

รายการ	ครูพระ		ศึกษานิเทศก์		ผู้อำนวยการฯ		ครูโครงการฯ		ครูผู้สอน		ผู้ปกครองหรือ กรรมการฯ		รวม		ระดับ ความ เหมาะสม
	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	
2.2 องค์ประกอบย่อยด้านการใช้สื่อ และแหล่งเรียนรู้	4.38	0.57	4.46	0.64	4.44	0.65	4.38	0.70	4.17	0.70	4.18	0.72	4.21	0.70	มาก
1) ใช้สื่อ แหล่งเรียนรู้ ครูพระ และครูภูมิปัญญา อย่างหลากหลาย	4.38	0.50	4.69	0.48	4.50	0.63	4.44	0.73	4.14	0.68	4.25	0.72	4.22	0.69	มาก
2) ใช้สื่อที่หาง่าย ทันสมัย สอดคล้องกับเนื้อหาที่เรียนรู้	4.31	0.60	4.31	0.63	4.44	0.63	4.25	0.68	4.14	0.65	4.10	0.67	4.16	0.65	มาก
3) นำนักเรียนไปเรียนรู้ที่วัดหรือ นิมนต์พระสงฆ์มาให้ความรู้ที่โรงเรียน อย่างต่อเนื่อง	4.44	0.63	4.38	0.77	4.38	0.72	4.44	0.73	4.23	0.74	4.18	0.78	4.24	0.74	มาก
2.3 องค์ประกอบย่อยด้านการวัด และประเมินผลการเรียนรู้	4.25	0.68	4.54	0.52	4.44	0.63	4.13	0.72	4.14	0.65	4.13	0.77	4.16	0.68	มาก
1) วัดและประเมินผลตาม สภาพจริง ด้วยเครื่องมือที่เหมาะสม และวิธีการที่หลากหลาย ครอบคลุมทั้ง ด้านกาย สังคม จิต ปัญญา	4.25	0.68	4.54	0.52	4.44	0.63	4.13	0.72	4.14	0.65	4.13	0.77	4.16	0.68	มาก

ตาราง 19 (ต่อ)

รายการ	ครูพระ		ศึกษานิเทศก์		ผู้อำนวยการฯ		ครูโครงการฯ		ครูผู้สอน		ผู้ปกครองหรือ กรรมการฯ		รวม		ระดับ ความ เหมาะสม	
	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.		
2.4 องค์ประกอบย่อยด้านการจัด สภาพแวดล้อม	4.46	0.65	4.74	0.48	4.50	0.62	4.35	0.71	4.21	0.72	4.22	0.72	4.26	0.66	มาก	
1) จัดประดิษฐานพระพุทธรูป ประจำโรงเรียน ห้องเรียน และห้อง กิจกรรมต่างๆ ตามความเหมาะสม	4.56	0.63	4.54	0.66	4.44	0.73	4.38	0.89	4.24	0.66	4.19	0.76	4.27	0.70	มาก	
2) ดูแลอาคารสถานที่ และพื้นที่ โดยรอบบริเวณโรงเรียนให้มีความสะอาด และปลอดภัยอยู่เสมอ	4.44	0.51	4.62	0.51	4.56	0.63	4.56	0.51	4.25	0.59	4.25	0.63	4.29	0.60	มาก	
3) จัดสภาพห้องเรียน ห้อง กิจกรรม อาคารเรียน และบริเวณ โดยรอบโรงเรียนให้มีบรรยากาศที่เอื้อต่อ การเรียนรู้ ชวนให้ใฝ่รู้ใฝ่เรียน	4.38	0.81	4.77	0.44	4.50	0.73	4.38	0.50	4.19	0.59	4.20	0.75	4.24	0.65	มาก	
4) ภายในโรงเรียนต้องปราศจาก สิ่งเสพติด อบายมุข และสิ่งมอมเมา ทุกชนิด	4.56	0.73	4.92	0.28	4.44	0.51	4.13	0.89	4.18	0.73	4.18	0.76	4.23	0.74	มาก	

ตาราง 19 (ต่อ)

รายการ	ครูพระ		ศึกษานิเทศก์		ผู้อำนวยการฯ		ครูโครงการฯ		ครูผู้สอน		ผู้ปกครองหรือ กรรมการฯ		รวม		ระดับ ความ เหมาะสม
	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	
5) สร้างบรรยากาศการมี ปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครู นักเรียน และผู้ปกครอง	4.38	0.62	4.85	0.38	4.56	0.51	4.31	0.70	4.22	0.60	4.30	0.70	4.28	0.63	มาก
2.5 องค์ประกอบย่อยด้านการจัด กิจกรรมส่งเสริม	4.21	0.92	4.62	0.49	4.52	0.62	4.27	0.68	4.13	0.68	4.21	0.72	4.19	0.70	มาก
1) จัดกิจกรรมส่งเสริมการ ดำรงชีวิตประจำวันที่ต้องด้านการ กิน อยู่ ดู ฟัง	4.00	1.03	4.62	0.51	4.63	0.62	4.38	0.50	4.10	0.66	4.25	0.70	4.18	0.69	มาก
2) จัดกิจกรรมส่งเสริมการคิด ตามหลักโยนิโสมนสิการ	4.31	0.70	4.62	0.51	4.44	0.63	4.00	0.82	4.06	0.66	4.06	0.70	4.10	0.68	มาก
3) จัดกิจกรรมทางพุทธศาสนา อย่างต่อเนื่อง	4.31	1.01	4.62	0.51	4.50	0.63	4.44	0.63	4.22	0.70	4.31	0.76	4.28	0.72	มาก
2.6 องค์ประกอบย่อยด้านการมีส่วน ร่วม บวร	4.13	0.87	4.81	0.40	4.34	0.70	4.03	0.86	4.06	0.69	4.23	0.81	4.14	0.74	มาก

ตาราง 19 (ต่อ)

รายการ	ครูพระ		ศึกษานิเทศก์		ผู้อำนวยการฯ		ครูโครงการฯ		ครูผู้สอน		ผู้ปกครองหรือ กรรมการฯ		รวม		ระดับ ความ เหมาะสม
	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	
1) โรงเรียนจัดการประชุม สัมมนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน เพื่อประสาน ความเข้าใจให้ตรงกันในแนวทางของ การพัฒนานักเรียนไปสู่เป้าหมายของ โรงเรียนวิถิพุทธ	4.06	0.68	4.77	0.44	4.31	0.70	4.00	0.89	4.07	0.68	4.20	0.83	4.13	0.73	มาก
2) บ้าน วัด โรงเรียน ร่วมมือกัน พัฒนานักเรียนตามแนวทางที่วางไว้ อย่างต่อเนื่อง	4.19	1.05	4.85	0.38	4.38	0.72	4.06	0.85	4.05	0.71	4.25	0.79	4.14	0.75	มาก
3. องค์ประกอบหลักด้านผลผลิต	4.24	0.73	4.68	0.49	4.49	0.60	4.11	0.72	4.15	0.65	4.24	0.74	4.20	0.68	มาก
3.1 องค์ประกอบย่อยด้าน คุณลักษณะทางกายของนักเรียน	4.29	0.63	4.51	0.55	4.53	0.56	4.18	0.68	4.15	0.61	4.23	0.76	4.24	0.65	มาก
1) รู้จักใช้ทรัพยากรอย่าง ประหยัดและเกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า	4.31	0.70	4.69	0.48	4.56	0.63	4.31	0.60	4.20	0.60	4.14	0.69	4.18	0.65	มาก
2) อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	4.25	0.58	4.54	0.52	4.50	0.63	4.13	0.62	4.16	0.64	4.18	0.71	4.14	0.64	มาก

ตาราง 19 (ต่อ)

รายการ	ครูพระ		ศึกษานิเทศก์		ผู้อำนวยการฯ		ครูโครงการฯ		ครูผู้สอน		ผู้ปกครองหรือ กรรมการฯ		รวม		ระดับ ความ เหมาะสม
	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	
3) รับรู้ ดู ฟังสิ่งต่างๆ โดย ตระหนักรู้ และสามารถหาประโยชน์ จากการรับรู้ ดู ฟังนั้นๆ ได้	4.19	0.66	4.38	0.65	4.38	0.62	4.31	0.70	4.09	0.61	4.18	0.71	4.14	0.64	มาก
4) รับประทานอาหารที่มีคุณค่า ในปริมาณที่พอเหมาะ และหลีกเลี่ยง จากสิ่งเสพติดที่บั่นทอนทำลายสุขภาพ	4.31	0.60	4.54	0.52	4.56	0.51	3.94	0.68	4.14	0.64	4.29	0.72	4.20	0.66	มาก
5) รู้วิธีการใช้และรู้จักเลือกใช้ สิ่งของเครื่องใช้ และอุปกรณ์ เทคโนโลยี ด้วยความรู้ความเข้าใจ ให้ ได้คุณค่าและประโยชน์ที่แท้จริง	4.19	0.75	4.46	0.52	4.56	0.51	4.00	0.73	4.12	0.60	4.21	0.74	4.17	0.64	มาก
6) มีสุขภาพแข็งแรงเจริญเติบโต ตามวัย ร่างกายสะอาด แต่งกาย เรียบร้อย	4.50	0.52	4.46	0.66	4.63	0.50	4.38	0.72	4.19	0.59	4.30	0.74	4.26	0.63	มาก
3.2 องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะ ทางสังคมของนักเรียน	4.30	0.74	4.81	0.42	4.55	0.61	4.19	0.68	4.20	0.66	4.28	0.76	4.25	0.69	มาก

ตาราง 19 (ต่อ)

รายการ	ครูพระ		ศึกษานิเทศก์		ผู้อำนวยการฯ		ครูโครงการฯ		ครูผู้สอน		ผู้ปกครองหรือ กรรมการฯ		รวม		ระดับ ความ เหมาะสม
	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	
1) มีระเบียบวินัย เคารพ	4.38	0.72	5.00	0.00	4.69	0.48	4.19	0.75	4.18	0.63	4.26	0.74	4.25	0.67	มาก
กฎเกณฑ์และกติกาของสังคม															
2) ปฏิบัติตนตามหลักศีล 5	4.19	0.75	4.69	0.48	4.44	0.63	4.13	0.62	4.15	0.66	4.24	0.73	4.20	0.68	มาก
3) มีความซื่อสัตย์ ซื่อตรง และ	4.31	0.79	5.00	0.00	4.56	0.73	4.31	0.60	4.20	0.66	4.29	0.84	4.27	0.71	มาก
ตรงต่อเวลา															
4) รู้จักพอ	4.13	0.89	4.62	0.65	4.38	0.72	3.94	0.77	4.07	0.69	4.18	0.79	4.12	0.73	มาก
5) มีความรับผิดชอบ	4.19	0.75	4.69	0.48	4.50	0.73	3.94	0.68	4.16	0.67	4.29	0.75	4.21	0.70	มาก
6) มีกิริยา วาจาสุภาพ เรียบร้อย	4.31	0.70	4.85	0.38	4.56	0.63	4.19	0.75	4.20	0.64	4.24	0.83	4.25	0.69	มาก
มีสัมมาคารวะ															
7) ไม่สร้างความสะดวกเดือดร้อนแก่	4.25	0.77	4.69	0.48	4.50	0.52	4.25	0.68	4.24	0.63	4.21	0.74	4.26	0.66	มาก
ตนเองและผู้อื่น															
8) มีความจงรักภักดีต่อชาติ	4.63	0.50	4.92	0.28	4.75	0.45	4.56	0.51	4.40	0.67	4.51	0.62	4.47	0.64	มาก
ศาสนา พระมหากษัตริย์															
3.3 องค์ประกอบย่อยด้าน	4.27	0.74	4.75	0.44	4.53	0.53	4.05	0.79	4.15	0.64	4.29	0.72	4.21	0.67	มาก
คุณลักษณะทางจิตของนักเรียน															
1) มีจิตใจดีงามตามหลักพรหม	4.31	0.79	4.77	0.44	4.56	0.51	3.94	0.77	4.18	0.59	4.19	0.73	4.20	0.64	มาก
วิหารธรรม															

ตาราง 19 (ต่อ)

รายการ	ครูพระ		ศึกษานิเทศก์		ผู้อำนวยการฯ		ครูโครงการฯ		ครูผู้สอน		ผู้ปกครองหรือ กรรมการฯ		รวม		ระดับ ความ เหมาะสม
	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	
2) มีความเพียรพยายาม มุ่งมั่น	4.19	0.83	4.62	0.51	4.56	0.51	3.88	0.89	4.13	0.68	4.35	0.73	4.20	0.71	มาก
3) มีสติระลึกรู้อยู่เสมอ	4.19	0.75	4.77	0.44	4.44	0.63	4.06	0.77	4.13	0.64	4.29	0.72	4.19	0.67	มาก
4) มีความร่าเริง แจ่มใส สงบเย็น	4.38	0.62	4.85	0.38	4.56	0.51	4.31	0.70	4.17	0.66	4.33	0.71	4.25	0.67	มาก
3.4 องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะ ทางปัญญาของนักเรียน	4.09	0.81	4.63	0.49	4.63	0.65	4.00	0.74	4.09	0.66	4.18	0.74	4.13	0.69	มาก
1) มีความรู้ทางวิชาการตามที่ หลักสูตรกำหนด	3.94	0.68	4.54	0.52	4.19	0.66	4.19	0.66	4.09	0.64	4.15	0.70	4.12	0.65	มาก
2) มีความสามารถในการคิด ตามหลักโยนิโสมนสิการ(คิดเป็น เห็น ทางออก)	4.06	0.93	4.69	0.48	4.25	0.77	3.81	0.66	3.99	0.65	4.08	0.65	4.04	0.68	มาก
3) รู้ผิด ชอบ ชั่ว ดี	4.38	0.81	4.85	0.38	4.56	0.51	4.19	0.75	4.20	0.67	4.28	0.69	4.26	0.68	มาก
4) รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของ โลกและชีวิตตามสภาวะที่เป็นจริง	4.25	0.68	4.54	0.52	4.31	0.60	4.00	0.73	4.11	0.68	4.23	0.75	4.15	0.69	มาก
5) สามารถทำจิตให้เป็นอิสระ ไม่ลุ่มหลงไปตามกระแสนิยม	4.00	0.82	4.54	0.52	4.38	0.72	3.81	0.83	4.07	0.63	4.11	0.86	4.09	0.71	มาก
6) สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ ด้วยปัญญา	3.94	0.93	4.62	0.51	4.50	0.63	4.00	0.82	4.07	0.67	4.21	0.76	4.12	0.71	มาก

ตาราง 19 (ต่อ)

รายการ	ครูพระ		ศึกษานิเทศก์		ผู้อำนวยการฯ		ครูโครงการฯ		ครูผู้สอน		ผู้ปกครองหรือ กรรมการฯ		รวม		ระดับ
															ความ
	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	เหมาะสม
รวมทั้งหมด	4.31	0.70	4.64	0.53	4.45	0.65	4.16	0.73	4.12	0.67	4.19	0.74	4.17	0.69	มาก

จากตาราง 19 พบว่า ผู้ปฏิบัติจริงและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง มีความคิดเห็นว่า ตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธโดยภาพรวมมีความเหมาะสมในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.17 (S.D. = 0.69) เมื่อพิจารณาองค์ประกอบหลัก พบว่า ทุกองค์ประกอบหลักมีความเหมาะสมในระดับมาก เรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยคือ องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ ($\bar{X} = 4.21$; S.D. = 0.68) องค์ประกอบหลักด้านผลผลิต ($\bar{X} = 4.20$; S.D. = 0.68) องค์ประกอบหลักด้านปัจจัยนำเข้า ($\bar{X} = 4.12$; S.D. = 0.71)

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบย่อย พบว่า ทุกองค์ประกอบย่อยมีความเหมาะสมในระดับมาก เรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยคือ องค์ประกอบย่อยด้านการจัดสภาพแวดล้อม ($\bar{X} = 4.26$; S.D. = 0.66) โดยมีตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นคือ คู่มืออาคารสถานที่ และพื้นที่โดยรอบบริเวณโรงเรียนให้มีความสะอาดและปลอดภัยอยู่เสมอ ($\bar{X} = 4.29$; S.D. = 0.60) องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน ($\bar{X} = 4.25$; S.D. = 0.69) โดยมีตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นคือ มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ($\bar{X} = 4.47$; S.D. = 0.64) องค์ประกอบย่อยด้านการจัดการเรียนการสอน ($\bar{X} = 4.21$; S.D. = 0.64) โดยมีตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นคือ จัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ ($\bar{X} = 4.29$; S.D. = 0.62) องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางจิตของนักเรียน ($\bar{X} = 4.21$; S.D. = 0.67) โดยมีตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นคือ มีความร่าเริง แจ่มใส สงบเย็น ($\bar{X} = 4.25$; S.D. = 0.67) องค์ประกอบย่อยด้านการใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ ($\bar{X} = 4.21$; S.D. = 0.70) โดยมีตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นคือ นำนักเรียนไปเรียนรู้ที่วัด หรือนิมนต์พระสงฆ์มาให้ความรู้ที่โรงเรียนอย่างต่อเนื่อง ($\bar{X} = 4.24$; S.D. = 0.74) องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางกายของนักเรียน ($\bar{X} = 4.20$; S.D. = 0.64) โดยมีตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นคือ มีสุขภาพแข็งแรงเจริญเติบโตตามวัย ร่างกายสะอาด แต่งกายเรียบร้อย ($\bar{X} = 4.26$; S.D. = 0.63) องค์ประกอบย่อยด้านหลักสูตร ($\bar{X} = 4.19$; S.D. = 0.69) โดยมีตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นคือ ปฏิบัติความศรัทธาในพุทธศาสนา และการปฏิบัติตนให้เหมาะสมตามแนวทางพุทธศาสนา ($\bar{X} = 4.24$; S.D. = 0.67) องค์ประกอบย่อยด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริม ($\bar{X} = 4.19$; S.D. = 0.70) โดยมีตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นคือ จัดกิจกรรมทางพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง ($\bar{X} = 4.28$; S.D. = 0.72) องค์ประกอบย่อยด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ($\bar{X} = 4.16$; S.D. = 0.68) โดยด้านนี้มีตัวบ่งชี้เพียงตัวเดียวคือ วัดและประเมินผลตามสภาพจริงด้วยเครื่องมือที่เหมาะสมและวิธีการที่หลากหลาย

ครอบคลุมทั้งด้านกาย สังคม จิต ปัญญา ($\bar{X} = 4.16$; S.D. = 0.68) องค์ประกอบย่อยด้านการมีส่วนร่วม บวร ($\bar{X} = 4.14$; S.D. = 0.74) โดยมีตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นคือ บ้าน วัด โรงเรียน ร่วมมือกันพัฒนานักเรียนตามแนวทางที่วางไว้อย่างต่อเนื่อง ($\bar{X} = 4.14$; S.D. = 0.75) องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน ($\bar{X} = 4.13$; S.D. = 0.69) โดยมีตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นคือ รู้ผิด ชอบ ชั่ว ดี ($\bar{X} = 4.26$; S.D. = 0.68) องค์ประกอบย่อยด้านระบบการบริหาร ($\bar{X} = 4.13$; S.D. = 0.74) โดยมีตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นคือ บริหารจัดการศึกษาโดยเน้นการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน ($\bar{X} = 4.25$; S.D. = 0.70) องค์ประกอบย่อยด้านครูผู้สอน ($\bar{X} = 4.10$; S.D. = 0.69) โดยมีตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นคือ เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต ($\bar{X} = 4.20$; S.D. = 0.69) องค์ประกอบย่อยด้านผู้บริหาร ($\bar{X} = 4.10$; S.D. = 0.72) โดยมีตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นคือ เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต ($\bar{X} = 4.22$; S.D. = 0.69)

เมื่อพิจารณารายตัวบ่งชี้ พบว่า ทุกตัวบ่งชี้มีความเหมาะสมในระดับมาก โดยตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมาก 3 อันดับแรกคือ นักเรียนมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ($\bar{X} = 4.47$; S.D. = 0.64) ดูแลอาคารสถานที่ และพื้นที่โดยรอบบริเวณโรงเรียนให้มีความสะอาดและปลอดภัยอยู่เสมอ ($\bar{X} = 4.29$; S.D. = 0.60) และการจัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ ($\bar{X} = 4.29$; S.D. = 0.62) ส่วนตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ย 3 อันดับสุดท้ายคือ ผู้บริหารมีวิสัยทัศน์และมีความสามารถทางการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ (คิดเป็น เห็นทางออก) ($\bar{X} = 3.97$; S.D. = 0.77) ผู้บริหารรอบรู้เรื่องการจัดการศึกษาวิถีพุทธ ($\bar{X} = 3.93$; S.D. = 0.77) และครูผู้สอนทำวิจัยเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนางาน ($\bar{X} = 3.80$; S.D. = 0.76)

เมื่อพิจารณาตามสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ครูพระมีความคิดเห็นว่าตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธโดยภาพรวมมีความเหมาะสมในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.31 เมื่อพิจารณารายองค์ประกอบหลัก พบว่า ทุกองค์ประกอบหลักมีความเหมาะสมในระดับมาก เรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยคือ องค์ประกอบหลักด้านปัจจัยนำเข้า ($\bar{X} = 4.36$; S.D. = 0.65) องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ ($\bar{X} = 4.35$; S.D. = 0.72) องค์ประกอบหลักด้านผลผลิต ($\bar{X} = 4.24$; S.D. = 0.73) เมื่อพิจารณารายองค์ประกอบย่อย พบว่า ทุกองค์ประกอบย่อยมีความเหมาะสมในระดับมาก โดยองค์ประกอบย่อยที่มีค่าเฉลี่ยมาก 3 อันดับแรก คือ องค์ประกอบย่อยด้านหลักสูตร ($\bar{X} = 4.50$; S.D. = 0.68) องค์ประกอบย่อยด้านการจัดสภาพแวดล้อม ($\bar{X} = 4.46$; S.D. = 0.65) และ องค์ประกอบย่อย

ด้านการจัดการเรียนการสอน ($\bar{X} = 4.44$; S.D. = 0.58) ส่วนองค์ประกอบย่อยที่มีค่าเฉลี่ย 3 อันดับสุดท้ายคือ องค์ประกอบย่อยด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริม ($\bar{X} = 4.21$; S.D. = 0.92) องค์ประกอบย่อยด้านการมีส่วนร่วม บวร ($\bar{X} = 4.13$; S.D. = 0.870.64) และองค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน ($\bar{X} = 4.09$; S.D. = 0.81) เมื่อพิจารณารายตัวบ่งชี้ พบว่า ทุกตัวบ่งชี้ที่มีความเหมาะสมในระดับมาก โดยตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมาก 3 อันดับแรกคือ ปฏิบัติความศรัทธาในพุทธศาสนา และการปฏิบัติตนให้เหมาะสมตามแนวทางพุทธศาสนา ($\bar{X} = 4.69$; S.D. = 0.60) ครูผู้สอนมีพรหมวิหารธรรม และนักเรียนมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากันคือ 4.63 (S.D. = 0.50) ส่วนตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ย 3 อันดับสุดท้ายคือ ผู้เรียนมีความรู้ทางวิชาการตามที่หลักสูตรกำหนด ($\bar{X} = 3.94$; S.D. = 0.68) ผู้เรียนสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ด้วยปัญญา ($\bar{X} = 3.94$; S.D. = 0.93) ครูผู้สอนทำวิจัยเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนางาน ($\bar{X} = 3.88$; S.D. = 0.62)

ศึกษานิเทศก์ มีความคิดเห็นว่าตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธโดยภาพรวมมีความเหมาะสมในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.64 (S.D. = 0.53) เมื่อพิจารณารายองค์ประกอบหลัก พบว่า ทุกองค์ประกอบหลักมีความเหมาะสมในระดับมาก เรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยคือ องค์ประกอบหลักด้านผลผลิต ($\bar{X} = 4.68$; S.D. = 0.49) องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ ($\bar{X} = 4.67$; S.D. = 0.51) องค์ประกอบหลักด้านปัจจัยนำเข้า ($\bar{X} = 4.59$; S.D. = 0.57) เมื่อพิจารณารายองค์ประกอบย่อย พบว่า ทุกองค์ประกอบย่อยมีความเหมาะสมในระดับมาก โดยองค์ประกอบย่อยที่มีค่าเฉลี่ยมาก 3 อันดับแรกคือ องค์ประกอบย่อยด้านการมีส่วนร่วม บวร ($\bar{X} = 4.81$; S.D. = 0.40) องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน ($\bar{X} = 4.81$; S.D. = 0.42) และองค์ประกอบย่อยด้านการจัดการเรียนการสอน ($\bar{X} = 4.77$; S.D. = 0.43) ส่วนองค์ประกอบย่อยที่มีค่าเฉลี่ย 3 อันดับสุดท้ายคือ องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางกายของนักเรียน ($\bar{X} = 4.51$; S.D. = 0.55) องค์ประกอบย่อยด้านครูผู้สอน ($\bar{X} = 4.47$; S.D. = 0.60) และองค์ประกอบย่อยด้านการใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ ($\bar{X} = 4.46$; S.D. = 0.64) เมื่อพิจารณารายตัวบ่งชี้ พบว่า ทุกตัวบ่งชี้มีความเหมาะสมในระดับมาก โดยตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมาก 3 อันดับแรกคือ นักเรียนมีระเบียบวินัย เคารพกฎเกณฑ์ และกติกาของสังคม และนักเรียนมีความซื่อสัตย์ ซื่อตรง และตรงต่อเวลา มีค่าเฉลี่ยเท่ากันคือ 5.00 (S.D. = 0.00) ภายในโรงเรียนต้องปราศจากสิ่งเสพติด อบายมุข และสิ่งมอมเมาทุกชนิด และนักเรียนมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากันคือ 4.92 (S.D. = 0.28) ส่วนตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ย 3 อันดับสุดท้ายคือ นำนักเรียนไปเรียนรู้ที่วัดหรือนิมนต์พระสงฆ์มาให้ความรู้ที่โรงเรียนอย่างต่อเนื่อง ($\bar{X} = 4.38$; S.D. = 0.77) ใช้สื่อที่หาง่าย ทันสมัย สอดคล้องกับเนื้อหาที่เรียนรู้ ($\bar{X} = 4.31$; S.D. = 0.63) และครูผู้สอนทำวิจัยเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนางาน ($\bar{X} = 3.92$; S.D. = 0.49)

ผู้อำนวยการโรงเรียน มีความคิดเห็นว่าตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธโดยภาพรวมมีความเหมาะสมในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.45 (S.D. = 0.65) เมื่อพิจารณารายองค์ประกอบหลัก พบว่า ทุกองค์ประกอบหลักมีความเหมาะสมในระดับมาก เรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยคือ องค์ประกอบหลักด้านผลผลิต ($\bar{X} = 4.49$; S.D. = 0.65) องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ ($\bar{X} = 4.45$; S.D. = 0.64) องค์ประกอบหลักด้านปัจจัยนำเข้า ($\bar{X} = 4.40$; S.D. = 0.70) เมื่อพิจารณารายองค์ประกอบย่อย พบว่า ทุกองค์ประกอบย่อยมีความเหมาะสมในระดับมาก โดยองค์ประกอบย่อยที่มีค่าเฉลี่ยมาก 3 อันดับแรกคือ องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน ($\bar{X} = 4.55$; S.D. = 0.6) องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางจิตของนักเรียน ($\bar{X} = 4.53$; S.D. = 0.53) และองค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางกายของนักเรียน ($\bar{X} = 4.53$; S.D. = 0.56) ส่วนองค์ประกอบย่อยที่มีค่าเฉลี่ย 3 อันดับสุดท้ายคือ องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน ($\bar{X} = 4.36$; S.D. = 0.65) องค์ประกอบย่อยด้านการมีส่วนร่วม บวร ($\bar{X} = 4.34$; S.D. = 0.70) และองค์ประกอบย่อยด้านครูผู้สอน ($\bar{X} = 4.32$; S.D. = 0.74) เมื่อพิจารณารายตัวบ่งชี้ พบว่า ทุกตัวบ่งชี้มีความเหมาะสมในระดับมาก โดยตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมาก 3 อันดับแรกคือ นักเรียนมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ($\bar{X} = 4.75$; S.D. = 0.45) นักเรียนมีระเบียบวินัย เคารพกฎเกณฑ์ และกติกาของสังคม ($\bar{X} = 4.69$; S.D. = 0.48) ผู้บริหารมีทักษะในการบริหารบนฐานของความถูกต้องดีงาม ผู้บริหารเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต ครูผู้สอนพัฒนาตน พัฒนางานตามหลักอิทธิบาทสี่ และนักเรียนมีสุขภาพแข็งแรงเจริญเติบโตตามวัย ร่างกายสะอาด แต่งกายเรียบร้อย มีค่าเฉลี่ยเท่ากันคือ 4.63 (S.D. = 0.50) ส่วนตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ย 3 อันดับสุดท้ายคือ มีคณะกรรมการขับเคลื่อนโรงเรียนวิถีพุทธโดยมีพระสงฆ์เป็นประธาน ($\bar{X} = 4.19$; S.D. = 0.91) ครูผู้สอนมีลีลาการสอน 4 ประการ คือ แจ่มแจ้ง จูงใจ แก่ลวกล้ำ ร่าเริง ($\bar{X} = 4.06$; S.D. = 0.77) และครูผู้สอนทำวิจัยเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนางาน ($\bar{X} = 3.94$; S.D. = 0.93)

ครูที่รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ มีความคิดเห็นว่าตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธโดยภาพรวมมีความเหมาะสมในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.16 (S.D. = 0.73) เมื่อพิจารณารายองค์ประกอบหลัก พบว่า ทุกองค์ประกอบหลักมีความเหมาะสมในระดับมาก เรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยคือ องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ ($\bar{X} = 4.29$; S.D. = 0.71) องค์ประกอบหลักด้านปัจจัยนำเข้า ($\bar{X} = 4.13$; S.D. = 0.75) องค์ประกอบหลักด้านผลผลิต ($\bar{X} = 4.11$; S.D. = 0.72) เมื่อพิจารณารายองค์ประกอบย่อย พบว่า ทุกองค์ประกอบย่อยมีความเหมาะสมในระดับมาก โดยองค์ประกอบย่อยที่มีค่าเฉลี่ยมาก 3 อันดับแรกคือ องค์ประกอบย่อยด้านการใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ ($\bar{X} = 4.38$; S.D. = 0.70) องค์ประกอบย่อยด้านการจัดสภาพแวดล้อม ($\bar{X} = 4.35$; S.D. = 0.71) และองค์ประกอบย่อยด้านการจัดการเรียนการสอน ($\bar{X} = 4.33$; S.D. = 0.63) ส่วนองค์ประกอบย่อยที่มีค่าเฉลี่ย 3 อันดับสุดท้ายคือ

องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางจิตของนักเรียน ($\bar{X} = 4.05$; S.D. = 0.79) องค์ประกอบย่อยด้านการมีส่วนร่วม บวร ($\bar{X} = 4.03$; S.D. = 0.86) และองค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน ($\bar{X} = 4.00$; S.D. = 0.74) เมื่อพิจารณารายตัวบ่งชี้ พบว่า ทุกตัวบ่งชี้ที่มีความเหมาะสมในระดับมาก โดยตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมาก 3 อันดับแรกคือ ดูแลอาคารสถานที่ และพื้นที่โดยรอบบริเวณโรงเรียนให้มีความสะอาดและปลอดภัยอยู่เสมอ และนักเรียนมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากันคือ 4.56 (S.D. = 0.51) ผู้บริหารมีความสามารถในการสื่อสารจัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ และจัดกิจกรรมทางพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง มีค่าเฉลี่ยเท่ากันคือ 4.44 (S.D. = 0.63) ส่วนตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ย 3 อันดับสุดท้ายคือ นักเรียนมีความเพียรพยายาม มุ่งมั่น ($\bar{X} = 3.88$; S.D. = 0.89) สามารถทำจิตให้เป็นอิสระ ไม่ลุ่มหลงไปตามกระแสนิยม ($\bar{X} = 3.81$; S.D. = 0.66) และครูผู้สอนทำวิจัยเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนางาน ($\bar{X} = 3.63$; S.D. = 0.96)

ครูผู้สอน มีความคิดเห็นว่าตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธโดยภาพรวมมีความเหมาะสมในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.12 (S.D. = 0.67) เมื่อพิจารณารายองค์ประกอบหลัก พบว่า ทุกองค์ประกอบหลักมีความเหมาะสมในระดับมาก เรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยคือ องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ ($\bar{X} = 4.16$; S.D. = 0.66) องค์ประกอบหลักด้านผลผลิต ($\bar{X} = 4.15$; S.D. = 0.65) องค์ประกอบหลักด้านปัจจัยนำเข้า ($\bar{X} = 4.05$; S.D. = 0.69) เมื่อพิจารณารายองค์ประกอบย่อย พบว่า ทุกองค์ประกอบย่อยมีความเหมาะสมในระดับมาก โดยองค์ประกอบย่อยที่มีค่าเฉลี่ยมาก 3 อันดับแรกคือ องค์ประกอบย่อยด้านการจัดสภาพแวดล้อม ($\bar{X} = 4.21$; S.D. = 0.72) องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน ($\bar{X} = 4.20$; S.D. = 0.66) และองค์ประกอบย่อยด้านการจัดการเรียนการสอน ($\bar{X} = 4.17$; S.D. = 0.62) ส่วนองค์ประกอบย่อยที่มีค่าเฉลี่ย 3 อันดับสุดท้ายคือ องค์ประกอบย่อยด้านระบบการบริหาร ($\bar{X} = 4.05$; S.D. = 0.73) องค์ประกอบย่อยด้านครูผู้สอน ($\bar{X} = 4.04$; S.D. = 0.66) และองค์ประกอบย่อยด้านผู้บริหาร ($\bar{X} = 4.03$; S.D. = 0.71) เมื่อพิจารณารายตัวบ่งชี้ พบว่า ทุกตัวบ่งชี้มีความเหมาะสมในระดับมาก โดยตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมาก 3 อันดับแรกคือ นักเรียนมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ($\bar{X} = 4.40$; S.D. = 0.67) จัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ ($\bar{X} = 4.26$; S.D. = 0.59) และดูแลอาคารสถานที่ และพื้นที่โดยรอบบริเวณโรงเรียนให้มีความสะอาดและปลอดภัยอยู่เสมอ ($\bar{X} = 4.25$; S.D. = 0.59) ส่วนตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ย 3 อันดับสุดท้ายคือ ผู้บริหารมีวิสัยทัศน์และมีความสามารถทางการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ (คิดเป็น เห็นทางออก) ($\bar{X} = 3.89$; S.D. = 0.74) ผู้บริหารรอบรู้เรื่องการจัดการศึกษาวิถีพุทธ ($\bar{X} = 3.83$; S.D. = 0.76) และครูผู้สอนทำวิจัยเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนางาน ($\bar{X} = 3.76$; S.D. = 0.74)

กรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานหรือผู้ปกครอง มีความคิดเห็นว่าตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธโดยภาพรวมมีความเหมาะสมในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.19 (S.D. = 0.74) เมื่อพิจารณารายองค์ประกอบหลัก พบว่า ทุกองค์ประกอบหลักมีความเหมาะสมในระดับมาก เรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยคือ องค์ประกอบหลักด้านผลผลิต ($\bar{X} = 4.24$; S.D. = 0.74) องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ ($\bar{X} = 4.19$; S.D. = 0.73) องค์ประกอบหลักด้านปัจจัยนำเข้า ($\bar{X} = 4.15$; S.D. = 0.74) เมื่อพิจารณารายองค์ประกอบย่อย พบว่า ทุกองค์ประกอบย่อยมีความเหมาะสมในระดับมาก โดยองค์ประกอบย่อยที่มีค่าเฉลี่ยมาก 3 อันดับแรกคือ องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางจิตของนักเรียน ($\bar{X} = 4.29$; S.D. = 0.72) องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน ($\bar{X} = 4.28$; S.D. = 0.76) และองค์ประกอบย่อยด้านหลักสูตร ($\bar{X} = 4.25$; S.D. = 0.67) ส่วนองค์ประกอบย่อยที่มีค่าเฉลี่ย 3 อันดับสุดท้ายคือ องค์ประกอบย่อยด้านครูผู้สอน ($\bar{X} = 4.13$; S.D. = 0.74) องค์ประกอบย่อยด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ($\bar{X} = 4.13$; S.D. = 0.77) และองค์ประกอบย่อยด้านผู้บริหาร ($\bar{X} = 4.09$; S.D. = 0.76) เมื่อพิจารณารายตัวบ่งชี้ พบว่า ทุกตัวบ่งชี้ที่มีความเหมาะสมในระดับมาก โดยตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมาก 3 อันดับแรกคือ นักเรียนมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ($\bar{X} = 4.51$; S.D. = 0.62) นักเรียนมีความเพียรพยายาม มุ่งมั่น ($\bar{X} = 4.35$; S.D. = 0.72) และบริหารจัดการศึกษาโดยเน้นการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน ($\bar{X} = 4.34$; S.D. = 0.73) ส่วนตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ย 3 อันดับสุดท้ายคือ ผู้บริหารรอบรู้เรื่องการจัดการศึกษาวิถีพุทธ ($\bar{X} = 3.94$; S.D. = 0.77) ผู้บริหารมีวิสัยทัศน์และมีความสามารถทางการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ (คิดเป็น เห็นทางออก) ($\bar{X} = 3.93$; S.D. = 0.82) และครูผู้สอนทำวิจัยเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนางาน ($\bar{X} = 3.90$; S.D. = 0.77)

3.3 ข้อเสนอแนะจากแบบสอบถาม ข้อเสนอแนะที่ผู้ตอบแบบสอบถามเสนอแนะไว้ ผู้วิจัยได้นำวิเคราะห์และสรุปให้สอดคล้องกับองค์ประกอบหลักแต่ละด้าน ได้ดังนี้

3.3.1 องค์ประกอบหลักด้านปัจจัยนำเข้า

3.3.1.1 ควรมีการคัดเลือกผู้ที่จะมาเป็นผู้บริหารในโรงเรียนวิถีพุทธ โดยพิจารณาจากผู้ที่มีความรู้ตามตัวบ่งชี้ในองค์ประกอบย่อยด้านผู้บริหาร

3.3.1.2 ผู้บริหารโรงเรียนจะต้องนำตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธไปปฏิบัติจริง เพื่อให้การดำเนินงานของโรงเรียนประสบผลสำเร็จ

3.3.1.3 ผู้บริหารและครูต้องเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำรงชีวิตทั้งการกิน อยู่ ดู ฟัง

3.3.1.4 ผู้บริหารและครูต้องปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะครู ควรส่งเสริมให้ได้เข้าร่วม อบรมปฏิบัติธรรม อย่างน้อยภาคเรียนละ 1 ครั้ง

3.3.1.5 ควรพัฒนาครูให้มีความรู้ตามหลักวิถีพุทธ

3.3.1.6 ควรดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธอย่างต่อเนื่องและจริงจัง โดยการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด และโรงเรียน

3.3.2 องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ

3.3.2.1 เห็นดีด้วยกับการนิมนต์พระสงฆ์มาสอนศีลธรรมในโรงเรียน และโรงเรียนควรนิมนต์พระสงฆ์มาเป็นวิทยากรให้ความรู้แก่ชุมชนด้วย

3.3.2.2 การพัฒนาและนำไปใช้ในช่วงแรกควรมีลักษณะของการบังคับก่อน โดยการออกกติกาชัดเจน ให้ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เมื่อทำจนเป็นนิสัยแล้วจะทำให้สามารถใช้หลักการของโรงเรียนวิถีพุทธในเยาวชนได้เป็นอย่างดี

3.3.2.3 การพัฒนานักเรียนให้มีคุณลักษณะตามตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ควรใช้กิจกรรมและวิธีการที่หลากหลาย โดยเน้นการใช้กิจกรรมในชีวิตประจำวันมาเป็นฐานในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

3.3.2.4 ควรจัดกิจกรรมนำนักเรียนเข้าวัดในวันพระ 4 ครั้งต่อเดือน ให้ได้ปฏิบัติจริงตั้งแต่ชั้น ป.1 - ป. 6 วันพระละ 2 ชั้น กิจกรรมที่ปฏิบัติในวันพระ เช่น ทำวัดเช้าแปลแบบสวนโมกข์ พร้อมกับญาติโยมที่วัด นักเรียนเป็นผู้อาราธนาศีล อาราธนาธรรม บูชาภัณฑ์คนละ 1 บาท ช่วยค่าน้ำ ค่าไฟวัด ถวายสังฆทาน กรวดน้ำ รับพร นักเรียนชายประเคนอาหารวันพระละ 5 คน

3.3.2.5 เน้นการสานสัมพันธ์ระหว่างครู นักเรียนและผู้ปกครองมากๆ

3.3.2.6 สร้างจิตสำนึกให้นักเรียนศึกษาเรียนรู้เรื่องระเบียบสังคม ความสะอาด ในชุมชน ฯลฯ โดยยึดหลักสังคหวัตถุ 4 เป็นแนวทางในการปฏิบัติ

3.3.2.7 บ้าน วัด โรงเรียนต้องร่วมมือกันทำงานอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง เมื่อเกิดความรู้สึกว่าโรงเรียนเป็นของทุกคนแล้วการพัฒนาจะง่าย

3.3.3 องค์ประกอบหลักด้านผลผลิต

องค์ประกอบย่อยในด้านคุณลักษณะทางสังคมของนักเรียนมีความจำเป็นมาก เพราะเป็นการฝึกเด็กให้มีทักษะชีวิตที่ดี

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ดำเนินการวิจัยและมีผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

ความมุ่งหมายของการวิจัย

เพื่อพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

การสร้างตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นการศึกษาหลักการ แนวคิด และทฤษฎีจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการพัฒนาตัวบ่งชี้ และโรงเรียนวิถีพุทธ แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อกำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย รวมทั้งกำหนดเป็นองค์ประกอบ และตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

การพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นการจัดสนทนากลุ่มเพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพุทธศาสนา หรือการศึกษาแนวพุทธ หรือโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งประกอบด้วยพระสงฆ์ นักวิชาการ ศึกษานิเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียนวิถีพุทธ และครูผู้สอนในโรงเรียนวิถีพุทธ รวม 9 รูป/คน พิจารณาถึงความครบถ้วน สมบูรณ์ รวมทั้งให้ความเห็นและข้อเสนอแนะ เพื่อการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมองค์ประกอบ และตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

ขั้นตอนที่ 3 การตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

การตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นการนำตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธที่ได้จากการพัฒนา ไปให้ผู้ปฏิบัติจริงและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโรงเรียนวิถีพุทธ วิทยาลัยนิตยภัตได้แก่ ศึกษานิเทศก์ที่รับผิดชอบในการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ในสังกัด

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจำนวน 13 คน ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาในโรงเรียนวิถิพุทธกัลยาณมิตร ในปีการศึกษา 2552 และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจำนวน 388 รูป/คน ประกอบด้วย ผู้อำนวยการโรงเรียนจำนวน 16 คน ครูที่รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถิพุทธจำนวน 16 คน ครูผู้สอนจำนวน 260 คน ครูพระที่มาช่วยสอนจำนวน 16 รูป คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานหรือผู้ปกครองจำนวน 80 คน รวมจำนวน 401 รูป/คน ตรวจสอบโดยให้ความเห็นในเรื่องของความเหมาะสมที่จะนำตัวบ่งชี้มาใช้เพื่อบ่งบอกถึงคุณภาพของโรงเรียนวิถิพุทธ เครื่องมือที่ใช้ในขั้นตอนนี้คือแบบสอบถามแบบมาตรวัดประมาณค่า 5 ระดับ ก่อนการนำมาใช้ได้ผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 9 คน และตรวจสอบหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) กับศึกษานิเทศก์ที่รับผิดชอบในการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถิพุทธ ผู้อำนวยการโรงเรียน ครูที่รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถิพุทธ ครูผู้สอน ครูพระ คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานหรือผู้ปกครองของนักเรียน ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสมุทรสงคราม จำนวน 30 รูป/คน ได้ค่าความเชื่อมั่น 0.947

สรุปผลการวิจัย

ผลการสร้างตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถิพุทธ

จากการศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎีจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการพัฒนาตัวบ่งชี้ และโรงเรียนวิถิพุทธ แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เป็นองค์ประกอบ และตัวบ่งชี้ได้ตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถิพุทธ ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก 14 องค์ประกอบย่อย 58 ตัวบ่งชี้ โดยองค์ประกอบหลักด้านปัจจัยนำเข้าประกอบด้วย 4 องค์ประกอบย่อย 23 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ องค์ประกอบย่อยด้านผู้บริหาร มี 8 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านครูผู้สอน มี 8 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านหลักสูตร มี 3 ตัวบ่งชี้ และองค์ประกอบย่อยด้านระบบการบริหาร มี 4 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบย่อย 18 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ องค์ประกอบย่อยด้านการจัดการเรียนการสอน มี 3 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านการใช้สื่อ มี 3 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ มี 1 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านการจัดสภาพแวดล้อม มี 5 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริม มี 4 ตัวบ่งชี้ และองค์ประกอบย่อยด้านการมีส่วนร่วม มี 2 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบหลักด้านผลผลิต ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบย่อย 17 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางกายของนักเรียน มี 5 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะ

ทางสังคมของนักเรียน มี 6 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางจิตของนักเรียน มี 3 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน มี 3 ตัวบ่งชี้

ผลการพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

จากการพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ โดยการจัดสนทนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิด้าน พุทธศาสนา หรือการศึกษาแนวพุทธ หรือโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งประกอบด้วยพระสงฆ์ นักวิชาการ ศึกษาพิเศษ ผู้บริหารโรงเรียนวิถีพุทธ และครูผู้สอนในโรงเรียนวิถีพุทธ รวม 9 รูป/คน หลังจากการนำ ผลที่ได้จากการสนทนากลุ่มมาปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมองค์ประกอบ และตัวบ่งชี้แล้ว ได้ตัวบ่งชี้คุณภาพ โรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก 14 องค์ประกอบย่อย 66 ตัวบ่งชี้ โดยองค์ประกอบ หลักด้านปัจจัยนำเข้า ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบย่อย 25 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ องค์ประกอบย่อยด้าน ผู้บริหาร มี 8 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านครูผู้สอน มี 9 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านหลักสูตรมี 3 ตัวบ่งชี้ และองค์ประกอบย่อยด้านระบบการบริหาร มี 5 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบย่อย 17 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ องค์ประกอบย่อยด้านการจัดการเรียนการสอน มี 3 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านการใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ มี 3 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านการวัด และประเมินผลการเรียนรู้ มี 1 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านการจัดสภาพแวดล้อม มี 5 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริม มี 3 ตัวบ่งชี้ และองค์ประกอบย่อยด้านการมีส่วนร่วม บวร มี 2 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบหลักด้านผลผลิต ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบย่อย 24 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางกายของนักเรียน มี 6 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะ ทางสังคมของนักเรียน มี 8 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางจิตของนักเรียน มี 4 ตัวบ่งชี้ และองค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน มี 6 ตัวบ่งชี้

ผลการตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

จากการตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ โดยให้ผู้ปฏิบัติจริงและผู้ที่มี ส่วนเกี่ยวข้องกับโรงเรียนวิถีพุทธกัลยาณมิตร ซึ่งประกอบด้วย ศึกษาพิเศษที่รับผิดชอบในการ ดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ผู้อำนวยการโรงเรียน ครูที่รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ครูผู้สอน ครูพระ คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานหรือผู้ปกครองของนักเรียนที่เรียนอยู่ใน

โรงเรียนวิถิพุทธ กัลยาณมิตร จำนวน 401 รูป/คน ให้ความเห็นว่าตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถิพุทธที่พัฒนาขึ้นมีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้เป็นตัวบ่งชี้ที่บ่งบอกถึงคุณภาพของโรงเรียนวิถิพุทธหรือไม่ โดยผู้วิจัยได้กำหนดไว้ว่าตัวบ่งชี้ที่มีความเหมาะสม สามารถนำมาใช้ได้จะต้องได้ค่าคะแนนเฉลี่ยจากความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างตั้งแต่ระดับมากขึ้นไป จากการวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างที่ได้รับกลับคืนมาและมีความสมบูรณ์จำนวน 385 ชุด ผลปรากฏว่า ตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถิพุทธภายใต้ 3 องค์ประกอบหลัก 14 องค์ประกอบย่อย 66 ตัวบ่งชี้ มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก สามารถนำมาใช้เป็นตัวบ่งชี้ที่บ่งบอกถึงคุณภาพของโรงเรียนวิถิพุทธได้ ซึ่งตัวบ่งชี้ดังกล่าว มีดังนี้

1. องค์ประกอบหลักด้านปัจจัยนำเข้า ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบย่อย 25 ตัวบ่งชี้ คือ

1.1 องค์ประกอบย่อยด้านผู้บริหาร มี 8 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

1.1.1 รอบรู้เรื่องการจัดการศึกษาวิถิพุทธ

1.1.2 มีวิสัยทัศน์และมีความสามารถทางการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ (คิดเป็น เห็นทางออก)

1.1.3 มีทักษะในการบริหารบนฐานของความถูกต้องดีงาม (ธรรมาธิปไตย)

1.1.4 มีความสามารถในการสื่อสาร

1.1.5 มีพรหมวิหารธรรม

1.1.6 เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต

1.1.7 พัฒนาคณะ พัฒนางานโดยใช้หลักอิทธิบาทสี่

1.1.8 เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีโดยศึกษา ปฏิบัติ เผยแผ่ และปกป้องคุ้มครองพุทธศาสนา (พุทธปณิธานสี่)

1.2 องค์ประกอบย่อยด้านครูผู้สอน มี 9 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

1.2.1 มีความสามารถในการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

1.2.2 มีลีลาการสอน 4 ประการ คือ แจ่มแจ้ง จูงใจ แก่ล้นกล้า ร่าเริง

1.2.3 มีความสามารถในการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ (คิดเป็น เห็นทางออก)

1.2.4 มีพรหมวิหารธรรม

1.2.5 เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต

1.2.6 พัฒนาคณะ พัฒนางานตามหลักอิทธิบาทสี่

1.2.7 ทำวิจัยเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนางาน

1.2.8 เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีโดยศึกษา ปฏิบัติ เผยแผ่ และปกป้องคุ้มครองพุทธศาสนา (พุทธปณิธานสี่)

1.2.9 มีความสามารถในการสื่อสาร

1.3 องค์ประกอบย่อยด้านหลักสูตร มี 3 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

1.3.1 หลักสูตรต้องถือชีวิตเป็นตัวตั้ง มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้รู้จักตัวเอง รู้จักการอยู่ร่วมกัน อย่างเกื้อกูลกับสังคมและสิ่งแวดล้อม

1.3.2 ปลูกฝังความศรัทธาในพุทธศาสนา และการปฏิบัติตนให้เหมาะสมตามแนวทาง พุทธศาสนา

1.3.3 บูรณาการไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เข้ากับกลุ่มสาระและกิจกรรมต่างๆ ใน หลักสูตร

1.4 องค์ประกอบย่อยด้านระบบการบริหาร มี 5 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

1.4.1 มีแผนพัฒนา และแผนปฏิบัติการประจำปีที่มุ่งพัฒนาคุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

1.4.2 มีคณะกรรมการขับเคลื่อนโรงเรียนวิถีพุทธโดยมีพระสงฆ์เป็นแกนหลัก

1.4.3 บริหารจัดการศึกษาโดยเน้นการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน

1.4.4 มีระบบการนิเทศ ติดตาม กำกับ ตรวจสอบ และประเมินผลอย่างต่อเนื่องด้วย บรรยาการของกัลยาณมิตร

1.4.5 พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความเข้าใจในไตรสิกขา มีความศรัทธาในพุทธศาสนา

2. องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบย่อย 17 ตัวบ่งชี้ คือ

2.1 องค์ประกอบย่อยด้านการจัดการเรียนการสอน มี 3 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

2.1.1 จัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ

2.1.2 ใช้วิธีการสอนที่หลากหลาย

2.1.3 บูรณาการไตรสิกขาในกระบวนการเรียนรู้

2.2 องค์ประกอบย่อยด้านการใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ มี 3 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

2.2.1 ใช้สื่อ แหล่งเรียนรู้ ครูพระ และครูภูมิปัญญา อย่างหลากหลาย

2.2.2 ใช้สื่อที่หาง่าย ทันสมัย สอดคล้องกับเนื้อหาที่เรียนรู้

2.2.3 นำนักเรียนไปเรียนรู้ที่วัดหรือนิมนต์พระสงฆ์มาให้ความรู้ที่โรงเรียนอย่างต่อเนื่อง

2.3 องค์ประกอบย่อยด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ มี 1 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

2.3.1 วัดและประเมินผลตามสภาพจริงด้วยเครื่องมือที่เหมาะสมและวิธีการที่

หลากหลายครอบคลุมทั้งด้านกาย สังคม จิต ปัญญา

2.4 องค์ประกอบย่อยด้านการจัดสภาพแวดล้อม มี 5 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

2.4.1 จัดประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียน ห้องเรียน และห้องกิจกรรมต่างๆ ตามความเหมาะสม

2.4.2 ดูแลอาคารสถานที่ และพื้นที่โดยรอบบริเวณโรงเรียนให้มีความสะอาดและปลอดภัยอยู่เสมอ

2.4.3 จัดสภาพห้องเรียน ห้องกิจกรรม อาคารเรียน และบริเวณโดยรอบโรงเรียนให้มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ชวนให้ใฝ่รู้ใฝ่เรียน

2.4.4 ภายในโรงเรียนต้องปราศจากสิ่งเสพติด อบายมุข และสิ่งมอมเมาทุกชนิด

2.4.5 สร้างบรรยากาศการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครู นักเรียน และผู้ปกครอง

2.5 องค์ประกอบย่อยด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริม มี 3 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

2.5.1 จัดกิจกรรมส่งเสริมการดำรงชีวิตประจำวันที่ต้องทั้งด้านการกิน อยู่ ดู ฟัง

2.5.2 จัดกิจกรรมส่งเสริมการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ

2.5.3 จัดกิจกรรมทางพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง

2.6 องค์ประกอบย่อยด้านการมีส่วนร่วม บวร มี 2 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

2.6.1 โรงเรียนจัดการประชุม สัมมนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างบ้าน วัดโรงเรียน เพื่อประสานความเข้าใจให้ตรงกันในแนวทางของการพัฒนานักเรียนไปสู่เป้าหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ

2.6.2 บ้าน วัด โรงเรียนร่วมมือกันพัฒนานักเรียนตามแนวทางที่วางไว้อย่างต่อเนื่อง

3. องค์ประกอบหลักด้านผลผลิต ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบย่อย 24 ตัวบ่งชี้ คือ

3.1 องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางกายของนักเรียน มี 6 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

3.1.1 รู้จักใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและเกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า

3.1.2 อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

3.1.3 รับรู้ ดู ฟังสิ่งต่างๆ โดยตระหนักรู้ และสามารถหาประโยชน์จากการรับรู้ ดู ฟังนั้นๆ ได้

3.1.4 รับประทานอาหารที่มีคุณค่า ในปริมาณที่เหมาะสม และหลีกเลี่ยงจากสิ่งเสพติด
 บั่นทอนทำลายสุขภาพ

3.1.5 รู้วิธีการใช้และรู้จักเลือกใช้สิ่งของเครื่องใช้ และอุปกรณ์เทคโนโลยี ด้วยความรู้
 ความเข้าใจ ให้ได้คุณค่าและประโยชน์ที่แท้จริง

3.1.6 มีสุขภาพแข็งแรงเจริญเติบโตตามวัย ร่างกายสะอาด แต่งกายเรียบร้อย

3.2 องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน มี 8 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

3.2.1 ตั้งตนอยู่ในระเบียบวินัย กฎเกณฑ์และกติกาสังคม

3.2.2 ปฏิบัติตนตามหลักศีล 5

3.2.3 มีความซื่อสัตย์ ซื่อตรง และตรงต่อเวลา

3.2.4 รู้จักพอ

3.2.5 มีความรับผิดชอบ

3.2.6 มีกิริยา วาจาสุภาพ เรียบร้อย มีสัมมาคารวะ

3.2.7 ไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น

3.2.8 มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

3.3 องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางจิตของนักเรียน มี 4 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

3.3.1 มีจิตใจตั้งงามตามหลักพรหมวิหารสี่

3.3.2 มีความเพียรพยายาม มุ่งมั่น

3.3.3 มีสติระลึกรู้อยู่เสมอ

3.3.4 มีความร่าเริง แจ่มใส สงบเย็น

3.4 องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน มี 6 ตัวบ่งชี้ ได้แก่

3.4.1 มีความรู้ทางวิชาการตามหลักสูตร

3.4.2 มีความสามารถในการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ (คิดเป็น เห็นทางออก)

3.4.3 รู้ผิด ชอบ ชั่ว ดี

3.4.4 รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกและชีวิตตามสภาวะที่เป็นจริง

3.4.5 สามารถทำจิตให้เป็นอิสระ ไม่ลุ่มหลงไปตามกระแสนิยม

3.4.6 สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ด้วยปัญญา

อภิปรายผล

ผลจากการวิจัยเรื่อง การพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ มีประเด็นในการอภิปรายผล ดังนี้

จากการตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ พบว่าผู้ปฏิบัติจริงและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง มีความคิดเห็นว่าตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธโดยภาพรวม รายการองค์ประกอบหลัก รายการองค์ประกอบย่อย และรายการตัวบ่งชี้ทุกตัวมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก เป็นเพราะกระบวนการในการพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ได้ผ่านขั้นตอนต่างๆ มาตามลำดับ ตั้งแต่การสร้างตัวบ่งชี้โดยการศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์หลักการ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเรื่องโรงเรียนวิถีพุทธจากเอกสารและงานวิจัย การจัดสนทนากลุ่มโดยให้ผู้ทรงคุณวุฒิแสดงความคิดเห็น เพื่อการพัฒนาตัวบ่งชี้ให้มีความครบถ้วน สมบูรณ์ การตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และการตรวจสอบหาความเชื่อมั่น (Reliability) ของเครื่องมือก่อนการนำไปให้กลุ่มตัวอย่างพิจารณาถึงความเหมาะสมตัวของบ่งชี้ที่จะใช้เป็นตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งกระบวนการพัฒนาดังกล่าวนี้ได้ช่วยกลั่นกรอง ปรับแก้ จนได้ตัวบ่งชี้ที่มีความเหมาะสม ดังนั้นเมื่อนำตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธไปตรวจสอบคุณภาพกับกลุ่มตัวอย่าง จึงปรากฏผลการตรวจสอบว่าอยู่ในระดับมาก ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันให้เชื่อถือได้ว่า ตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธที่พัฒนาขึ้นสามารถนำไปใช้เป็นตัวบ่งชี้ที่บอกถึงควมมีคุณภาพของโรงเรียนวิถีพุทธได้ ในส่วนของความคิดเห็นที่มีต่อองค์ประกอบหลัก องค์ประกอบย่อย และตัวบ่งชี้ มีประเด็นในการอภิปรายดังนี้

1. ความคิดเห็นที่มีต่อองค์ประกอบหลัก องค์ประกอบหลักที่มีค่าเฉลี่ยของความคิดเห็นมากเรียงตามลำดับคือ องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ องค์ประกอบหลักด้านผลผลิต และองค์ประกอบหลักด้านปัจจัยนำเข้า ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพความเป็นจริงได้อย่างชัดเจนว่าในการจัดการศึกษา เป้าหมายที่สำคัญที่สุดอยู่ที่ผลผลิตซึ่งก็คือ ผู้เรียนจะต้องมีคุณภาพตามตัวบ่งชี้มาตรฐาน หรือเกณฑ์ที่กำหนดไว้ และสิ่งสำคัญที่สุดที่จะทำให้การจัดการศึกษาบรรลุผลตามเป้าหมายได้ก็คือ กระบวนการในการจัดการศึกษาจะต้องดำเนินการไปอย่างมีคุณภาพ หาก กระบวนการไม่ดี ถึงแม้จะมีปัจจัยนำเข้าที่มีคุณภาพก็ไม่สามารถพัฒนาผลผลิตไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ได้ ดังนั้น องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการจึงมีค่าเฉลี่ยของความคิดเห็นมากกว่าด้านอื่นๆ แต่อย่างไรก็ตาม การที่องค์ประกอบหลักทั้งสามมีค่าเฉลี่ยของความคิดเห็นอยู่ในระดับมากทุกองค์ประกอบย่อมแสดง

ให้เห็นว่า องค์ประกอบแต่ละด้านล้วนมีความสำคัญและเกื้อกูลส่งเสริมกันและกันในการขับเคลื่อนการจัดการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธให้ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย

2. ความคิดเห็นที่มีต่อองค์ประกอบย่อย องค์ประกอบย่อยที่มีค่าเฉลี่ยของความคิดเห็นมากกว่าด้านอื่นคือ องค์ประกอบย่อยด้านการจัดสภาพแวดล้อม เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ย่อมส่งผลที่ดีต่อการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของมัทธกริกา วิฑูรชาติ (2547: ออนไลน์) ที่เห็นว่าสภาพแวดล้อมและบรรยากาศในโรงเรียนมีผลต่อจิตใจและพฤติกรรมของนักเรียน โรงเรียนจึงต้องให้ความสำคัญกับการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้ รวมทั้งการสร้างบรรยากาศแห่งความร่วมมือทั้งระหว่างครูกับนักเรียน และระหว่างนักเรียนกับนักเรียนด้วย และสอดคล้องกับเมตตา ภิรมย์ภักดี (2548 ค: ออนไลน์) ที่กล่าวถึงลักษณะของสภาพแวดล้อมของโรงเรียนวิถีพุทธว่า สามารถนำหลักสัปปายะ 7 มาปรับให้เข้ากับโรงเรียนได้ โดยจัดอาคารสถานที่ให้เหมาะสม เพียงพอ (อาวาสสัปปายะ) มีแหล่งเรียนรู้ สื่อ อุปกรณ์ทันสมัย ตรงตามความต้องการ (โคจรสัปปายะ) มีบรรยากาศที่ส่งเสริมการเรียนรู้ และการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม(ภัสสสัปปายะ) มีบุคลากรดี เป็นแบบอย่างที่ดี (บุคลสัปปายะ) มีโภชนาการดี ส่งเสริมสุขภาพพลานามัย(โภชนสัปปายะ) มีอากาศโปร่งสบาย ไม่มีมูมอับ ไรฝุ่น ไร้มลภาวะ(อุตสัปปายะ) มีกิจกรรมทั้งในและนอกห้องเรียนเหมาะสมกับผู้เรียน (อิริยาปถสัปปายะ)

องค์ประกอบย่อยที่มีค่าเฉลี่ยของความคิดเห็นมากเป็นอันดับ 2 คือ องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน เนื่องจากคุณลักษณะด้านนี้มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ซึ่งหากคนในสังคมอยู่ร่วมกันได้ด้วยดี สังคมย่อมมีความสุข สอดคล้องกับที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)(2545 ง: 142 - 144) กล่าวไว้ว่า เมื่อผู้เรียนได้รับการพัฒนาตามแนวทางของไตรสิกขาแล้ว จะมีพัฒนาการ 4 ด้าน โดยด้านพัฒนาการทางสังคมจะทำให้ผู้เรียนรู้จักการควบคุมตนในเรื่องร่างกาย วาจา ไม่ให้เบียดเบียนผู้อื่นให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดี เป็นไปในทางที่เกื้อกูลต่อกันในสังคม และเป็นฐานต่อการพัฒนาจิตใจ ซึ่งจะส่งผลต่อกันตามหลักปัจจัยสัมพันธ์

องค์ประกอบย่อยที่มีค่าเฉลี่ยของความคิดเห็นมากเป็นอันดับ 3 คือองค์ประกอบย่อยด้านการจัดการเรียนการสอน เนื่องจากการจัดการเรียนการสอนเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนานักเรียนไปสู่เป้าหมายคือมีพัฒนาการที่ดีทั้งทางด้านกาย สังคม จิต และปัญญา การจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมของโรงเรียนวิถีพุทธจะต้องเป็นการจัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ ใช้

วิธีการสอนที่หลากหลาย และบูรณาการไตรสิกขาในกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ พนม พงษ์ไพบูลย์ (2539: 112) ที่กล่าวว่า เมื่อพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนไทย การเรียนการสอนที่ดี จึงควรเป็นการเรียนการสอนที่เกิดขึ้นผสมกลมกลืนกับวิถีการดำรงชีวิต โดยเน้นให้ผู้เรียนได้กระทำ ปฏิบัติด้วยตนเอง กิจกรรมการเรียนการสอนควรเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นจริงในชีวิต ในชุมชน และสังคมนั้นๆ ในภาคความรู้ความเข้าใจควรให้ผู้เรียนได้มีโอกาสศึกษา ค้นคว้า แสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ได้อ่าน พุทธคย สังเกต ชักถาม แสดงความคิดเห็นซึ่งกันและกันและกับบุคคลอื่น ได้สัมผัสและพบเห็นด้วยตนเองให้มากที่สุด สอดคล้องกับแนวคิดของเสฐียรพงษ์ วรรณปก (2539: 97) ที่กล่าวถึงวิธีสอนพระพุทธศาสนาเพื่อให้ได้ผลดีว่า จะต้องเลือกวิธีสอนหลายๆ รูปแบบ ให้เหมาะสมกับเรื่องที่จะสอน ไม่ใช้การบรรยายไปทุกเรื่อง ควรมีนิทาน ขำว หรือเรื่องตัวอย่างประกอบเพื่อชี้ให้เห็นสิ่งที่ต้องการสอนได้ชัดเจนขึ้น ครูต้องเป็นแบบอย่างที่ดีเพื่อให้เด็กเกิดความมั่นใจ และอยากทำตามที่ครูสอน ใช้วิธีสอนสมัยใหม่ ให้เด็กมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน ให้มีประสบการณ์ในการคิดและแก้ปัญหา ใช้สื่อการสอน เน้นการสอนและฝึกอบรมเป็นรายบุคคล โดยคำนึงถึงความแตกต่างของนักเรียนในเรื่องความพร้อม และสติปัญญา

3. ด้านความคิดเห็นที่มีต่อตัวบ่งชี้ ตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นคือ นักเรียนมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เนื่องจากสถาบันทั้ง 3 นี้เป็นศูนย์รวมใจคนไทยทั้งชาติให้อยู่ร่วมกันด้วยความรัก สมัคสมาน สามัคคี มีความภาคภูมิใจในความเป็นคนไทย จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นและคงอยู่ในจิตสำนึกของผู้เรียนทุกคน โดยเฉพาะในยามที่สังคมมีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน หากขาดหลักในการยึดเหนี่ยวย่อมเสี่ยงที่จะเกิดปัญหาความแตกแยกขึ้นได้ ดังนั้นกลุ่มตัวอย่างจึงให้ความสำคัญในเรื่องการปลูกฝังความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ให้เกิดกับผู้เรียนอย่างสูงสุด ซึ่งสอดคล้องกับที่ธนพร มะยมหิน และอรัญญา รัตวาล (2547: ออนไลน์) กล่าวถึงโรงเรียนบ้านคลองบัว (เอี่ยมแสงโรจน์) ว่าได้กำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับนักเรียนประการหนึ่งคือ นักเรียนมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รักแผ่นดินที่อยู่

ปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยมากเป็นอันดับ 2 คือดูแลอาคารสถานที่ และพื้นที่โดยรอบบริเวณโรงเรียนให้มีความสะอาดและปลอดภัยอยู่เสมอ เนื่องจากความปลอดภัยเป็นสิ่งสำคัญสำหรับทุกคน เมื่อพ่อแม่ ผู้ปกครองให้ความเชื่อมั่นส่งบุตรหลานเข้ามาเรียน จึงเป็นหน้าที่ที่โรงเรียนจะต้องดูแลผู้เรียนทุกคนให้มีความปลอดภัย และอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีความสะอาด ร่มรื่น เพื่อนักเรียนจะได้เรียนรู้อย่างมีความสุข ซึ่งสอดคล้องกับที่กระทรวงศึกษาธิการ (2548: 2) ได้กำหนดตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในองค์ประกอบของสภาพแวดล้อมไว้ประการหนึ่งว่า สภาพโรงเรียนสะอาด ปลอดภัย สงบ ร่มรื่น เรียบง่าย ใกล้ชิดธรรมชาติ และสอดคล้องกับงานวิจัยของสมคิด โพธิ์ชุมพล (2548: 73 - 74) ที่ศึกษาการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านหนองผือ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต 1 และพบว่า บริเวณโรงเรียนมีความสะอาด ปลอดภัย ร่มรื่น ปลอดภัยจากสิ่งเสพติด อบายมุข และสิ่งมอมเมาต่างๆ

ตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากเป็นอันดับ 3 คือ การจัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ เนื่องจากการจัดการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพจะต้องสามารถตอบสนองให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี ซึ่งการจัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ มีรูปแบบ วิธีการที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน จึงเป็นการเรียนการสอนที่เชื่อว่าเป็นดีที่สุดสำหรับการเรียนรู้ในปัจจุบันนี้ ซึ่งสอดคล้องกับผลจากการสนทนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่เห็นว่า การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถีพุทธต้องเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ สอดคล้องกับแนวคิดของพิภพ กาญจนะ (2539: 118 - 119) ที่กล่าวว่า การพัฒนาปัญญาในด้านความคิดตามแนวทางพุทธศาสนาสามารถนำมาปรับใช้ได้กับการเรียนการสอนทุกวิชา โดยจะต้องจัดประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งในและนอกห้องเรียนด้วยรูปแบบที่หลากหลาย เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ฝึกคิด วิเคราะห์ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ฝึกการคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น โดยใช้หลักอริยสัจสี่ หรือ โยนิโสมนสิการ สอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) (2546 ข: 35 - 41); ศิริพร รื่นจิต (2547: ออนไลน์); มานพ นักการเรียน (2547: ออนไลน์) ที่กล่าวถึงหลักการสอนในส่วนที่เกี่ยวกับผู้เรียนว่า จะต้อง รู้ คำนึงถึง และสอนให้เหมาะตามความแตกต่างระหว่างบุคคล รู้ระดับความสามารถของบุคคล ปรับวิธีสอนให้เหมาะกับบุคคล คำนึงถึงความพร้อม ความสุขจอม ความแสร้งแหย่ อินทรีย์ หรือญาณ ของผู้เรียนแต่ละบุคคล สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ชัดเจน แม่นยำ และได้ผลจริง สอนโดยผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ในการแสวงหาความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็น โต้ตอบเสรี เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษ

เป็นรายๆ ไปตามควรแก่กาลเทศะและเหตุการณ์ และสอดคล้องกับแนวคิดของวิชัย วงษ์ใหญ่ (2548: คำบรรยายพิเศษ) ที่กล่าวถึงจุดเน้นที่สำคัญของการจัดการศึกษาตามวิถีพุทธ คือ 1) ภารกิจที่สำคัญของการจัดการศึกษา คือการเสริมสร้างให้ผู้เรียนมีเจตคติที่ถูกต้อง มองสิ่งทั้งหลายตามที่เป็น สามารถจัดการสิ่งเหล่านั้นตามที่จะควรจะเป็น เพื่อประโยชน์ตนเองและสังคม กำจัดการมองเห็นและจัดการสิ่งทั้งหลายด้วย อำนาจและศรัทธา 2)การพัฒนาปัญญา และเจตคติที่ดีให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน จะใช้การบังคับให้รับไว้ไม่ได้ 3) ภารกิจของผู้จัดการศึกษาและผู้สอน จะต้องเป็นผู้ชี้นำหรือผู้อำนวยโอกาสให้ผู้เรียนเข้าสู่วิถีแห่งปัญญา โดยผู้สอนจะต้องคำนึงถึงอุปนิสัย ความสามารถ ความถนัด เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี 4) ผู้เรียนเป็นผู้ที่มีบทบาทที่สำคัญ ในฐานะผู้สร้างปัญญาให้เกิดขึ้นกับตน จึงต้องเป็นผู้มีส่วนร่วม และมีการกระทำมากที่สุด 5) สาระการเรียนรู้ เลือกโดยคำนึงถึงว่าพระพุทธเจ้าสอนอะไรบ้าง ผู้เรียนจะต้องรู้ จะต้อง ทำอะไรให้ใกล้เคียงกับความต้องการพื้นฐานและชีวิต ความเป็นอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง และสามารถนำผลการเรียนรู้ไปใช้ในชีวิตจริง 6) การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ จะต้องครอบคลุม ผู้เรียนแบบองค์รวม คือ พัฒนาความสนใจ อารมณ์ความรู้สึก ค่านิยม ควบคู่กับพัฒนาปัญญา กระบวนการเรียนรู้ วิธีการเรียนรู้ สร้างแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ตามความคาดหวังของผู้เรียน

ตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยของความคิดเห็นอยู่ในอันดับสุดท้าย คือ ครูผู้สอนทำวิจัยเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนางาน การที่ตัวบ่งชี้นี้มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากแสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นถึงความสำคัญและประโยชน์ของการทำวิจัย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของธรรมบุญ วิสัยจร (2539: 113) ที่เห็นว่าครูต้องทำวิจัยเพื่อหารูปแบบการสอนที่ดีที่สุดในแต่ละวิชา ที่สามารถนำมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพราะธรรมชาติของแต่ละรายวิชามีความแตกต่างกัน อาจมีการสัมมนาผลการวิจัยรูปแบบการสอน เพื่อให้ได้วิธีการที่เหมาะสมสอดคล้องกับยุคเทคโนโลยีปัจจุบัน แต่เหตุที่ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของตัวบ่งชี้ในอันดับสุดท้าย อาจเนื่องมาจากการมองว่า การทำวิจัยเป็นเรื่องที่ยาก โดยเฉพาะครูซึ่งจะต้องเป็นผู้ทำวิจัย อาจไม่ถนัด ยังขาดความรู้ความเข้าใจในการทำวิจัย หรือมีข้อจำกัดในเรื่องเวลาที่จะใช้ในการศึกษาค้นคว้า เพราะในปัจจุบันนี้ครูยังมีภาระงานมาก นอกจากงานการสอน การซ่อมเสริมแล้ว ยังมีงานโครงการ งานธุรการ และงานที่ได้รับมอบหมายต่างๆ ที่ครูต้องรับผิดชอบในการจัดทำและรายงาน จึงส่งผลให้ความคิดเห็นที่มีต่อตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในอันดับสุดท้าย

4. ด้านตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นๆ ของแต่ละองค์ประกอบย่อย พบว่า ตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นขององค์ประกอบย่อยด้านผู้บริหาร คือ เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต เนื่องจากผู้บริหารคือผู้นำของหน่วยงาน จึงจำเป็นต้องมีบุคลิกภาพ ความประพฤติ และการดำเนินชีวิตที่สามารถเป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่นได้ ซึ่งสอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). 2542 จ: 102) ที่กล่าวถึงคุณสมบัติประการหนึ่งของกัลยาณมิตร ซึ่งผู้บริหารควรมี ได้แก่ ภาวนีโย คือ นายกย่อง เป็นแบบอย่างได้ ทำให้ผู้ร่วมงานและผู้ที่เกี่ยวข้อง มีความภาคภูมิใจและมั่นใจว่าเป็นผู้มีสติปัญญา มีความสามารถ มีคุณธรรมความดีงามอย่างแท้จริง สามารถยึดถือเป็นแบบอย่างได้ ผู้ที่นายกย่องจะต้องมีคุณสมบัติอย่างน้อย 2 ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้ความสามารถทางวิชาการ และด้านการดำเนินชีวิต เช่น ความประพฤติทั่วไป ความสัมพันธ์กับผู้อื่น และการดำรงตนในสังคม เป็นต้น สอดคล้องกับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2546: 5, 30) ที่ระบุว่าผู้บริหารสถานศึกษามีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะเป็นปัจจัยให้ผู้เรียนพัฒนาได้อย่างดี ทั้งการเป็นผู้จัดการเรียนรู้ และการเป็นแบบอย่างที่ดีในวิถีชีวิตจริง คุณลักษณะของผู้บริหารสถานศึกษาที่ดีตามวิถีพุทธ ประการหนึ่งคือ เป็นผู้นำและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างในการทำ ความดี สอดคล้องกับแนวคิดของสวาท ภูคำแสน (2539: 121) ที่กล่าวถึงคุณสมบัติประการหนึ่งของผู้บริหารว่า จะต้องเป็นผู้นำในทางปฏิบัติ เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ครู นักเรียน และชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของนงเยาว์ อุทุมพร (2549: 46 - 47) ที่พบว่าปัจจัยภายในด้านภาวะผู้นำมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าข้ออื่นคือ ผู้บริหารให้การสนับสนุนและเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต และสอดคล้องกับงานวิจัยของณัฐวุฒิ อรุณพานิช (2548: 61) ที่พบว่าการพัฒนานุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าข้ออื่น คือ ผู้บริหาร ครู และบุคลากรของโรงเรียนประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี

ตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นขององค์ประกอบย่อยด้านครู คือ เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต เนื่องจากครูเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับนักเรียนมากที่สุด โดยต้องดูแลและรับผิดชอบในการจัดการเรียนการสอน จึงจำเป็นต้องมีบุคลิกภาพ ความประพฤติ และการดำเนินชีวิตที่สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน เพื่อให้ให้นักเรียนเกิดความเชื่อมั่น ศรัทธา อันจะส่งผลต่อความตั้งใจและสนใจที่จะเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับที่พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต). 2542 จ: 102; 2547: 52) กล่าวถึงคุณสมบัติประการหนึ่งของกัลยาณมิตรซึ่งครูควรมี ได้แก่ ภาวนีโย คือ นายกย่อง เพราะมีความรู้จริง

ทรงภูมิปัญญาแท้จริง ฝึกฝนปรับปรุงตนอยู่เสมอ เป็นที่น่ายกย่องควรเอาอย่าง ทำให้ศิษย์เอ่ยนามและรำลึกถึงด้วยความซาบซึ้ง มั่นใจ และภาคภูมิใจ สอดคล้องกับกรมวิชาการ (2546: 212) ที่กล่าวถึงลักษณะของครูว่า ต้องมีความเป็นกันเอง สามารถใช้ภาษาสื่อความหมายกับเด็กวัยรุ่นได้ เข้าใจความรู้สึกนึกคิดของนักเรียน มีกิริยาจาจดี จิตใจดี วางตนได้เหมาะสมกับสถานภาพของครู มีความบริสุทธิ์ใจ ตั้งใจสั่งสอนศิษย์ด้วยจิตเมตตา ประพฤติตนเป็นตัวอย่างแก่ศิษย์ในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม บุคลิกภาพของครูจะเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างศรัทธาให้เกิดแก่นักเรียน สอดคล้องกับแนวคิดของเมตตาภิรมย์ภักดี (2548 ค: ออนไลน์) ที่กล่าวถึงครูโรงเรียนวิถีพุทธว่า จะต้องมียุทธศาสตร์ในการเป็นผู้อบรมสั่งสอน เป็นผู้จัดการเรียนรู้ เป็นผู้ชี้แนะแนวทาง และเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับนักเรียน สอดคล้องกับแนวคิดของพระครูสุนทรธรรมโสภณ (2550: ออนไลน์) ที่กล่าวถึงครูว่า จะต้องทำงาน 2 ประการ คือ 1) เน้นดี หมายถึงสอนดี โดยสอนวิชาความรู้ดี ๆ แก่ศิษย์ และสอนให้ศิษย์เป็นคนดี 2) นำดี หมายถึงการทำตัวให้เป็นตัวอย่าง เช่น สอนว่าเล่นการพนันไม่ดี ครูก็ต้องไม่เล่นการพนันด้วย สอดคล้องกับแนวคิดของชยสาโร ภิกขุ (2547 ข: ออนไลน์) ที่กล่าวว่า ครูคือผู้ที่มีความสำคัญที่สุดที่จะทำให้การศึกษาวิถีพุทธประสบความสำเร็จได้ ครูจะต้องประพฤติตนเป็นกัลยาณมิตร ต้องทำให้ศิษย์เกิดความศรัทธาในตัวครู ต้องไม่รู้จักย่อท้อเพราะศาสนาพุทธถือว่าชีวิตคือการศึกษ ผู้จบการศึกษาคือพระอรหันต์เท่านั้น ครูจึงต้องศึกษาในความเป็นมนุษย์ของตนเอง ศึกษาในทางที่จะลดความโลภ ความโกรธ ความหลง ศึกษาในทางที่จะดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ต้องมีความสุขในการสอน ต้องมีคุณธรรมโดยเฉพาะความเพียร ความอดทน ต้องมีจิตใจเป็นกลาง ไม่มีอคติ ไม่วุ่นวายโดยการฝึกสติ มีความอดทน สามารถระงับนิวรณ์ต่างๆ ได้ รู้จักปล่อยวางอารมณ์ที่เศร้าหมอง อยู่ในปัจจุบัน สอดคล้องกับแนวคิดของพระมหาอุเทน ปัญญาปริทัศน์ (2546: 27) ที่กล่าวถึงคุณลักษณะของครูประการหนึ่งคือ ทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี ก่อนจะสอนใครเรื่องใด ควรวางตัวให้เหมาะสมในเรื่องนั้น หากคำสอนสวนทางหรือไม่สัมพันธ์กับพฤติกรรม เช่น สอนให้นักเรียนมัธยัสถ์อดออมแต่ครูกลับใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย สอนไม่ให้นักเรียนสูบบุหรี่ ดื่มสุราแต่ครูกลับสูบบุหรี่ ดื่มสุรา การสอนของครูย่อมไม่ประสบผลสำเร็จ นอกจากนั้นยังจะถูกตำหนิ นินทาอีกด้วย สอดคล้องกับแนวคิดของพิภพ กาญจนะ (2539: 116) ที่กล่าวถึงครูว่าเป็นบุคคลที่สามารถ ชักจูง กระตุ้น ชี้แนะให้เกิดการเรียนรู้ และมีระบบการคิดที่ถูกต้องได้มากที่สุด ครูจึงต้องมีความรู้ มีคุณธรรม และเป็นแบบอย่างที่ดี สอดคล้องกับกระทรวงศึกษาธิการ (2551: ออนไลน์) ที่ได้กำหนดตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในองค์ประกอบของครูไว้ประการหนึ่ง

คือ มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม(ลด ละ เลิกอบายมุข) ถือศีล 5 และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี และสอดคล้องกับงานวิจัยของณัฐวุฒิ อรุณพานิช (2548: 61) ที่พบว่าการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถิพุทธ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าข้ออื่น คือ ผู้บริหาร ครู และบุคลากรของโรงเรียนประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี

ตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นขององค์ประกอบย่อยด้านหลักสูตร คือ ปลุกฝังความศรัทธาในพุทธศาสนา และการปฏิบัติตนให้เหมาะสมตามแนวทางพุทธศาสนา เนื่องจากความศรัทธาเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยเกื้อหนุนให้เกิดความต้องการที่จะศึกษาและปฏิบัติ ดังนั้นกลุ่มตัวอย่างจึงให้ความสำคัญกับตัวบ่งชี้นี้มากกว่าตัวอื่นๆ ซึ่งก็สอดคล้องกับแนวคิดของพนม พงษ์ไพบูลย์ (2539: 111) ที่กล่าวถึงเป้าหมายของหลักสูตรว่า ควรอยู่ที่การปลุกฝังศรัทธาในพระพุทศาสนา และการรู้จักปฏิบัติตนให้เหมาะสมตามแนวทางพระพุทธศาสนา

ตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นขององค์ประกอบย่อยด้านระบบการบริหาร คือ บริหารจัดการศึกษาโดยเน้นการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน เนื่องจากการดำเนินงานของโรงเรียนวิถิพุทธเพียงลำพังย่อมยากที่จะจัดการศึกษาให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายได้ จึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามาช่วยเหลือ โดยเฉพาะสามประสานบ้าน วัด โรงเรียน ต้องมีบทบาทร่วมกันในการพัฒนาผู้เรียนให้ไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งสอดคล้องกับกระทรวงศึกษาธิการ (2551: ออนไลน์) ที่ได้กำหนดตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธในองค์ประกอบของการบริหารจัดการ ได้แก่ แต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษา หรือคณะกรรมการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ มีการบริหารการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องโดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย (บ ว ร) มีส่วนร่วม และร่วมมือกับผู้ปกครอง วัด และชุมชนเพื่อพัฒนาผู้เรียนและชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดของเมตตาภิรมย์ภักดี (2548 ค: ออนไลน์) ที่กล่าวว่า โรงเรียนมีการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ระเบียบ กฎเกณฑ์ แนวปฏิบัติต่างๆ เกิดจากโยนิโสมนสิการของผู้บริหาร คณะกรรมการบริหาร และครู สอดคล้องกับแนวคิดของสวาท ภูคำแสน (2539: 121) ที่กล่าวถึงบทบาทของผู้บริหารประการหนึ่งคือ ร่วมมือกับชุมชนในการจัดกิจกรรมหรือพิธีกรรมทางศาสนา และสอดคล้องกับงานวิจัยของชาติรี นามคุณ (2552: 126) ที่พบว่าปัจจัยที่สนับสนุนการพัฒนาคุณภาพด้านปัจจัยนำเข้าเกี่ยวกับการดำเนินการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก โดยข้อที่มีความคิดเห็นมากกว่าข้ออื่นคือ โรงเรียนมีการร่วมมือกับผู้ปกครอง วัด และชุมชนเพื่อพัฒนาผู้เรียน

ตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นขององค์ประกอบย่อยด้านการจัดการเรียนการสอน คือ จัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งตัวบ่งชี้นี้มีค่าเฉลี่ยมากเป็นอันดับ 3 ของตัวบ่งชี้ทั้งหมด ดังได้อภิปรายไว้แล้วในข้อ 3

ตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นขององค์ประกอบย่อยด้านการใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ คือ นำนักเรียนไปเรียนรู้ที่วัดหรือนิมิตพระสงฆ์มาให้ความรู้ที่โรงเรียนอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากโรงเรียนวิถิพุทธเป็นโรงเรียนที่จัดการศึกษาตามแนวทางของพุทธศาสนา ดังนั้นแหล่งเรียนรู้สำคัญที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาก็คือ พระสงฆ์ และวัด กลุ่มตัวอย่างจึงให้ความสำคัญกับการนำนักเรียนไปเรียนรู้ที่วัดหรือนิมิตพระสงฆ์มาให้ความรู้ที่โรงเรียนอย่างต่อเนื่องมากที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับกรมวิชาการ(2546: 208) ที่ได้ให้ข้อเสนอแนะในเรื่องการใช้สื่อการเรียนการสอนส่วนหนึ่งคือ ควรเชิญวิทยากร ภูมิปัญญาท้องถิ่น พระสงฆ์ และบุคคลที่เป็นตัวอย่างที่ดีมาเป็นสื่อการเรียนรู้ หรือมาให้ความรู้แก่ผู้เรียน และควรใช้แหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอน สอดคล้องกับกระทรวงศึกษาธิการ (2551: ออนไลน์) ที่ได้กำหนดตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธในองค์ประกอบของการใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ คือ นิมิตพระสงฆ์หรือเชิญวิทยากรภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนามาสอนนักเรียนสม่ำเสมอ และจัดให้นักเรียนไปเรียนรู้ที่วัดหรือศาสนสถานที่ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ประจำของโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง และสอดคล้องกับงานวิจัยของนางเยาว์ อุทุมพร (2549: 47) ที่พบว่าปัจจัยภายนอกด้านสังคมที่ส่งเสริมการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธโดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง แต่เมื่อพิจารณารายข้อพบว่า มีข้อที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก 1 ข้อ คือ โรงเรียนได้รับความร่วมมือจากวัดและคณะสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถในการอบรมสั่งสอนผู้เรียน

ตัวบ่งชี้ขององค์ประกอบย่อยด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ องค์ประกอบย่อยด้านนี้มีตัวบ่งชี้เพียงตัวเดียวคือ วัดและประเมินผลตามสภาพจริงด้วยเครื่องมือที่เหมาะสมและวิธีการที่หลากหลาย ครอบคลุมทั้งด้านกาย สังคม จิต ปัญญา เนื่องจากการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ที่ดีจะต้องใช้วิธีการและเครื่องมือวัดให้สอดคล้องกับสิ่งที่ต้องการวัด เพื่อให้ได้ผลการวัดที่สามารถเชื่อถือได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (2548 ก: 56 - 57) ที่เสนอแนะในเรื่องการประเมินผลสำหรับหน่วยการเรียนรู้พระพุทธศาสนา คือ 1) ศีล ดูพฤติกรรมดีงามทั้งกาย วาจา และอินทรีย์ทั้ง 6 เคยชิน คล่องแคล่ว อยู่ตัว เป็นวินัยเข้าสู่วิถีชีวิต โดยใช้วิธีการสังเกต และการบันทึก 2) สมภาจิ ดูจิตใจที่มีคุณธรรม มีประสิทธิภาพ และมีความสุข โดยใช้วิธีการสังเกต สัมภาษณ์ และการ

ตรวจสอบตนเอง 3) ปัญญา ความรู้ ความคิด ความเข้าใจ มองเห็นความจริง เท่าทัน ทั้งระบบ ความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุเป็นผลเชื่อมโยงประยุกต์ใช้สร้างความรู้ใหม่ได้ โดยใช้วิธีการสังเกต สัมภาษณ์

4) อาจขยายตามระบบภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา คีลภาวนา จิตตภาวนา ปัญญาภาวนา 5) อาจเสริมผลอีกระดับหนึ่ง โดยดูการพัฒนาวุฒิภาวะทางธรรมจรรยาตามหลักอริยวัธ 5 ได้แก่ 5.1) ศรัทธา วัดว่ามีความเชื่อไม่ม่งมาย มีเหตุผลประกอบด้วยปัญญา ซึ่งไม่เบียดเบียนชีวิตและสังคม โดยใช้วิธีการสังเกต การบันทึกพฤติกรรม และการตรวจสอบตนเอง 5.2) ศีล วัดว่ามีความประพฤติ และวิถีชีวิตไม่เบียดเบียน แต่เกื้อกูล มีวินัย เชื้อต่อวัฒนธรรม โดยใช้วิธีการสังเกต การสะท้อนความคิด และการตรวจสอบตนเอง 5.3) สุตะ วัดว่ามีความรู้เกี่ยวกับข่าวสาร ข้อมูลทันต่อเหตุการณ์ สถานการณ์ มีความรู้เหมาะแก่การดำเนินชีวิต กิจการของตน โดยใช้วิธีการสังเกต การสอบถาม และการสัมภาษณ์ 5.4) จาคะ วัดว่าจิตใจกว้างขวาง ไม่เห็นแก่ตัว รู้จักการเสียสละ และบำเพ็ญประโยชน์ โดยใช้วิธีการสังเกต สัมภาษณ์ การบันทึก 5.5) ปัญญา วัดว่าคิด เข้าใจ ทำการต่างๆ ด้วยปัญญา รู้จักแยกแยะชั่ว ดี คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หยั่งถึงเหตุปัจจัย และความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสอบถาม และการตรวจสอบตนเอง

สอดคล้องกับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 1(2548: ออนไลน์) ที่กล่าวถึงเรื่อง การวัดประเมินผลว่า จะต้องใช้วิธีการ รูปแบบต่างๆ โดยทำอย่างเป็นระบบ มีการวางแผน ใช้เครื่องมือที่เหมาะสม จัดบันทึกไว้เป็นหลักฐาน ควรประเมินผลเป็นรายบุคคลและประเมินตามสภาพจริง การวัดผลประเมินผลด้านคุณธรรมจริยธรรม ไม่ควรใช้ข้อสอบ แต่ควรใช้วิธีการสังเกต การบันทึกพฤติกรรม การสนทนา การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์ข้อมูลจากผลงาน สอดคล้องกับวิชัช วงษ์ใหญ่ (2548: คำบรรยายพิเศษ) ที่กล่าวถึงการวัดและประเมินผลโรงเรียนวิถีพุทธว่า จะต้องประเมินตามสภาพจริง โดยมีวิธีการและเครื่องมือวัดที่หลากหลาย ใช้สารสนเทศทางการประเมินพัฒนาผู้เรียน ด้านกระบวนการ (process) ด้านความก้าวหน้า (progress) และด้านผลผลิต (product) สอดคล้องกับกระทรวงศึกษาธิการ (2551: ออนไลน์) ที่กำหนดตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในองค์ประกอบของการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ว่า มีการวัดประเมินผลตามสภาพจริง ด้วยวิธีการที่หลากหลาย ครอบคลุมตามหลักภาวนา 4 (กาย คีล จิต ปัญญา) โดยมีจุดเน้นเพื่อพัฒนานักเรียนอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับงานวิจัยของชัยสิทธิ์ ตนเจริญสุข (2550: 88) ที่พบว่า การวัดผล ประเมินผล และเทียบโอนผลการเรียน อยู่ในระดับมาก ข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าข้ออื่นคือ ส่งเสริมให้ครูดำเนินการวัดผลและประเมินผลการเรียนการสอนโดยเน้นการประเมินตามสภาพจริง จากการปฏิบัติและผลงาน

ตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นขององค์ประกอบย่อยด้านการจัดสภาพแวดล้อม คือ คูหาอาคารสถานที่ และพื้นที่โดยรอบบริเวณโรงเรียนให้มีความสะอาดและปลอดภัยอยู่เสมอ ซึ่งตัวบ่งชี้นี้มีค่าเฉลี่ยมากเป็นอันดับ 2 ของตัวบ่งชี้ทั้งหมด ดังได้อภิปรายไว้แล้วในข้อ 3

ตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นขององค์ประกอบย่อยด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริม คือ จัดกิจกรรมทางพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากกิจกรรมทางพุทธศาสนาเป็นกิจกรรมสำคัญที่ชาวพุทธทุกคนพึงปฏิบัติ แต่การปฏิบัติในส่วนใหญ่มักจะขึ้นอยู่กับโอกาสที่มีของแต่ละคน ดังนั้นเพื่อให้ นักเรียนได้มีโอกาสปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง โรงเรียนจึงต้องวางแผนกำหนดกิจกรรมเหล่านี้ไว้ให้ชัดเจน สอดคล้องกับกระทรวงศึกษาธิการ (2551: ออนไลน์) ที่ได้กำหนดตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในองค์ประกอบของการจัดกิจกรรม ในส่วนของกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา คือ 1) ส่งเสริมการปฏิบัติกิจกรรมพระพุทธศาสนาอย่างเห็นคุณค่า รู้เข้าใจเหตุผล 2) จัดกิจกรรมส่งเสริมการระลึกและศรัทธาในพระรัตนตรัยเป็นประจำ และในโอกาสสำคัญอย่างต่อเนื่องเป็นวิถีชีวิต 3) ส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วมและเห็นคุณค่าในการรักษาและสืบต่อพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับแนวคิดของเมตตาภิรมย์ภักดี (2548 ค: ออนไลน์) ที่ให้ความเห็นการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา คือ มีกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียน เช่น กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมค่ายพุทธบุตร เป็นต้น สอดคล้องกับแนวคิดของพะยอม แก้วกำเนิด (2539: 108) ที่เสนอจัดกิจกรรมเสริมศีล สมาธิ ปัญญา ส่งเสริมให้นักเรียนรู้ว่าอะไรดี อะไรไม่ดี การฝึกสมาธิอย่างถูกวิธีและส่งเสริมให้ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง ซึ่งทำให้เกิดปัญญาที่ถูกต้อง คือ ความรู้ที่เป็นความจริงของธรรมชาติ และวิธีคิดอย่างมีเหตุผล โดยเฉพาะวิธีคิดแบบ อริยสัจ 4 สอดคล้องกับงานวิจัยของชาตรี นามคุณ (2552: 132) ที่พบว่าสภาพการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธด้านกระบวนการเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมพื้นฐานชีวิตโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าข้ออื่นคือ โรงเรียนส่งเสริมให้นักเรียนปฏิบัติกิจกรรมพระพุทธศาสนาอย่างเห็นคุณค่า

ตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นขององค์ประกอบย่อยด้านการมีส่วนร่วม บวร คือ บ้าน วัด โรงเรียน ร่วมมือกันพัฒนานักเรียนตามแนวทางที่วางไว้อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธจะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการขับเคลื่อน ซึ่งบ้านและวัดจะต้องร่วมมือกับโรงเรียนอย่างจริงจัง โดยเฉพาะการร่วมมือกันพัฒนานักเรียนตามแนวทางที่วางไว้อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การจัดการศึกษาบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย สอดคล้องกับแนวคิดของ

พระธรรมกิตติวงศ์ (2546: 3 - 12) ที่กล่าวถึงกระบวนการเสริมสร้างจริยธรรมโดยบูรณาการระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน และชุมชนว่า ประกอบด้วย 1) ต้องสร้างจิตสำนึกร่วมกัน โดยปรับความคิดเห็นให้ตรงกัน ให้มีเป้าหมายอย่างเดียวกันซึ่งมีหลักการ คือ ต้องให้เห็นความสำคัญและประโยชน์ของการเสริมสร้างจริยธรรม ต้องให้เห็นความจำเป็นว่าถึงเวลาที่จะต้องช่วยกันเสริมสร้างจริยธรรมให้เยาวชนมีพฤติกรรมอันพึงประสงค์ ต้องให้รู้ความจริง โดยสัมผัสด้วยตัวเอง ได้ทำเอง เห็นปัญหาเองผู้ที่จะทำ ต้องมีความจริงใจ เสียสละและอยากทำ 2) การระดมความคิดเพื่อทำความเข้าใจร่วมกัน ต้องมีการประชุมสัมมนาเพื่อระดมความคิดเห็น ไม่ใช่ต่างคนต่างคิด ต่างทำ วัตถุประสงค์ในการ ระดมความคิด ก็เพื่อให้รู้ว่าสภาพปัญหาด้านจริยธรรมในปัจจุบันเป็นอย่างไร ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น หาบทสรุปให้ได้ว่าควรจะเป็นอย่างไร และต้องทำอย่างไร ซึ่งจะเป็นไปตามหลักอริยสัจสี่ โดยเป็นอย่างไรคือทุกข์ ทำไมจึงเป็นเช่นนั้นคือสมุทัย ควรจะเป็นอย่างไรคือนิโรธ และต้องทำอย่างไรคือมรรค 3) การแบ่งบทบาทหน้าที่ โดยบ้านเน้นการพัฒนาด้านร่างกายเป็นหลัก วัดเน้นการพัฒนาใจโดยพ่อแม่ผู้ปกครองพาเด็กเข้าวัดไปทำบุญ ฟังเทศน์ฟังธรรม ฝึกกราบพระ ฝึกใส่บาตร และทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนาจิตใจให้เป็นคนอ่อนโยน อ่อนน้อม มีจิตใจเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ พระสงฆ์ก็ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนโรงเรียนเน้นการพัฒนาหรือสมอง ชุมชนก็พัฒนาด้านอื่นๆ เช่น การอยู่ร่วมกันในสังคม การช่วยเหลือสังคมด้านต่างๆ บุคลิกภาพ เป็นต้น แต่การแบ่งหน้าที่นี้ไม่ได้หมายความว่าทำอย่างเดียวพอ ทั้งพ่อแม่ วัด โรงเรียน และชุมชนจะต้องพัฒนาทั้งกาย ใจ สติปัญญา มั่นสมอง บุคลิกภาพ ควบคู่ไปด้วย ต้องบูรณาการระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน ผสมผสานกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน 4 วิธี คือ เน้นให้ทำ คือการสอนให้มีความรู้ สอนแนวทางการปฏิบัติ นำให้ดู คือฝึก สอนวิธีปฏิบัติเพื่อให้ปฏิบัติเป็นอยู่ให้เห็น คือทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี ดำเนินชีวิตตามแนวทางที่สอน เช่นให้ตลอด คือมีจิตใจมุ่งมั่นที่จะกล่อมเกล้าให้เด็กเป็นคนดีของสังคม และดำรงตนเป็นแบบอย่างที่ดีโดยสม่ำเสมอ และสอดคล้องกับแนวคิดของพระพุทธโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)(2547: 25 - 26) ที่เห็นว่าเมื่อมีปัญหาเรื่องศีลธรรมในเด็กและเยาวชนเกิดขึ้น ทุกฝ่ายต้องร่วมกันรับผิดชอบ ไม่เช่นนั้นจะไม่สามารถแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ ซึ่งในการเข้ามาร่วมกันแก้ปัญหาเจ้าภาพหลักก็คือโรงเรียน โดยมีวัดและบ้านหรือชุมชนเป็นเจ้าภาพร่วม การดำเนินการโรงเรียนวิถิพุทธมุ่งแก้ปัญหาดังกล่าว ดำเนินการโดย 1) โรงเรียนต้องพัฒนาเด็กให้รอบด้านทั้งทางกาย สังคม จิตใจ และปัญญา จะต้องไม่พัฒนาแบบแยกส่วน ดังนั้นนอกจากการให้ความรู้ทางวิชาการแล้วยังต้องอบรม ศีลธรรมให้เด็กอย่างจริงจังพร้อมกันไปด้วย เป็นเหมือนการ

บริการ ณ จุดเดียว เพื่อให้เด็กเป็นคนที่ทั้งเก่ง ทั้งดี และมีความสุข 2) เพื่อให้สามารถบริการ ณ จุดเดียวได้ โรงเรียนจึงต้องได้รับความร่วมมือจากพ่อแม่ผู้ปกครองและพระสงฆ์ โดยทำข้อตกลงกับวัดว่า จะพาเด็กไปเรียนกับพระสงฆ์ที่วัด หรือนิมนต์พระสงฆ์ มาสอนที่โรงเรียน 3) องค์ประกอบสำคัญของโรงเรียนวิถิพุทธก็คือวัด คณะสงฆ์จึงต้องมีความพร้อมทั้งด้านนโยบายที่ชัดเจน และการพัฒนาความรู้ความสามารถของพระสงฆ์ และสอดคล้องกับงานวิจัยของชาติรี นามคุณ (2552: 135) ที่พบว่าสภาพการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธด้านผลกระทบเกี่ยวกับบ้าน วัด โรงเรียนได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิถิพุทธ โดยภาพรวมและรายชื่ออยู่ในระดับมากทุกข้อ ข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าข้ออื่นคือ โรงเรียนได้รับความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (บ้าน วัด ราชการ)

ตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นขององค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางกายของนักเรียน คือ มีสุขภาพแข็งแรงเจริญเติบโตตามวัย ร่างกายสะอาด แต่งกายเรียบร้อย เนื่องจากการมีสุขภาพที่ดี มีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง การรู้จักดูแลรักษาความสะอาดร่างกาย รวมทั้งการแต่งกายเรียบร้อย แสดงถึงความพร้อมของร่างกาย และการรู้จักดูแลรับผิดชอบตัวเองของผู้เรียน ซึ่งคุณลักษณะตามตัวบ่งชี้นี้เป็นคุณลักษณะพื้นฐานที่กลุ่มตัวอย่างเห็นว่านักเรียนทุกคนควรมีสอดคล้องกับธนพร มะยมหินและอรัญญา รัตวาล (2547:ออนไลน์) ที่กล่าวถึงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนที่โรงเรียนบ้านคลองบัว (เอี่ยมแสงโรจน์) ได้กำหนดไว้ว่า ดูแลรักษาร่างกาย และเครื่องใช้ให้สะอาด เรียบร้อยอยู่เสมอ ช่วยเหลือตนเองได้เหมาะสมกับวัย และมีสุขภาพกายเจริญเติบโตตามวัย

ตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นขององค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน คือ มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งตัวบ่งชี้นี้มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นๆ ทั้งหมดด้วย ดังได้อธิบายไว้แล้วในข้อ 3

ตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นขององค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางจิตของนักเรียน คือ มีความร่าเริง แจ่มใส สงบเย็น เนื่องจากความร่าเริง แจ่มใส สงบเย็น เป็นลักษณะที่สะท้อนให้เห็นถึงการมีสุขภาพจิตที่ดี และการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ซึ่งสอดคล้องกับที่พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)(2543 ง: ออนไลน์) กล่าวถึงคุณสมบัติผู้มีสมาธิประการหนึ่งว่า จะมีความสุขและมีสุขภาพจิตที่ดี โดย มีความร่าเริง สดชื่น เบิกบาน แจ่มใส มีความอิมใจ ปลาบปลื้ม เปรมใจ มีความสงบเย็น ผ่อนคลายกายใจ ไม่เครียด มีความสุข ชื่นใจ สบายใจ สมใจ ไม่มีอะไรบีบคั้น มีความสงบ

ปราศจากความเร่งร้อนกระวนกระวาย มีความปลอดโปร่ง ความสำเร็จที่มั่นคงปลอดภัย โลงโปร่งใจ ไร้กังวล มีความเย็นสบาย ไม่มีอะไรแผดเผาใจ ไม่ตรอมตรม มีเสรีภาพ มีใจเป็นอิสระ ไม่ถูกผูกมัดติดข้อง จิตใจผ่องใส ผุดผ่อง ไม่มีความขุ่นมัว เศร้าหมอง มีใจไร้พรมแดน ไม่กีดกันจำกัดตัว หรือหมกมุ่นติดค้าง สอดคล้องกับธนพร มะยมหิน และอรุณญา รัตวาล (2547: ออนไลน์) ที่กล่าวถึงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนที่โรงเรียนบ้านคลองบัว (เอี่ยมแสงโรจน์) ได้กำหนดไว้ว่า มีความรู้ตัวทั่วพร้อม มีสติ ร่าเริง ผ่องใส เบิกบาน และสอดคล้องกับงานวิจัยของวาสนา ต๊ะกาบโค (2549: 63) ที่พบว่า องค์ประกอบด้านการพัฒนากาย ศิล จิต ปัญญาอย่างบูรณาการของผู้เรียน มีการดำเนินงานอยู่ในระดับมาก โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าข้ออื่นใน คือ ผู้เรียนมีสุขภาพจิตดี แจ่มใส ร่าเริง เบิกบาน

ตัวบ่งชี้ที่มีค่าเฉลี่ยมากกว่าตัวอื่นขององค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน คือ รู้ผิด ชอบ ชั่ว ดี เนื่องจากการรู้ผิด ชอบ ชั่วดี ก็คือรู้ว่าสิ่งไหนถูก สิ่งไหนผิด สิ่งไหนดี สิ่งไหนไม่ดี สิ่งไหนควรทำ สิ่งไหนควรละเว้น หากผู้เรียนรู้จักแยกแยะ และปฏิบัติได้อย่างสอดคล้องเหมาะสมก็จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดี ซึ่งสอดคล้องกับธนพร มะยมหิน และอรุณญา รัตวาล (2547:ออนไลน์)ที่กล่าวถึงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนที่โรงเรียนบ้านคลองบัว (เอี่ยมแสงโรจน์) กำหนดไว้ว่า รู้จักแยกแยะดี ชั่ว บาป บุญ คุณ โทษ อันเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยเรื่องการพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การเกิดขึ้นของโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ถือเป็นก้าวสำคัญของการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุข เพราะการศึกษาตามแนวทางของวิถีพุทธเป็นการศึกษาที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริง ช่วยให้ผู้เรียนได้ฝึกฝน พัฒนาตนให้มีวิถีชีวิตที่ดีงามตามหลักไตรสิกขา แต่เนื่องจากภาวะโลกในปัจจุบันถูกครอบงำด้วยกระแสของทุนนิยม และบริโภคนิยมซึ่งแผ่กระจายไปทั่ว การดำเนินการจัดการศึกษาตามแนวทางวิถีพุทธจึงเหมือนกับการทวนกระแสโลก ดังนั้นการจะขับเคลื่อนโรงเรียนวิถีพุทธให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่มุ่งหวัง จึงต้องใช้ความจริงจัง ตั้งใจ ด้วยความร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงจะสำเร็จได้ ดังนั้นหน่วยงานบังคับบัญชาที่เป็นผู้กำหนดนโยบายควรดำเนินการดังนี้

1. ส่งเสริม สนับสนุนให้นำตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธไปใช้จัดการศึกษา ตลอดจนใช้เป็นแนวทางในการนิเทศ ติดตาม กำกับ รวมทั้งการประเมินคุณภาพการจัดการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธ
2. ประสานความร่วมมือกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมกันส่งเสริม สนับสนุน การจัดการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธให้สามารถขับเคลื่อนไปได้ตามตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ
3. พัฒนาบุคลากรของโรงเรียนวิถีพุทธ โดยเฉพาะผู้บริหาร ครู คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานให้มีความรู้ความเข้าใจในการดำเนินการจัดการศึกษาตามแนวทางวิถีพุทธอย่างแท้จริง
4. กำหนดให้มีการนิเทศ ติดตาม กำกับ การดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง
5. เนื่องจากตัวบ่งชี้ในองค์ประกอบย่อยด้านครู ที่กำหนดให้ครูทำวิจัยเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนางาน มีค่าเฉลี่ยของความคิดเห็นต่ำที่สุด จึงควรเร่งพัฒนาครูให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องการทำวิจัยอย่างแท้จริง และสามารถทำวิจัยได้ทุกคน

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. ระดับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
 - 1.1 ควรจัดทำคู่มือประกอบการใช้ตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ
 - 1.2 ควรนำตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ไปใช้เป็นแนวทางในส่งเสริม สนับสนุน การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในสังกัดให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผล
 - 1.3 ควรนำตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ไปใช้ในการนิเทศ ติดตาม กำกับ รวมทั้งการวางแผนเพื่อพัฒนาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธให้บรรลุตามจุดมุ่งหมาย
 - 1.4 ควรส่งเสริม สนับสนุนให้ครูทำวิจัยเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนางาน อย่างน้อยคนละ 1 เรื่อง ต่อปี
2. ระดับสถานศึกษา
 - 2.1 ผู้บริหาร ครู คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ควรศึกษา ทำความเข้าใจ และวางแผนทางร่วมกันในการนำตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธมาใช้เป็นแนวทางจัดการศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผล
 - 2.2 ผู้บริหาร ครู คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จะต้องประสานความร่วมมือกับวัด ผู้ปกครอง ชุมชน และทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อร่วมกันจัดการศึกษาให้บรรลุผลตามแนวทางตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ
 - 2.3 ผู้บริหารควรเป็นผู้นำในการทำวิจัย และส่งเสริม สนับสนุนให้ครูทุกคนทำวิจัย

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ ดังนั้นหลังจากที่โรงเรียนนำตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธไปใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาแล้ว จึงควรมีการวิจัยเพื่อศึกษาผลการดำเนินงาน ประเมินผลการดำเนินงาน ตลอดจนศึกษาผลที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน โรงเรียน และชุมชน

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมวิชาการ. (2546). การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคม
ศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544.
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- กองบรรณธิการ. (2543, กุมภาพันธ์). กระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ “ชีวิตไม่แยกจากการศึกษา”.
วารสารการศึกษา กทม. 23(5): 2 - 6.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2547). โรงเรียนวิถีพุทธ. ใน โรงเรียนวิถีพุทธ. หน้า 82 - 118.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- (2551). ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ. สืบค้นเมื่อ 8 ธันวาคม 2551, จาก
<http://www.openbase.in.th/node/7499>
- กาญจนา บุญส่ง. (2551). การพัฒนาตัวบ่งชี้บทบาทความเป็นมหาวิทยาลัยเพื่อการพัฒนา
ท้องถิ่นของมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี. ปรินญาณิพนธ์ กศ.ด. (บริหารการศึกษา).
กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ชยสาโร ภิกขุ. (2546 ก). คุณธรรมครูวิถีพุทธ. สืบค้นเมื่อ 5 พฤศจิกายน 2550, จาก
thawsschool.com
- (2546 ข). เพาะปัญญาแนวพุทธ. สืบค้นเมื่อ 5 พฤศจิกายน 2550, จาก
thawsschool.com
- (2547 ก). เทียบการศึกษาวิถีพุทธ: วิถีตะวันตก. สืบค้นเมื่อ 5 พฤศจิกายน 2550, จาก
thawsschool.com
- (2547 ข). นักเรียนคือปัจจุบันของชาติ. สืบค้นเมื่อ 5 พฤศจิกายน 2550, จาก
thawsschool.com
- (2547 ค). ทำไมชาวพุทธจึงเป็นผู้มีบุญอย่างยิ่ง. สืบค้นเมื่อ 5 พฤศจิกายน 2550, จาก
thawsschool.com
- (2548 ก). การศึกษาวิถีพุทธเป็นอย่างไร. สืบค้นเมื่อ 5 พฤศจิกายน 2550, จาก
<http://www.thawsschool.com>
- (2548 ข). คุณธรรมนักเรียนวิถีพุทธ. สืบค้นเมื่อ 5 พฤศจิกายน 2550, จาก
<http://www.thawsschool.com>
- (2548 ค). คุณค่าของการศึกษาวิถีพุทธ. สืบค้นเมื่อ 5 พฤศจิกายน 2550, จาก
<http://www.thawsschool.com>
- (2550). อาณาจักรแห่งปัญญา. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: คิว พรินท์ แมเนจเม้นท์.

- ชัชวาลย์ ชิงชัย. (2544). *การปฏิบัติพระกรรมฐาน*. สืบค้นเมื่อ 23 ตุลาคม 2549, จาก <http://pirun.ku.ac.th/~fagissi/culture/chatchaval/meditation.html>
- ชัยสิทธิ์ ตนเจริญสุข. (2550). *การบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถีพุทธ*. การค้นคว้าอิสระ ศษ.ม. (การบริหารการศึกษา). นครปฐม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร
- ชาติรี นามคุณ. (2550). *การพัฒนาแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ เขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต 1*. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม.(การบริหารการศึกษา). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร
- ณัฐกิตติ์ ศรีสันต์. (2548). *ปัญหาและแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในภาค ตะวันออก*. วิทยานิพนธ์ กศ.ม.(บริหารการศึกษา). ชลบุรี: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา. ถ่ายเอกสาร.
- ณัฐจิรา ลิ้มเฉลิม. (2549). *การศึกษาสภาพการดำเนินงานตามแนวโรงเรียนวิถีพุทธ ในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาราชบุรี เขต 1*. สารนิพนธ์ กศ.ม.(การบริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ดวงเดือน จันทร์เจริญ. (2541). *ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์(EF 236)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ดิศกุล เกษมสวัสดิ์. (2551). *การพัฒนาตัวบ่งชี้รวมความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของศูนย์ การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด*. ดุษฎีนิพนธ์ กศ.ด.(การบริหารการศึกษา). ชลบุรี: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา. ถ่ายเอกสาร.
- ทวีศิลป์ กลุณภาค. (2547). *การพัฒนาตัวบ่งชี้การบริหารกิจการที่ดีสำหรับการเป็นมหาวิทยาลัย ราชภัฏ*. ปรินิพนธ์ กศ.ด.(บริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ธนพร มะยมหิน; และอรัญญา รัตवाल. (2547). *กิจกรรมวิถีชีวิตสำหรับนักเรียนอนุบาล โรงเรียน บ้านคลองบัว (เอี่ยมแสงโรจน์)*. คำบรรยายในการประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เรื่องการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ณ หอประชุม พญาไท สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากทม.เขต 1 วันที่ 21 - 22 กันยายน 2547. สืบค้นเมื่อ 4 มีนาคม 2548, จาก <http://www.edbkk1.go.th/index1.html>
- ธรรมบุญ วิสัยจร. (2539). *การนำแนวทางพระพุทธศาสนาไปปรับสร้างเป็นปรัชญาการเรียนการสอน ในโรงเรียนมัธยมศึกษา*. ใน *หัวใจของการศึกษา ศาสนาต้องเป็นรากฐาน*. หน้า 113 - 114. กรุงเทพฯ: กรมสามัญศึกษา.

- นงเยาว์ อุทุมพร. (2549). ปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 3. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี. ถ่ายเอกสาร.
- นงราม เศรษฐพานิช. (2540). การพัฒนาตัวชี้วัดผลการปฏิบัติงานในกระบวนการทำงาน. คำบรรยายในการสัมมนาการปฏิรูประบบราชการ สกศ ครั้งที่ 4 (สายวิชาการ) ณ โรงแรมดุสิตริสอร์ท แอนด์ โปโลคลับ จังหวัดเพชรบุรี วันที่ 12 -14 มีนาคม 2540. สืบค้นเมื่อ 15 ธันวาคม 2547, จาก <http://www.qa.ku.ac.th/Niyarm.php>
- นงลักษณ์ วิรัชชัย; และ สุวิมล ว่องวานิช. (2541). การวิเคราะห์การจัดอันดับมหาวิทยาลัยของประเทศไทยในเอเชีย. กรุงเทพฯ: เซเวน พรินติ้งกรุ๊ป.
- นงลักษณ์ วิรัชชัย; ศจีมาศ ณ วิเชียร; และ พิสมัย อรทัย. (2551). การสำรวจและสังเคราะห์ตัวบ่งชี้คุณธรรมจริยธรรม. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม.
- นิตยา สำเร็จผล. (2547). การพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต. ปรินูญานิพนธ์ กศ.ด.(การวิจัยและพัฒนาหลักสูตร). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- บรรจง จันทมาศ. (2544). ระบบบริหารคุณภาพ ISO 9000 : 2000. กรุงเทพฯ: สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี(ไทย - ญี่ปุ่น).
- บุญชม ศรีสะอาด. (2546). การวิจัยสำหรับครู. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- บุญใจ ศรีสถิตยัณราภรณ์. (2543). การพัฒนาดัชนีรวมของคุณภาพการจัดการศึกษาสำหรับหลักสูตรพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต. ปรินูญานิพนธ์ กศ.ด.(การวิจัยและพัฒนาหลักสูตร). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- บุญส่ง นิลแก้ว. (2542). การประเมินโครงการทางการศึกษา. เชียงใหม่: ภาควิชาประเมินผลและวิจัยการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประจวบ คำบุญรัตน์. (2539). การนำแนวทางพระพุทธศาสนาไปปรับใช้กับการบริหาร – การจัดกิจกรรม และการสอนในโรงเรียนมัธยมศึกษา. ใน หัวใจของการศึกษา ศาสนา ต้องเป็นรากฐาน. หน้า 84 – 90. กรุงเทพฯ: กรมสามัญศึกษา.
- ประเวศ วะสี. (2543). การปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- . (2544 ก). ปาฐกถาศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี การปฏิรูปการเรียนรู้: ยุทธศาสตร์สู่ความสำเร็จการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- . (2544 ข). การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษของ ศ.น.พ.ประเวศ วะสี. กรุงเทพฯ: เพื่อนคิด.

- ประเวศ วะสี. (2547). *การพัฒนากระบวนการเรียนรู้แบบพุทธ*. สืบค้นเมื่อ 19 มิถุนายน 2547, จาก <http://www.budpage.com/ba90.sh>
- ปิยะธิดา วรญาโณปกรณ. (2546). *การพัฒนาตัวบ่งชี้รวมการเสริมสร้างพลังอำนาจครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน*. วิทยานิพนธ์ วท.ม. (เทคโนโลยีวิทยาการศึกษา). ชลบุรี: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา. ถ่ายเอกสาร.
- ผกาพรรณ นันทวิจิต. (2549). *การพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาโดยครอบครัว*. ปริญญาานิพนธ์ กศ.ด.(บริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- พนม พงษ์ไพบูลย์. (2539). รูปแบบการสอนวิชาพุทธศาสนา. ใน *หัวใจของการศึกษา ศาสนาต้องเป็นรากฐาน*. หน้า 111 - 112. กรุงเทพฯ: กรมสามัญศึกษา.
- พรกมล นุ่มหอม. (2551). *การพัฒนาตัวบ่งชี้ความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของโรงเรียนเอกชนประเภทอาชีวศึกษา*. ดุษฎีนิพนธ์ กศ.ด.(การบริหารการศึกษา). ชลบุรี: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา. ถ่ายเอกสาร.
- พวงรัตน์ ทวีรัตน์. (2540). *วิธีการทางพุทธธรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: เจริญผล.
- พระครูสุนทรธรรมโสภณ. (2550). *วัฒนธรรมของความเป็นครู*. สืบค้นเมื่อ 23 กันยายน 2550, จาก <http://www.src.ac.th/web/index.php?option=content&task=view&id=534&Itemid=69>
- พระเทพเวที(ป.อ.ปยุตฺโต). (2531 ก). *ทำไมคนไทยจึงเรียนพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- (2531 ข). *หลักการศึกษาในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- (2532). *การศึกษาที่สากล บนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย*. กรุงเทพฯ: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พระเทพโสภณ(ประยูร ธมฺมจิตโต). (2546 ก). *กรอบความคิดในการจัดทำสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรใหม่*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- (2546 ข). *ทิศทางการศึกษาไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มหাজุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- (2547). *โรงเรียนวิถีพุทธเพื่อสังคมไทย*. ใน *โรงเรียนวิถีพุทธ*. หน้า 19 - 44. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช). (2546). กระบวนการเสริมสร้างจริยธรรม บุรณการระหว่าง
บ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน. ใน บทบาทสถาบันพระพุทธศาสนากับการจัด
การศึกษา. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

พระธรรมโกศาจารย์(ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2548). หัวใจนักบริหาร. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีปทุม.
พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต). (2538 ก). เพื่ออนาคตการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

----- (2538 ข). ธรรมกับการศึกษาของไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

----- (2538 ค). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย.

----- (2539). จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

----- (2541 ก). การศึกษา: เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

----- (2541 ข). ทางสายอิสรภาพของการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

----- (2542 ก). การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

----- (2542 ข). คนไทยยุคไอทีและปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

----- (2542 ค). หยาดเพชรหยาดธรรม ภูมิปัญญาเพื่อการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
คุรุสภา.

----- (2542 ง). การศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตหรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

----- (2542 จ). เพื่อชุมชนแห่งการศึกษาและบรรยากาศแห่งวิชาการ
(คุณธรรมของครูอาจารย์และผู้บริหาร). พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

----- (2542 ฉ). พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

----- (2543 ก). ความคิดแหล่งสำคัญของการศึกษา. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

----- (2543 ข). กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ:
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

_____. (2544). พุทธวิธีการแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21. กรุงเทพฯ: ธรรมสาร.

_____. (2545 ก). พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ
พุทธธรรม.

_____. (2545 ข). การศึกษาฉบับง่าย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

_____. (2545 ค). แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

_____. (2545 ง). รุ่งอรุณของการศึกษา เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.

_____. (2546 ก). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ:
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต). (2546 ข). *พุทธวิธีในการสอน*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- (2546 ค). *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: ธรรมสาร.
- (2546 ง). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- (2547). *ธรรมานุญชีวัด พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม*. พิมพ์ครั้งที่ 362. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธานี เขมธมโม(จำปา). (2550). *ศึกษาสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์ พท.ม. (พระพุทธศาสนา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต). (2548 ก). *สู่การศึกษาแนวพุทธ*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- (2548 ข). *คู่มือชีวิต*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- (2548 ค). *คำจำกัดความ/ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ และคำแปลภาษาอังกฤษของโรงเรียนวิถีพุทธ*. (จดหมายจากพระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต) ถึง รองศาสตราจารย์ วิชัย วงษ์ใหญ่). วันที่ 5 ธันวาคม 2548.
- พระไพศาล วิสาโล. *การเสริมสร้างพลังทางศีลธรรมในสังคมไทย*. สืบค้นเมื่อ 23 มิถุนายน 2551, จาก <http://www.budnet.info/wordmix/bud30.doc>
- พระภุชงค์สุภัฏฐานนท์ หนูมาก. (2549). *กระบวนการการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ต่อการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ*. วิทยานิพนธ์ สส.ม.(การบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ. (2539). *พระพุทธศาสนากับการศึกษาของไทย*. ใน *หัวใจของการศึกษา ศาสนาต้องเป็นรากฐาน*. หน้า 60 - 83. กรุงเทพฯ: กรมสามัญศึกษา.
- (2544). *พุทธศาสนากับการศึกษาตลอดชีพ*. เชียงใหม่: สถาบันปัญญานันตะ.
- (2545). *บทบาทของสถาบันพระพุทธศาสนากับการปฏิรูปการศึกษา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- พระมหาประทวน ปภสสุโร (ประกอบดี). (2547). *การศึกษาตามพระคัมภีร์พุทธปรัชญาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณีวิธีการศึกษาตามหลักไตรสิกขา*. วิทยานิพนธ์ ศน.ม.(พุทธศาสนาและปรัชญา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- พระมหาอุเทน ปัญญาปริทัศน์. (2546). *ครูสร้างคน*. กรุงเทพฯ: ธรรมดา.

- พระราชวรมนี(ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2540). *ขอบฟ้าแห่งความรู้*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
----- (2541). *คุณธรรมสำหรับนักบริหาร*. ใน *คุณธรรมสำหรับนักบริหาร*. พิมพ์ครั้งที่ 4.
หน้า 1 - 40. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยข้าราชการพลเรือน สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน.
- พระสวาท ธมฺมโรโส. (2550). *พุทธวิธีสอน*. สืบค้นเมื่อ 5 พฤศจิกายน 2550, จาก <http://oldkorat.mcu.ac.th/vichakarn/technicbuddha/technicbuddha.html>
- พะยอม แก้วกำเนิด. (2539). *การนำแนวพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการศึกษาด้านการเรียนการสอนในโรงเรียนมัธยมศึกษา*. ใน *หัวใจของการศึกษา ศาสนาต้องเป็นรากฐาน*.
หน้า 99 - 107. กรุงเทพฯ: กรมสามัญศึกษา.
- พิภพ กาญจนะ. (2539). *การนำแนวทางพระพุทธศาสนามาปรับสร้างเป็นปรัชญาและจิตวิทยาพื้นฐานในการเรียนการสอน*. ใน *หัวใจของการศึกษา ศาสนาต้องเป็นรากฐาน*.
หน้า 115 - 119. กรุงเทพฯ: กรมสามัญศึกษา.
- พุทธทาสภิกขุ. (2550). *การศึกษาคืออะไร*. สืบค้นเมื่อ 2 มกราคม 2550, จาก <http://www.kradandum.com>
- ไพรัช มณีโชติ. (2551). *การพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี*. ปริญญาโท กศ.ด.(การวิจัยและพัฒนาหลักสูตร). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ไพรัช สู่แสนสุข; และบรรเจอดพร สู่แสนสุข. (2546). *สู่เส้นทางโรงเรียนวิถีพุทธ*. สืบค้นเมื่อ 2 มกราคม 2547, จาก http://www.moe.go.th/main2/article/article_banjerdporn/school_bud.htm.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2547). *โรงเรียนวิถีพุทธ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มณฑริกา วิฑูรชาติ. (2547). *การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและบูรณาการพุทธธรรม*.
คำบรรยายในการประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เรื่องการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ณ หอประชุมพญาไท สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 1 วันที่ 21 - 22 กันยายน 2547. สืบค้นเมื่อ 4 มีนาคม 2548, จาก <http://www.edbkk1.go.th/index1.html>
- มานพ นักการเรียน. (2549). *ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์*. สืบค้นเมื่อ 4 มกราคม 2550, จาก <http://www.src.ac.th/web/index.php?option=content&task=view&id=386&Itemid=69>
- เมตตา ภิรมย์ภักดี. (2548 ก). *การนำวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้*. กรุงเทพฯ: สืบค้นเมื่อ 4 มีนาคม 2548, จาก <http://www.edbkk1.go.th/index1.html>

- เมตตา ภิรมย์ภักดี. (2548 ข). *ธรรมที่ทำให้ดี เก่ง และมีความสุข*. สืบค้นเมื่อ 4 มีนาคม 2548, จาก <http://www.edbkk1.go.th/index1.html>
- (2548 ค). *การนำแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธสู่การปฏิบัติจริงในสถานศึกษา*. สืบค้นเมื่อ 4 มีนาคม 2548, จาก <http://www.edbkk1.go.th/index1.html>
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คพับลิเคชัน.
- ลือชัย พิศณุศักดิ์. (2550). *ศึกษาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจังหวัดฉะเชิงเทรา*. วิทยานิพนธ์ ค.ม.(การบริหารการศึกษา). ฉะเชิงเทรา: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์. ถ่ายเอกสาร.
- วรรณิ์ แกมเกตุ. (2540). *การพัฒนาตัวบ่งชี้ประสิทธิภาพการใช้ครู : การประยุกต์ใช้โมเดลสมการโครงสร้างกลุ่มพหุและโมเดลเอ็มทีเอ็มเอ็ม*. วิทยานิพนธ์ ค.ด.(การวัดและประเมินผลการศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- (2551). *วิธีวิทยาการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรวิทย์ วสันตสารกร. (2547, เมษายน). *การปรับตนตามวิถีพุทธ*. *วารสารสารานุกรมศึกษาศาสตร์*. (32): 43 – 47.
- (2547, เมษายน). *โรงเรียนวิถีพุทธ*. *วารสารสารานุกรมศึกษาศาสตร์*. (32): 71 - 86.
- (2548). *การศึกษาแนวพุทธศาสตร์*. สืบค้นเมื่อ 14 มกราคม 2548, จาก <http://edu.swu.ac.th/encyclopedia/index.htm>
- วันเพ็ญ ผ่องกาย. (2547). *การใช้ตัวบ่งชี้วัดความสำเร็จการดำเนินงาน(โครงการ)*. สืบค้นเมื่อ 14 มกราคม 2548, จาก http://www.unescobkk.org/fileadmin/user_upload/aims/Pattaya_SCB_Jun05/KPI__3629_.__3623__3633__3609__3648__3614__3655__3597_.doc
- วาสนา ต๊ะกบโค. (2549). *การประเมินการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต 1*. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม.(การบริหารการศึกษา). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.
- วิชัย วงษ์ใหญ่. (2548). *โรงเรียนวิถีพุทธ*. คำบรรยายพิเศษ ณ ห้องประชุมชั้น 4 อาคาร 9 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วันที่ 15 ธันวาคม 2548.
- วิฑูรย์ สิมะโชติ. (2542). *TQM วิถีสู่องค์กรคุณภาพยุค 2000*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: TPA PUBLISHING.

- วิลาวัลย์ มาคุ้ม. (2549). *การพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการความรู้ของครูในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน*
สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ. ปรินญานิพนธ์ กศ.ด.(การบริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ:
 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ศิริชัย กาญจนวาสี. (2544). *ทฤษฎีการประเมิน*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย.
- ศิริพร รื่นจิต. (2547). *การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและบูรณาการพุทธธรรม*.
 คำบรรยายในการประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เรื่องการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการพุทธธรรม
 เพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ณ หอประชุมพญาไท สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
 กรุงเทพมหานคร เขต 1 วันที่ 21 - 22 กันยายน 2547. สืบค้นเมื่อ 4 มีนาคม 2548, จาก
<http://www.edbkk1.go.th/index1.html>
- สมคิด โพธิ์จุมพล. (2548). *การบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ กรณีศึกษาโรงเรียนบ้าน*
หนองผือ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต 1. รายงานการศึกษาค้นคว้า
 ด้วยตนเอง ศษ.ม.(การบริหารการศึกษา). ขอนแก่น: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
 ขอนแก่น. ถ่ายเอกสาร.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า(พิมพ์ ธรรมธโร). (2549). *บทสร้างนิสัยครู*. สืบค้นเมื่อ 12 กรกฎาคม 2551,
 จาก <http://www.dhammadjak.net/board/viewtopic.php?t=14530>
- สมมาตร สนทมิโน. (2551). *การพัฒนาตัวบ่งชี้หลักสำหรับการประเมินคุณภาพการศึกษาของ*
สถานศึกษาขั้นพื้นฐานโดยการบริหารเชิงสมดุล. ดุษฎีนิพนธ์ กศ.ด. (การบริหารการศึกษา).
 ชลบุรี: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา. ถ่ายเอกสาร.
- สมศักดิ์ ดลประสิทธิ์. (2541, มกราคม). มิติคุณภาพของโรงเรียนเอกชน(Quality Dimensions
 of Private Schools). *วารสารกองทุนสงเคราะห์การศึกษาเอกชน*. 7(72): 15 – 16.
- สมศักดิ์ บุญปู. (2547). *พระสงฆ์กับการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมศักดิ์ สินธุระเวชญ์. (2542, มกราคม). คุณภาพ(Quality). *วารสารวิชาการ*. 2(1): 45 – 46.
- สถาบันพัฒนาความก้าวหน้า. (2543). *ครูกับเส้นทางความก้าวหน้าในยุคปฏิรูปการศึกษา*.
 กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- สวาท ภูคำแสน. (2539). แนวคิดเกี่ยวกับการนำแนวทางพระศาสนามาใช้ในการเรียนการสอน.
 ใน *หัวใจของการศึกษา ศาสนาต้องเป็นรากฐาน*. หน้า 120 - 122. กรุงเทพฯ:
 กรมสามัญศึกษา.

- สาโรช บัวศรี. (2528). *ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์*. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.
- (2537). *ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์*. ใน *ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี รำลึก*. หน้า 77 - 86. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สาโรช บัวศรี. (2544). *สาโรช บัวศรี ปรัชญาการศึกษาสำหรับประเทศไทย : จุดบรรจบระหว่าง พุทธศาสนากับประชาธิปไตย*. แปลโดย สุนทร โคตรบรรเทา. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากทมมหานคร เขต 1. (2548). *การจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการ พุทธธรรม เพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์*. สืบค้นเมื่อ 4 มีนาคม 2548, จาก <http://www.edbkk1.go.th/index1.html>
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2546). *แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา สำนักงานฯ.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2544). *รายงานการอภิปรายเรื่อง พุทธธรรมนำ การศึกษาได้อย่างไร*. กรุงเทพฯ: สกศ.
- (2546). *การเสวนาทางวิชาการเรื่องกระบวนการเสริมสร้างจริยธรรม : บูรณาการระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน*. กรุงเทพฯ: สกศ.
- สิน พันธุ์พินิจ. (2547). *เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: วิทย์พัฒน์.
- สุมน อมรวิวัฒน์. (2530). *การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์.
- (2542). *การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ : ทักษะกระบวนการเผชิญ สถานการณ์*. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- (2549). *บทบาทของสถานศึกษาต่อการพัฒนาจิตใจ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการ สภาการศึกษา.
- สุรชาติ อินแสง. (2547). *ศึกษาศถานการณ์ดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาเลย เขต 1: กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านดัวน้อย*. รายงานการศึกษานิเทศฯ ศษ.ม. (การบริหารการศึกษา). ขอนแก่น: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ถ่ายเอกสาร.
- สุรพงศ์ เอื้อศิริพรฤทธิ์. (2547). *การพัฒนาตัวบ่งชี้รวมความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ของ โรงเรียนขั้นพื้นฐานในจังหวัดภาคใต้*. ปรินูญานินพนธ์ กศ.ด.(บริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

- สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2539, สิงหาคม - กันยายน). ตัวบ่งชี้การปฏิบัติงานที่เหมาะสมสำหรับ
ตรวจสอบผลการปฏิบัติงาน โครงการและแผนงาน. *ข่าวสารการวิจัยการศึกษา*.
19(6): 3 - 11.
- สุวัฒน์ จันทรจำนง. (2546). *แก่นพุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2539). แนวทางพระพุทธศาสนาที่อาจนำมาในการจัดการศึกษา - และการ
บริหารสถานศึกษา. ใน *หัวใจของการศึกษา ศาสนาต้องเป็นรากฐาน*. หน้า 91 - 98.
กรุงเทพฯ: กรมสามัญศึกษา.
- (2541). การประยุกต์พุทธธรรมมาใช้ในการบริหาร. ใน *คุณธรรมสำหรับนัก
บริหาร*. พิมพ์ครั้งที่ 4. หน้า 41 - 82. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยข้าราชการพลเรือน สถาบัน
พัฒนาข้าราชการพลเรือน.
- แสง จันทรังม. (2539). แนวทางพระพุทธศาสนาที่อาจนำมาใช้เป็นพื้นฐานทางการศึกษาไทย
แทนพื้นฐานทางปรัชญาและจิตวิทยาจากประเทศตะวันตก. ใน *หัวใจของการศึกษา
ศาสนาต้องเป็นรากฐาน*. หน้า 38 - 59. กรุงเทพฯ: กรมสามัญศึกษา.
- อดิศร จันทรสุข. (2549). รายงานการวิจัยการปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัย ผ่านกระบวนการ
สร้างสรรค์ของแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิง
คุณธรรม.
- อรรถธรณ จันทรชลอ. (2550). *การวิเคราะห์ตัวบ่งชี้คุณภาพการจัดการศึกษาโรงเรียนคาทอลิก
สายสามัญในประเทศไทย*. ดุษฎีนิพนธ์ ปริญญาโท (การบริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ:
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2514). อันอาจนำไปสู่ปรัชญาการศึกษาของเราเอง ใน *วิชาครูใน
พระพุทธศาสนา*. หน้า 17 - 45. กรุงเทพฯ: กองทัพบก.
- (2539). เพื่อการเรียนรู้ที่ทันสมัย โดยอาศัยพุทธธรรมและพุทธวิธี. ใน *หัวใจของ
การศึกษา ศาสนาต้องเป็นรากฐาน*. หน้า 23 - 37. กรุงเทพฯ: กรมสามัญศึกษา.
- เอี่ยมพร หลินเจริญ. (2545). การพัฒนาตัวบ่งชี้ทางการศึกษา. ใน *รวมบทความทางการวัดและ
ประเมิน วารสารงานแสดงมุทิตาจิต 60 ปี ศ.ดร.สำเร็จ บุญเรืองรัตน์*. หน้า 131 - 144.
กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อำไพ คำรอด. (2549). *การศึกษาสภาพปัญหา และแนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ เพื่อ
พัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ สำหรับนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธ
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสิงห์บุรี*. วิทยานิพนธ์ ค.ม. (การบริหารการศึกษา). ลพบุรี:
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี. ถ่ายเอกสาร.

- Brahmavamso. (2007a). *What is Buddhism?*. Retrived May 12, 2008, from
<http://www.bswa.org/>
- . (2007b). *The Basic Method of Meditation*. Retrived May 12, 2008, from
<http://www.thawasischool.com/dhamma-book/download/The-Basic.pdf>
- Cheetham, Eric. (1994). *Fundamentals of Mainstream Buddhism*. Boston: Charles E. Tuttle.
- Chin Kung. *Buddhism as an Education*. Retrived December 12, 2007, from
<http://www.buddhanet.net>
- Johnstone, James N. (1981). *Indicators of Education Systems*. London: Unesco.
- K. Sri Dhammananda Maha Thera. (1998). *What Buddhists Believe*. Retrived
 December 12, 2007, from <http://www.sinc.sunysb.edu/Clubs/buddhism/>
- . (2000a). *Buddhism for the Future*. Retrived December 12, 2007, from
<http://www.buddhanet.net>
- . (2000b). *The Buddhis Way*. Retrived December 12, 2007, from
<http://www.buddhanet.net>
- Kalupahana, David J, editor. (1991). *Buddhist Thought and Ritual*. New York: Paragon House.
- Santina, Peter Della. (1997). *The Three of Enlightenment*. Retrived May 12, 2008, from.
www.buddhanet.net
- Smith, David. (2002). *Dharma Mind Worldly Mind*. Retrived December 12, 2007, from
<http://www.buddha net.net>

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิในการสนทนากลุ่ม
รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม

1. พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ
รองเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน
2. พระมหาพวงศันรินทร์ ฐิตวิโส
วัดสุทัศน์เทพวราราม
3. พระมหาวิชาญ สุวิชาโน
วัดยานนาวา
4. ดร. ประพันธ์ ศุภษร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
5. ดร.มณฑริกา วิฑูรชาติ
ผู้จัดการ/ผู้อำนวยการโรงเรียนอนันตะ
6. นางอุทุมพร มุลพรม
ข้าราชการบำนาญ
7. นางเมตตา ภิรมย์ภักดี
ศึกษานิเทศก์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 1
8. นางสาวรุจจักษณ์ มีแสง
โรงเรียนทอสี
9. นายนพพล เหลาโชติ
ผู้อำนวยการโรงเรียนมัธยมวัดมกุฏกษัตริย์

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา

1. ผศ.ปิ่นวดี ธนธานี
ข้าราชการบำนาญ
2. ดร.จันทิมา แสงเลิศอุทัย
อาจารย์คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
3. ดร.สมพร หลิมเจริญ
ศึกษานิเทศก์ สำนักงานเขตพื้นที่สกลนคร เขต 1
4. นางพัชรี ปิยภักดิ์
อาจารย์คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี
5. ดร.อุไร จักษตรีมงคล
อาจารย์สำนักทดสอบและวัดผลทางการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
6. ดร.มนัส บุญประกอบ
ข้าราชการบำนาญ
7. นายไพบุลย์ ขวัญดี
ผู้อำนวยการเชี่ยวชาญ โรงเรียนอนุบาลสมุทรสาคร
8. นางกุสุมา ใจสบาย
อาจารย์คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช
9. ดร.มารุต พัฒนาผล
อาจารย์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ภาคผนวก ข
ข้อมูลการสังเคราะห์ตัวบ่งชี้

ตาราง 20 ข้อมูลการสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านผู้บริหาร

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
มีความรู้ทางวิชาการ	ภาวนีโย นำเจริญใจ คือ นายกอง เป็นแบบอย่างได้ ทำให้ผู้ร่วมงานและผู้ที่เกี่ยวข้อง มีความภาคภูมิใจและมั่นใจว่าเป็นผู้มีสติปัญญา มีความสามารถ มีคุณธรรมความดีงามอย่างแท้จริง สามารถยึดถือเป็นแบบอย่างได้ ผู้ที่นายกองจะต้องมีคุณสมบัติอย่างน้อย 2 ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้ความสามารถทางวิชาการ และด้านการดำเนินชีวิต เช่น ความประพฤติทั่วไป ความสัมพันธ์กับผู้อื่น และการดำรงตนในสังคม เป็นต้น	✓											
	ปัญญาพละ กำลังแห่งความรู้ ผู้บริหารที่ดีต้องมีปัญญา มีความรอบรู้ทั้ง รู้ตน รู้คน รู้งาน		✓										
	ผู้บริหารต้องศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาให้รู้และเข้าใจอย่างชัดเจน						✓	✓					
	ผู้บริหารที่ดีต้องมีครบทั้งความรู้ ทักษะ ความชำนาญ และคุณธรรม								✓				
	ผู้บริหารควรให้ความสำคัญ มีความรู้ความเข้าใจในการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ เพื่อการจัดการบริหารด้านบุคลากร และปัจจัยอื่นๆ											✓	
มีวิสัยทัศน์และมี	จักขุมา มีปัญญามองการณ์ไกล หรือมีความชำนาญในการใช้ความคิด		✓										
ความสามารถทาง	ผู้บริหารเป็นผู้มีวิสัยทัศน์										✓		
การคิดตามหลัก													
โยนิโสมนสิการ													
มีทักษะในการ	วิธโร จัดการธุระได้ดีมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน หรือมีความชำนาญด้านเทคนิค		✓										
บริหาร	ปัญญาพละ กำลังแห่งความรู้ นักบริหารที่ดีต้องมีปัญญา มีความรอบรู้เกี่ยวกับตนเอง บุคคล ที่เกี่ยวข้อง และงานในความรับผิดชอบ		✓										

ตาราง 20 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
มีทักษะในการบริหาร	ผู้บริหารต้องพัฒนาตนให้เหมาะสมกับการเป็นผู้บริหาร			✓									
	ผู้บริหารต้องใช้คนเป็น สามารถใช้คนได้เหมาะสมกับงาน			✓									
	ผู้บริหารต้องเห็นคุณค่าของคนดี เห็นความสำคัญและให้ความสำคัญแก่ทุกคนเท่าเทียมกัน			✓									
	ผู้บริหารต้องมีปฏิภาณ สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้า			✓									
	ผู้บริหารต้องบริหารด้วยปัญญา ใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา กระทำตามแนวทางแห่งปัญญา			✓									
	ผู้บริหารต้องมีการมณัชน มีจิตใจร่าเริง มีคุณภาพจิตใจดี คือ มีจิตใจดีงาม มีคุณธรรม มีความเมตตา			✓									
	สมรรถภาพจิตใจดี คือ มีจิตที่แข็งแกร่ง เป็นจิตของผู้ที่ใช้ปัญญา และมีความพากเพียร สุขภาพจิตใจดี คือ มีจิตใจที่ผ่องคลาย มีปีติ ปราโมทย์ และมีอารมณ์ดีอยู่เป็นนิจ												
	ผู้บริหารที่ดีต้องมีครบทั้งความรู้ ทักษะ ความชำนาญ และคุณธรรม								✓				
	เป็นผู้นำในการแก้ปัญหา										✓		
เป็นนักสื่อสารที่ดี	วัดตา รู้จักพูด คือ รู้จักพูดให้ได้ผล รู้ว่าในสถานการณ์ไหน กับใคร ควรพูดอะไร อย่างไร เป็นนักสื่อสารที่ดี เอาใจใส่ผู้ที่สื่อสารด้วย เพื่อให้รู้และเข้าใจตรงตามที่ต้องการ การรู้จักพูดมีจุดมุ่งหมายหลักอยู่ที่การพูดให้ผู้ร่วมงานและผู้ที่เกี่ยวข้องเข้าใจ ให้เขาได้ประโยชน์ ให้เขาช่วยกันสร้างสรรค์ประโยชน์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงลักษณะของนักสื่อสารที่ดีไว้ 4 ประการ ได้แก่ พูดแจ่มแจ้ง อธิบายให้เข้าใจ ชัดเจน หมดข้อสงสัย พูดจริงใจ คือ พูดให้เห็นคุณค่าและความสำคัญจนยอมรับ อยากลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติ พูดเข้าใจ คือ ปลุกใจให้คึกคัก แข็งขันมั่นใจ หาญกล้า กระตือรือร้นที่จะทำให้สำเร็จ โดยไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรค ความยากลำบาก พูดให้ร่าเริง ทำให้เกิดบรรยากาศแห่งเมตตา ไมตรี หวังดี มีความรู้สึกรู้สีกสขชื่น เบิกบานผ่องใส แซ่มนชื่นใจด้วยความหวังในผลดีและทางที่จะสำเร็จ	✓											

ตาราง 20 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่น่ามาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
เป็นนักสื่อสารที่ดี	วณัชโม อดทนต่อถ้อยคำ คือ รู้จักฟัง การรู้จักรับฟังเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้การสื่อสารได้ผล แม้คำพูดที่ได้ฟังจะไม่ถูกใจก็ทนได้ เช่น อดทนในการรับฟังศิษย์ซักไซ้ไต่ถาม หรือถามจุกจิก โดยไม่เบื่อ ไม่รำคาญ เพื่อให้เข้าใจเขาและช่วยเขาได้ดี	✓											
	คัมภีร์จะ กะถัง กัตตา รู้จักแถลงเรื่องราวที่ลึกซึ้งได้ สามารถอธิบายเรื่องที่ยุ่งยาก ซับซ้อนให้เข้าใจได้ชัดเจน และพาให้เข้าถึงเรื่องที่ยากและลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปอย่างได้ผล	✓											
	นิสสัยสัมบันโน ฟังพาอาศัยคนอื่นได้เพราะเป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์ หรือมีความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์		✓										
	ปิยวาจา คือ การพูดถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน คำพูดอ่อนหวานจะช่วยผูกใจคนไว้ได้		✓										
	ผู้บริหารต้องมีปฏิภาณ มีความสามารถในการพูด			✓									
มีพรหมวิหาร	มีพรหมวิหารสี่ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา	✓	✓			✓				✓			
ธรรม	ปิโย น่ารัก คือ เป็นผู้รู้จักเอาใจใส่ในตัวบุคคลและสุขทุกข์ของเขา เข้าถึงจิตใจ ให้ความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษา ไต่ถาม ปิโยเกิดจากการมีเมตตา กรุณา มุทิตา ซึ่งหากมีมากเกินไปจนขอบเขตอาจจะก่อให้เกิดความเสียหายได้ จึงจำเป็นต้องมีอุเบกขามาควบคุมเพื่อให้เกิดความสมดุล เหมาะสมตามเหตุผล ช่วยให้ได้ทั้งคนทั้งหลักการ	✓											

ตาราง 20 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่น่าสนใจ	แหล่งอ้างอิง											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
มีพรหมวิหารธรรม	ครู นำเคารพ คือ เป็นคนมีหลักการ มีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นปลอดภัย เป็นที่พึ่งได้ คนนำเคารพจะเน้นที่การถือหลักการเป็นใหญ่ เองงานเป็นสำคัญ เอาธรรมนำหน้า ซึ่งอาจทำให้เกิดความห่างเหิน ห่างไกล ไม่ค่อยมีใครกล้าเข้าหน้า จึงต้องอาศัยเมตตา กรุณา มุติตา มาช่วยให้เกิดความสมดุลด้วยเช่นกัน คุณสมบัติอีกอย่างหนึ่งของผู้เป็นครูคือ จะต้องมีความเที่ยงตรง ไม่มีอคติ ไม่ลำเอียง ซึ่งถือเป็นแกนกลางของการรักษาคุณภาพ ความสามัคคี และความมั่นคงของผู้ร่วมงานและผู้ที่เกี่ยวข้อง เพราะถ้าหากเสียความเป็นธรรมแล้วถึงแม้จะมีความรักใคร่กันอยู่ก็ย่อมจะเกิดความกินแหนงแคลงใจกันได้	✓											
เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต	คุณสมบัติอีกอย่างหนึ่งของผู้เป็นครูคือ จะต้องมีความเที่ยงตรง ไม่มีอคติ ไม่ลำเอียง ซึ่งถือเป็นแกนกลางของการรักษาคุณภาพ ความสามัคคี และความมั่นคงของผู้ร่วมงานและผู้ที่เกี่ยวข้อง เพราะถ้าหากเสียความเป็นธรรมแล้วถึงแม้จะมีความรักใคร่กันอยู่ก็ย่อมจะเกิดความกินแหนงแคลงใจกันได้	✓											
	ผู้ที่นำยกย่องจะต้องมีคุณสมบัติอย่างน้อย 2 ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้ความสามารถทางวิชาการ และด้านการดำเนินชีวิต เช่น ความประพฤติทั่วไป ความสัมพันธ์กับผู้อื่น และการดำรงตนในสังคม เป็นต้น		✓										
	ใน จักรฐาเน นิโยชะเย ไม่ชักนำในอฐานะ คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล ไร้สาระ ไม่เป็นประโยชน์ หรือไม่เกี่ยวกับจุดมุ่งหมาย			✓									
	อนวัชชพละ กำลังแห่งการงานที่ไม่มีโทษหรือข้อเสียหาย หมายถึง นักบริหารต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ต้องหลีกเลี่ยงอบายมุขซึ่งเป็นทางแห่งความเสื่อม รักษาศีล 5 นักบริหารที่มีความซื่อสัตย์สุจริต ย่อมเป็นแบบอย่างที่ดีต่อผู้ร่วมงาน					✓							

ตาราง 20 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่น่าสนใจ	แหล่งอ้างอิง											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต	ทาน คือ การให้ นักบริหารต้องมีน้ำใจ เพื่อเพื่อแผ้วให้ทานแก่ผู้ร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชา 3 วิธี ดังนี้ อามิสทาน การให้สิ่งของแก่ผู้ร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชา โดยเฉพาะการให้นายมที่เขาคดดำหรือเดือดร้อนจะผูกใจเขาไว้ได้มาก วิทยาทานหรือธรรมทาน การให้คำแนะนำหรือสอนวิธีทำงานที่ถูกต้อง รวมถึงการจัดหลักสูตรพัฒนาบุคลากรหรือส่งไปศึกษาและดูงาน อภัยทาน การให้อภัยเมื่อเกิดข้อผิดพลาดในการทำงาน หรือล่วงเกินซึ่งกันและกัน การให้อภัยจะช่วยให้ได้มิตรภาพกลับคืนมา		✓										
	อถถจวิทยา คือ การทำตัวให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น เช่น บริการช่วยเหลือยามที่ผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาเจ็บป่วย เป็นต้น		✓										
	สมานัตตตา คือ การวางตัวสม่ำเสมอ เมื่อไม่ทอดทิ้งผู้ร่วมงานจึงสามารถ สร้างทีมงานขึ้นมาได้ นักบริหารต้องกล้ารับผิดชอบในผลการตัดสินใจของตน ถ้าผลเสียมาถึงผู้ที่ปฏิบัติตามคำสั่งของตนก็ต้องออกมาปกป้องไม่ใช่หนีเอาตัวรอด		✓										
	ผู้บริหารต้องมีความจริงใจ ยึดหลักความจริงทั้งกาย และวาจา มีความตั้งใจจริงในการทำงาน ไม่พูดเท็จ			✓									
	ผู้บริหารต้องเห็นคุณค่าของคนดี เห็นความสำคัญและให้ความสำคัญแก่ทุกคนเท่าเทียมกัน			✓									
	พยายามพัฒนาตนเองทุกด้าน ทั้งบุคลิกภาพ ความสามารถในการปฏิบัติงาน มีความพร้อมอยู่เสมอ			✓									
	ผู้บริหารต้องมีอารมณ์ขัน มีจิตใจร่าเริง มีคุณภาพจิตดี มีจิตใจที่ดีงาม มีคุณธรรม มีความเมตตา มีสมรรถภาพจิตดี คือมีจิตที่แข็งแกร่ง เป็นจิตของผู้ที่ใช้ปัญญา และมีความพากเพียร มีสุขภาพจิตดี คือมีจิตใจที่ผ่อนคลาย มีปิติ ปราโมทย์ และมีอารมณ์ดีอยู่เป็นนิจ			✓									

ตาราง 20 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่น่าสนใจ	แหล่งอ้างอิง											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต	มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม (ลด ละ เลิก อบายมุข) ถือศีล 5 และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเองและดำเนินชีวิตที่ดีงาม มีความซื่อสัตย์ จริ่งใจในการทำงาน เป็นผู้นำในทางปฏิบัติ เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ครู นักเรียน และชุมชน ประพฤติตนเป็นแบบอย่างสร้างคุณธรรม มีคุณลักษณะที่ดี ผู้บริหารควรเป็นแกนนำในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน		✓										✓
พัฒนาตน พัฒนางานโดยใช้หลักอิทธิบาทสี่	วิริยะละ กำลังความเพียรหรือความขยัน คนขยันต้องมีกำลังใจเข้มแข็ง กล้าตัดสินใจ กล้าได้กล้าเสีย ไม่กลัวความยากลำบาก กล้าลงมือลงถูก กล้าทำงานใหญ่ ไม่หลบเลี่ยงหน้าที่ที่ยากลำบาก มีความขยันที่เกิดจากการปลุกใจตนเอง ไม่ยอมแพ้ง่ายๆ เมื่อพบอุปสรรคก็ปลุกใจตนเองและปลุกกระดมผู้อื่นให้ทำงานต่อไป ถ้าไปไม่ไหวก็ถอยบ้าง เมื่อตั้งหลักได้ก็รีบกลับไปใหม่ เมื่อชวนเขาก็ประคองตัวอย่าให้ล้ม หากล้มก็ลุกขึ้นมาใหม่และใช้บทเรียนจากความผิดพลาดให้เป็นประโยชน์ด้วยความสุขุมและเข้มแข็งกว่าเก่า นักบริหารที่ประสบความสำเร็จต้องเป็นคนที่มีความพากเพียรอย่างหนัก เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายที่ดี หลักธรรมสำคัญของผู้บริหาร คือ อิทธิบาท 4 ซึ่งประกอบด้วย ฉันทะ พอใจและรักในงานที่ทำ วิริยะ มีความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน จิตตะ ตั้งใจ มุ่งมั่นในการทำงานให้สำเร็จ วิมังสา คิดพิจารณา ใช้ปัญญาไตร่ตรองสิ่งที่ทำด้วยความรอบคอบ	✓											

ตาราง 20 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่น่าสนใจ	แหล่งอ้างอิง											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
เป็น	มีความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย นัตถิอและศรัทธาในพระพุทธศาสนา					✓							
พุทธศาสนิกชนที่	หลักธรรมสำคัญที่กัลยาณมิตรซึ่งเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา โดยเฉพาะผู้ที่เป็นครูอาจารย์จะต้องมี						✓						
ติดตามหลัก	คือ พุทธปณิธาน 4 ซึ่งมีองค์ประกอบ 4 ประการ คือ ศึกษา ปฏิบัติ เฝยแผ่ และปกป้อง คุ่มครอง												
พุทธปณิธานสี่	พระพุทธศาสนา												
	ศึกษาหลักธรรมคำสอน หรือปรัชญาทางศาสนาที่ตนนับถือให้เข้าใจอย่างถ่องแท้และลึกซึ้ง								✓				
	ปฏิบัติตนตามแนวทางของศาสนาอย่างผู้จริงจัง คือครบ 3 องค์ประกอบ ได้แก่ มีความรู้(ปริยัติ) การ								✓				
	ฝึกฝน(ปฏิบัติ) และการประเมิณผลการปฏิบัติ(ปฏิเวธ)												
	ส่งเสริมให้ครูศึกษาหลักธรรม คำสอน หรือปรัชญาทางศาสนาที่ตนนับถือให้เข้าใจอย่างถ่องแท้และ								✓				
	ลึกซึ้ง												
	ส่งเสริม สนับสนุนให้ครูปฏิบัติตนตามแนวทางของศาสนาครบทั้ง 3 องค์ประกอบ ได้แก่ มีความรู้											✓	
	(ปริยัติ) การฝึกฝน(ปฏิบัติ) และการประเมิณผลการปฏิบัติ(ปฏิเวธ)												

1 = พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต)	2 = พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)	3 = เสฐียรพงษ์ วรรณปก
4 = สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน	5 = กระทรวงศึกษาธิการ	6 = วิชัย วงษ์ใหญ่
7 = สวาท ภูคำแสน	8 = มัณฑริกา วิฑูรชาติ	9 = สมคิด โพธิ์ชุมพล
10 = ณัฐวุฒิ อรุณพานิช	11 = อำไพ คำรอด	12 = ชชาติรี นามคุณ

ตาราง 21 ข้อมูลการสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านครูผู้สอน

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่น่ามาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง																		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
มีความรู้ความสามารถ ในการจัดการเรียนรู้ ตามแนวทางวิทย์ฯ	ภาวนีโย น่าเจริญใจ คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญา แท้จริง ผักผ่อนปรับปรุงตนอยู่เสมอ เป็นที่น่ายกย่องควรเอา อย่าง ทำให้ศิษย์เอ่ยอ้างและรำลึกถึงด้วยความซาบซึ้ง มั่นใจ และภาคภูมิใจ		✓	✓							✓			✓						
	สอนให้มีขั้นตอนถูกลำดับ คือ แสดงหลักฐาน หรือเนื้อหา ตามลำดับความง่ายยากกลุ่มเล็ก มีเหตุสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไป โดยลำดับ			✓											✓					
	มีหลักตรวจสอบ 3 ประการ คือ สอนด้วยความรู้จริง รู้จริง ทำได้จริงจึงสอนเขา สอนอย่างมีเหตุผล ให้เขาพิจารณา เข้าใจแจ่มด้วยปัญญาของเขาเอง สอนให้ได้ผลจริง สำเร็จ ความมุ่งหมายของเรื่องที่สอนนั้น ๆ เช่น ให้เข้าใจได้จริง เห็น ความจริง ทำได้จริง นำไปปฏิบัติจริง เป็นต้น		✓												✓					

ตาราง 21 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่น่าสนใจ	แหล่งอ้างอิง																		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
มีความรู้ความสามารถ ในการจัดการเรียนรู้ ตามแนวทางวิทย์ฯ	มีความรู้ เข้าใจในเนื้อหา ขอบเขตของกฎเกณฑ์ และ หลักการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และที่จะนำมาใช้ในการสอนอย่าง ชัดเจน ตลอดจนรู้ขีดความสามารถของบุคคลที่มีพัฒนาการ อยู่ในระดับต่าง ๆ		✓																	
	ทำหน้าที่ครูต่อศิษย์ โดยอนุเคราะห์ตามหลักธรรม เสมือน เป็นทิศเบื้องขวา ได้แก่ แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี สอนให้ เข้าใจแจ่มแจ้ง สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง ส่งเสริมยกย่องความ ดีงามความสามารถให้ปรากฏ สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ คือ สอนฝึกศิษย์ให้ใช้วิชาเลี้ยงชีพได้จริง และรู้จักดำรงตน ด้วยดี ที่จะเป็นประกันให้ดำเนินชีวิตดีงามโดยสวัสดิ มี ความสุขความเจริญ		✓				✓			✓	✓			✓						
	มีความรู้ ความเข้าใจในกระบวนการพฤติกรรมต่างๆ ของ มนุษย์เป็นอย่างดี		✓																	
	รู้วิธีการ และกลวิธีปฏิบัติต่างๆ ที่จะนำเข้าสู่เป้าหมายที่ต้อง		✓																	

ตาราง 21 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง																		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
มีความรู้ความสามารถ ในการจัดการเรียนรู้ ตามแนวทางวิทย์ฯ	มีความรู้ในวิชาสรีรวิทยาและจิตวิทยา อย่างน้อยให้ทราบ องค์ประกอบต่างๆ รวมทั้งการปฏิบัติหน้าที่ขององค์ประกอบ เหล่านั้นในกระบวนการเรียนรู้ของบุคคล และถ้าเป็นไปได้ควรมี ความรู้ทั่วไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในทางวิทยาศาสตร์ เพื่อรู้จักสภาวะของสิ่งทั้งหลาย และมีทัศนคติ ที่ถูกต้องต่อสิ่ง เหล่านั้น อันจะช่วยเพิ่มพูนประสิทธิภาพใน การสอนให้ได้ผลดี ยิ่งขึ้น	✓																		
	รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคลในด้านความโน้มเอียง แนว ความสนใจ และความถนัดโดยธรรมชาติ	✓																		
	รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคลในด้านระดับสติปัญญา ความสามารถ พัฒนาการด้านต่างๆ และความพร้อมที่จะเรียนรู้	✓																		
	รู้จักปัจจัยต่างๆ ที่เป็นอุปสรรคถ่วง หรือส่งเสริมเพิ่มพูนผลสำเร็จ ของการเรียนรู้และการฝึก อบรมในระดับต่างๆ รู้จักใช้เทคนิค ต่างๆ เข้าแก้ไขหรือส่งเสริม นำการเรียนรู้และการฝึกอบรมให้ ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดี	✓																		

ตาราง 21 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่น่ามาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง																		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
มีความรู้ความสามารถ ในการจัดการเรียนรู้ ตามแนวทางวิถีพุทธ	รู้ประวัติพื้นเพเดิม และประสบการณ์ในอดีตของผู้เรียน		✓																	
	พิจารณาสังเกตผู้เรียน ในขณะที่เขามีบทบาทอยู่ในชีวิต		✓																	
	จริง ภายในกลุ่มชนหรือสังคม สามารถรู้เท่าทัน และเข้าใจ พฤติกรรมต่างๆ ที่เขาแสดงออกในขณะนั้นๆ ว่าเป็นผู้มีปัญหา หรือไม่อย่างไร มองเห็นสาเหตุแห่งปัญหา และพร้อมที่จะเข้า ช่วยเหลือแก้ไขได้ทันที																			
	รู้ชัดเข้าใจแจ่มแจ้ง และแน่ใจว่า ผลสัมฤทธิ์ที่เป็นจุดหมาย		✓																	
	นั่นคืออะไร เป็นอย่างไร และตนเองสามารถกระทำผลสัมฤทธิ์ นั้นให้เกิดขึ้นได้จริงด้วย		✓																	
	พระพุทธเจ้าเป็นผู้แนะนำดีจึงได้ชื่อว่าศาสดาหรือบรมครู บทบาทในการสอนของพระพุทธเจ้า อยู่ที่การแนะนำ พระพุทธเจ้าทรงถือว่าครูมีความสำคัญมาก เพราะครูเป็น กัลยาณมิตรบอกทางให้ไปค้นหาอะไรต่างๆ																			

ตาราง 21 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่น่าสนใจ	แหล่งอ้างอิง																		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
มีความรู้ความสามารถ ในการจัดการเรียนรู้ ตามแนวทางวิทย์ฯ	ครูต้องมีทั้งความรู้ดี และความประพฤติดี ความรู้ดีคือสอนให้จำเพื่อทำตามได้ดี ครูจะต้องประพฤติตนเป็นกัลยาณมิตร ต้องทำให้ศิษย์เกิด ความศรัทธาในตัวครู ต้องใฝ่รู้อยู่เสมอเพราะศาสนาพุทธถือว่า ชีวิตคือการศึกษ ผู้จบการศึกษาคือพระอรหันต์เท่านั้น ครูจึง ต้องศึกษาในความเป็นมนุษย์ของตนเอง ศึกษาในทางที่จะลด ความโลภ ความโกรธ ความหลง ศึกษาในทางที่จะดำเนิน ชีวิตด้วยปัญญา ปัญญา ครูต้องมีปัญญา และพัฒนาปัญญาอยู่เสมอ เพราะถึงแม้จะเป็นครูแต่ก็ยังเป็นผู้ที่ศึกษาอยู่ โดยศึกษาในการ เป็นมนุษย์ ศึกษาในการเป็นครูที่ดี ต้องหมั่นทบทวนวิธีการ สอน วิธีการให้ ปรับปรุงแก้ไขในส่วนที่ยังมีปัญหาให้ดีขึ้นไป เรื่อยๆ รู้จักรับฟังความคิดเห็นจากคนรอบข้าง ตลอดจนมี ความพร้อมที่จะเรียนรู้จากประสบการณ์ทุกอย่างทั้งที่นำ ปรารถนาและไม่นำปรารถนา				✓															
						✓														
						✓														

ตาราง 21 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง																		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
มีความรู้ความสามารถ ในการจัดการเรียนรู้ ตามแนวทางวิถิพุทธ	ครูเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการศึกษา เล่าเรียน จึง								✓											
	จำเป็นต้องรู้จักบ้านเกิดของตนเอง รู้จักบ้านเมือง และ																			
	รู้จักโลกเป็นอย่างดี																			
	เรียนรู้อยู่เสมอ								✓		✓									
	มีความรู้ครบถ้วน ทั้งเรื่องสัจจะโลก คือ ความรู้ใน									✓										
	วิชาการต่างๆ และสัจธรรม คือ เรื่องของชีวิต เรื่องของ																			
	โลก เรื่องของสังคม การรู้สัจธรรมจะทำให้เกิดความสุข																			
	มีอุดมคติ ต้องปลูกฝังให้ศิษย์มีอุดมคติ รู้จักสิ่งที่เป็น									✓										
	สาระ และไม่เป็นสาระ																			
	เป็นพหูสูต (เรียนรู้มาก) ประกอบด้วย พหูสูตา ฟัง										✓									
	มาก ธตา จำได้ วจสา ปริจิตา คล่องปาก มนสาอนุเปกฺขิ																			
	ตา เพ่งขึ้นใจ ทัฏฐิยา สุปฏิวิทา มีความเข้าใจลึกซึ้ง คือ																			
	พบได้ด้วยทฤษฎี																			

ตาราง 21 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่น่ามาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง																		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
มีความรู้ความสามารถ ในการจัดการเรียนรู้ ตามแนวทางวิสุทธิ ธรรม	มีความรู้ลึกซึ้ง	ครูต้องหมั่นแสวงหาความรู้และฝึกฝนตนเองให้										✓								
	รู้จัก รู้จริง และรู้แจ้งในสิ่งที่ตนสอน สามารถสอนได้ลึกซึ้งกว้างขวาง	มีสาระประโยชน์ที่เหมาะสมกับวัยและความสนใจของศิษย์ เมื่อ																		
	ได้ตระหนักว่าครูมีความสามารถและปฏิบัติในสิ่งที่รู้ได้จริงย่อม	เกิดความศรัทธาในตัวครู																		
	มีวิธีสั่งสอนที่ดี ครูที่เก่งย่อมสามารถถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์	ได้เป็นอย่างดี ครูจึงควรแสวงหาแนวทางต่างๆ ในการปรับปรุงวิธี										✓								
	สอนของตน ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีสอนหลายวิธี	เช่น วิธีบรรยาย สอนทนาแบบปุจฉา – วิสัชนา สอนแบบธรรม																		
	สากัจฉา สอนแบบสาธิต สอนแบบแก้ปัญหา ยกอุทาหรณ์และเล่า	นิทานประกอบ สอนแบบเปรียบเทียบ เป็นต้น วิธีสอนที่ดีจะทำให้																		
	ศิษย์เกิดความศรัทธาในตัวครู	สอนโดยวิเคราะห์ผู้เรียนทั้งด้านสติปัญญา อุปนิสัย และความ																		
	พร้อม																			
	เตรียมการสอนดี มีแผนการสอน																			

ตาราง 21 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง																		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
มีความรู้ความสามารถ ในการจัดการเรียนรู้ ตามแนวทางวิทย์ฯ	มีวิธีการสอน และลีลาการสอนหลากหลาย รู้ เข้าใจหลักการพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา วางแผนการจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาโดยยึด ผู้เรียนเป็นสำคัญ เน้นให้ผู้เรียนกิน อยู่ ดู ฟังเป็น												✓					✓		
มีความสามารถ ในการคิดตามหลัก โยนิโสมนสิการ	ครูจำเป็นต้องมีความสามารถในการคิด เพราะการคิด มีฐานมาจากความศรัทธาต่อการศึกษาหาความรู้ และ ต่อจุดประสงค์ที่จะนำความรู้นั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เมื่อครูเป็นผู้ที่มีความรู้ความ ความคิด ความสามารถ ก็จะมองเห็นแนวทางที่จะจัดวิธีสอนให้นักเรียนคิดได้									✓		✓								
มีพรหมวิหารสี่	ปิโย น่ารัก คือ มีเมตตา กรุณา ใส่ใจคนและประโยชน์ สุขของเขา เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็น กันเอง ชวนใจผู้เรียนให้อยากเข้าไปปรึกษาได้ตาม เมตตา ความเมตตาเป็นคุณธรรมที่สำคัญ ครูจะต้อง ให้ความเมตตาแก่ศิษย์โดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ต้องให้ ความสม่ำเสมอกับทุกๆ คน มีพรหมวิหารธรรมประจำใจ ได้แก่ เมตตา ปราบณัติ กรุณา ช่วยเหลือ มุทิตา พลอยยินดี อุเบกขา วางเฉย	✓	✓				✓					✓			✓					

ตาราง 21 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง																		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
มีพรหมวิหารสี่	ครูจะต้องมีอุเบกขาพร้อมๆ กับเมตตา อุเบกขาเป็นตัว ปัญญาเหมือนกัน เป็นความรู้สึกที่เกิดจากการพิจารณา ในกฎแห่งกรรมว่า คนเรามีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็น ผู้ให้ผล มีกรรมเป็นผู้ติดตาม มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เมื่อ เราได้ทำดีที่สุดแล้ว เราก็จะต้องรู้จักการปล่อยวาง มีเมตตา กรุณา					✓					✓		✓							
เป็นแบบอย่างที่ดี ในการดำเนินชีวิต	ประพฤติตนเป็นตัวอย่างแก่ศิษย์ในการดำเนินชีวิตที่ ดีงาม	✓			✓	✓	✓						✓	✓	✓		✓	✓	✓	
	วางตนได้เหมาะสมกับสถานภาพของครู	✓										✓	✓							
	บุคลิกภาพทางกาย มีความสะอาด แจ่มใส สงบ และ สำรวม	✓																		
	มีสุขภาพจิตดี คือ มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของ ตัณหาและอามิส เพราะผู้ที่มีจิตใจอิสระ ปลอดโปร่งจาก ปัญหาเท่านั้นที่จะชี้แนะและช่วย เหลือผู้อื่นได้	✓	✓							✓		✓		✓						
	มีความมั่นใจในตนเอง เนื่องจากเป็นผู้ที่รู้จักจริงและ ปฏิบัติจริงในสิ่งที่สอนผู้อื่น ครูที่ดีจึงเป็นผู้ที่มีความเรียบ ง่ายไม่มีปมเด่นหรือปมด้อยในการที่ต้องมาสอน พระพุทธศาสนา	✓										✓								

ตาราง 21 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง																		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต	ใน จรรยาเน น โยชเย ไม่ชักนำในอรุณ คือ ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย หรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร		✓	✓		✓	✓				✓			✓						
	อนุปหัจจ์ วางจิตตรงไม่กระทบตนและผู้อื่น คือ สอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ แสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น	✓													✓					
	ครูต้องศึกษาในความเป็นมนุษย์ของตนเอง ศึกษาในทางที่จะลดความโลภ ความโกรธ ความหลง					✓			✓											
	ศึกษาในทางที่จะดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ต้องมีความสุขในการสอน					✓														
	ครูต้องมีจิตใจเป็นกลาง ไม่มีอคติ ไม่วุ่นวายโดยการฝึกสติ มีความอดทน สามารถระงับนิรโทษต่างๆ ได้ รู้จักปล่อยวางอารมณ์ที่เศร้าหมอง อยู่ในปัจจุบัน					✓														
	เนกขัมมะ การออกบวช แต่ตามความหมายในชีวิตประจำวัน คือ การมีจิตใจตั้งมั่นในสิ่งที่มีสาระ เป็นประโยชน์ มีจิตที่อยู่กับปัจจุบัน					✓														

ตาราง 21 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่น่าสนใจควระห์	แหล่งอ้างอิง																			
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
เป็นแบบอย่างที่ดี ในการดำเนินชีวิต	ทาน การให้สิ่งที่เป็นประโยชน์ อาชีพครูควรเป็นอาชีพที่หาความสุขและหาความหมายได้ง่ายกว่าอาชีพอื่น เพราะตัวงานคืองานที่มีความหมาย เนื่องจากทำให้เกิดประโยชน์แก่สังคมอย่างแท้จริง ครูเป็นผู้ให้ทั้งด้านวัตถุ และด้านนามธรรม เป็นการสร้างความสุขให้แก่ผู้อื่น ขณะเดียวกันเมื่อสามารถทำให้ผู้อื่นมีความสุข ครูก็มีความสุขไปด้วย					✓															
	ศีล ผู้มีศีล มีความระมัดระวังในการแสดงออกทางกาย วาจา เป็นคนตรง มีหลักที่ชัดเจนซึ่งรักษาไว้อย่างสม่ำเสมอ จะทำให้ผู้อื่นเกิดความไว้วางใจ รู้สึกปลอดภัย และเกิดความศรัทธา ผู้ที่จะเป็นครูที่ดี ต้องสามารถสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเชื่อมั่น เชื่อฟัง และอยากทำตามในสิ่งที่ครูแนะนำสั่งสอน						✓														
	สัจจะ ความจริง จริงใจ การรักษาสัจจะจะทำให้มีหลักที่มั่นคงในชีวิต						✓														

ตาราง 21 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่น่าสนใจควระห์	แหล่งอ้างอิง																		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
เป็นแบบอย่างที่ดี ในการดำเนินชีวิต	ขันติ ความอดทน ความอดทนเป็นเครื่องเผากิเลสอย่าง ยิ่ง เมื่อเราเห็นสิ่งใหม่ที่มีความหมาย มีประโยชน์และเราจะ อดทนได้ในเรื่องนั้น ความอดทนแม้จะทำได้ยากลำบาก แต่ ก็ให้ผลคุ้มค่า เมื่อมีปัญหา มีสัมมาทฤษฎีในเรื่องนั้นแล้ว ความอดทนจะเกิดขึ้นได้ง่าย					✓														
	อธิษฐาน การอธิษฐานเป็นวิธีระดมกำลังกายใจที่ดีในการ ที่จะทำอะไรให้ได้ตามที่ตั้งใจไว้ ถ้าเราเป็นคนที่คิดมาก เป็นคนขี้สงสัย ตัดสินใจอะไรได้ยาก มีความลังเล การ อธิษฐานจะเป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการทำให้กำลังกาย กำลังใจไหลไปในเส้นทางเดียว บางทีจะเห็นว่าตัวเองมีกำลัง มากกว่าที่คิดด้วยซ้ำไป					✓														
	สักกตา ความเป็นผู้องอาจ มีความกล้าในทางที่ตรง กล้าคิด กล้าพูด กล้าแสดงออกในสิ่งที่ถูกต้องยุติธรรม มีหิริ โอตตัปปะ ละอายชั่วกลัวบาป กล้ารักษารธรรม (หลักการ)							✓												

ตาราง 21 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่น่ามาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง																		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
เป็นแบบอย่างที่ดี ในการดำเนินชีวิต	อุซุตา ความเป็นผู้ซื่อตรง ตรงต่อความจริง ตรงต่อเวลา ตรงต่อหน้าที่ ตรงต่อนักเรียน ตรงต่อวิญญานของความ เป็นครู ไม่เห็นแก่ผลประโยชน์ มีจิตใจมั่นคงอยู่ในความ ซื่อตรงสุจริต						✓													
	โสวจัสสตา ความเป็นผู้ว่าง่าย เรื่องใดที่พิจารณาเห็นว่า เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมก็คล้อยตามและยินดีปฏิบัติตาม ไม่ต่อต้าน ไม่เอาตนเป็นศูนย์กลาง						✓													
	มฤตดา ความเป็นผู้อ่อนโยน มีความสุภาพ เรียบร้อย นุ่มนวล ให้ความรู้สึกเย็นต่อผู้เข้าใกล้ ไม่สร้างความอึดอัด ขัดข้องรุ่มร้อนให้ ใครก็อยากเข้าไปสนทนาด้วย มีจิตใจสงบ เยือกเย็นไม่พลุ่งพล่านหุนหันพลันแล่น						✓													
	อนติมานิตา ความเป็นผู้ไม่เย่อหยิ่ง ประพัตตินอ่อนน้อม ไม่ถือตนถือตัว ไม่ทะนงจองหองอวดดี ไม่ลำพองในความรู้ ความสามารถของตน						✓													

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่น่าสนใจ	แหล่งอ้างอิง																		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
เป็นแบบอย่างที่ดี ในการดำเนินชีวิต	คนที่จะเป็นที่รักของคนอื่นต้องประกอบด้วยสังคหวัตถุ ธรรม มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (ทาน) พุดจาไพเราะ (ปิยวาจา) บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ (อัตถจริยา) และ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย (สมานัตตตา)						✓													
	มีคุณธรรม คือ คุณภาพจิตใฝ่ดี ประณีประนอม มี ระเบียบวินัย ใฝ่รู้ ขยันขันแข็ง กตัญญูทวาที เป็นต้น						✓			✓										
	เป็นบัณฑิต มีความฉลาด ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา เป็นผู้ มีปกติทำดี(กายสุจริต) เป็นผู้ที่มีปกติพูดดี (วจีสุจริต) เป็นผู้ มีปกติคิดดี (มโนสุจริต)										✓									
	เป็นคนดี โดยมีสัปปุริสธรรม 7 ประการ คือ										✓									
	ธัมมัญญตา รู้จักหลักและรู้จักเหตุ อัตถัญญตา รู้จัก ความมุ่งหมายและรู้จักผล อัตตัญญตา รู้จักตน มัตตัญญตา รู้จักประมาณ กาลัญญตา รู้จักกาล ปริสัญญตา รู้จักชุมชน บุคคลัญญตา รู้จักบุคคล																			

ตาราง 21 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง																		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
พัฒนาตน พัฒนางาน ตามหลักอิทธิบาทสี่	วิริยะ ความพากเพียร พยายาม ความพากเพียร พยายาม จะเป็นเครื่องเผากิเลสได้เหมือนกัน บางเรื่องที่เราเกียจคร้าน เบื่อหน่าย ถ้าตั้งใจทำมากเป็นพิเศษ ฝืนความรู้สึก ปิติกิ เกิดขึ้นได้ ถ้ามีสติเรื่องใด พิจารณาเรื่องนั้นตามความเป็นจริง ก็จะเกิดวิริยะ ความเพียร เมื่อเราเพียรพยายามในสิ่งที่เป็ ประโยชน์ สิ่งที่ดีนั้นก็จะเกิดปิติ ปิติเกิดจากวิริยะ ความเพียร ครูจะต้องสอนด้วยใจที่มีหลักอิทธิบาท 4 คือ ฉันทะ มีความ พอใจในการสอน การทำหน้าที่ วิริยะ มีความพยายาม อุตสาหะในการสอน จิตตะ เอาใจใส่ มีความสำนึกตระหนัก ตลอดเวลา วิมังสา มีการตรวจสอบ วัดผล ประเมินผลอย่าง เหมาะสม					✓														
ทำวิจัยเพื่อนำมาใช้ใน การพัฒนางาน	ส่งเสริมให้ครูทำวิจัยในชั้นเรียน เพื่อพัฒนาคุณภาพ กระบวนการเรียนการสอน ควรมีการเผยแพร่ผลงานการวิจัย กับสถานศึกษาอื่น																			✓

ตาราง 21 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง																		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
ทำวิจัยเพื่อนำมาใช้ใน การพัฒนางาน	ครูต้องทำวิจัย เพื่อหารูปแบบการสอนที่ดีที่สุดในแต่ละวิชา ที่สามารถนำมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพราะธรรมชาติของแต่ละรายวิชามีความแตกต่างกัน อาจมี การสัมมนาผลการวิจัยรูปแบบการสอน เพื่อให้ได้วิธีการที่ เหมาะสม สอดคล้องกับยุคเทคโนโลยีปัจจุบัน															✓				
เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี ตามหลักพุทธปณิธานสี่	ครู อาจารย์จะต้องมีพุทธปณิธาน 4 คือ ศึกษาหลักธรรมที่ เกี่ยวข้องกับการศึกษาตามแนวทางของพุทธศาสนาให้รู้และ เข้าใจอย่างชัดเจน เมื่อศึกษาแล้วก็นำหลักธรรมเหล่านั้นมา ปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลดีต่อตัวเอง และเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ ผู้อื่น เมื่อปฏิบัติแล้วต้องเผยแผ่หลักธรรมให้แก่ผู้อื่นได้มีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง สามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ใน การดำเนินชีวิตได้ นอกจากนี้จะต้องช่วยกันปกป้อง ค้ำครอง พระพุทธศาสนา เพื่อให้ดำรงอยู่อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง							✓												

ตาราง 21 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่น่าสนใจ	แหล่งอ้างอิง																		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
มีความสามารถในการสื่อสาร	ต้องมีความเป็นกันเอง สามารถใช้ภาษาสื่อความหมายกับเด็กวัยรุ่นได้ เข้าใจความรู้สึกนึกคิดของนักเรียน วางตนได้เหมาะสมกับสถานภาพของครู	✓																		
	วตุตา รู้จักพูดให้ได้ผล คือ รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดีแก่ศิษย์		✓					✓				✓			✓					
	วนกุขโม อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถาม แม้จุกจิก ตลอดจนคำล่วงเกิน และคำตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ ก็อดทนฟังได้ ไม่เบื่อง่าย ไม่เสียอารมณ์		✓					✓				✓			✓					
	คมภิรณจุ กถิ กตุตา แฉลงเรื่องล้าลึกได้ คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่างๆ ที่ยุ่งยากลึกซึ้งให้เข้าใจได้ และสอนศิษย์ให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้ง		✓					✓				✓			✓					
	จับจุดสำคัญมาขยายให้เข้าใจเหตุผล คือ ชี้แจง ยกเหตุผลมาแสดงให้ เข้าใจชัดในแต่ละประเด็น อธิบายยกเยื้องไปต่างๆ ให้มองเห็นกระจ่างตามแนวเหตุผล		✓																✓	

ตาราง 21 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง																		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
มีความสามารถในการสื่อสาร	ชี้ให้ชัด จะสอนอะไรก็ชี้แจงแสดงเหตุผล แยกแยะอธิบายให้	✓									✓			✓						
	ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง ดังจูมือไปเห็นกับตา																			
	ชวนให้ปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรทำก็บรรยายให้มองเห็นความสำคัญ	✓												✓						
	และซาบซึ้งในคุณค่า เห็นสมจริง จนผู้ฟังยอมรับ อยากลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติ																			
	เราให้กล้า คือ ปลุกใจให้คิดค้น เกิดความกระตือรือร้น มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จ ไม่กลัวเหน็ดเหนื่อยหรือยากลำบาก	✓												✓						
	ปลุกให้ร่าเริง คือ ทำบรรยายภาคให้สนุกสนานขึ้น แจ่มใสเบิกบานใจ ให้ผู้ฟังเข้มขึ้น มีความหวัง มองเห็นผลดีและทางสำเร็จ	✓											✓							

- 1 = กรมวิชาการ 2 = พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) 3 = สมเด็จพระมหาธีรราชวงศ์ (พิมพ์ ธรรมะโร) 4 = พระราชวรมุนี (ประยูร ธรรมจิตฺโต)
- 5 = ชยสาโร ภิกขุ 6 = พระมหาอุเทน ปัญญาปรีทิต์ 7 = วิชัย วงษ์ใหญ่ 8 = เอกวิทย์ ณ ถลาง 9 = แสง จันทร์งาม
- 10 = มานพ นักการเขียน 11 = สุมน อมรวิวัฒน์ 12 = เมตตา ภริมย์ภักดี 13 = พระครูสุนทรธรรมโสภณ 14 = พิกพ กาญจนะ
- 15 = ธรรมบุญ วิสัยจร 16 = กระทรวงศึกษาธิการ 17 = สมคิด โพธิ์ชุมพล 18 = ณัฐวุฒิ อรุณพานิช 19 = ชัยสิทธิ์ ตนเจริญสุข

ตาราง 22 ข้อมูลการสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านหลักสูตร

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่น่ามาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
หลักสูตรต้องถือชีวิตเป็นตัวตั้ง มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้รู้จักตัวเอง รู้จักการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล กับสังคมและสิ่งแวดล้อม	การศึกษาที่เอาชีวิตหรือวิถีชีวิตเป็นตัวตั้ง ไม่เอาวิชาเป็นตัวตั้ง ชีวิตเป็นสิ่งสำคัญที่สุด มนุษย์ควรเรียนรู้ให้รู้ตัวเอง และรู้การอยู่ร่วมกันด้วยสันติ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ สังคม สิ่งแวดล้อม หลักสูตรสายโลกียะ มุ่งสอนให้คนเป็นคนดีในโลกนี้ ดีทั้งในการประกอบอาชีพ และดีทั้ง ในเรื่องความประพฤติ ภารกิจที่สำคัญของการจัดการศึกษา คือ การเสริมสร้างให้ผู้เรียนมีเจตคติที่ถูกต้อง มอง สิ่งทั้งหลายตามที่เป็น สามารถจัดการสิ่งเหล่านั้นตามที่ควรจะเป็น เพื่อประโยชน์ตนเอง และสังคม กำจัดการมองเห็นและจัดการสิ่งทั้งหลายด้วยอำนาจและศัณหา การรู้จักตนเองทั้งกายและใจ เรียนรู้หน้าที่ความรับผิดชอบ การพัฒนาตนเอง ตัวเรากับ สังคม และสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ให้นักเรียนได้เรียนรู้ว่าเราคือใคร พ่อแม่ปู่ย่าตายายคือใคร มาจากไหน ชีวิตคนเราทั้งกาย อารมณ์ ความต้องการ ตัณหาเป็นอย่างไร ความสามารถ จุดเด่นจุดด้อยของเรามีอย่างไร หน้าที่รับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว สังคม และประเทศ ชาติมีอย่างใดบ้าง การเรียนรู้เพื่อให้เข้าใจสภาพของชีวิต จิตใจของ คน และการรู้จักควบคุมตนเองไม่ให้คิดชั่ว พูดชั่ว และทำชั่ว	✓											
ปลูกฝังความศรัทธาใน พุทธศาสนา และการปฏิบัติ ตนให้เหมาะสมตามแนวทาง พุทธศาสนา	เป้าหมายของหลักสูตร ควรอยู่ที่การปลูกฝังศรัทธาในพระพุทธศาสนา และการรู้จัก ปฏิบัติตนให้เหมาะสมตามแนวทางพระพุทธศาสนา												✓

ตาราง 22 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่น่ามาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
บูรณาการไตรสิกขาเข้ากับ กลุ่มสาระและกิจกรรมต่างๆ ในหลักสูตร	กระบวนการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธต้องบูรณาการไตรสิกขาเข้ากับกลุ่ม	✓										✓	
	สาระและกิจกรรมต่างๆ ในหลักสูตร												
	สาระการเรียนรู้ เลือกโดยคำนึงถึงว่าพระพุทธเจ้าสอนอะไรบ้าง ผู้เรียนจะต้องรู้				✓								
	จะต้องทำอะไรให้ใกล้เคียงกับความต้องการพื้นฐานและชีวิต ความเป็นอยู่ ใน												
	สภาพแวดล้อมที่เป็นจริง และสามารถนำผลการเรียนรู้ไปใช้ในชีวิตจริง												
	การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ จะต้องครอบคลุม ผู้เรียนแบบองค์รวม คือ				✓								
	พัฒนาความสนใจ อารมณ์ความรู้สึก ค่านิยม ควบคู่กับพัฒนาปัญญา กระตุ้น												
	การเรียนรู้ วิธีการเรียนรู้ สร้างแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ตามความคาดหวังของผู้เรียน												
	มีหลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการ					✓							
	พุทธธรรมทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้												
	จัดหลักสูตรโดยมีวิสัยทัศน์ ภารกิจ เป้าหมาย คุณลักษณะอันพึงประสงค์ หน่วย						✓						
	การเรียนรู้ และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนที่บ่งบอกความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ												
	บูรณาการหลักธรรมในหน่วยการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน						✓						
	เพิ่มเติมคุณธรรม จริยธรรมในผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง												
	การพัฒนาปัญญา ในด้านความคิดตามแนวทางพระพุทธศาสนา สามารถนำมา							✓					
	ปรับใช้กับการเรียนการสอนได้ทุกวิชา												

ตาราง 22 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
บูรณาการไตรสิกขาเข้ากับ กลุ่มสาระและกิจกรรมต่างๆ ในหลักสูตร	รู้หลักพุทธศาสนา โดยเฉพาะในสาระสำคัญ เช่น ไตรลักษณ์ ปฏิจจนุปบาท อริยสัจ 4 กฎแห่งกรรม ศีล สมาธิ ปัญญา และธรรมะข้อต่างๆ ที่มีความสำคัญ ยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของนักเรียนในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งสาระสำคัญเหล่านี้ต้อง พยายามให้เด็กเข้าใจตามวัยของแต่ละคน ให้เขาเข้าใจกฎของธรรมชาติอย่างแจ่ม ชัด เพื่อที่จะได้นำไปคิดไปกำหนดเป็นแนวทางปฏิบัติของตนให้เหมาะสมกับวัยและ สภาพแวดล้อมในชีวิต ในด้านวิชาการแขนงต่างๆ ยังจำเป็นต้องให้เด็กเรียนมากๆ เพื่อการประกอบอาชีพในทางที่ชอบ แต่จะต้องเป็นการเรียนในเชิงบริสุทธิ์ ปราศจากอคติความเห็นแก่ตัวและพวกพ้อง ต้องเรียนเพื่อมุ่งไปช่วยพัฒนาสังคม และสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น								✓				
	กำหนดไว้ในวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ให้ ชัดเจนว่าโรงเรียนนำพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้จัดการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมอันพึงประสงค์อย่างไร											✓	
	โครงสร้างหลักสูตร และการจัดรายวิชา หน่วยการเรียนรู้ ต้องมีวิชาพุทธศาสนา ในโครงสร้างหลักสูตร และควรนำพุทธธรรมมาบูรณาการในการจัดทำหน่วยการ เรียนรู้ในกลุ่มสาระต่างๆ ด้วย											✓	

ตาราง 22 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่น่ามาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
บูรณาการไตรสิกขาเข้ากับ กลุ่มสาระและกิจกรรมต่างๆ ในหลักสูตร	กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน จัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามที่กำหนดไว้ เช่น กิจกรรมชุมนุม ชมรม กิจกรรมพิเศษนอกห้องเรียน กิจกรรมตามเทศกาลหรือวันสำคัญทางพุทธศาสนา										✓		
	การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ บูรณาการพุทธธรรมในกิจกรรมการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ ทุกรายวิชาทั้งศีล สมาธิ ปัญญา ทักษะกระบวนการคิด การกินอยู่ ดู ฟังเป็น										✓		
	จัดทำหลักสูตรสถานศึกษาสอดแทรกพุทธธรรม สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ เป้าหมาย และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ พร้อมทั้งมีการสนับสนุนการนำหลักสูตรไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนสอดแทรกหลักไตรสิกขาอย่างจริงจัง												✓

1 = พระเทพโสภณ(ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

2 = ประเวศ วะสี

3 = มานพ นักการเรียน

4 = วิชัย วงษ์ใหญ่

5 = กระทรวงศึกษาธิการ

6 = เมตตา ภริมย์ภักดี

7 = พิภพ กาญจนะ

8 = พะนอม แก้วกำเนิด

9 = พนม พงษ์ไพบูลย์

10 = สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 1

11 = สมคิด โพธิ์ชุมพล

12 = ชัยสิทธิ์ ตนเจริญสุข

ตาราง 23 ข้อมูลการสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านระบบการบริหาร

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่น่ามาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
มีแผนพัฒนา และแผน ปฏิบัติการประจำปีที่มีมุ่ง พัฒนาคุณภาพโรงเรียน วิถีพุทธ	กำหนดนโยบายที่ชัดเจนเกี่ยวกับการสอดแทรกการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมในคาบเรียน จัด	✓									
	กิจกรรมที่เน้นการสร้างความตระหนักในการเรียนรู้ และปฏิบัติตามปรัชญาทางศาสนา รวมทั้งมีการ										
	รายงานผลอย่างเป็นระบบ										
	กำหนดให้มีกิจกรรมเสริมต่างๆ ในโรงเรียนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง	✓									
	มีวิสัยทัศน์หรือปรัชญา พันธกิจ เป้าหมาย ธรรมนูญ หรือแผนกลยุทธ์ที่มีจุดเน้นในการพัฒนา		✓								
	โรงเรียนวิถีพุทธ										
	จัดทำแผนปฏิบัติการ โครงการ เพื่อเป็นเครื่องมือในการบริหารงานตามแนวทางการดำเนินงานของ						✓				
	โรงเรียนวิถีพุทธ ทั้งแผนระยะสั้นและระยะยาว										
บริหารจัดการศึกษาโดย เน้นการมีส่วนร่วมของ บ้านโรงเรียนวัด	จัดทำนโยบาย/วางแผนโครงการร่วมกัน								✓		
	ควรกำหนดยุทธศาสตร์ แผนการปฏิบัติที่ชัดเจน สามารถดำเนินการได้จริง										✓
	ประชาสัมพันธ์การดำเนินงานตามแนวทางวิถีพุทธของสถานศึกษาในรูปแบบต่างๆ ให้สาธารณชน					✓	✓			✓	
	รับทราบ										
	แต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษา หรือคณะกรรมการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ มีการบริหารการ		✓	✓						✓	✓
ดำเนินการมีส่วนร่วมของ บ้านโรงเรียนวัด	ดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย (บ ว ร) มีส่วนร่วม										
	ร่วมมือกับผู้ปกครอง วัด และชุมชนเพื่อพัฒนาผู้เรียนและชุมชน	✓	✓								
	เปิดโอกาสให้ชุมชน บ้าน วัด และโรงเรียนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ					✓		✓			

ตาราง 23 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่น่าสนใจ	แหล่งอ้างอิง									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
บริหารจัดการศึกษาโดย เน้นการมีส่วนร่วมของ บ้านโรงเรียนวัด	ระดมความคิดจากทุกฝ่าย สํารวจ วิเคราะห์ภารกิจ สภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก เพื่อ กำหนดทิศทางการพัฒนาการศึกษาตามแนวทางของโรงเรียนวิถีพุทธ ผู้บริหาร ครู บุคลากร และคณะกรรมการสถานศึกษา ร่วมกันกำหนดวิสัยทัศน์ แนวทางการ ดำเนินการ พันธกิจ และเป้าหมายของสถานศึกษาตามแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ อย่างชัดเจนตามสภาพและความต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่น มีการแต่งตั้งคณะกรรมการรับผิดชอบโครงการที่ประกอบด้วยครู ผู้ปกครอง และนักเรียน ควรมีคณะกรรมการโรงเรียนวิถีพุทธเพื่อร่วมกันในการวางแผน การปฏิบัติ การประเมินผล และการ ระดมพลังในการปรับปรุงแก้ไขปัญหา โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิทางศาสนาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ ควรมีเครือข่ายความร่วมมือ (บ้าน วัด โรงเรียน) มีศูนย์กลางข้อมูลเป็นแหล่งความรู้ด้านวิถีพุทธใน ทุกมิติ						✓				
มีระบบการนิเทศ ติดตาม กำกับ ตรวจสอบ และ ประเมินผลอย่างต่อเนื่อง ด้วยบรรยากาศของ กัลยาณมิตร	มีการนิเทศ กำกับ ติดตามการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง มีระบบตรวจสอบประเมินผล และเปิดโอกาสให้มีการเสนอแนะอย่างเป็นกัลยาณมิตรเพื่อการ พัฒนาอย่างต่อเนื่อง มีการจัดระบบนิเทศภายในสถานศึกษา โดยเน้นการนิเทศที่ร่วมมือช่วยเหลือกันแบบกัลยาณมิตร แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสพการณ์การจัดระบบนิเทศภายในสถานศึกษากับสถานศึกษาอื่น หรือ เครือข่ายการนิเทศการศึกษาจากบุคคลที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย	✓	✓			✓			✓	✓	
		✓	✓								
										✓	
										✓	

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่น่ามาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
พัฒนาบุคลากรให้มี ความรู้ความเข้าใจใน ไตรสิกขา มีความ ศรัทธาในพุทธศาสนา	ส่งเสริมให้ครูศึกษาหลักธรรม คำสอน หรือปรัชญาทางศาสนาที่ตนนับถือให้เข้าใจอย่างถ่องแท้และ ลึกซึ้ง ส่งเสริม สนับสนุนให้ครูปฏิบัติตามแนวทางของศาสนาครบทั้ง 3 องค์ประกอบ ได้แก่ มีความรู้ (ปริยัติ) การฝึกฝน (ปฏิบัติ) และการประเมินผลการปฏิบัติ (ปฏิเวธ) ส่งเสริม สนับสนุนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูที่เน้นการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ส่งเสริมสนับสนุนให้ครูเป็นผู้นำในทางปฏิบัติ ให้เป็นแบบอย่างที่ดี ของนักเรียนและชุมชน ส่งเสริมคนดีในโรงเรียนและชุมชนให้เป็นที่รู้จักและยอมรับนับถือ โดยเน้นการประชาสัมพันธ์อย่าง จริงจัง ปลูกฝังศรัทธาสรางเสริมปัญญาในพระพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นกับบุคลากรและผู้เกี่ยวข้อง บุคลากรในโรงเรียนจะต้องได้รับการพัฒนาคุณธรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อปรับความรู้ ความเข้าใจใน หลักธรรมของศาสนาให้รู้จริง สามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันและเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับ นักเรียนได้ ควรมีการอบรมครูทุกหมวดวิชาให้เข้าใจถึงแก่นแท้ของหลักธรรมในพุทธศาสนา นอกจากนี้ครูต้อง ทำวิจัยเพื่อหารูปแบบการสอนที่ดีที่สุดในแต่ละวิชา ที่สามารถนำมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและ ประสิทธิผล เพราะธรรมชาติของแต่ละรายวิชามีความแตกต่างกัน อาจมีการสัมมนาผลการวิจัย รูปแบบ การสอน เพื่อให้ได้วิธีการที่เหมาะสม สอดคล้องกับยุคเทคโนโลยีปัจจุบัน	✓									
		✓									
		✓									
		✓									
			✓								
				✓							
					✓						

ตาราง 23 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่น่ามาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
พัฒนาบุคลากรให้มี	วางแผนพัฒนาบุคลากรโดยการสร้างศรัทธา สร้างความเข้าใจด้วยวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะของ						✓				
ความรู้ความเข้าใจใน	บุคลากร										
ไตรสิกขา มีความ	พัฒนาบุคลากรให้เข้าใจหลักแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ ตลอดจนการปฏิบัติตน						✓		✓		✓
ศรัทธาในพุทธศาสนา	เป็นกัลยาณมิตรกับทุกคน										
	ให้การยกย่อง ชมเชยแก่บุคลากรที่พัฒนาจนเป็นแบบอย่างที่ดีได้						✓				
	บุคลากรในสถานศึกษาต้องมีการประชุม อบรม ศึกษาดูงาน										
	เชิญวิทยากรมาให้ความรู้							✓			✓
	ประสานความร่วมมือกับเครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ							✓			
	ฝึกฝนพัฒนาตนอยู่เสมอด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อปฏิบัติตนในการเป็นแบบอย่างที่ดี							✓			
	ส่งเสริมให้ครูรวมกิจกรรมทางพุทธศาสนากับชุมชนให้มากขึ้น							✓			
											✓

1 = สวาท ภูคำแสน

2 = กระทรวงศึกษาธิการ

3 = เมตตา ภิรมย์ภักดี

4 = ธรรมบุญ วิสัยจร

5 = สมคิด โพธิ์ชุมพล

6 = ณัฐวุฒิ อรุณพานิช

7 = วาสนา ต๊ะกาบโค

8 = อำไพ คำรอด

9 = ชัยสิทธิ์ ตนเจริญสุข

10 = ชาทรี นามคุณ

ตาราง 24 ข้อมูลการสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านการจัดการเรียนการสอน

ประเด็นที่ได้จาก การสังเคราะห์	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง														
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
จัดการเรียน	รู้ คำนี้ถึง และสอนให้เหมาะตามความแตกต่างระหว่างบุคคล และรู้ระดับความ	✓	✓	✓												
การสอนโดยยึด	สามารถของบุคคล															
ผู้เรียนเป็นสำคัญ	ปรับวิธีสอนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคล อาจใช้ต่างวิธี	✓	✓	✓												
	คำนึงถึงความพร้อมของผู้เรียนแต่ละบุคคลเป็นราย ๆ ว่าในแต่ละคราว หรือเมื่อถึง	✓	✓	✓												
	เวลานั้น ๆ เขาควรจะได้เรียนอะไร แค่นั้นเพียงไร หรือว่าสิ่งที่ต้องการให้เขารู้นั้น															
	ควรให้เขาเรียนได้หรือยัง															
	สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจ	✓	✓	✓									✓	✓		
	ชัดเจน แม่นยำและได้ผลจริง															
	เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษเป็นราย ๆ ไปตามควรแก่กาลเทศะและ	✓	✓	✓												
	เหตุการณ์															
	ช่วยเหลือเอาใจใส่คนที่ด้อย ที่มีปัญหา	✓	✓	✓												
	เน้นการสอนและฝึกอบรมเป็นรายบุคคล โดยคำนึงถึงความแตกต่างของนักเรียน				✓											
	ในเรื่องความพร้อม และสติปัญญา															
	การเรียนการสอนที่ดี ควรผสมกลมกลืนกับวิถีการดำรงชีวิต โดยเน้นให้ผู้เรียนได้					✓										
	กระทำ ปฏิบัติด้วยตนเอง															
	ควรให้ผู้เรียนได้มีโอกาสศึกษา ค้นคว้า แสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ได้อ่าน					✓										
	พูดคุย สังเกต ซักถาม แสดงความคิดเห็นซึ่งกันและกันและกับบุคคลอื่น ได้สัมผัส															
	และพบเห็นด้วยตนเองให้มากที่สุด															

ตาราง 24 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จาก การสังเคราะห์	ข้อมูลที่น่ามาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง														
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
จัดการเรียน	เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ โดยจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ฝึกคิด						✓		✓							
การสอนโดยยึด	วิเคราะห์ มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ โดยฝึกการคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็นโดย															
ผู้เรียนเป็นสำคัญ	ใช้หลักอริยสัจ 4 หรือโยนิโสมนสิการ															
	จัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง							✓				✓				
	จัดการเรียนรู้อย่างมีความสุข ทั้งผู้จัดการเรียนรู้และผู้เรียน							✓								
	กระบวนการเรียนรู้คุณธรรมจริยธรรม ต้องเน้นการปฏิบัติมากกว่าความรู้ความจำ								✓							
	ด้านเนื้อหา เพื่อให้เกิดผลที่ชัดเจนควรให้นักเรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง															
	เนื้อหาสาระการสอนด้านคุณธรรมควรเหมาะกับวัยของนักเรียน ควรเน้นเรื่องที่เป็น								✓							
	พื้นฐานของชีวิต เช่น สอนให้พูดดี คิดดี ทำดี คบคนดี รู้จักเลือกสรรสิ่งที่ดี ละเว้นสิ่ง															
	ที่ไม่ดี มีจิตใจเอื้อเฟื้อ เข้ากับผู้อื่นได้ดี เป็นต้น															
	ควรจัดกิจกรรมเกี่ยวกับคุณธรรมอย่างสม่ำเสมอ และควรให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมใน								✓							
	การสร้างสรรคกิจกรรม สามารถนำสิ่งที่ศึกษาแล้วไปดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ โดย															
	ครูจะต้องติดตามและประเมินอย่างใกล้ชิดร่วมกับพ่อแม่ ผู้ปกครอง															
	ครูต้องสร้างบรรยากาศทั้งด้านกายภาพและด้านปฏิสัมพันธ์ที่ส่งเสริมการพัฒนา								✓							
	คุณธรรมจริยธรรม ต้องจัดสิ่งแวดล้อมและสถานการณ์การสอนให้สอดคล้องกับ															
	สภาพชีวิตจริง เน้นการปฏิบัติจริง ทำเป็นตัวอย่าง บอกรวมการกระทำที่ไม่ดี ให้															
	นักเรียนทำดีจนเป็นความเคยชิน															

ตาราง 24 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่น่ามาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง														
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
จัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ	ใช้วิธีสอนสมัยใหม่ ให้เด็กมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน ให้มีประสบการณ์ในการคิดและแก้ปัญหา ต้องสอนตามความสามารถ กระตุ้นให้เรียนรู้ด้วยตนเอง ปฏิบัติให้มีสัมมาทิวา มีความกระตือรือร้น รู้จักขวนขวาย ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน มีสมาธิ มีความอดทน ศึกษา ค้นคว้าตลอดเวลารู้เท่าทันโลก รู้จักประเมินตนเองอยู่เสมอ สอนให้รู้จริงและปฏิบัติได้จริง เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ครูต้องใกล้ชิด รู้ความสามารถและศักยภาพของนักเรียน สามารถให้คำแนะนำเพื่อแก้ปัญหาให้กับนักเรียนได้ จัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับเนื้อหา ฝึกนักเรียนให้กล้าคิด กล้าแสดงออกในทางที่ดีงาม ถูกต้องและเป็นที่ยอมรับ ให้ได้เรียนรู้ทั้งความรู้รอบตัวเอง และความรู้ที่เป็นสากล ควรสอนตามความสามารถ และศักยภาพของนักเรียน จัดเนื้อหา กิจกรรมให้เหมาะสมเพื่อให้ นักเรียนได้เรียนรู้อย่างมีความสุข สามารถนำสิ่งที่เรียนไปใช้ใน ชีวิตประจำวันได้ เปิดโอกาสให้นักเรียนเลือกรูปแบบการเรียน ควรให้นักเรียนออกไป พบกับธรรมชาติ เพื่อให้บูรณาการเนื้อหาเข้ากับชีวิตได้ ให้นักเรียนแสดงความคิดเห็น ไม่ตีกรอบความคิด คำนึงถึงธรรมชาติของนักเรียน เป็นสำคัญ				✓					✓						
										✓						
										✓						
										✓						

ตาราง 24 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่น่าสนใจ	แหล่งอ้างอิง														
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
ใช้วิธีการสอนที่หลากหลาย	สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เข้าใจได้ยาก หรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ	✓	✓	✓									✓			
	สอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้น และความต่อเนื่องกันเป็นสายลงไป	✓	✓	✓												
	ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเอง อย่างที่เรียกว่าประสบการณ์ตรง	✓	✓	✓												
	สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง คมอยู่ในเรื่อง มีจุดไม่วกวน ไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่องโดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องในเนื้อหา	✓	✓	✓												
	สอนมีเหตุผล ตรงตามเห็นจริงได้	✓	✓	✓												
	สอนเท่าที่เป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก	✓	✓	✓												
	สอนสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาจะเรียนรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเอง	✓	✓	✓												
	การเริ่มต้นที่ดีมีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมาก อย่างน้อยก็เป็นเครื่องดึงความสนใจและนำเข้าสู่เนื้อหาได้	✓	✓	✓												
	สร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลิน ไม่ให้ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจ และให้เกียรติแก่ผู้เรียน ให้เขามีความภูมิใจในตัว	✓	✓	✓												
	สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญ ไม่กระทบตนและผู้อื่น ไม่มุ่งยกตน ไม่มุ่งเสียดีใคร ๆ	✓	✓	✓												

ตาราง 24 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จาก การสังเคราะห์	ข้อมูลที่น่ามาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง														
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
ใช้วิธีการสอน ที่หลากหลาย	สอนโดยเคารพ คือ ตั้งใจสอน ทำจริง ด้วยความรู้สึกว่าเป็นสิ่งมีค่า มองเห็นความสำคัญของผู้เรียน และงานสั่งสอนนั้นไม่ใช่สักว่าทำหรือเห็นผู้เรียนโง่เขลา หรือเห็นเป็นชั้นต่ำๆ	✓	✓	✓												
	ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจสละสลวย เข้าใจง่าย	✓	✓	✓												
	เลือกวิธีสอนหลายๆ รูปแบบ ให้เหมาะสมกับเรื่องที่จะสอน ไม่ใช้การบรรยายไปทุกเรื่อง				✓											
	ควรมินิทาน ขวาท หรือเรื่องตัวอย่างประกอบเพื่อชี้ให้เห็นสิ่งที่ต้องการสอนได้ชัดเจนขึ้น				✓											
	ครูต้องเป็นแบบอย่างที่ดี เพื่อให้เด็กเกิดความมั่นใจ และอยากทำตามทีครูสอน				✓				✓				✓			
	ใช้สื่อการสอน				✓				✓	✓						
	จัดประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งในและนอกห้องเรียนด้วยรูปแบบที่หลากหลาย						✓									
	ต้องสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี โดยครู พ่อ แม่ ผู้ปกครองต้องมีคุณธรรมจริยธรรม								✓							
	เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับนักเรียน และเพื่อให้การฝึกอบรมคุณธรรมเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอทั้งที่บ้านและโรงเรียน ครูจึงต้องพยายามสร้างความสัมพันธ์ที่ดี															
	กับพ่อแม่ ผู้ปกครองด้วยการพบปะเยี่ยมเยียน จัดกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ เชิญวิทยากรมาบรรยายให้ความรู้แก่พ่อแม่ ผู้ปกครอง															

ตาราง 24 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่น่าสนใจ	แหล่งอ้างอิง														
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
ใช้วิธีการสอนที่หลากหลาย	ต้องสอนให้นักเรียนรู้จักการคิดอย่างมีเหตุผล สามารถวิเคราะห์ สังเคราะห์ วิพากษ์ วิวิจารณ์ได้ รู้จักแสวงหาความรู้ ผักผ่อน คิดด้วยตนเองอยู่เสมอ รู้จักบังคับตัวเอง และแข่งกับตัวเองได้								✓							
	ควรสอนให้นักเรียนเกิดความเข้าใจอย่างกระจ่างชัด สอนให้รู้ถึงแก่น รู้เท่าทันปัญหา รู้การเผชิญปัญหา ฉลาดในการแก้ปัญหา สามารถนำเทคโนโลยีมาใช้ในการแสวงหาความรู้และการแก้ปัญหาได้								✓							
	ควรสอนจากธรรมชาติใกล้ตัวจากสภาวะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ เพื่อให้นักเรียนรู้จักสังเกต และบันทึกสิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ								✓							
	ส่งเสริมให้นักเรียนมีทักษะทางวิชาการ ด้านภาษา วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ศิลปะ ดนตรี และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม								✓							
	สอนให้เข้าใจ และแก้ปัญหาได้								✓							
	ควรสอนให้นักเรียนได้แสดงศักยภาพ ใช้สมองซีกซ้าย ซีกขวา พร้อม ๆ กัน								✓							
	กระบวนการเรียนรู้คุณธรรม จริยธรรมต้องเน้นการปฏิบัติมากกว่าความรู้ความจำด้านเนื้อหา ควรให้นักเรียนได้เรียนรู้ด้วยตัวเอง ให้ฝึกปฏิบัติจนเป็นนิสัย ใช้วิธีการเรียนรู้แบบวิเคราะห์ แบบสหภาพสมมติ ฯลฯ เพื่อให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้								✓							
	อย่างเป็นรูปธรรม เช่น สอนให้รู้จักแบ่งปัน รู้จักช่วยเหลือ เสียสละ รู้จักลดความทุกข์ รู้จักให้อภัย รู้จักการรอคอย และรู้จักการให้อภัย เป็นต้น															

ตาราง 24 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จาก การสังเคราะห์	ข้อมูลที่น่าสนใจ	แหล่งอ้างอิง														
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
บูรณาการ	การเรียนรู้ต้องเน้นการฝึกเพื่อพัฒนาระบบการคิด พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการ						✓									
ไตรสิกขาใน	เรียนรู้ สอนให้รู้จักการพึ่งตนเอง รู้จักใช้วิจารณญาณ รู้จักการไตร่ตรอง และ															
กระบวนการ	วิเคราะห์หาทางเลือกการพัฒนาปัญญา ในด้านความคิดตามแนวทางพุทธศาสนา															
เรียนรู้	สามารถนำมาปรับใช้กับการเรียนการสอนได้ทุกวิชา															
	รูปแบบการนำธรรมะของพระพุทธศาสนาไปสู่การปฏิบัติในสถานศึกษา จะต้องให้									✓						
	มีอยู่ในทุกรายวิชา															
	จัดการเรียนรู้โดยบูรณาการพุทธธรรม หรือหลักไตรสิกขาในทุกกลุ่มสาระการ							✓	✓		✓	✓	✓		✓	✓
	เรียนรู้และเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน															
	ส่งเสริมให้มีการนำหลักธรรมมาเป็นฐานในการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหา							✓								
	จัดกิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญาทั้งในการเรียนการสอนและในกิจกรรมการ							✓								✓
	ดำรงชีวิตประจำวัน															
	ควรนำหลักธรรมมาบูรณาการในการจัดการเรียนรู้ให้มากที่สุด ทั้งบูรณาการใน								✓							
	เนื้อหา และบูรณาการในขั้นตอนการเรียนรู้ เพื่อให้นักเรียนซึมซับหลักธรรมจน															
	ตระหนักในความจริงที่ว่าศาสนาคือวิถีชีวิต															
	ควรปลูกฝังหลักคุณธรรมที่สำคัญต่อการเรียนรู้ คือ อินทรีย์ 5 อิทธิบาท 4 ให้								✓							
	นักเรียนศรัทธา ความพอใจหรือรักที่จะเรียน เห็นประโยชน์ของการเรียน มีความ															
	อดทน พยายาม															

ตาราง 24 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง														
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
บูรณาการ	ควรสอนให้รู้จักการประกอบสัมมาอาชีพที่เป็นประโยชน์ โดยไม่ทำให้อื่น								✓							
ไตรสิกขาใน	เดือตร้อน มีคุณธรรมในการประกอบอาชีพ และพร้อมจะสร้างประโยชน์ให้สังคม															
กระบวนการเรียนรู้	ฝึกให้นักเรียนทำงานด้วยจิตที่หนักแน่น ทำด้วยจิตที่สงบ จิตว่าง มีความเพียร								✓							
	สอนให้นำหลักธรรมมาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ฝึกจิตให้จิตสะอาด								✓							
	และสงบ พร้อมทั้งจะเรียนรู้ มีกิจกรรมฝึกสมาธิที่เหมาะสมกับวัยเพื่อให้ไม่เบื่อ															
	จัดการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ เช่น บูรณาการพุทธธรรมในการจัดการเรียนรู้ สาระการเรียนรู้ต่างๆ								✓					✓		
	สอนให้รู้จักการดำรงชีวิตตามฐานะของตน พอใจในสิ่งที่ตนมี ภูมิใจในตนเองของตน และครองชีวิตตนเองได้ดี สอนให้รู้จักใช้ชีวิตเรียบง่าย ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น								✓							
	จิตใจสงบเยือกเย็น รู้จักการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักประมาณตน รู้จักพอ รู้จักให้ รู้จักวาง ยอมรับความจริงได้															
	ต้องสอนให้มีความอดทน มุ่งมั่น ขยัน รู้จักใช้ชีวิตบนทางสายกลาง รู้จักพอเพียง ใช้ธรรมะในการดำรงชีวิต รู้จักแบ่งปัน ไม่เห็นแก่ตัว								✓							
	จัดการเรียนรู้โดยประยุกต์ใช้พุทธธรรม หรือองค์ความรู้ด้านการศึกษาในพุทธศาสนา เช่น นำพุทธธรรมมาประยุกต์เป็นวิธีสอน จัดการเรียนรู้โดยนำพุทธวิธีสอนพุทธธรรม และองค์ประกอบของการศึกษาในพุทธศาสนามาประยุกต์เป็นขั้นตอนการเรียนรู้ และบรรยากาศของการเรียนรู้								✓							

1 = พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

4 = เสฐียรพงษ์ วรรณปก

7 = กระทรวงศึกษาธิการ

10 = สมคิด โพธิ์ชุมพล

13 = อำไพ คำรอด

2 = ศิริพร รื่นจิต

5 = พนม พงษ์ไพบูลย์

8 = เมตตา ภริมย์ภักดี

11 = ญัฐวุฒิ อรุณพานิช

14 = ชัยสิทธิ์ ตนเจริญสุข

3 = มานพ นักการเรือน

6 = พิภพ กาญจนะ

9 = ธรรมบุญ วิสัยจร

12 = วาสนา ต๊ะกาบโค

15 = ชาตรี นามคุณ

ตาราง 25 ข้อมูลการสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านการใช้สื่อ

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง					
		1	2	3	4	5	6
ใช้สื่อ แหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญา อย่าง หลากหลาย	ครูควรใช้สื่ออย่างหลากหลาย เช่น สภาพแวดล้อม บุคคลในท้องถิ่น ประกอบการเรียนการสอน	✓				✓	
	ครูผู้สอนควรทำตัวให้เป็นสื่อในด้านการแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน	✓					
	ควรเชิญวิทยากร ภูมิปัญญาท้องถิ่น พระสงฆ์ และบุคคลที่เป็นตัวอย่างที่ดีมาเป็นสื่อการเรียนรู้ หรือ มาให้ ความรู้แก่ผู้เรียน	✓					
	ควรให้นักเรียนได้เข้าร่วมกิจกรรมที่เสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรมที่ถาวรในท้องถิ่น	✓					
	ควรใช้แหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอน	✓					
	ครูควรจัดกิจกรรมเพื่อสร้างสรรค์ และเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรมให้กับนักเรียนอย่างสม่ำเสมอ	✓					
	ใช้สื่อการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอยู่เสมอ		✓		✓		
	ต้องมีสื่อการเรียนการสอน เช่น แทรกนิทานหรือใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต			✓			
	สำรวจและใช้แหล่งเรียนรู้ วัด หอสมุด พิพิธภัณฑ์ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษาทั้งใน สถานศึกษา ชุมชน ท้องถิ่นในเขตพื้นที่การศึกษา และพื้นที่ใกล้เคียง						✓
	ดูแลรักษา พัฒนาแหล่งเรียนรู้						✓
	จัดเอกสารเผยแพร่แหล่งเรียนรู้						✓
ใช้สื่อที่หาง่าย ทันสมัย สอดคล้องกับ เนื้อหาที่เรียนรู้	สื่อที่ใช้ควรสร้างความสนใจ และทันสมัย	✓					
	ต้องเป็นสื่อที่เน้นการค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง	✓					
	ครูและนักเรียนสามารถจัดทำและพัฒนาขึ้นเองได้	✓					
	รูปแบบของสื่อต้องมีความหลากหลาย สอดคล้องกับวิธีการเรียนรู้ ธรรมชาติของสาระการเรียนรู้ และศักยภาพของผู้เรียน	✓					

ตาราง 25 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่น่ามาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง					
		1	2	3	4	5	6
ใช้สื่อที่หาง่าย ทันสมัย สอดคล้องกับเนื้อหาที่เรียนรู้	สื่อการเรียนการสอนต้องตรงกับจุดประสงค์ เนื้อหา และกิจกรรมของบทเรียน อีกทั้งยังต้องใช้อย่างประหยัดและคุ้มค่าด้วย จัดหาสื่อที่นักเรียนมีความสนใจเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีความสุข	✓					✓
นำนักเรียนไปเรียนรู้ที่วัดหรือนิมิตพระสงฆ์ มาให้ความรู้ที่โรงเรียนอย่างต่อเนื่อง	นิมิตพระสงฆ์หรือเชียววิทยากรภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาสอนนักเรียนสม่ำเสมอ จัดให้นักเรียนไปเรียนรู้ที่วัดหรือศาสนสถานที่ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ประจำของโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง		✓		✓		✓

1 = กรมวิชาการ

2 = กระทรวงศึกษาธิการ

3 = เมตตา ภิมย์ภักดี

4 = สมคิด โพธิ์ชุมพล

5 = วาสนา ต๊ะกาบโค

6 = ชัยสิทธิ์ ตนเจริญสุข

ตาราง 26 ข้อมูลการสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่น่ามาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง							
		1	2	3	4	5	6	7	8
วัดและประเมินผลตามสภาพจริง	วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในประเมินตามสภาพจริง มีหลายวิธี เช่น การสังเกต การสัมภาษณ์	✓	✓						
ด้วยเครื่องมือที่เหมาะสมและวิธีการที่หลากหลาย ครอบคลุมทั้งด้านกาย	การประเมินระดับคุณภาพ การประเมินแฟ้มสะสมผลงาน								
ศิลป์ จิต ปัญญา	ต้องประเมินตามสภาพจริง โดยมีวิธีการและเครื่องมือวัดที่หลากหลาย ใช้สารสนเทศทางการประเมินพัฒนาผู้เรียน ด้านกระบวนการ (process) ด้านความก้าวหน้า (progress) และด้านผลผลิต (product)				✓				
	มีการวัดประเมินผลตามสภาพจริง ด้วยวิธีการที่หลากหลาย ครอบคลุมตามหลักทฤษฎี 4 (กาย ศิล จิต ปัญญา) โดยมีจุดเน้นเพื่อพัฒนานักเรียนอย่างต่อเนื่อง				✓				
	จะต้องใช้วิธีการ รูปแบบต่างๆ โดยทำอย่างเป็นระบบ มีการวางแผน ใช้เครื่องมือที่เหมาะสม					✓			
	จดบันทึกไว้เป็นหลักฐาน ควรประเมินผลเป็นรายบุคคลและประเมินตามสภาพจริง การวัดผล								
	ประเมินผลด้านคุณธรรม จริยธรรม ไม่ควรใช้ข้อสอบ แต่ควรใช้วิธีการสังเกต การบันทึก								
	พฤติกรรม การสนทนา การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์ข้อมูลจากผลงาน								
	วัดผล ประเมินผลตามสภาพจริงด้วยวิธีที่หลากหลาย							✓	
	เปิดโอกาสให้ครู นักเรียน และชุมชนมีส่วนร่วมในการประเมินผลคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของ							✓	
	นักเรียน								
	มีการวัดและประเมินผลอย่างต่อเนื่องและครอบคลุม								✓
	การวัดและประเมินผลควรวัดจากการปฏิบัติของนักเรียน								✓
	ครูทุกคนควรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการวัดและประเมินผลอย่างแท้จริง								✓

ตาราง 26 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง							
		1	2	3	4	5	6	7	8
วัดและประเมินผลตามสภาพจริง	มีการนำผลการประเมินไปปรับปรุงเพื่อนำไปสู่การพัฒนาต่อไป							✓	
ด้วยเครื่องมือที่เหมาะสมและวิธีการ	ควรมีการประเมินผลทุกครั้งหลังจากมีการจัดการเรียนรู้							✓	
ที่หลากหลาย ครอบคลุมทั้งด้าน	วัดผลและประเมินผลการเรียนการสอนโดยเน้นการประเมินตามสภาพจริงจากการปฏิบัติ								✓
กาย ศิล จิต ปัญญา	และผลงาน								
	ควรมีการพัฒนาเครื่องมือวัดและประเมินผล ให้สอดคล้องกับผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง								✓

1 = พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

2 = กรมวิชาการ

3 = วิจัย วงษ์ใหญ่

4 = กระทรวงศึกษาธิการ

5 = สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 1

6 = สมคิด โพธิ์ชุมพล

7 = อำไพ คำรอด

8 = ชัยสิทธิ์ ตนเจริญสุข

ตาราง 27 ข้อมูลการสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านการจัดสภาพแวดล้อม

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์		ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง							
			1	2	3	4	5	6	7	8
จัดประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียน ห้องเรียน และห้องกิจกรรมต่างๆ ตามความเหมาะสม	จัดประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียนและประจำห้องเรียนเหมาะสมที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียนควรอยู่ในที่ที่สามารถเห็นและแสดงความเคารพทั้งเวลามาเรียนและเวลากลับบ้าน			✓	✓		✓			✓
ดูแลอาคารสถานที่ และพื้นที่โดยรอบบริเวณโรงเรียนให้มีความสะอาดและปลอดภัยอยู่เสมอ	สภาพโรงเรียนสะอาด ปลอดภัย สงบ ร่มรื่น เรียบง่าย ใกล้ชิดธรรมชาติ				✓		✓			
จัดสภาพห้องเรียน ห้องกิจกรรม อาคารเรียน และบริเวณโดยรอบโรงเรียนให้มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ชวนให้ใฝ่รู้ใฝ่เรียน	โรงเรียนต้องให้ความสำคัญกับการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้ มีการจัดมุมต่างๆ ในห้องเรียน เพื่อสนับสนุนให้นักเรียนมีประสบการณ์ตามความสนใจ ความต้องการ และความถนัดของตนเอง เพื่อเสริมสร้างเจตคติในการเรียนรู้ สร้างนิสัยการใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รักการค้นคว้า และการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง		✓							
	สร้างบรรยากาศความร่มรื่นด้วยต้นไม้ มีศาลาเป็นที่นั่งพักผ่อน มีดอกไม้ สนามหญ้า ส่วนภายในห้องเรียนต้องคำนึงถึงอิทธิพลของแสง สี และเสียงให้เหมาะสมกับบรรยากาศในการเรียนและตัวนักเรียน									
	สภาพแวดล้อมของโรงเรียนวิถียุทธสามารถนำหลักสัปปายะ 7 มาปรับให้เข้ากับโรงเรียนได้โดยจัดอาคารสถานที่ให้เหมาะสม เพียงพอ (อาวาสสัปปายะ) มีแหล่งเรียนรู้ สื่อ อุปกรณ์ทันสมัย ตรงตามความต้องการ (โคจรสัปปายะ) มีบรรยากาศที่ส่งเสริมการเรียนรู้ และการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม (ภัสสสัปปายะ) มีบุคลากรดี เป็นแบบอย่างที่ดี (บุคคสัปปายะ) มีโภชนาการดี ส่งเสริมสุขภาพพลานามัย (โภชนสัปปายะ) มีอากาศโปร่งสบาย ไม่มีมดแมลง ไรฝุ่น ไร้มลภาวะ (อุตุสัปปายะ) มีกิจกรรมทั้งในและนอกห้องเรียนเหมาะสมกับผู้เรียน (อิริยาปถสัปปายะ)				✓		✓			

ตาราง 27 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่น่ามาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง							
		1	2	3	4	5	6	7	8
จัดสภาพห้องเรียน ห้องกิจกรรม อาคารเรียน และบริเวณโดยรอบ โรงเรียนให้มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ชวนให้ใฝ่รู้ใฝ่เรียน	มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม อาคารสถานที่สะอาดเป็นระเบียบและเพียงพอต่อการใช้สอย มีแปลงเกษตร โรงฝึกงานให้นักเรียนฝึกฝนสัมผัสมาอาชีพ มีห้องจริยธรรม ห้องสมุดพุทธศาสนา อาจมีส่วนพุทธธรรม มีต้นไม้อายุในพุทธศาสนา มีหิ้งพระในห้องเรียน ห้องเรียนมีบรรยากาศที่สงบ ร่มเย็น ครูและนักเรียนมีความสามัคคีอยู่เสมอ มีสื่ออุปกรณ์การเรียนการสอนทันสมัยครบครัน โรงเรียนต้องพยายามให้นักเรียนได้ใกล้ชิดธรรมชาติ ชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น		✓						
	จัดสภาพแวดล้อมให้เป็นธรรมชาติมากที่สุด ให้มีความสะอาด สงบ ร่มรื่น เป็นสัดส่วน เน้นให้ทุกพื้นที่ในสถานศึกษาเป็นแหล่งเรียนรู้ที่จะสามารถเรียนรู้ได้						✓		
	จัดสภาพแวดล้อมที่เน้นวิถีชีวิตแบบไทยที่น้อมนำเอาหลักธรรมทางพุทธศาสนาเข้ามาปฏิบัติในทุกกิจกรรม						✓		
	จัดสภาพและบรรยากาศให้สอดคล้องกันทั้งที่บ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน						✓		
	จัดอาคาร และห้องเรียนต่างๆ ของสถานศึกษาให้เป็นสัดส่วน สอดคล้องกับการทำกิจกรรมทางพุทธศาสนา เช่น ห้องอนุรักษและสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น ห้องพระ หรือห้องที่ร่วมกันทำกิจกรรมทางพุทธศาสนา						✓		
	โรงเรียนควรจัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่ดีให้นักเรียนได้เป็นที่อาศัยพักพิงเพื่อสงบจิตใจ ให้เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้							✓	
	ควรมีการจัดห้องจริยธรรมในโรงเรียน							✓	

ตาราง 27 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่น่ามาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง							
		1	2	3	4	5	6	7	8
จัดสภาพห้องเรียน ห้องกิจกรรม อาคารเรียน และบริเวณโดยรอบ โรงเรียนให้มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ชวนให้ใฝ่รู้ใฝ่เรียน	จัดสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการคิด โดยมีป้ายคติธรรม ป้ายนิเทศในทุกพื้นที่ของโรงเรียน เพื่อให้นักเรียนเกิด การซึมซับความดีงามในใจ ควรจัดสวนหย่อมในบริเวณโรงเรียน เพื่อเป็นที่พักผ่อนและทำกิจกรรมของนักเรียน ควรส่งเสริมการปลูกต้นไม้ในโรงเรียนเพื่อเพิ่มร่มเงาและความร่มรื่นให้โรงเรียน								✓
ภายในโรงเรียนต้องปราศจาก สิ่งเสพติด อบายมุข และ สิ่งมอมเมาทุกชนิด	บริเวณโรงเรียนปราศจากสิ่งเสพติด อบายมุข สิ่งมอมเมาทุกชนิด			✓		✓			✓
สร้างบรรยากาศการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน และ นักเรียนกับนักเรียน	การสร้างบรรยากาศแห่งความร่วมมือทั้งระหว่างครูกับนักเรียน และระหว่างนักเรียนด้วยกันก็เป็นสิ่ง สำคัญที่จะต้องทำให้เกิดขึ้นด้วย ครูต้องสร้างบรรยากาศทั้งด้านกายภาพและด้านปฏิสัมพันธ์ที่ส่งเสริมการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ต้องจัดสิ่งแวดล้อมและสถานการณ์การสอนให้สอดคล้องกับสภาพชีวิตจริง เน้นการปฏิบัติจริง ทำเป็น ตัวอย่าง ป้องปรามการกระทำที่ไม่ดี ให้นักเรียนทำดีจนเป็นความเคยชิน มีบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร โดยการส่งเสริมความสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตร ครูเน้น การสอนให้มีความรู้ที่ถูกต้อง ปฏิบัติโดยทำให้ดู เป็นแบบอย่างที่ดี ฝึกให้นักเรียนมีความอ่อนน้อม ถ่อมตน เคารพซึ่งกันและกัน ยิ้มแย้มแจ่มใส มีความเมตตากรุณาต่อกันระหว่างครู นักเรียน และผู้ปกครอง ส่งเสริมยกย่องผู้ที่ทำดีทั้งในโรงเรียนและชุมชน	✓							
									✓

ตาราง 27 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง							
		1	2	3	4	5	6	7	8
สร้างบรรยากาศการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน และนักเรียนกับนักเรียน	ควรจัดกิจกรรมในโรงเรียนที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างพี่ - น้อง โดยให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรม ส่งเสริมให้ครู ผู้ปกครอง ประพฤติตนเป็นแบบอย่างวิถีพุทธ ผ่านการเชิดชู ชื่นชมบุคคลที่ประพฤติดีเป็นแบบอย่าง นำนักเรียนเข้าทำกิจกรรมของวัดและชุมชน เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์และทัศนคติที่ดีต่อกัน ควรมีกิจกรรมที่ครู นักเรียน ผู้ปกครองสามารถทำร่วมกันได้และมีปฏิสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการ								✓ ✓ ✓ ✓

1 = มัณฑริกา วิฑูรชาติ

2 = เมตตา ภิรมย์ภักดี

3 = กระทรวงศึกษาธิการ

4 = มานพ นักการเรือน

5 = สมคิด โพธิ์ชุมพล

6 = วาสนา ต๊ะกาบโค

7 = อำไพ คำรอด

8 = ชาตรี นามคุณ

ตาราง 28 ข้อมูลการสังเคราะห์ที่ตัวบ่งชี้ด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริม

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง						
		1	2	3	4	5	6	7
จัดกิจกรรมแนะแนวเพื่อ สร้างเสริมคุณภาพชีวิต	การจัดตั้งศูนย์ข้อมูลและการแนะแนว เพื่อให้เด็กได้รับข้อมูลและการแนะแนวอย่างเพียงพอ ซึ่งจะช่วยให้เขารู้จักชีวิต ตามสภาพความเป็นจริง วัตถุประสงค์ของการแนะแนวคือการให้นักเรียนรู้จักตนเอง รู้สภาพแวดล้อมของตนทั้งด้าน เศรษฐกิจ สังคม และคิดพิจารณากำหนดแนวทางประพฤติปฏิบัติด้วยตนเอง	✓						
จัดกิจกรรมส่งเสริมการ ดำรงชีวิตประจำวัน ที่ต้องทั้งด้านการกิน อยู่ ดู ฟัง	จัดกิจกรรมส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักตนเอง ฟังตนเอง และสร้างวิถีชีวิตที่สมดุล เช่น ทางกาย กินอย่างไร รักษาสุขภาพ ป้องกันโรคภัยอย่างไร ทางอารมณ์ ระวังความโกรธ ความโลภ ความหุนหันอย่างไร ทางสังคม จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่าง มีความสุขอย่างไร ทำอย่างไรจึงจะไม่ทะเลาะกัน ทำอย่างไรจึงจะมีความสามัคคีร่วมมือกันทำงาน การจัดกิจกรรมให้มีส่วนช่วยพัฒนาสิ่งแวดล้อม เช่น การปลูกต้นไม้ กำจัดขยะ ฯลฯ การที่นักเรียนได้ทำงานร่วมกัน เป็นหมู่คณะเพื่อส่วนรวมจะช่วยส่งเสริมให้เกิดความตระหนัก ความผูกพัน และความร่วมมือ เพื่อช่วยเหลือชุมชน ฝึกฝนอบรมให้เกิดการกิน อยู่ ดู ฟังเป็น (รู้เข้าใจเหตุผลและได้ประโยชน์ตามคุณค่าแท้ตามหลักไตรสิกขา) ส่งเสริมกิจกรรมการรับผิดชอบ ดูแลรักษา พัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมอย่างสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย โรงเรียนมีกิจกรรมพื้นฐานชีวิตที่ส่งเสริมการเรียนรู้ การพัฒนานักเรียนให้กิน อยู่ ดู ฟังเป็น มีวัฒนธรรมเมตตาและ แสวงปัญญา จัดกิจกรรมที่เน้นให้นักเรียนเป็นผู้มีวิจารณญาณในการกิน อยู่ ดู ฟังเป็น และฝึกให้รู้จักการวางแผนชีวิตและมีทักษะ ชีวิต จัดกิจกรรมให้นักเรียนเห็นคุณค่าของการรักษาศีลเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข	✓						✓
จัดกิจกรรมส่งเสริม การคิดตามหลัก โยนิโสมนสิการ	จัดกิจกรรมเสริมศีล สมาธิ ปัญญา ส่งเสริมให้นักเรียนรู้ว่าอะไรดี อะไรไม่ดี การฝึกสมาธิอย่างถูกวิธีและส่งเสริมให้ ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง ซึ่งทำให้เกิดปัญญาที่ถูกต้อง คือ ความรู้ที่เป็นความจริงของธรรมชาติ และวิธีคิดอย่างมี เหตุผล โดยเฉพาะวิธีคิดแบบอริยสัจสี่	✓						✓

ตาราง 28 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่น่าสนใจ	แหล่งอ้างอิง						
		1	2	3	4	5	6	7
จัดกิจกรรมส่งเสริม การคิดตามหลัก โยนิโสมนสิการ	จัดกิจกรรมประจำวันอย่างหลากหลาย ต่อเนื่อง เป็นวิถีชีวิต โดยเน้นให้ผู้เรียนรู้จักคิด ฝึกปฏิบัติจนเป็นนิสัย ทั้งด้าน ความประพฤติ สมาธิ และปัญญา ให้เกิดการพัฒนาทั้ง 3 ด้านไปพร้อมๆ กัน						✓	
จัดกิจกรรมทางพุทธ ศาสนาเพื่อพัฒนาจิตใจให้ ผ่องใส	การจัดกิจกรรมเสริมความตระหนักในกฎแห่งกรรม โดยเน้นว่าเมื่อกระทำสิ่งใดก็จะเกิดผลในสิ่งนั้น การสร้างปรัชญาชีวิตว่าเกิดมาเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคมให้ดีขึ้นตามแนวทางของพระพุทธเจ้า โดยยึดหลักทางสาย กลาง ตามกฎของธรรมชาติ สร้างความสมดุลให้กับชีวิตและสังคม เพื่อความอยู่รอด และผาสุกของมวลมนุษย ชาติ และสรรพสิ่งทั้งหลายอย่างยั่งยืน ส่งเสริมการปฏิบัติกิจกรรมพระพุทธศาสนาอย่างเห็นคุณค่า รู้เข้าใจเหตุผล จัดกิจกรรมส่งเสริมการระลึกและศรัทธาในพระรัตนตรัยเป็นประจำ และในโอกาสสำคัญอย่างต่อเนื่องเป็นวิถีชีวิต ส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วมและเห็นคุณค่าในการรักษาและสืบต่อพระพุทธศาสนา มีกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียน เช่น กิจกรรมวันสำคัญทางพุทธศาสนา กิจกรรมค่าย พุทธบุตร จัดกิจกรรมทางพุทธศาสนา เช่น กิจกรรมสวดมนต์ไหว้พระประจำวัน ประจำสัปดาห์ จัดกิจกรรมวันสำคัญทางพุทธศาสนาร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง จัดกิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพุทธศาสนาทั้งในโรงเรียนและชุมชน นำนักเรียนเข้าวัดฟังธรรมทุกวันพระหรือวันสำคัญทางพุทธศาสนา ครูและนักเรียนร่วมกันจัดนิทรรศการผลงานทางพุทธศาสนา	✓						
			✓					
			✓			✓		
			✓					
				✓				
								✓
								✓
								✓

ตาราง 28 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่น่ามาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง						
		1	2	3	4	5	6	7
จัดกิจกรรมทางพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาจิตให้ผ่องใส	มีกิจกรรมที่ส่งเสริม สนับสนุนความมีคุณธรรม จริยธรรมให้กับนักเรียนอย่างสม่ำเสมอ เช่น การเข้าค่ายธรรมะ การตักบาตรทุกวันพระ การนิมนต์พระมาเทศน์ที่โรงเรียน ควรมีกิจกรรมที่ร่วมกันทำระหว่างโรงเรียนกับวัดและชุมชน						✓	
							✓	

1 = พะนอม แก้วกำเนิด

2 = กระทรวงศึกษาธิการ

3 = เมตตา ภิรมย์ภักดี

4 = สมคิด โพธิ์ชุมพล

5 = ญัฐวุฒิ อรุณพานิช

6 = อำไพ คำรอด

7 = ชატรี นามคุณ

ตาราง 29 ข้อมูลการสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านการมีส่วนร่วม บวร

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์		ข้อมูลที่น่าสนใจ	แหล่งอ้างอิง							
			1	2	3	4	5	6	7	8
โรงเรียนจัดการประชุม สัมมนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมกันระหว่างบ้านโรงเรียน วัดเพื่อประสานความเข้าใจให้ ตรงกันในแนวทางของการ พัฒนานักเรียนไปสู่เป้าหมาย ของโรงเรียนวิถีพุทธ	บ้าน วัด โรงเรียน ชุมชนต้องสร้างจิตสำนึกร่วมกัน โดยปรับความคิดเห็นให้ตรงกัน ให้มีเป้าหมายอย่างเดียวกัน คือ ต้องให้เห็นความสำคัญและประโยชน์ของการเสริมสร้างจริยธรรม ต้องให้เห็นความจำเป็นว่าถึงเวลาที่จะต้องช่วยกันเสริมสร้างจริยธรรมให้เยาวชนมีพฤติกรรมอันพึงประสงค์ ต้องให้รู้ความจริง โดยสัมผัสด้วยตัวเอง ได้ทำเอง เห็นปัญหาเอง	✓								
	การระดมความคิดเพื่อทำความเข้าใจร่วมกัน ต้องมีการประชุมสัมมนาเพื่อระดมความคิดเห็น ไม่ใช่ต่างคนต่างคิด ต่างทำ	✓								
	การแบ่งบทบาทหน้าที่ โดยบ้านเน้นการพัฒนาด้านร่างกายเป็นหลัก วัดเน้นการพัฒนาใจโดยพ่อแม่ผู้ปกครองพาเด็กเข้าวัดไปทำบุญ ฟังเทศน์ฟังธรรม ฝึกกราบพระ ฝึกใส่บาตร และทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนาจิตใจให้เป็นคนอ่อนโยน อ่อนน้อม มีจิตใจเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ พระสงฆ์ก็ทำหน้าที่อบรมสั่งสอน โรงเรียนเน้นการพัฒนาสมอง ชุมชนก็พัฒนาด้านอื่นๆ เช่น การอยู่ร่วมกันในสังคม การช่วยเหลือสังคมด้านต่างๆ บุคลิกภาพ เป็นต้น แต่การแบ่งหน้าที่นี้ไม่ได้หมายความว่าทำอย่างเดียวนะ ทั้งพ่อแม่ วัด โรงเรียน และชุมชนจะต้องพัฒนาทั้งกาย ใจ สติปัญญา มั่นสมอง บุคลิกภาพ ควบคู่ไปด้วย ต้องบูรณาการระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน ผสมผสานกันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน 4 วิธี คือ แนะนำให้ทำ คือการสอนให้มีความรู้ สอนแนวทางการปฏิบัติ นำให้ดู คือฝึก สอนวิธีปฏิบัติเพื่อให้ปฏิบัติเป็น อยู่ให้เห็น คือทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี ดำเนินชีวิตตามแนวทางที่สอน เช่น ให้ทดลอง คือมีจิตใจมุ่งมั่นที่จะกล่อมเกล้าให้เด็กเป็นคนดีของสังคม และดำรงตนเป็นแบบอย่างที่ดีโดยสม่ำเสมอ	✓								
	วัดต้องมีกระบวนการจัดอบรมและปฏิบัติอย่างจริงจังและจัดให้ครบวงจร เพื่อให้เยาวชนเข้าวัดและมีความสนใจด้านศีลธรรม จริยธรรม	✓								

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่น่ามาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง							
		1	2	3	4	5	6	7	8
โรงเรียนจัดการประชุม สัมมนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมกันระหว่างบ้านโรงเรียน วัดเพื่อประสานความเข้าใจให้ ตรงกันในแนวทางของการ พัฒนานักเรียนไปสู่เป้าหมาย ของโรงเรียนวิถีพุทธ	การสอนให้เด็กซึมซับสิ่งที่เป็นความดีความงามหรือจริยธรรม จำเป็นต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี แก่ลูกด้วย การที่สมาชิกในครอบครัวมีความใกล้ชิด เกื้อกูล อ่อนโยนต่อกัน พ่อแม่ดูแลเอาใจใส่ลูก มีสัมพันธภาพ ที่ดีต่อกันระหว่างพ่อแม่ลูก จะเป็นภูมิคุ้มกันให้ปลอดภัยจากความชั่วทั้งหลายได้ พระสงฆ์ พ่อแม่ ผู้ปกครอง และครูอาจารย์ ต้องมีความคิดสร้างสรรค์ และมุ่งมั่นที่จำทำให้การดำเนินงาน เป็นไปด้วยดี การสื่อสารระหว่างครอบครัว โรงเรียน วัด และชุมชนในการบูรณาการความคิดที่ผสมผสานไปสู่การปฏิบัติให้ ได้ผล ต้องมีการสื่อสารที่ดี มีวัตถุประสงค์ชัดเจน และเห็นคุณค่าในการทำสิ่งนั้นร่วมกัน การบูรณาการเกี่ยวกับการสร้างเสริมคุณธรรม จริยธรรมระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน จะทำได้ง่ายถ้าทุก ฝ่ายช่วยกัน วิถีชีวิตของคนไทยต้องเกี่ยวข้องกับศาสนาและประเพณีตั้งแต่เกิดจนตาย จึงต้องหาวิธีการที่จะทำให้ พระสงฆ์ใช้สิ่งที่คนศรัทธามาจัดกิจกรรมนำคนเข้าวัดให้มากขึ้น กิจกรรมสำคัญที่จะทำให้เกิดการบูรณาการ ให้คนมีคุณธรรมจริยธรรม ต้องขึ้นอยู่กับบริบทและความต้องการ ของแต่ละวัด แต่ละชุมชนด้วย โรงเรียนต้องพัฒนาเด็กให้รอบด้านทั้งทางกาย สังคม จิตใจ และปัญญา ต้องไม่พัฒนาแบบแยกส่วน ดังนั้น นอกจากการให้ความรู้ทางวิชาการแล้วยังต้องอบรม ศีลธรรมให้เด็กอย่างจริงจังพร้อมกันไปด้วย เป็นเหมือนการ บริการ ณ จุดเดียว เพื่อให้เด็กเป็นคนที่ทั้งเก่ง ทั้งดี และมีความสุข	✓							
			✓						
			✓						
			✓						
							✓		

ตาราง 29 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่น่ามาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง							
		1	2	3	4	5	6	7	8
โรงเรียนจัดการประชุม สัมมนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมกันระหว่างบ้าน โรงเรียนวัดเพื่อประสาน ความเข้าใจให้ตรงกันใน แนวทางของการพัฒนา นักเรียนไปสู่เป้าหมายของ โรงเรียนวิถิพุทธ	ต้องสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี โดยครู พ่อ แม่ ผู้ปกครอง ต้องมีคุณธรรมจริยธรรม เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับ นักเรียน และเพื่อให้การฝึกอบรมคุณธรรมเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอทั้งที่บ้านและโรงเรียน ครูจึงต้องพยายามสร้าง ความสัมพันธ์ที่ดีกับพ่อแม่ ผู้ปกครองด้วยการพบปะเยี่ยมเยียน จัดกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ เชิญวิทยากร มาบรรยายให้ความรู้แก่พ่อแม่ผู้ปกครอง จัดประชุมเพื่อสร้างความตระหนักและความเข้าใจแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถิพุทธ ให้เกิดกับ ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชนและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ให้ทราบวัตถุประสงค์และแนวทางปฏิบัติที่มีผลต่อพฤติกรรมอันพึง ประสงค์ของนักเรียน ประชาสัมพันธ์การดำเนินงานตามแนวทางวิถิพุทธของสถานศึกษาในรูปแบบต่างๆ ให้สาธารณชนรับทราบ ควรประสานความร่วมมือให้เกิดขึ้นระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน ในบรรยากาศที่เป็นกัลยาณมิตร ควรเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธให้กับผู้ปกครอง ชุมชน และกรรมการ สถานศึกษา เพื่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างกัน ควรสร้างความเข้าใจถึงความสำคัญของโรงเรียนวิถิพุทธร่วมกันระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ส่งเสริมให้ผู้เกี่ยวข้อง (ผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้ปกครอง) เข้าใจในหลักปรัชญาการศึกษาตามแนววิถิพุทธ และ สร้างสรรค์ความร่วมมือตามหลัก บวร (บ้าน วัด โรงเรียน) สอดแทรกวิถิพุทธเข้าไปในชุมชน โดยให้วัดแสดงธรรมเรื่องโรงเรียนวิถิพุทธให้ชุมชนเกิดความเข้าใจ				✓				
						✓			
							✓	✓	
							✓		
								✓	
									✓
									✓

ตาราง 29 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่น่าสนใจ	แหล่งอ้างอิง							
		1	2	3	4	5	6	7	8
บ้านโรงเรียนวัดร่วมมือกัน	ทุกส่วนของสังคมจะต้องร่วมมือกันให้มีวันของการดำรงคุณธรรม จริยธรรม ต้องบูรณาการจนมีความหมายของ		✓						
พัฒนานักเรียนตาม	ชาวพุทธที่ทำอะไรเป็นเอกลักษณ์จริงๆ ซึ่งอาจใช้วันพระหรือวันอาทิตย์เป็นวันเริ่มต้น ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต								
แนวทางที่วางไว้อย่าง	ปัจจุบัน								
ต่อเนื่อง	มีกระบวนการจัดอบรมและปฏิบัติอย่างจริงจังและจัดให้ครบวงจร เพื่อให้เยาวชนเข้าวัดและมีความสนใจด้าน		✓						
	ศีลธรรม จริยธรรม								
	วัดต้องสร้างจิตสำนึกให้เยาวชนและประชาชนต้องการมาวัดเพื่อมาทำกิจกรรมร่วมกัน ได้ฟังเทศน์ให้ซึมซับใน		✓						
	จิตใจให้เกิดความศรัทธา มาช่วยเหลืองานต่างๆ ของวัด								
	คณะสงฆ์ควรบูรณาการการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม และแผนกบาลี โดยปรับกระบวนการเรียน		✓						
	การสอนให้บรรจุมหาเกี่ยวกับวิธีการเรียนการสอนที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบัน								
	เพื่อให้พระที่สำเร็จการศึกษาสามารถนำความรู้ไปใช้สอนในโรงเรียนได้								
	คณะสงฆ์ควรจัดโครงการอบรมพระภิกษุที่สอนศีลธรรมในโรงเรียนให้มีคุณภาพและได้มาตรฐาน สามารถจัด		✓						
	กระบวนการเรียนรู้ให้เข้ากับยุคสมัย เพราะพระสงฆ์สามารถอบรมสั่งสอนได้ทั้งพ่อแม่ ผู้ปกครอง และบุตรหลาน								
	พระสงฆ์ที่สอนในโรงเรียน ต้องได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องให้มีความรู้ความเชี่ยวชาญทางธรรม และต้อง		✓						
	สนับสนุนให้ศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาเพื่อเพิ่มพูนทักษะความรู้ทางธรรมและทางโลกให้กว้างขวาง								
	พระสงฆ์ควรเป็นแบบอย่างโดยการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง ออกไปสาธิตแนะนำพระสงฆ์ที่ทำงานในชนบท ช่วย		✓						
	เพิ่มพูนความรู้และเสริมสร้างกำลังใจในการทำงาน								
	วัดต้องทำงานเป็นเครือข่ายมากขึ้น ร่วมมือช่วยเหลือกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน		✓						

ตาราง 29 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการ สังเคราะห์	ข้อมูลที่น่ามาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง							
		1	2	3	4	5	6	7	8
บ้านโรงเรียนวัดร่วมมือกัน พัฒนานักเรียนตามแนวทาง ที่วางไว้อย่างต่อเนื่อง	วัดควรทำหน้าที่หลักในการเป็นศูนย์กลางของชุมชนด้านการเผยแผ่ธรรม การเรียนการสอนศีลธรรม จริยธรรม และการจัดกิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ ทางศาสนาและสังคม เพื่อให้สามารถบริการ ณ จุดเดียวได้ โรงเรียนจึงต้องได้รับความร่วมมือจากพ่อแม่ผู้ปกครองและพระสงฆ์ โดย ทำข้อตกลงกับวัดว่าจะพาเด็กไปเรียนกับพระสงฆ์ที่วัด หรือนิมนต์พระสงฆ์มาสอนที่โรงเรียน องค์ประกอบสำคัญของโรงเรียนวิถีพุทธก็คือวัด คณะสงฆ์จึงต้องมีความพร้อมทั้งด้านนโยบายที่ชัดเจน และ การพัฒนาความรู้ความสามารถของพระสงฆ์ โรงเรียนเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษาตามแนวทางวิถีพุทธในทุกด้าน โดยเฉพาะการ พัฒนานักเรียน สถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน ดำเนินกิจกรรมร่วมกันในวันสำคัญทางพุทธศาสนาและวันตามประเพณี ควรจัดทำแผนแม่บทในการพัฒนาวิถีพุทธให้เหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่นและดำเนินการตามแผนอย่างชัดเจน ส่งเสริมให้บ้าน (ชุมชน) วัด โรงเรียนทำกิจกรรมร่วมกันในโอกาสต่างๆ	✓		✓					
				✓					
						✓			
								✓	
									✓

1 = พระธรรมกิตติวงศ์

3 = พระเทพโสภณ(ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

5 = ญัฐวุฒิ อรุณพานิช

7 = พระภุควณัฐสร หนูมาก

2 = สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

4 = เมตตา ภริมย์ภักดี

6 = อำไพ คำรอด

8 = ชาตรี นามคุณ

ตาราง 30 ข้อมูลการสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านคุณลักษณะทางกายของนักเรียน

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง						
		1	2	3	4	5	6	7
รู้จักใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและเกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า	รู้จักใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและเกิดประโยชน์ ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม				✓		✓	
รับรู้ ดู ฟังสิ่งต่างๆ โดยตระหนักรู้ และสามารถหาประโยชน์จากการรับรู้ดูฟังนั้นๆ ได้	รู้จักการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพโดยใช้ตา หู จมูก ลิ้น กาย ให้เป็นไปด้วยดีมีผลในทางส่งเสริมคุณภาพชีวิต เช่น พัฒนาการใช้ตาให้ดูเป็น พัฒนาการใช้หูให้ฟังเป็น หรือการพัฒนาให้ใช้อินทรีย์เป็น สำรวจมรรวัชอินทรีย์ วัชวัชรักษาตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ฝึกอบรมกายให้สามารถติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทั้งหลายด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ ให้กุศลธรรมงอกงามออกสุทธธรรมเสื่อมสูญ เบื้องต้น คือ การกินเป็น อยู่เป็น ดูเป็น ฟังเป็น	✓					✓	
รับประทานอาหารที่มีคุณค่าในปริมาณที่พอเหมาะ และหลีกเลี่ยงจากสิ่งเสพติดที่บั่นทอนทำลายสุขภาพ	รู้จักการรับประทานอาหารที่มีคุณค่า ในปริมาณที่พอเหมาะ ด้วยความรู้จักประมาณ ให้มีสุขภาพกายดี (เติบโต แข็งแรง มีสุขภาพดี) ระบบภายในร่างกายทำงานได้เป็นปกติ มีมารยาทในการรับประทานอาหาร บริโภคด้วยความรู้ตระหนักรู้ว่า สิ่งเหล่านั้นมิใช่เป็นจุดหมายของชีวิต แต่เป็นปัจจัยที่ช่วยเกื้อหนุนให้เราสามารถพัฒนาชีวิตและทำการสร้างสรรค์ประโยชน์สุขที่สูงยิ่งขึ้นไป ละเว้น หลีกเลี่ยงบริโภคสิ่งที่ไม่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนชีวิต หรือสิ่งที่บั่นทอนทำลายสุขภาพต่างๆ	✓	✓		✓	✓	✓	✓
					✓			
		✓					✓	
		✓		✓			✓	
		✓					✓	

ตาราง 30 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง						
		1	2	3	4	5	6	7
รู้วิธีการใช้และรู้จักเลือกใช้ สิ่งของเครื่องใช้ และอุปกรณ์ เทคโนโลยี ด้วยความรู้ความ เข้าใจ ให้ได้คุณค่าและ ประโยชน์ที่แท้จริง	ใช้เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ปัจจัยเครื่องใช้สอย อุปกรณ์เทคโนโลยี ด้วยความรู้ความเข้าใจ มองเห็นคุณค่า ประโยชน์ที่แท้จริง บริโภคใช้สอยปัจจัย 4 ในปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสม ได้คุณค่าแท้	✓					✓	
มีสุขภาพแข็งแรงเจริญเติบโต ตามวัย ร่างกาย เลี้ยงดู สะอาดเรียบร้อย	ช่วยเหลือตนเองได้เหมาะสมกับวัย ดูแลรักษาร่างกาย และเครื่องใช้ให้สะอาด เรียบร้อยอยู่เสมอ มีสุขภาพกายเจริญเติบโตตามวัย				✓			✓
					✓	✓		✓
					✓			

1 = พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

2 = ชยสาโร ภิกขุ

3 = เมตตา ภริมย์ภักดี

4 = ธนพร มะยมหิน และอรัญญา รัตวาล

5 = กระทรวงศึกษาธิการ

6 = พระมหาประทวน ปภสฺสโร

7 = สมคิด โพธิ์ชุมพล

ตาราง 31 ข้อมูลการสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านคุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง						
		1	2	3	4	5	6	7
ตั้งตนอยู่ในระเบียบวินัย	ศีลภาวนา การพัฒนาความประพฤติ ฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย กฎเกณฑ์และกติกาของสังคม ไม่	✓		✓		✓	✓	
กฎเกณฑ์และกติกาของสังคม	เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่สังคม							
ปฏิบัติตามหลักศีล 5	ยึดถือศีล 5 เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต	✓				✓		✓
มีความซื่อสัตย์ ซื่อตรง รู้จักพอ	รู้จักพอ รู้จักพอดี (มัตตัญญูตา)		✓					
รับผิดชอบ และตรงต่อเวลา	มีความซื่อสัตย์ ซื่อตรง รับผิดชอบ และตรงต่อเวลา				✓	✓		✓
มีกิริยา วาจาดี มีสัมมาคารวะ	มีกิริยา วาจา อ่อนน้อม ถ่อมตน มีสัมมาคารวะ				✓			
ไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น	อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดีโดยไม่เบียดเบียนกัน ฝึกอบรมให้รู้จักควบคุมตนในเรื่องร่างกาย วาจา ไม่ให้เบียดเบียนผู้อื่น ให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดี เป็นไปในทางที่เกื้อกูลต่อกันในสังคม และเป็นฐานต่อการพัฒนาจิตใจ ซึ่งจะส่งผลต่อกันตามหลักปัจจัยสัมพันธ์	✓	✓	✓			✓	
	มีจรรยาบรรณหรือคุณธรรมในการประกอบวิชาชีพ	✓					✓	
	ประกอบอาชีพที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อเวรภัย หรือสร้างความเดือดร้อนเสียหายแก่สังคม	✓					✓	
	ประกอบอาชีพที่ช่วยแก้ไขปัญหา หรือสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมในทางใดทางหนึ่ง	✓					✓	
	ประกอบอาชีพที่ช่วยให้ผู้ทำได้พัฒนาชีวิตของตนให้งอกงามยิ่งขึ้น ทั้งในด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา	✓					✓	
	ประกอบอาชีพที่ไม่ทำลายคุณค่าของชีวิตและไม่เสื่อมเสียคุณภาพชีวิต แต่ทำให้ชีวิตของผู้ประกอบอาชีพนั้นมีคุณค่าน่าภาคภูมิใจ	✓					✓	

ตาราง 31 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง						
		1	2	3	4	5	6	7
ไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น	ประกอบอาชีพที่ทำให้ได้ปัจจัยเลี้ยงชีวิตมาด้วยกำลังกาย สติปัญญา ความเพียรพยายาม ความสามารถ และฝีมือของผู้ประกอบอาชีพนั้น และทำให้ได้ฝึกฝนพัฒนาความเชี่ยวชาญชัดเจน หรือฝึกปรือฝีมือในทางสร้างสรรค์ยิ่งขึ้นไป	✓						✓
	เด็กซึ่งยังไม่มีอาชีพ ต้องปฏิบัติตัวและทำหน้าที่ของตนให้สมกับการที่จะได้ของกินของใช้นั้นมาเสพบริโภค สามารถพึ่งตนเองได้ หรือทำงานเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต	✓					✓	
มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์	มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รักแผ่นดินที่อยู่				✓			

1 = พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

2 = ชยสาโร ภิกขุ

3 = เมตตา ภิรมย์ภักดี

4 = ธนพร มะยมหิน และอรัญญา รัตวาล

5 = กระทรวงศึกษาธิการ

6 = พระมหาประทวน ปภสฺสโร

7 = สมคิด โพธิ์ชุมพล

ตาราง 32 ข้อมูลการสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านคุณลักษณะทางจิตของนักเรียน

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่น่ามาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง						
		1	2	3	4	5	6	7
มีจิตใจดีงามตามหลักพรหม วิหารสี่	มีความเมตตา เป็นมิตร รัก ปราบปรามดี อยากให้ผู้อื่นมีความสุข	✓	✓	✓	✓	✓		✓
	มีความกรุณา สงสาร อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์	✓	✓	✓	✓	✓		✓
	มีความยินดีกับผู้ที่ประสบความสำเร็จ มีความสุขหรือก้าวหน้าในการทำสิ่งที่ดีงาม รวมทั้งพร้อมที่จะส่งเสริมสนับสนุนผู้ที่ประสบความสำเร็จ มีความสุขหรือก้าวหน้าในการทำสิ่งที่ดีงาม	✓	✓					
	วางตัววางใจเป็นกลางเพื่อรักษารธรรม เมื่อผู้อื่นควรจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของเขาตามเหตุและผล	✓	✓					
	มีน้ำใจ เสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เห็นแก่ตัว	✓	✓		✓	✓		
	มีความกตัญญูกตเวทิตา รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำของผู้อื่น และแสดงออกให้เห็นถึงการรู้คุณค่านั้น	✓			✓	✓		
	มีความละเอียดรอบาป และละเอียดใจต่อการทำความชั่ว	✓			✓	✓		✓
	มีความเกรงกลัวต่อบาป ความชั่ว และการทุจริต	✓						
	มีความเคารพ ใส่ใจ รู้จักให้ความสำคัญอย่างถูกต้องเหมาะสม	✓						
	มีความอ่อนโยน สุภาพ นุ่มนวล	✓						
	เมื่อพัฒนาจิตใจดี ก็ส่งผลดีต่อร่างกาย เช่น ใจไม่โกรธ ไม่เครียด ช่วยให้มีสุขภาพดี และมีผลในการสัมพันธ์	✓					✓	
	หรือในการอยู่ร่วมสังคมด้วย ทำให้การสัมพันธ์กับโลก และสภาพแวดล้อมภายนอกพลอยดีไปด้วย	✓						
มีความเพียรพยายาม มุ่งมั่น	มีความใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ และใฝ่ที่จะทำสิ่งดีงามให้สำเร็จ อยากเข้าถึงภาวะดีงามอันเลิศสูงสุด	✓	✓					✓
มีสติระลึกรู้อยู่เสมอ	มีความเพียร เอาธุระรับผิดชอบ ไม่ยอมทอดทิ้งกิจหน้าที่	✓		✓	✓	✓		✓
	มีความขยัน ไม่ทอดถอย	✓	✓	✓	✓			✓

ตาราง 32 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่น่าสนใจ	แหล่งอ้างอิง						
		1	2	3	4	5	6	7
มีความเพียรพยายาม มุ่งมั่น	มีความอดทน เข้มแข็ง ทนทาน หนักแน่น มั่นคง	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
มีสติระลึกรู้อยู่เสมอ	มีใจจดจ่อ ใส่ใจ อุทิศตัว อุทิศใจให้แก่งานหน้าที่หรือสิ่งที่ทำ	✓						
	มีความตั้งใจจริง เอาใจใส่จริงจัง มุ่งมั่นต่อสิ่งที่ทำ	✓				✓		
	มีความตั้งใจเด็ดเดี่ยว ความมุ่งมั่นแน่วแน่ต่อจุดหมาย	✓						
	มีความเข้มแข็งพากเพียรในการทำกิจหน้าที่ให้สำเร็จ สามารถระงับยับยั้งกิเลสตัณหาได้ ไม่ยอมแก่การทุจริต และไม่เห็นแก่ความสุขสำราญปรนเปรอ	✓						
	มีสติ ระลึกรู้ได้ ไม่เผลอเรอ ไม่เลือนลอย ทนต่อสิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นไปซึ่งจะต้องเกี่ยวข้องกับทุกอย่าง กำหนดจิตไว้กับหน้าที่หรือสิ่งที่ทำ ยั้งใจจากสิ่งที่เสื่อมเสียเป็นโทษ และไม่ปล่อยให้ประโยชน์หรือความดีงามความเจริญสูญเสียไป	✓	✓		✓			
	มีสมาธิ จิตตั้งมั่น แน่วแน่ สงบอยู่กับสิ่งที่ต้องการทำ ไม่มีอะไรมารบกวนได้	✓	✓	✓			✓	
มีความร่าเริง แจ่มใส สงบเย็น	มีความร่าเริง สดชื่น เบิกบาน แจ่มใส	✓		✓	✓	✓		✓
	มีความอímใจ ปลอบปล้ม เปรมใจ	✓						
	ความสงบเย็น ผ่อนคลายกายใจ ไม่เครียด	✓					✓	
	มีความสุข ชื่นใจ สบายใจ สมใจ ไม่มีอะไรบีบคั้น	✓		✓			✓	
	มีความสงบ ปราศจากความเร่าร้อนกระวนกระวาย	✓					✓	
	มีความปลอดโปร่ง ความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย โลกโปร่งใจ ไร้กังวล	✓						

ตาราง 32 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง						
		1	2	3	4	5	6	7
มีความร่าเริง แจ่มใส สงบเย็น	มีความเย็นสบาย ไม่มีอะไรแผดเผาใจ ไม่ตรอมตรม	✓						
	มีเสรีภาพ มีใจเป็นอิสระ ไม่ถูกผูกมัดติดข้อง	✓						
	จิตใจผ่องใส ผุดผ่อง ไม่มีความขุ่นมัว เศร้าหมอง	✓		✓	✓			
	มีใจไร้พรมแดน ไม่กีดกันจำกัดตัว หรือหมกมุ่นติดค้าง	✓						

1 = พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

2 = ชยสาโร ภิกขุ

3 = เมตตา ภิรมย์ภักดี

4 = ธนพร มะยมหิน และอัญญา รัตวาล

5 = กระทรวงศึกษาธิการ

6 = พระมหาประทวน ปภสฺสโร

7 = สมคิด โพธิ์ชุมพล

ตาราง 33 ข้อมูลการสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านคุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่นำมาสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง						
		1	2	3	4	5	6	7
มีความรู้ทางวิชาการ	มีความรู้ความเข้าใจในข้อมูลความรู้ รวมทั้งศิลปวิทยาการต่างๆ สามารถเข้าถึงเนื้อหาความหมายได้ถูกต้อง	✓						
	ชัดเจน							
	สามารถรับรู้ เรียนรู้ได้อย่างถูกต้องตามเป็นจริง ตรงตามสภาวะของสิ่งนั้นๆ หรือตามที่มันเป็น	✓						
	รู้จักจับสาระของความรู้หรือเรื่องราวต่างๆ รู้จุด รู้ประเด็น สามารถยกขึ้นมาชี้แสดงหรือวางเป็นหลักได้	✓						
	รู้จักสื่อสารถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจ และความต้องการของตนให้ผู้อื่นรู้เห็นตามได้	✓						
	มีความใฝ่เรียน เพียรศึกษา สร้างสรรค์พัฒนาอย่างสม่ำเสมอ				✓	✓		✓
มีความสามารถในการติดตาม	มีการคิด การวินิจฉัยที่ถูกต้องชัดเจนและเที่ยงตรง	✓					✓	
หลักโยนิโสมนสิการ	รู้จักแยกแยะ วิเคราะห์ วิจัย สืบสาวเหตุปัจจัยของเรื่องราวต่างๆ ที่จะทำให้สามารถแก้ไขปัญหา และทำการสร้างสรรค์ต่างๆ ได้	✓			✓		✓	
	รู้จักจัดทำดำเนินการ หรือบริหารจัดการกิจการต่างๆ ให้สำเร็จตามความมุ่งหมาย	✓						
	รู้จักเชื่อมสัมพันธ์ประสบการณ์ ข้อมูลและองค์ความรู้ต่างๆ โยงเข้ามาประสานเป็นภาพองค์รวมที่ชัดเจน หรือ	✓						
	โยงออกไปสู่ความหยั่งรู้ หยั่งเห็นใหม่ๆ ได้							
	คิดตามเป็นจริงโดยไม่ถูกครอบงำด้วยอคติ หรือโลภะ โทสะ โมหะ	✓						
	คิดเป็น (โยนิโสมนสิการ)		✓					

ตาราง 33 (ต่อ)

ประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์	ข้อมูลที่น่าสนใจสังเคราะห์	แหล่งอ้างอิง						
		1	2	3	4	5	6	7
รู้และเข้าใจในระบบแห่ง	ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม โดยมีความรู้ ความเข้าใจในระบบแห่งความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิง	✓						
ความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลาย	อาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกันตามเหตุปัจจัย มองเห็นภาวะและกระบวนการที่ชีวิต สังคม และโลกมีความเป็นมา							
ที่อิงอาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกัน	และจะเป็นไปตามกระแสแห่งเจตจำนง และเหตุปัจจัยที่ประกอบ สร้างสม จัดสรร และมีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัย							
ตามเหตุปัจจัย รู้เท่าทันการ	อื่นทั้งหลาย							
เปลี่ยนแปลงของโลกและชีวิต	ใฝ่รู้ ใฝ่ดี ใฝ่ความจริง (ฉันทะ)		✓			✓		
ตามสภาวะที่เป็นจริง สามารถ	รู้และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกและชีวิตตามสภาวะที่เป็นจริง			✓		✓	✓	✓
ทำจิตให้เป็นอิสระ ไม่ลุ่มหลง	สามารถทำจิตให้เป็นอิสระ ไม่ลุ่มหลงไปตามกระแสนิยม สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ด้วยปัญญา							
ไปตามกระแสนิยม สามารถ	รู้จักควบคุมตนเองในขณะที่มีปัญหาเสียใจ อึดอัด คับข้องใจ				✓			
แก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ด้วย	รู้จักแยกแยะดี ชั่ว บาป บุญ คุณ โทษ อันเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น				✓	✓		✓
ปัญญา	มีความรู้และศรัทธาในพระรัตนตรัยหรือคำสอนในศาสนาที่ตนนับถือ				✓	✓		✓

1 = พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต)

2 = ชยสาโร ภิกขุ

3 = เมตตา ภิรมย์ภักดี

4 = ธนพร มะยมหิน และอรัญญา รัตวาล

5 = กระทรวงศึกษาธิการ

6 = พระมหาประทวน ปภสฺสโร

7 = สมคิด โพธิ์ชุมพล

ภาคผนวก ค

แบบประเมินความตรงเชิงเนื้อหาของตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

แบบประเมินความตรงเชิงเนื้อหาของตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

คำชี้แจง

1. แบบประเมินความตรงเชิงเนื้อหาของตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธฉบับนี้ ประกอบด้วย องค์ประกอบหลัก องค์ประกอบย่อย และตัวบ่งชี้ ซึ่งผู้วิจัยได้มาจากการวิเคราะห์ สังเคราะห์เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการจัดสนทนากลุ่ม รายละเอียดขององค์ประกอบหลัก องค์ประกอบย่อย และ ตัวบ่งชี้ มีดังนี้

1.1 องค์ประกอบหลักด้านปัจจัยนำเข้า ประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย 4 องค์ประกอบ ได้แก่ องค์ประกอบย่อยด้านผู้บริหาร มี 8 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านครูผู้สอน มี 9 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านหลักสูตร มี 3 ตัวบ่งชี้ และองค์ประกอบย่อยด้านระบบการบริหาร มี 5 ตัวบ่งชี้

1.2 องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ ประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย 6 องค์ประกอบ ได้แก่ องค์ประกอบย่อยด้านการจัดการเรียนการสอน มี 3 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านการใช้สื่อ และแหล่งเรียนรู้ มี 3 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ มี 1 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านการจัดสภาพแวดล้อม มี 5 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านการจัดกิจกรรม ส่งเสริม มี 3 ตัวบ่งชี้ และองค์ประกอบย่อยด้านการมีส่วนร่วม บวร มี 2 ตัวบ่งชี้

1.3 องค์ประกอบหลักด้านผลผลิต ประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย 4 องค์ประกอบ ได้แก่ องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางกายของนักเรียน มี 5 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้าน คุณลักษณะทางสังคมของนักเรียน มี 8 ตัวบ่งชี้ องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางจิตของนักเรียน มี 4 ตัวบ่งชี้ และองค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางปัญญาของนักเรียน มี 6 ตัวบ่งชี้

2. ขอความกรุณาท่านได้โปรดพิจารณาตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ แล้วทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับความคิดเห็นของท่าน ดังนี้

ใช่ เมื่อท่านแน่ใจว่าตัวบ่งชี้นี้เป็นตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

ไม่แน่ใจ เมื่อท่านไม่แน่ใจว่าตัวบ่งชี้นี้เป็นตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

ไม่ใช่ เมื่อท่านแน่ใจว่าตัวบ่งชี้这不是เป็นตัวบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูงที่ได้กรุณาให้ความอนุเคราะห์ในการประเมินตัวบ่งชี้ คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธในครั้งนี้

องค์ประกอบหลักด้านปัจจัยนำเข้า

ตัวบ่งชี้	ความคิดเห็น			ข้อเสนอแนะ
	ใช่	ไม่ แน่ใจ	ไม่ใช่	
องค์ประกอบย่อยด้านผู้บริหาร				
1. รอบรู้เรื่องการจัดการศึกษาวิศุทธ				
2. มีวิสัยทัศน์และมีความสามารถทางการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ(คิดเป็น เห็นทางออก)				
3. มีทักษะในการบริหารบนฐานของความถูกต้องดีงาม(ธรรมาธิปไตย)				
4. มีความสามารถในการสื่อสาร				
5. มีพรหมวิหารธรรม				
6. เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต				
7. พัฒนาตน พัฒนางานโดยใช้หลักอิทธิบาทสี่				
8. เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีโดยศึกษา ปฏิบัติเผยแผ่ และปกป้องคุ้มครองพุทธศาสนา(พุทธปณิธานสี่)				
องค์ประกอบย่อยด้านครูผู้สอน				
1. มีความสามารถในการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ				
2. มีลีลาการสอน 4 ประการ คือ แจ่มแจ้ง งูใจ แก่ลั่วกล้า ร่าเริง				
3. มีความสามารถในการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ(คิดเป็น เห็นทางออก)				
4. มีพรหมวิหารธรรม				
5. เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต				
6. พัฒนาตน พัฒนางานตามหลักอิทธิบาทสี่				
7. ทำวิจัยเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนางาน				

องค์ประกอบหลักด้านปัจจัยนำเข้า (ต่อ)

ตัวบ่งชี้	ความคิดเห็น			ข้อเสนอแนะ
	ใช่	ไม่ แน่ใจ	ไม่ใช่	
องค์ประกอบย่อยด้านครู(ต่อ)				
8. เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีโดยศึกษา ปฏิบัติ เผยแผ่ และปกป้องคุ้มครองพุทธศาสนา (พุทธปณิธานสี่)				
9. มีความสามารถในการสื่อสาร				
องค์ประกอบย่อยด้านหลักสูตร				
1. หลักสูตรต้องถือชีวิตเป็นตัวตั้ง มุ่งพัฒนา ผู้เรียนให้รู้จักตัวเอง รู้จักการอยู่ร่วมกันอย่าง เกื้อกูลกับสังคมและสิ่งแวดล้อม				
2. ปลุกฝังความศรัทธาในพุทธศาสนา และการ ปฏิบัติตนให้เหมาะสมตามแนวทาง พุทธศาสนา				
3. บูรณาการไตรสิกขา(ศีล สมาธิ ปัญญา)เข้า กับกลุ่มสาระและกิจกรรมต่างๆ ในหลักสูตร				
องค์ประกอบย่อยด้านระบบการบริหาร				
1. มีแผนพัฒนา และแผนปฏิบัติการประจำปี ที่มุ่งพัฒนาคุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ				
2. มีคณะกรรมการขับเคลื่อนโรงเรียนวิถีพุทธ โดยมีพระสงฆ์เป็นแกนหลัก				
3. บริหารจัดการศึกษาโดยเน้นการมีส่วนร่วม ของบ้าน วัด โรงเรียน				
4. มีระบบการนิเทศ ติดตาม กำกับ ตรวจสอบ และประเมินผลอย่างต่อเนื่องด้วยบรรยากาศ ของกัลยาณมิตร				
5. พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความเข้าใจใน ไตรสิกขา มีความศรัทธาในพุทธศาสนา				

องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ

ตัวบ่งชี้	ความคิดเห็น			ข้อเสนอแนะ
	ใช่	ไม่ แน่ใจ	ไม่ใช่	
องค์ประกอบย่อยด้านการจัดการเรียนการสอน				
1. จัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ				
2. ใช้วิธีการสอนที่หลากหลาย				
3. บูรณาการไตรสิกขาในกระบวนการเรียนรู้				
องค์ประกอบย่อยด้านการใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้				
1. ใช้สื่อ แหล่งเรียนรู้ ครูพระ และครูภูมิปัญญา อย่างหลากหลาย				
2. ใช้สื่อที่หาง่าย ทันสมัย สอดคล้องกับเนื้อหาที่เรียนรู้				
3. นำนักเรียนไปเรียนรู้ที่วัดหรือณิมนต์พระสงฆ์ มาให้ความรู้ที่โรงเรียนอย่างต่อเนื่อง				
องค์ประกอบย่อยด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้				
1. วัดและประเมินผลตามสภาพจริงด้วยเครื่องมือที่เหมาะสมและวิธีการที่หลากหลาย ครอบคลุมทั้งด้านกาย สังคม จิต ปัญญา				
องค์ประกอบย่อยด้านการจัดสภาพแวดล้อม				
1. จัดประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียน ห้องเรียน และห้องกิจกรรมต่างๆ ตามความเหมาะสม				
2. ดูแลอาคารสถานที่ และพื้นที่โดยรอบ บริเวณโรงเรียนให้มีความสะอาดและปลอดภัย อยู่เสมอ				

องค์ประกอบหลักด้านกระบวนการ (ต่อ)

ตัวบ่งชี้	ความคิดเห็น			ข้อเสนอแนะ
	ใช่	ไม่ แน่ใจ	ไม่ใช่	
องค์ประกอบย่อยด้านการจัดสภาพแวดล้อม(ต่อ)				
3. จัดสภาพห้องเรียน ห้องกิจกรรม อาคารเรียน และบริเวณโดยรอบโรงเรียนให้มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ชวนให้ใฝ่รู้ใฝ่เรียน				
4. ภายในโรงเรียนต้องปราศจากสิ่งเสพติด อายุมุข และสิ่งมอมเมาทุกชนิด				
5. สร้างบรรยากาศการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครู นักเรียน และผู้ปกครอง				
องค์ประกอบย่อยด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริม				
1. จัดกิจกรรมส่งเสริมการดำรงชีวิตประจำวันที่ถูกต้องทั้งด้านการกิน อยู่ ดู ฟัง				
2. จัดกิจกรรมส่งเสริมการคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ				
3. จัดกิจกรรมทางพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง				
องค์ประกอบย่อยด้านการมีส่วนร่วม บวร				
1. โรงเรียนจัดการประชุม สัมมนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างบ้าน วัด โรงเรียนเพื่อประสานความเข้าใจให้ตรงกันในแนวทางของการพัฒนานักเรียนไปสู่เป้าหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ				
2. บ้าน วัด โรงเรียนร่วมมือกันพัฒนานักเรียนตามแนวทางที่วางไว้อย่างต่อเนื่อง				

องค์ประกอบหลักด้านผลผลิต

ตัวบ่งชี้	ความคิดเห็น			ข้อเสนอแนะ
	ใช่	ไม่ แน่ใจ	ไม่ใช่	
องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางกาย ของนักเรียน				
1. ใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและเกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า				
2. อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม				
3. รับรู้ ดู ฟังสิ่งต่างๆ โดยตระหนักรู้ และสามารถหาประโยชน์จากการรับรู้ดู ฟังนั้นๆ ได้				
4. รับประทานอาหารที่มีคุณค่า ในปริมาณที่พอเหมาะ และหลีกเลี่ยงจากสิ่งเสพติดที่บั่นทอนทำลายสุขภาพ				
5. รู้วิธีการใช้และรู้จักเลือกใช้สิ่งของเครื่องใช้ และอุปกรณ์เทคโนโลยี ด้วยความรู้ความเข้าใจ ให้ได้คุณค่าและประโยชน์ที่แท้จริง				
6. มีสุขภาพแข็งแรงเจริญเติบโตตามวัย ร่างกายสะอาด แต่งกายเรียบร้อย				
องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทาง สังคมของนักเรียน				
1. ตั้งตนอยู่ในระเบียบวินัย กฎเกณฑ์และกติกาสังคม				
2. ปฏิบัติตนตามหลักศีล 5				
3. มีความซื่อสัตย์ ซื่อตรง และตรงต่อเวลา				
4. รู้จักพอ				
5. มีความรับผิดชอบ				
6. มีกิริยา วาจาสุภาพ เรียบร้อย มีสัมมาคารวะ				
7. ไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น				

องค์ประกอบหลักด้านผลผลิต (ต่อ)

ตัวบ่งชี้	ความคิดเห็น			ข้อเสนอแนะ
	ใช่	ไม่ แน่ใจ	ไม่ใช่	
8. มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์				
องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทางจิต ของนักเรียน				
1. มีจิตใจดีงามตามหลักพรหมวิหารธรรม				
2. มีความเพียรพยายาม มุ่งมั่น				
3. มีสติระลึกรู้อยู่เสมอ				
4. มีความร่าเริง แจ่มใส สงบเย็น				
องค์ประกอบย่อยด้านคุณลักษณะทาง ปัญญาของนักเรียน				
1. มีความรู้ทางวิชาการตามหลักสูตร				
2. มีความสามารถในการคิดตามหลักโยนิโส มนสิการ(คิดเป็น เห็นทางออก)				
3. รู้ผิด ชอบ ชั่ว ดี				
4. รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกและชีวิต ตามสภาวะที่เป็นจริง				
5. สามารถทำจิตให้เป็นอิสระ ไม่ลุ่มหลงไป ตามกระแสนิยม				
6.สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ด้วยปัญญา				

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นายบดินทร์ ธรรมสังวาลย์
วันเดือนปีเกิด	12 มิถุนายน 2507
สถานที่เกิด	อำเภอเมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	รองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสมุทรสาคร
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2526	ม.ศ. 5
	จากโรงเรียนวัดราชาธิวาส
พ.ศ. 2530	ศศ.บ. (ภาษาและวรรณคดีไทย)
	จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา
พ.ศ. 2537	กศ.ม. (ภาษาไทย)
	จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้
พ.ศ. 2546	ศษ.ม. (การบริหารการศึกษา)
	จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง
พ.ศ. 2553	กศ.ด. (การวิจัยและพัฒนาหลักสูตร)
	จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ